

Masarykova univerzita v Brně

Filozofická fakulta

Historický ústav

**„Za císaře a za vlast.“ Dynastický a zemský patriotismus u
moravské šlechty druhé poloviny 19. století.**

disertační práce

Petr Bělík

Historie – české dějiny

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jiří Malíř, CSc.

Brno 2016

Prohlašuji, že jsem disertační práci vypracoval samostatně a uvedl všechnu použitou literaturu a prameny.

18. února 2016

.....

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu práce prof. PhDr. Jiřímu Malířovi, CSc. za jeho vstřícný přístup, cenné rady a připomínky.

V neposlední řadě bych chtěl poděkovat za podporu své rodině a především své přítelkyni a budoucí ženě za její trpělivost v posledních několika měsících před dokončením práce.

Petr Bělík

Obsah

1. Úvod	5
2. Prameny a literatura	
2.1 Prameny	11
2.2 Literatura	12
3. Šlechta v době pobřeznové	
3.1 První a druhá společnost.....	24
3.2 Exkurz č. 1 Šlechtické sňatky	36
3.3 Postavení šlechty po roce 1848	45
3.4 Zrušení poddanství	52
3.5 Šlechta a samospráva.....	53
3.6 Inspirační zdroje rodové tradice	56
4. Dynastický patriotismus	
4.1 Šlechtické tituly a řády	59
4.2 Dvorská společnost a přístup ke dvoru.....	70
4.3 Panovník a moravská šlechta.....	81
4.4 Kariéra šlechty v armádě a státní službě	93
5. Zemský patriotismus	
5.1 Šlechtické sídlo.....	104
5.2 Rodinná hrobka	142
5.3 Exkurz č. 2 Smrt šlechtice	150
5.4 Šlechta ve spolcích a zemských institucích.....	164
5.5 Šlechta na moravském zemském sněmu	182
6. Závěr	200
7. Seznam pramenů a literatury	
7.1 Prameny	207
7.2 Literatura	209

1. Úvod

Druhá polovina 19. století znamenala období dramatických společenských změn, které navždy změnilo zavedené pořádky do té doby tradičně hierarchicky a stavovskými uspořádané společnosti. Celý společenský řád se otřásl v základech a všechny složky obyvatelstva si v této době hledaly v soudobé společnosti své pevné místo. Revolucí roku 1848 se uvolnila pevná pouta stavovské společnosti a poměr sil v rámci celé společnosti se začal postupně přeskupovat. Především vzrůstající se měšťanská společnost si začala uvědomovat svou sociální i ekonomickou sílu, především její bohatnoucí podnikatelské špičky začaly vytvářet tlak na dosavadní elitu společnosti. K těmto změnám se navíc přidal další element, do té doby ve společnosti zatím jen dřímající, a sice národnostní uvědomování obyvatelstva. Přirozeně, že se tento vývoj nemohl vyhnout ani zemím habsburské monarchie. Toto monumentální soustání, představující během staletí rozšiřující se konglomerát nejrůznějších státních útvarů a národů, sdružených pod vládou rodu Habsburků, samozřejmě poskytovalo těmto pnutí široký prostor. Toto se přirozeně netýkalo pouze habsburské monarchie jako celku, ale také jejích jednotlivých částí, české země a konkrétně Moravu nevyjímaje. Ta představovala právě pro tato národní hnutí již od poloviny 19. století živnou půdu, především z důvodu soužití dvou historických národů. Česká společnost představovala sice více jak dvoutřetinovou většinu společnosti, na straně německé stála zase ekonomická síla.

Samozřejmě, že na toto dvojí pnutí ve společnosti, na jedné straně sociální a na druhé straně národnostní, musela reagovat i dosavadní nezpochybnitelná elita společnosti, kterou byla odedávna šlechta. Právě vzrůstající se pozice velkopodnikatelských elit, které se agresivně draly do popředí společnosti, sledovala šlechta se značnou nelibostí a do těchto podnikatelských závodů se nemohla a především nechtěla začleňovat.¹ Ostatně její rozsáhlé pozemkové majetky jí poskytovaly už tak, střízlivě řečeno, velice slušný ekonomický základ. Vůči vzrůstajícím se společenským elitám se pak šlechta začala vyhraňovat především svým osobitým životním stylem,² a dále pak odkazem na dlouhou, slavnou a neposkvrněnou historii svého rodu.³ Šlechta se tedy od poloviny 19. století, zvláště co se týkalo soukromé sféry, uzavírá do vlastního světa, založeného především na starých „osvědčených“ hodnotách, které

¹ Například když v roce 1885 hodnotil pozice své konzervativní strany Egbert hrabě Belcredi, vysoce oceňoval, že v ní není „žádný žid, fabrikant ani někdo jinak závislý na velkokapitálu.“ Malíš, Jiří: Od spolků k moderním politickým stranám. Vývoj politických stran na Moravě. Brno 1996, s. 79.

² Asi nejkomplexněji na příkladu orlických Schwarzenbergů viz. Bezcený, Zdeněk: Příliš uzavřená společnost. Orličtí Schwarzenbergové a šlechtická společnost v Čechách v druhé polovině 19. a na počátku 20. století. České Budějovice 2005.

³ Na příkladu Vladimíra hraběte Mittrowského viz. Bělík, Petr: Rodová tradice a moravský šlechtic druhé poloviny 19. století. Příklad Vladimíra hraběte Mitrowského. (magisterská diplomová práce) Brno 2008.

pak rezultovaly právě v tento svébytný životní styl. Ten se pak odrážel například v celkovém ročním cyklu šlechtice, který zahrnoval tradiční zimní plesovou sezónu, na kterou navazovaly tradičních jarní vídeňské dostihy. Letní čas pak šlechta trávila na svých venkovských sídlech, kde se věnovala svým koníčkům a zálibám. Na podzim se šlechta na svých sídlech sdružovala při tradičních událostech, ke kterým patřily především podzimní hony, a na zimu se opět stěhovala do svých městských paláců.⁴ K této izolovanosti šlechtické skupiny pak přispívala její nepočetnost a především také hustá pavučina příbuzenských vazeb, které opět zabraňovaly společenskému začlenění šlechty do ostatní společnosti.⁵ Národní uvědomění bylo i na Moravě poloviny 19. století spojeno s užíváním jednoho ze dvou zemských jazyků, tedy němčiny či češtiny. I tento aspekt, vedle jednoznačné nechuti tak učinit, zabraňoval začlenění šlechty do jednoho nebo druhého národního tábora. Právě rozšířená znalost jazyků byla jedním ze stratifikačních znaků šlechty. V polovině 19. století stále přetrvává mezi šlechtou obliba francouzského jazyka, který byl jakýmsi nositelem kultury a vzdělanosti. Zatímco francouzština byla zejména doménou ženské sféry, ta mužská byla spjata s užíváním němčiny, především vzhledem k tomu, že šlo o oficiální úřední jazyk rakouské armády. Služba v rakouské, potažmo rakousko-uherské armádě, patřila k nepsanému pravidlu každého šlechtice, jak ještě bude pojednáno v následujícím textu. Vedle toho vzrůstala od poloviny 19. století mezi šlechtou znalost angličtiny a nemůžeme pominout fakt, že někteří ze šlechticů hovořili samozřejmě i česky. Výstižně se k tomuto tématu vyjádřila Sidonie baronka Nádherná z Borutína: „*Já ve skutečnosti nemám žádný rodný jazyk. Angličtina v dětském pokoji, němčina doma s učitelem, jazyk mé země nikdy správně. Pravé rakouské vychování.*“⁶ Ostatně k jazykové problematice jazyka u šlechty v 19. století ve své stati pojednala i Radmila Slabáková-Švaříčková.⁷ I kdyby se o to šlechta vůbec pokoušela, její začlenění do jednoho národního bloku formující se moderní společnosti by tedy bylo značně obtížné. Přesto si šlechta potřebovala najít v této moderní společnosti své pevné místo a svou pevnou oporu, která jí měla pomoci tyto společenské změny pokud možno bez úhony přestát. Zabezpečení svého společenského postavení pak viděla především ve dvou polohách, jednak v „připoutání“ se k svému panovníkovi, a také ke své půdě. Jinak řečeno dává šlechta najevo na jedné straně svůj pevný dynastický, a na druhé straně pak zemský patriotismus. Tomu

⁴ viz. Winkelhoferová, Martina: Šlechtictví zavazuje. Osudy žen v c. k. monarchii. Praha 2012.

⁵ srov. například Bezcený, Zdeněk: Sňatky české šlechty v druhé polovině 19. století. In: Petrboř, V.: Sex a tabu v české kultuře 19. století. Praha 1999, s. 88–93.

⁶ Sak, Robert-Bezcený, Zdeněk: Dáma z rajskeho ostrova. Sidonie Nádherná a její svět. Praha 2000, s. 28.

⁷ Slabáková, Radmila: „Il est Höchst Zeit“ aneb jaký jazyk pro aristokracii v Čechách a na Moravě v 19. století? In: Bláhová, K. (ed.): Komunikace a izolace v české kultuře 19. století. Praha 2002, s. 102-115.

prvnímu ostatně nahrával také nově nastolený přísně konzervativní kurz nového rakouského císaře Františka Josefa I. Jednalo se o oboustranně výhodné spojení, panovník poskytoval oporu šlechtě a podobně tomu bylo i naopak. Druhým bodem pak byl zmíněný zemský patriotismus, kdy se šlechta v rámci národního boje nepřikláněla ani k jedné ze soupeřících stran, ale poukazovala především na sepětí se zemí, kde její rod po staletí žije a kde vlastní své rozsáhlé pozemkové vlastnictví.

A právě projevy dynastického a zemského patriotismu u moravské šlechty jsou základním tématem této disertační práce. V rámci dynastického patriotismu má tato práce především poukázat na úzké sepětí námi zkoumaného vzorku moravské šlechtické společnosti a samotné osoby císaře, jeho začlenění do nejužšího panovníkovy okolí, tj. do tzv. první společnosti monarchie, popřípadě do vlastní dvorské společnosti. V další rovině jde o zmapování účasti moravské šlechty na nejrůznějších slavnostních a veřejných událostech, které moravské šlechtě poskytly příležitost, poklonit se svému panovníkovi a projevit mu svou neochvějnou věrnost a oddanost. Na druhé straně se pak jedná také o císařovy návštěvy Moravy, ať již to bylo v souvislosti s vojenskými manévry, či v rámci jeho dalších cest, kdy se i šlechticům z námi zkoumaného vzorku dostalo té cti, hostit panovníka na svém sídle. Vedle toho má práce akcentovat i konkrétní projevy panovníkovy přízně a spokojenosti, především prostřednictvím udílení děkovných ocenění. V neposlední řadě má pak být na dynastickou věrnost moravské šlechty poukázáno v souvislosti s její službou v rakouské, potažmo rakousko-uherské armádě, ve které spatřoval císař František Josef I. pravou oporu své moci a právě šlechta byla základem jejího důstojnického sboru. Vedle toho má být dalším příkladem služba ve státní správě, která šlechtě také skýtala možnost věrně sloužit svému panovníkovi a celému arcidomu. V rámci patriotismu zemského má být především poukázáno na pevné sepětí šlechtice a celého rodu se zemí, ve které rod vlastnil po staletí své statky a také své rodové sídlo. Právě to je prvním příkladem zemského patriotismu, práce se tedy zaměřuje na přestavby těchto sídel v druhé polovině 19. století a má především zdůrazňovat význam těchto přestaveb v historizujících slozích v souvislosti se symbolickým významem honosného venkovského sídla. Dále má tato práce poukázat na zemský patriotismus šlechtice ve spojitosti s budováním honosných pohřebních kaplí, ve kterých měly být ostatky šlechtice uloženy k věčnému odpočinku, budované také v některém z míst rodové paměti, tedy opět na území rodinných statků. Vedle těchto hmotných památníků, má být poukázáno na sepětí šlechtice a korunní země v souvislosti s jeho činností v rámci spolků a veřejných institucí, kde mohl šlechtic svým působením také aktivně ovlivňovat vývoj daného regionu. Závěrem má pak tato práce za cíl pojednat o působení šlechty na půdě moravského zemského sněmu, na

konkrétních příkladech jednotlivých šlechticů zmapovat otázky, kterým se věnovali, a především jak výrazně mohli svým sněmovním působením ovlivňovat vývoj a rozvoj Moravy druhé poloviny 19. století.

Co se samotné struktury práce týká, ta je tedy rozdělena do tří hlavních oddílů. První oddíl práce se věnuje postavení šlechty v druhé polovině 19. století. Začíná představením šlechtické skupiny jako celku, a následně se věnuje vnitřnímu, přísně hierarchizovanému rozdělení této sociální skupiny. Velice stručně je zde pojednáno o dějinách jednotlivých zkoumaných rodin, což nám následně umožní vymezit námi zkoumaný vzorek v rámci této šlechtické hierarchie. Tato část je doplněna prvním exkurzem, věnujícím se šlechtickým sňatkům na Moravě v 19. století, které také přirozeně stály za uzavřeností této sociální skupiny. Pojednáno je zde o šlechtických svatbách druhé poloviny 19. století a také o svatebních smlouvách, které každou takovou svatbu nevyhnutelně doprovázely. Následující text pokračuje pojednáním o postavení šlechty po změnách v revolučním roce 1848, s čímž následně souvisí problematika zrušení poddanství, vztahu šlechty a nově se konstituující samosprávy, a celý první oddíl je zakončen pojednáním o důležitosti odkazu na rodovou tradici. Následují dva zásadní oddíly, které tvoří jádro celé práce. První z nich představuje pojednání o dynastickém patriotismu moravské šlechty. První část se věnuje vývoji a ustavení šlechtické titulatury v habsburské monarchii a následně držbě šlechtických titulů u námi vybraného vzorku. Jako příklad konkrétního povýšení rodiny do hraběcího stavu a tedy i jejího vzestupu na společenském žebříčku byl vybrán rod Widmannů. Protože se šlechtickými tituly souvisela i držba nejrůznějších dvorských hodností a řádů, pokračuje text právě touto problematikou. Tato dvě témata pak dohromady vytvářejí jakýsi úvod ke kapitole o dvorské společnosti, tedy o nejužším okolí samotného císaře. Je tedy pojednáno o podmínkách příslušnosti ke dvorské společnosti i samotném přístupu ke dvoru, a následuje výklad o nejvyšších dvorských úradech a hodnostech, které zastávali i členové námi zkoumané skupiny. Další kapitola pak ukazuje na konkrétní příklady vztahu císaře a moravské šlechty. Jedná se především o účast moravských šlechticů na dvorských bálech, divadelních představeních a dalších dvorských slavnostech. Nesmí samozřejmě chybět doklady o audiencích u císaře a účasti na dalších veřejných akcích, při kterých mohla vzdát moravská šlechta svému panovníkovi hold. Jako příklad je zmíněno slavnostní odhalení památníku císařovny Marie Terezie či slavnostní otevření Votivkirche ve Vídni. Na druhé straně je pak pojednáno o návštěvách panovníka na Moravě, včetně návštěv u jednotlivých šlechticů a kapitola je zakončena projevy panovníkovi přízně, hlavně v podobě udílení nejvyšších panovnických spokojeností, většinou spojených právě s projevením věrnosti svému císaři především v době válečných konfliktů. První oddíl je pak zakončen

kapitolou o působení šlechticů v armádě a státní správě. Právě v armádě spatřoval císař František Josef I. hlavní oporu své moci, ostatně služba v císařské armádě sloužila k dobrému jménu každého šlechtice a právě zde mohl šlechtic prokázat své odhodlání položit za svého panovníka i vlastní život. Na tomto místě jsou tedy uvedeny konkrétní příklady služby moravské šlechty v c. k. armádě, včetně jejího kariérního postupu. Druhá část kapitoly pak pojednává o méně obvyklé kariéře ve státní službě, unikátní materiál pro rekonstrukci kompletní kariéry ve státní službě se zachoval v případě Adalberta svobodného pána Widmanna. Tímto je pak oddíl o dynastickém patriotismu zakončen a následuje problematika patriotismu zemského. Ten poukazuje na pevné pouto mezi šlechtickým rodem a zemí, kde rod žije, a proto je oddíl zahájen kapitolou o významu šlechtického sídla. Nejprve je pojednáno o módní anglikanizující vlně přestaveb zámeckých sídel počínající v moravském prostředí zhruba od poloviny 19. století. Jako konkrétní příklad je uvedena přestavba sokolnického zámku rodiny Mittrowských, na tuto problematiku pak navazuje téma úpravy vlastního zámeckého okolí, tedy zámeckých parků, a krátce je pojednáno také o skleníkové architektuře, která byla právě doménou šlechty. Pro další výklad o šlechtických zámeckých interiérech pak posloužily jako příklady hrad Pernštejn, opět v držení rodu Mittrowských, a také lysický zámek rodu Dubských, kde je zdůrazněn význam heraldiky. Další kapitola se pak věnuje problematice výstavby a symbolického významu šlechtických hrobek, opět umístěných na některém z míst rodinné paměti, tedy někde na území rodových statků. I zde se projevila módní vlna, pocházející ze šlechtické Británie, jako hlavní příklady opět poslouží rodiny Dubských a Mittrowských. Tato kapitola je pak doplněna druhým exkurzem, pojednávajícím o pohřebním ritu u moravského šlechtice druhé poloviny 19. století. Vedle pojednání o základním rámci smrti šlechtice, jsou zde zmapovány také šlechtické testamentsy, které měly za úkol uspořádat pozemské statky šlechty a zachovat je i pro následující generace. Po těchto dvou kapitolách, které pojednávají o hmatatelných památnících, které zůstaly povětšinou až do dnešních dnů pevně zasazeny v krajině a poskytují nám tak svědectví o nedávné historii, následuje kapitola, která se zabývá činností šlechty v rámci nejrůznějších spolků a zemských institucí. Vzhledem k mnohostranné spolkové činnosti prakticky každého šlechtice, je zde zmíněno několik příkladů spolků, kde se šlechta ve větším měřítku sdružovala. Hlavním příkladem je pak Spolek ku zvelebení chovu koní na Moravě. V souvislosti se zemskými institucemi je pak zmíněna účast šlechty na fungování Moravského průmyslového muzea a jako hlavní příklad je uvedeno dlouhodobé působení Vladimíra hraběte Mittrowského v čele Moravskoslezského slepeckého institutu. Právě prostřednictvím působení ve významných spolcích a institucích tak mohla šlechta aktivně

ovlivňovat a zasahovat do dějin Moravy druhé poloviny 19. století. Další významnou tribunou, kde mohla šlechta aktivně působit na osudy země, byl od roku 1861 nově ustavený moravský zemský sněm. Poslední kapitola tedy pojednává právě o působení šlechticů na půdě tohoto politického tělesa. Úvodem je shrnuto obecně postavení a pozice šlechty na sněmu, a také její postupná politická diferenciaci. Pak již následují příklady konkrétních kariérních postupů jednotlivých šlechticů na moravském zemském sněmu. Na těchto příkladech je pak poukázáno na osobní zájmy a motivace jednotlivých šlechtických poslanců, na témata a okruhy jejich zájmů, a v neposlední řadě také na jejich neutuchající zájem ovlivňovat veřejný život Moravy druhé poloviny 19. století a počátku 20. století.

Na tomto místě je ostatně také vhodné vymezit časový rámec celé práce. V názvu je uvedena druhá polovina 19. století, nicméně konkrétní sledované období je ohraničeno revolučním rokem 1848 na jedné straně, a na straně druhé rokem 1914, tedy rokem vypuknutí první světové války. Na protažení časového rámce až do roku 1918, kterým je z jedné strany tradičně vymezováno tzv. dlouhé 19. století, bylo rezignováno logicky v důsledku průběhu první světové války, která znamenala nejen v životě moravské šlechty zcela novou konstalaci a zcela nové podmínky.

Dalším z problémů bylo vymezení pojmu „moravského šlechtice druhé poloviny 19. století“. Co se týká samotného označení termínu „moravský“, je na toto označení pohlíženo především z teritoriálního hlediska. Jako moravského šlechtice zde tedy chápeme osobu, která držela na území Moravy základ svých pozemkových majetků a s Moravou jako takovou byla spojena svou veřejnou činností, ať již se jednalo o členství v nejrůznějších společnostech, spolcích a veřejných institucích, nebo s působením šlechtice jako voleného poslance na již zmíněném moravském zemském sněmu. Co se týká časového vymezení, jedná se přirozeně o šlechtice, kteří svými životními daty do této časové periody zasahují, a především kteří do tohoto období spadají svým „produktivním“ věkem, tedy v této době aktivně zasahují do aktuálního veřejného, politického či kulturního dění.

Skutečným základním úkolem pak byl výběr konkrétních šlechtických rodů, které měly vytvořit základ pro námi zkoumaný vzorek šlechtické společnosti. Od samotného počátku této práce byla cílem, byť omezená, možnost užití komparativní metody. To samozřejmě vylučovalo použít pouze jeden konkrétní příklad šlechtického rodu. Proto bylo nutné obezřetně přistoupit k výběru daných rodů. Na tomto místě jsem si plně vědom napadnutelnosti prakticky jakéhokoli výběru, neboť k tomuto je možné přistoupit z mnoha úhlů. Je možné zohlednit majetkové postavení jednotlivých šlechtických rodů, teritoriální rozložení jejich majetků v rámci Moravy, jejich politickou diferenciaci či aktivitu, jejich

zájem, popřípadě nezájem o veřejné dění, a tak bychom mohli pokračovat dále. Proto bylo nutné, aby mezi zkoumanými rody fungovaly určité vazby, které by pak umožňovaly uchopit zkoumaný vzorek jako reprezentativní celek. Tomu samozřejmě v první řadě napomáhají již zmíněné příbuzenské vazby mezi jednotlivými šlechtici, které přirozeně nechybí ani v námi vybrané skupině rodů. Dále byl kladen důraz na to, aby měly zmíněné rodiny vazby jak v oblasti soukromé, příkladem mohou být návštěvy jednotlivých šlechticů u příležitosti podzimních honů v jednotlivých šlechtických honitbách, či v oblasti veřejné, tj. stýkání se na půdě nejrůznějších spolků, veřejných institucí či charitativních ústavů. Samozřejmě by se nabízelo také zpracování šlechtické korespondence, nicméně v tomto rozsahu by to bylo jen stěží možné. Naprosto prozaickým a přesto velmi důležitým faktorem výběru jednotlivých zkoumaných rodů se nakonec stala samotná zachovalost archivního materiálu. Proto bylo nutné již na počátku provést základní průzkum jednotlivých inventářů rodinných archivů i fondů velkostatků, převážně uložených v Moravském zemském archivu v Brně.

2. Prameny a literatura

2.1 Prameny

Na základě těchto faktorů se tedy základem této práce staly rodinné archivy Berchtoldů,⁸ Daunů,⁹ Dubských,¹⁰ Haugwitzů,¹¹ Mittrowských,¹² Serényiů,¹³ Sylva-Taroucců¹⁴ a Widmannů,¹⁵ potažmo Widmannů-Sedlnitzkých.¹⁶ Ty pak byly částečně doplněny rodinnými archivy Podstazkých-Thonsernů,¹⁷ Thun-Hohensteinů,¹⁸ či Wrbnů.¹⁹ Tyto rodinné archivy poskytují všestranný materiál k životům jednotlivých šlechticů, ať již se jedná o jejich veřejnou, spolkovou, politickou či kulturní činnost. Vedle toho samozřejmě obsahují nepřehledné množství informací k soukromému životu šlechtice a jeho rodiny. Zde můžeme jmenovat například držbu záslužných řádů a ocenění monarchie, styk s panovnickým dvorem,

⁸ Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA), G 138 Rodinný archiv Berchtoldů Buchlov.

⁹ MZA, G 196 Rodinný archiv Daunů Bítov.

¹⁰ MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice; MZA, G 366 Rodinný archiv zdislavické větve Dubských.

¹¹ MZA, G 142 Rodinný archiv Haugwitzů Náměšť nad Oslavou.

¹² MZA, G 147 Rodinný archiv Mitrowských Dolní Rožinka.

¹³ MZA, G 77 Rodinný archiv Serényiů Lomnice.

¹⁴ MZA, G 445 Rodinný archiv Sylva-Taroucců.

¹⁵ MZA, G 198 Rodinný archiv Widmannů a Scharfensteinů-Pfeilů Plaveč.

¹⁶ MZA, G 206 Rodinný archiv Widmannů-Sedlnitzkých.

¹⁷ MZA, G 148 Rodinný archiv Podstazkých-Thonsernů Litenčice.

¹⁸ MZA, G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice.

¹⁹ MZA, G 361 Rodinný archiv Wrbnů Holešov.

doklady k narození, vzdělání, cestování a smrti šlechtice. Dále zde nalezneme řadu dokladů také k jeho zájmům, osobní pozůstalosti šlechticů obsahují často údaje k jeho vojenské kariéře, z pozůstalostí šlechtičen můžeme zase čerpat řadu informací ke kulturnímu životu rodiny. Vedle rodinných archivů bylo užito archivů velkostatků, konkrétně velkostatků Sokolnice,²⁰ Pernštejn,²¹ Náměšť nad Oslavou,²² Bítov,²³ Čechy pod Kosířem,²⁴ Lysice,²⁵ Buchlov²⁶ a Plaveč.²⁷ Z těch byly použity především informace k přestavbě zámeckých sídel a úpravě jejich nejbližšího okolí, tj. zámeckých parků, a informace k výstavbě nákladných pohřebních kaplí. Vedle toho byly v Moravském zemském archivu použity fondy Ústřední správy Mittrowských,²⁸ materiály k dějinám Spolku ku povznesení chovu koní na Moravě,²⁹ či studijní stipendijní nadaci Karla Emanuela hraběte Zierotina.³⁰ Dále byl použit také samotný rodinný archiv Zierotinů, uložený v olomoucké pobočce Zemského archivu v Opavě.³¹ Konečně materiály k dějinám Moravskoslezského slepeckého institutu poskytli Archiv města Brna.³² K zmapování působení jednotlivých šlechticů na moravském zemském sněmu pak byly použity stenografické záznamy z jeho jednání, uložené v knihovně Moravského zemského archivu v Brně.³³

2.2 Literatura

Vedle archivního materiálu se již badatel může částečně opřít také o literaturu, věnující se šlechtě v 19. století, která zaznamenala po roce 1989, a především od konce devadesátých let 20. století značný početní nárůst. Moravská šlechta je sice v soudobé literatuře zpracována poměrně málo, což se týká i námi vybraného zkoumaného vzorku, přesto dosavadní literatura již poskytuje velice slušný základ, ze kterého se dá při další badatelské práci vycházet, a minimálně ukazuje cesty kudy se v dalším bádání o šlechtě 19. století vydat. Nicméně bádání

²⁰ MZA, F 89 Velkostatek Sokolnice.

²¹ MZA, F 78 Velkostatek Pernštejn.

²² MZA, F 76 Velkostatek Náměšť nad Oslavou.

²³ MZA, F 38 Velkostatek Bítov.

²⁴ MZA, F 46 Velkostatek Čechy pod Kosířem.

²⁵ MZA, F 69 Velkostatek Lysice.

²⁶ MZA, F 45 Velkostatek Buchlov.

²⁷ MZA, F 79 Velkostatek Plaveč.

²⁸ MZA, F 22 Ústřední správa Mitrowských Dolní Rožinka.

²⁹ MZA, B 26 Policejní ředitelství Brno, kart. 2461, sign. 102 Verein zur Förderung der Pferdezucht in Mähren 1870-1912.

³⁰ MZA, B 40 Zemský úřad Brno, III. manipulace I (1886) 1936–1945, inv. č. 1252, sign. VII-35-e-2, kart. 5056 Studijní stipendijní nadace hr. Karla Žerotína.

³¹ Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc (dále jen ZA Opava), 694 Rodinný archiv Žerotinů Bludov.

³² Archiv města Brna (dále jen AMB), M 279 Národní a neúplná střední škola pro slepé v Brně 1847–1953.

³³ Moravské sněmovní listy 1861–1914.

o tématu šlechty v 19. století naráželo v minulých obdobích na řadu problémů, což se samozřejmě odráželo i na literatuře, k tomuto tématu vycházející. Zpracování problematiky šlechty v 19. století bojovalo vždy s předsudky a problémy, vycházejícími především z nepochopení a zkresleného pohledu na tuto sociální skupinu. Již od druhé poloviny 19. století byla šlechta hodnocena především z národního pohledu, tudíž jí byla vyčítána její národnostní nevyhraněnost, často ve spojení s užíváním německého jazyka, bez jakékoli snahy o pochopení kořenů tohoto postoje. Rovněž po rozpadu Rakousko-Uherska a vzniku Československé republiky, v euforii ze vzniku skutečně národního státu, naráželo bádání o šlechtě na řadu ideologických předsudků. Po skončení druhé světové války pak marxistická historiografie toto téma zcela záměrně přehlížela, šlechta byla nanejvýš označována za vykořisťovatele, třídního nepřítele, případně kolaboranta s nacistickou mocí. Zájem o šlechtickou problematiku se pak velice nesměle oživil až v šedesátých a sedmdesátých letech minulého století, a skutečný rozmach v bádání pak znamenal až zmíněný rok 1989. Od této doby se již literatura o daném tématu každoročně uspokojivě rozrůstá.

První zpracování životů významných šlechticů své doby můžeme nalézt v soudobých biografických slovnících, na prvním místě můžeme jmenovat počín Konstantina von Wurzbacha, kde je možno získat základní životní data významných mužů své doby.³⁴ Zejména pro Moravu je pak použitelný podobný lexikon od Hermanna Hellera.³⁵ Rovněž od poloviny 19. století můžeme také nalézt stručné dějiny některých moravských šlechtických rodů v tehdy vydávaných spisech historicko-statistické sekce Moravskoslezské společnosti na podporu orby, přírodovědy a vlastivědy.³⁶ Jak již bylo řečeno, v dalších publikacích byla šlechta hodnocena zpravidla pouze z čistě národního pohledu a tudíž pochopitelně negativně. V těchto případech se jednalo spíše o protišlechtické pamflety, bez jakékoli snahy o hlubší pochopení postojů šlechty v prvních desetiletích 20. století.³⁷ Naproti tomu dílo Josefa Hanuše s podtitulem Kulturní a národní obrazy šlechty české v 18. a první půli 19. století má již odbornější ráz a zároveň ambici na souhrnné zpracování dějin šlechty v uvedeném období.³⁸ Práce pojednává především o recepci osvícenských a josefínských idejí u šlechty

³⁴ Abecedně seřazené viz. Wurzbach, Konstantin von: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche 1750–1850 im Kaiserstaat und seinen Kronländern gelebt haben. 1–60, Wien 1856–1891.

³⁵ Heller, Hermann: Mährens Männer der Gegenwart. Biographisches Lexikon. 2. vermehrte und verbesserte Aufl., 1.–2. Theil, Brünn 1912.

³⁶ Např. D'Elvert, Christian: Die Grafen und Freiherren Mittrowsky von Mitrowitz und Nemischl. In: Schriften der historisch-statistischen Sektion der k. k. mähr. Schles. Gesellschaft des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde. III. Heft, Brünn 1852, s. 3–40.

³⁷ Horlivý, Gustav: Banda lupičů s žhářů. Praha 1909; Holeček, Josef: Česká šlechta. Výklady časové a historické. Praha 1918.

³⁸ Hanuš, Josef: Národní muzeum a naše obrození I. Praha 1921.

18. století, následně pokračuje první polovinou 19. století, kde Hanuš uvádí příklady jednotlivých šlechticů ve spojitosti s přírodovědnou a kulturní činností. Toto dílo vyvolalo mezi soudobou společností řadu nesouhlasných reakcí, které následně rezonovaly v protišlechtickém spisku Jana Herbena.³⁹ Naopak i přes dílčí připomínky, oceňuje Hanušovu syntézu renomovaný český historik Josef Pekař, který uznává, že právě tímto dílem je splacen dluh vůči činnosti buditeckých českých šlechticů.⁴⁰ Sám se věnuje postavení šlechty ve svém vlastním příspěvku, ve kterém pojednává o problematice pozemkové reformy, kde se snaží opravdu objektivně zhodnotit postoje soudobé šlechty, zastává se konzervativního postoje šlechty a částečně jí také přiznává zásluhy na národním vývoji.⁴¹ Osobní zájem můžeme pak hledat za literární produkcí Jana Bedřicha Nováka, jehož otec působil jako dlouholetý vychovatel u Schwarzenberské sekundogenitury na Orlíku.⁴² Dějinám vlastního rodu se pak následně věnoval i samotný Karel kníže Schwarzenberg, který se ve svém vlastním díle zabýval významnými osobnostmi své rodiny.⁴³ Dalším z literárně aktivních šlechticů, zabývajících se dějinami vlastního rodu, byl Zdenko Radslav Kinský.⁴⁴ V rámci ostatní literatury z období první republiky se téma šlechty objevuje pouze ve spojení s její spoluprací s měšťanskou společností, a s její politickou činností v rámci událostí roku 1848.⁴⁵ Osobnosti významného politika z řad šlechtické společnosti Jindřicha hraběte Clam Martinice, a stejně tak politickým postojům konzervativní aristokracie se pak ve svém díle věnoval Zdeněk Tobolka.⁴⁶ Vlažný vztah šlechty k národnostnímu uvědomění zpracoval ve svém díle žák Josefa Pekaře Jan Muk.⁴⁷ Přestože tedy produkce literatury, věnující se šlechtě v období první republiky nebyla nijak bohatá, po druhé světové válce se tato situace ještě zhoršila. Těsně před nástupem komunistické moci stihla ještě vyjít jedna ze stěžejních prací, týkající se české šlechty, a sice Český sněm a vláda před březnem 1848, z pera Antonína Okáče.⁴⁸ Autor se zde

³⁹ Herben, Jan: Nové učení o české šlechtě. Praha 1924.

⁴⁰ Pekař, Josef: Josef Hanuš „Národní muzeum a naše obrození.“ (Recenze) Český časopis historický 28, 1922, s. 469–477.

⁴¹ Pekař, Josef: Omyly a nebezpečí pozemkové reformy. Praha 1923.

⁴² např. Novák, Bedřich Jan: Polní maršál kníže ze Schwarzenberka. Historický portrét podle rodinné korespondence. Praha 1913; Týž: Ze zápisků posledního lancknechta. Český časopis historický 31, 1925, s. 142–163; Týž: Ze zápisků posledního „lancknechta“. Praha 1925.

⁴³ Schwarzenberg, Bedřich (Schwarzenberg, Karel ed.): Španělský deník a zrození revolucí. Praha 1937; Schwarzenberg, Karel: Španělský deník a zrození revolucí. Praha 1937; Týž: Feldmarschall Fürst Schwarzenberg. Der Sieger von Leipzig. Wien 1964.

⁴⁴ Kinský, Zdenko Radslav: Rod Kinských na Chlumci. Chlumeck nad Cidlinou 1930.

⁴⁵ Kazbunda, Karel: Otázka české korunovace r. 1861. Český časopis historický 33, 1927, s. 60–116; Týž: České hnutí roku 1848. Praha 1929; Týž: Kolem dubnového sněmu českého z r. 1867. Český časopis historický 38, 1932, s. 285–346.

⁴⁶ Tobolka, Zdeněk: Politické dějiny československého národa od r. 1848 až do dnešní doby II. Praha 1933, s. 15–18.

⁴⁷ Muk, Jan: Po stopách národního vědomí české šlechty pobělohorské. Praha 1931.

⁴⁸ Okáč, Antonín: Český sněm a vláda před březnem 1848. Kapitoly o jejich ústavních sporech. Praha 1947.

opřel o široký výzkum jednotlivých šlechtických archivů, věnuje se největším osobnostem z řad šlechty a jejich politickým předběznovým postojům, a kniha je cenná také svým rozsáhlým poznámkovým aparátem k jednotlivým kapitolám. Ještě v první polovině padesátých let stihl Antonín Okáč vydat některé ze svých drobnějších prací, týkajících se významné osobnosti Moravy 19. století, a sice Egberta hraběte Belcrediho.⁴⁹ Protože mu byla v následujících letech publikační činnost znemožněna, vychází jeho stežejní dílo *Rakouský problém a list Vaterland 1860–1871* až v roce 1970.⁵⁰ Opět se zde opírá o velice širokou heuristickou základnu ze šlechtických rodinných archivů, poukazuje na konzervativní smýšlení šlechty a popisuje zde i rozkol ve šlechtické politické společnosti v souvislosti s vydáváním tohoto konzervativního deníku, který pak rezonuje v ustavení ústavověrné a konzervativní politické šlechtické frakce. Ještě v roce 1976 pak stál Antonín Okáč za vydáním alespoň části deníků Egberta hraběte Belcrediho, cenných především osobními charakteristikami soudobých šlechtických osobností i jeho střízlivým pohledem na soudobé události.⁵¹ Ani šedesátá léta minulého století, která znamenala částečné oživení zájmu o šlechtickou problematiku, nepřinesla v tomto tématu žádnou výraznější diferenciaci. Valentin Urfus se ve svých příspěvcích opět věnuje především politické činnosti české šlechty,⁵² Jiří Kořalka pak ve svém článku *Národ bez státu* poukazuje na úlohu historické šlechty v našich dějinách.⁵³ Vzájemný vztah konzervativní šlechty a měšťanské politické reprezentace sleduje ve své stati z roku 1970 Jan Havránek, opět je zde velký prostor vyčleněn osobnosti Jindřicha hraběte Clam Martinice.⁵⁴ Ojedinělou prací, věnující se hospodářskému podnikání šlechty, i správě, organizaci a fungování šlechtického velkostatku, je pak článek Heleny Smíškové ve *Sborníku archivních prací*.⁵⁵ Od osmdesátých let minulého století pak zájem o šlechtickou tematiku velice pozvolna vzrůstá a toto téma se začíná také tematicky diferencovat. Otto Urban vnímá ve své práci šlechtu jako plnohodnou složku české společnosti, která se svým

⁴⁹ Okáč, Antonín: Egbert Belcredi o moravském úřednictvu v roce 1856. *Vlastivědný věstník moravský* 7, 1952, s. 234–238; Týž: Deník Egberta Belcrediho o Bedřichu Deymovi. *Vlastivědný věstník moravský* 9, 1954, s. 123–127.

⁵⁰ Týž: *Rakouský problém a list Vaterland 1860–1871*. I–II, Brno 1970.

⁵¹ Boček, Jaromír (Okáč, Antonín ed.): *Z deníků moravského politika v éře Bachově*. Egbert Belcredi 1850–1859. Brno 1976.

⁵² Urfus, Valentin: Český státoprávní program na rozhraní let 1860–1861 a jeho ideové složky. *Právně historické studie* 13, 1967, s. 127–172; Týž: K vzájemnému poměru českého státoprávního programu a předběznové stavovské opozice v Čechách. *Právně historické studie* 13, 1967, s. 85–103.

⁵³ Kořalka, Jiří: *Národ bez státu*. In: *Naše živá i mrtvá minulost*. Praha 1968, s. 151–175.

⁵⁴ Havránek, Jan: Česká politika, konzervativní aristokraté a uspořádání poměrů v habsburské říši v letech 1860–1867. *Sborník historický* 17, 1970, s. 67–96.

⁵⁵ Smíšková, Helena: *Správa děčínského panství za Františka Antonína Thun-Hohensteina (1808–1844)*. In: *Sborník archivních prací* 22, 1972, s. 356–411.

dílem na vývoji celé české společnosti podílí.⁵⁶ Hospodářskému podnikání a hospodářské integraci šlechty do moderní společnosti se ve své práci věnuje Milan Myška, který zde zahrnuje i pozemkové majetky šlechty a vykoupení z feudálních břemen.⁵⁷ Kulturních aktivit Jana Jeníka z Bratřic si pak v jeho monografii převážně všímají autoři Josef Polišenský a Ella Illingová.⁵⁸ V osmdesátých letech se také značně rozšířil záběr literatury, která pojednává o architektuře šlechtických venkovských sídel či úpravám jejich okolí, a zájem o toto téma přetrvává až do současnosti. Jedná se o díla, která mapují proměny a úpravy zámeckých interiérů,⁵⁹ či publikace věnující se vnější architektonické tváři zámeckých sídel a jejich podílu na architektuře 19. století.⁶⁰ Především je o architektuře venkovských šlechtických sídel pojednáno v souvislosti s dobovým historismem a romantismem, a to konkrétně v dílech Marie Mžkové,⁶¹ Jiřího Kuthana,⁶² Pavla Zatloukala⁶³ či Jindřicha Vybírala.⁶⁴ Ten ve své publikaci vnímá historizující architekturu jako projev šlechtické sebe prezentace v soudobé společnosti a poukazuje tak na společenský a politický význam rodového sídla. V souvislosti s úpravami zámeckých parků můžeme zmínit například práci Martina Krummholze.⁶⁵

Rok 1989 pak znamenal otevřený prostor pro bádání o tomto tématu a literatura, věnující se šlechtě v 19. století, se až do dnešní doby pravidelně rozrůstá a témata se dále diferencují. Na jedné straně se stále objevují monografie, týkající se konkrétních osudů příslušníků

⁵⁶ Urban, Otto: Česká společnost 1848-1918. Praha 1982.

⁵⁷ Myška, Milan: Šlechta v Čechách, na Moravě a ve Slezsku na prahu buržoazní éry (Hospodářská aktivita české aristokracie a tzv. „kapitalistická modernizace“). Časopis Slezského Muzea, série B, 36, 1987, s. 46–65.

⁵⁸ Polišenský, Josef - Illingová, Ella: Jan Jeník z Bratřic. Praha 1989.

⁵⁹ Pospíšilová Marie: Historizující zámecký interiér v 19. století v Čechách. Umění 27, 1979, s. 296–321; Táž: Romantické zámecké interiéry. Ústí nad Labem 1986; Křížová, Květa: Rudolf Alt a interiér 19. století-akvarely ze sbírek památkových objektů. In: Památky a příroda 7, 1986, s. 385–391; Táž: Šlechtický interiér 19. století v dobových vyobrazeních ze zámeckých sbírek. Praha 1993; Lukášová, Eva: Zámecké interiéry. Pohledy do aristokratických sídel od časů renesance do doby první poloviny 19. století. Praha 2015.

⁶⁰ Částečně Benešová, Marie: Česká architektura v proměnách dvou století 1780–1980. Praha 1984.

⁶¹ Mžková, Marie: Romantický historismus novogotika. Výběrový katalog. Zámek Sychrov, hrad Bítov 1995; Táž (ed.): Kamenná kniha. Sborník k romantickému historismu-novogotice. Zámek Sychrov 1997.

⁶² Bezecný, Zdeněk: Schwarzenbergové a jejich Orlik. Jihočeský sborník historický 68, 1999, s. 129–146; Kuthan, Jiří: Zámek Hluboká nad Vltavou. Romantická rezidence knížecího rodu Schwarzenbergů. České Budějovice 1991; Kuthan, J.-Muchka, I.: Schlösser des Klassizismus, der Romantik und des Historismus. In: Seibt, Ferdinand (ed.): Böhmen in 19. Jahrhundert. Vom Klassizismus zur Moderne. München-Frankfurt am Main 1995, s. 99–151; Kuthan, Jiří: Aristokratická sídla období romantismu a historismu. Praha 2001; Táž: Aristokratická sídla období klasicismu. Praha 2003; Táž: Aristokratická sídla v českých zemích 1780–1914. Praha 2014.

⁶³ Zatloukal, Pavel: Historismus. Architektura 2. poloviny 19. století na Moravě a ve Slezsku. Olomouc 1986; Táž: Architektura 19. století. Praha 2001; Táž: Architektura romantického historismu. In: Petrasová, T.-Lorenzová, H.: Dějiny českého výtvarného umění 1780/1890, Praha 2001, s. 17–27; Táž: Příběhy z dlouhého století. Architektura let 1750–1918 na Moravě a ve Slezsku. Olomouc 2002; Táž: Historismus. Architektura 2. poloviny 19. století na Moravě a ve Slezsku. Olomouc 1986.

⁶⁴ Vybíral, Jindřich: Století dědiců a zakladatelů. Architektura Jižních Čech v období historismu. Praha 1999.

⁶⁵ Krummholz, Martin: Buquoyové Nové Hrady. Počátky krajinných parků v Čechách. Praha 2012.

jednotlivých šlechtických rodin od období 18. století až do 20. století.⁶⁶ V případě Václava hraběte Kounice byl, jako výstup ze stejnojmenné konference, vydán i sborník k jeho osobě.⁶⁷ Na druhé straně stále častěji vycházejí také práce, týkající se zpracování osudů celých šlechtických rodů.⁶⁸ Na souhrnější zpracování čeká politická činnost a politické názory šlechty. Toto téma je v domácí historiografii spjato především s konzervativním politickým křídlem české šlechty, především na příkladech politické činnosti významných šlechtických politiků své doby.⁶⁹ Souhrněji pak pojednal o konzervativním smýšlení české šlechty, opět na konkrétních příkladech, ve své disertaci a následně vydané publikaci Jiří Georgiev.⁷⁰ Ten se zde dotýká i otázky vztahu šlechty a nově se utvářené samosprávy, o této otázce je v základu pojednáno také v publikaci Milana Hlavačky.⁷¹ Co se týká moravského prostředí, střípky k politické činnosti můžeme nalézt v již zmíněných statích, týkajících se asi nejvýznamnějšího moravského šlechtického politika své doby Egberta hraběte Belcrediho. Velkostatkářskými stranami a jejich úlohou v politickém vývoji Moravy se pak ve svém díle zabývá Jiří Malíř.⁷² Co se týká vlastní politické činnosti moravských šlechticů v rámci moravského zemského sněmu, můžeme ji nalézt v Biografickém slovníku poslanců moravského zemského sněmu v letech 1861–1918, za jehož vydáním stál rovněž Jiří Malíř.⁷³ Postupně se také objevují studie a publikace zaměřené na konkrétní aspekty života šlechty.

⁶⁶ Hanesch, Jiří: Karel I. Filip, kníže Schwarzenberg polní maršál. České Budějovice 2003; Janka, Otto: Nádherná Sidonie. Příběh poslední šlechtické majitelky zámku Vrchotovy Janovice. Praha 1998; Kolbas, Oldřich: Václav hrabě Kounic. Šlechtic nejen rodem. Brno 1993; Kraus, Karl: Sidonie Nádherná. Praha 2000; Majer, Jiří: Kašpar Šternberk. Praha 1997; Myška, Milan: Hrabě Hodic a jeho svět. Zámecká kultura ve Slezsku mezi Barokem a osvícenstvím. Ostrava 2011; Sak, Robert-Bezecný, Zdeněk: Dáma z rajskeho ostrova. Sidonie nádherná a její svět. Praha 2000; Tomeček, Radek: JUDr. Václav hrabě z Kounic. Šlechtic a demokrat. Uherský Brod 2013; Uhlíř, Dušan: Slezský kníže Felix Lichnovský. Poslední láska kněžny Zaháňské. Praha 2009; Votýpka, Vladimír: Aristokrat. Život Zdeňka Sternberga. Praha 2010; Wagnerová, Alena: Bol lásky prodejné. Ze života Johannese Nádherného a jeho milostných družek. Praha 2013; Táž: Sidonie Nádherná a konec střední Evropy. Praha 2010.

⁶⁷ Malíř, Jiří-Rája, Martin: JUDr. Václav Kounic a jeho doba. Brno 2009.

⁶⁸ Dvojjazyčně bylo vydáno Belcredi, Ludvík: 1000 let rodu Belcredi. 1000 Jahre des Hauses Belcredi. Brno 2010; dále např. Cerman, Ivo: Chotkové. Příběh úřednické šlechty. Praha 2008; Koblasa, Pavel: Buquoyové. Stručné dějiny rodu. České Budějovice 2002; Mžýková, M.-Mašek, P.-Kárník, J.: Lobkowicové. Dějiny a genealogie rodu. České Budějovice 2002; Sterneck, Tomáš: Mezi měšťany a šlechtou. Dějiny rodu Daublebských ze Sternecku. Brno 2009; Valenta, Aleš: dějiny rodu Kinských. České Budějovice 2004.

⁶⁹ Bezecný, Zdeněk: Český šlechtic Ferdinand Hildprandt. In: Jihočeský sborník historický 1996, s. 214–216; Týž: Politické názory Karla IV. ze Schwarzenbergu. In: Marek, P.: Osobnost v politické straně. Sborník referátů z konference Úloha osobnosti v dějinách politických stran na území českých zemí a Československa v letech 1861–1999. Olomouc 2002, s. 75–78; Tomášek, Libor: Karel III. Schwarzenberk. K politické činnosti české šlechty v šedesátých letech 19. století. In: Jihočeský sborník historický 63, 1994, s. 101–114.

⁷⁰ Georgiev, Jiří: Až do těch hrdel a statků? Konzervativní myšlení a otázka samosprávy v politických strategiích české státoprávní šlechty po roce 1848. Praha 2011.

⁷¹ Hlavačka, Milan: Zlatý věk české samosprávy. Samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862–1913. Praha 2006, s. 11–15.

⁷² Malíř, Jiří: K vývoji velkostatkářských stran na Moravě. Časopis matice moravské 115, 1996, s. 35–38; Malíř, Jiří: Od spolků k moderním politickým stranám. Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848–1914. Brno 1996, s. 60–80.

⁷³ Malíř, Jiří a kol.: Biografický slovník poslanců moravského zemského sněmu v letech 1861–1918. Brno 2012.

Několik studií se zabývá cestováním šlechty,⁷⁴ sňatky šlechty,⁷⁵ výchovou a vzděláním šlechty,⁷⁶ kulturními aktivitami šlechty a jejím vztahem k umění,⁷⁷ podnikáním šlechty,⁷⁸ fenoménem smrti šlechtice⁷⁹ a dalšími otázkami z jejího života.⁸⁰ Co se týká životního stylu šlechtice druhé poloviny 19. a začátku 20. století, nejkompexněji o tomto tématu pojednal na příkladu orlické schwarzenberské sekundogenitury Zdeněk Bezcený.⁸¹ Problematiku šlechtické rodiny v 19. století zpracovala ve svém díle na příkladu rodiny Mensdorff-Pouilly

⁷⁴ Antonín, Luboš-Mašek, Petr: S mapou i puškou. Objevitelské a lovecké výpravy středoevropské šlechty. Žďár nad Sázavou 2001; Bezcený, Zdeněk: Cesty Karla IV. ze Schwarzenbergu (1859–1913). Scientific Papers of the university of Pardubice, Series C, Institute of Languages and Humanities. Supplement 3, 2000, s. 77–82; Lenderová, Milena: Paříž, rok 1808. Deník Eleanory ze Schwarzenbergu. In: Minulostí západočeského kraje 33, 1998, s. 161–197; Sekyra, T.-Sekyrová, M.: Batři Šternberkové na cestách. In: Bobková, L.-Hrubá, M.: Cesty a cestování v životě společnosti. Ústí nad Labem, s. 415–420; Sekyrová, M.-Vybíral, J.: Britská cesta Jana Adolfa ze Schwarzenbergu roku 1825. Umění 46, Praha 1998, s. 129–145.

⁷⁵ Bezcený, Zdeněk: Sňatky české šlechty v druhé polovině 19. století. In: Petrbock, V.: Sex a tabu v české kultuře 19. století. Praha 1999, s. 88–93.

⁷⁶ Cerman, Ivo-Velek, Luboš: Adelige Ausbildung. Die Herausforderungen der Aufklärung und die Folgen. München 2006; Mžýková, Marie: I král byl dítětem. Život dětí na šlechtických sídlech. Liberec 2012; Pavlatová, Ludmila: Pravidla šlechtické výchovy na konci 18. a na začátku 19. století. In: Studie k sociálním dějinám 19. století 7, Opava, Praha, Kutná Hora 1997, s. 59–64.

⁷⁷ Bezcený, Zdeněk: Šlechta a salony v druhé polovině 19. století. In: Petrasová, T.-Lorenzová, H.(edd.): Salony v české kultuře 19. století. Praha 1999, s. 201–207; Týž: Šlechta a umění v druhé polovině 19. století. In: Kaiserová, K.-Martinovský, I.: Umění a veřejnost v 19. století. Plzeň 1998, s. 105–110; Buš, Marek: Haugwitzové a hudba. Sborník přednášek z muzikologického sympózia konaného na zámku v Náměšti nad Oslavou dne 22. září 2002 v rámci projektu "Vivat musica" u příležitosti výročí 250 let od zakoupení panství hraběcí rodem Haugwitzů. Náměšť nad Oslavou 2003; Hojda, Zdeněk-Prahl, Roman: Umění v konverzaci: Thunův salon. In: Petrasová, T.-Lorenzová, H. (edd.): Salony v české kultuře 19. století. Praha 1999, s. 35–47; Ludvová, Jitka: Hudba v rodu Nosticů. Hudební věda 23, 1986, s. 144–165.

⁷⁸ Brňovjak, Jiří-Zářický, Aleš (eds.): Šlechtic podnikatelem – podnikatel šlechticem. Šlechta a podnikání v českých zemích v 18. –19. století. Ostrava 2008; Cerman, Ivo-Velek, Luboš: Adel und Wirtschaft. Lebensunterhalt der Adelligen in der Moderne. München 2009; částečně také Urban, Otto: Kapitalismus a česká společnost. Praha 2003.

⁷⁹ Bezcený, Zdeněk: Smrt šlechtice. In: Petrasová, T.-Lorenzová, H.: Fenomén smrti v české kultuře 19. století. Praha 2001, s. 260–266; Grubhoffer, Václav: Paměť rodu v zrcadle smrti. Funerální obřady v rodině Schwarzenberků v občanské době. In: Bůžek, V.-Král, P.(edd.): Paměť urozenosti. Praha 2007, s. 188–208; Slabáková, Radmila: Žal a umírání v denících a soukromé korespondenci rakousko-české šlechty 19. století. Studia Historica Nitriensia 9, 2001, s. 153–163.

⁸⁰ Bezcený, Zdeněk: Bývalí poddaní a bývalá vrchnost. (K postavení orlických Schwarzenberků ve venkovské společnosti v druhé polovině 19. a na začátku 20. století.) In: Studie k sociálním dějinám 19. století 1, Opava 1998, s. 7–21; Týž: Šlechtic ve velké válce. In: Petráš, Jiří (ed.): První světová válka a česká společnost. České Budějovice 1999, s. 12–16; Týž: Šlechtici v občanské době. Studie k sociálním dějinám 19. století 7, 1997, s. 92–97; Hořejš, Miloš-Křížek, Jiří: Automobilismus a šlechta v českých zemích 1894–1945. Praha 2012; Křížová, Květa: Káva, čaj, čokoláda ve šlechtickém salonu. Brno 2006; Slabáková, Radmila: „Il est Höchst Zeit“ aneb jaký jazyk pro aristokracii v Čechách a na Moravě v 19. století? In: Bláhová, K.: Komunikace a izolace v české kultuře 19. století, s. 102–115; Uhlíř, Dušan: Voják-příklad Karla Petra Dediche, Karla Kopala a Viléma Mitrovského z Nemyšle. In: Fasora, L.-Hanuš, J.-Malíř, J. (eds.): Člověk na Moravě 19. století. Brno 2004, s. 350–354.

⁸¹ Bezcený, Zdeněk: Karel V. ze Schwarzenbergu (Životní styl šlechtice přelomu 19. a 20. století). Opera historica 4, 1995, s. 281–295; Bezcený, Zdeněk: Příliš uzavřená společnost. Orličtí Schwarzenberkové a šlechtická společnost v Čechách v druhé polovině 19. a na počátku 20. století. České Budějovice 2005; dále například Matějček, Jiří: Šlechta v českých zemích v 19. století (První pokus o přehled). Slezský sborník 98, 2000, s. 279–299.

Radmila Švaříčková-Slabáková.⁸² Na příkladu Alphonse hraběte Mensdorff-Pouilly pojednala stejná autorka o šlechtici na Moravě 19. století.⁸³ V rámci této tématické diferenciaci se postupem času vyprofilovala také otázka postavení šlechtičny,⁸⁴ především pak v publikacích Mileny Lenderové.⁸⁵ Poměrně málo se objevují studie, zabývající se spolkovým životem šlechtice, či jeho činností v rámci veřejných institucí.⁸⁶ V poslední době vycházejí také publikace, které se zabývají dosud opomíjeným fenoménem židovské šlechty.⁸⁷ Strukturu šlechtické společnosti, šlechtickými privilegii v moderní době a udílením šlechtických titulů se zabývá ve své publikaci Jan Županič,⁸⁸ pro období 18. století je možné srovnat práci Jiřího Brňovjána.⁸⁹ Ojedinelé jsou v domácí historiografii také zpracování ekonomického postavení šlechty v 19. století.⁹⁰ Svou osobní výpovědí jsou pro nás rovněž cenné osobní vzpomínky šlechtice, někdy vznikající ve formě rozhovorů.⁹¹ Některé práce se zabývají rovněž sociálním postavením české šlechty a jejich vztahu k modernímu nacionalismu či národnostní otázce,⁹²

⁸² Slabáková, Radmila: Rodina a její hodnota u rakousko-české aristokracie v 19. století (na příkladu Dietrichsteinů a Mensdorffů-Pouilly). Studie k sociálním dějinám 6, Praha 2001, s. 275–285; Táž: Rodinné strategie šlechty. Mensdorffové-Pouilly v 19. století. Praha 2007.

⁸³ Táž: Šlechtic-příklad Alphonse hraběte Mensdorff-Pouilly. In: Fasora, L.-Hanus, J.-Malíř, J. (eds.): Člověk na Moravě 19. století. Brno 2004, s. 323–341.

⁸⁴ Kubešová, Klára: Kněžna Vilemína ze Schwarzenbergu, rozená z Ottingen-Wallersteinu (1833–1910). Obraz šlechtičny v druhé polovině 19. století. Scientific Papers of the university of Pardubice, Series C, Institute of Languages and Humanities 9, 2003, s. 125–160.

⁸⁵ Lenderová, Milena: Deník Gabriely ze Schwarzenbergu, 1840–1841. Jihočeský sborník historický 71, 2002, s. 205–233; Táž: K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století. Praha 1999; Táž: Svět Pauliny ze Schwarzenbergu (Osobní korespondence jako historický pramen). Jihočeský sborník historický 72, 2003, s. 205–216; Táž: Tragický bál. Život a smrt Pavlína ze Schwarzenbergu. Praha 2004.

⁸⁶ Bělík, Petr: „Wohlthäter der Aermsten“. Vladimír Mitrovský a Moravskoslezský slepecký institut v Brně 1867–1892. Brno v minulosti a dnes 24, 2011, s. 205–224; Týž: Moravská šlechta, chov koní a Spolek ku zvelebení chovu koní na Moravě se sídlem v Brně. Brno v minulosti a dnes 27, 2014, s. 105–129.

⁸⁷ Spyra, Janusz-Zářický, Aleš-Županič, Jan: Šlechticův žid – žid šlechticem. Židovské elity a židovská šlechta v novověku a moderní době. Ostrava 2015; Županič, Jan: Židovská šlechta podunajské monarchie. Mezi Davidovou hvězdou a křížem. Praha 2012.

⁸⁸ Županič, Jan: Nová šlechta rakouského císařství. Praha 2006.

⁸⁹ Brňovján, Jiří: Šlechticem z moci úřední. Udělování šlechtických titulů v českých zemích 1705–1780. Ostrava 2015.

⁹⁰ Hoffmann, Gustav: Pohled na hospodaření šlechty v první polovině 19. století. Hospodářské a majetkové poměry Alfréda Candida z Windischgratzu v letech 1802–1862. Studie k sociálním dějinám 4, 1999, s. 53–100.

⁹¹ Clary-Aldringen, Alfons: Vůně vzpomínek. Kniha Clary-Aldringen vypráví o „starých zlatých časech“. Praha 2002; Dujková, Eleonora: Vzpomínání. Praha 2009; Lobkowicz, Ervín: Vzpomínky na monarchii. Praha 1997; Sarvaš, Rostislav: Očima nejstaršího z Kolovratů. Brno 1994; Schwarzenberg, Karel: Knižecí život. Rozhovor s Karlem Hvižďalou. Praha 1997; Škutina, Vladimír: Český šlechtic František Schwarzenberk. Praha 1990; spíše beletristického rázu je pak Czernin, Monika: Žila jsem příliš krátce. Fascinující život hraběnky Nory Kinské. Brno 2007.

⁹² Bezcený, Zdeněk: Národ bez šlechty? (Příběh českého šlechtice moderní doby). In: 19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly. Praha 2008, s. 378–383; Bezcený, Zdeněk-Lenderová, Milena: Elity v Čechách 1780–1914. Studie k sociálním dějinám 3, Praha 1999, s. 35–37; Bezcený, Zdeněk-Kubeš, Zdeněk-Lenderová, Milena: Proměny elit v moderní době. Sborník k narozeninám docenta Roberta Saka. České Budějovice 2003; Kárník, Zdeněk: Konzervativní sociální zdroje supraetnického rakušanství a předlitavského supranacionalismu. K Novověkým sociálním dějinám českých zemí 2, 1998, s. 78–96; Týž: Následky selhání česko-německého vyrovnání v Předlitavsku. (K 80. výročí úmrtí Františka Thuna-Hohensteina). Historický obzor 7, 1996, s. 242–252; Týž: Sociální a národní vazby politických postojů a jednání české aristokracie. Úvaha nad osudy české aristokracie na počátku 20. století. Studie k sociálním dějinám 19. století 6, Opava, Praha,

další práce pak začleňují šlechtu jako jednu ze složek při formování moderní české společnosti.⁹³ Vlastní pohled samotné české národní společnosti na šlechtu předkládá ve své práci Jiří Rak,⁹⁴ porovnat můžeme k tomuto tématu také stat' Jana Županiče,⁹⁵ či publikaci Radmily Švaříčkové-Slabákové.⁹⁶ Na uherskou šlechtu v moderní době zaměřil pak svou pozornost Pavel Koblasa.⁹⁷ Otázka postavení šlechty v 19. století je již také začleňována do obecných dějin šlechty v novověku, především ve formě sborníků.⁹⁸ Význam a především dosažený stav bádání o rodu Schwarzenbergů pak umožnil vydat obsáhlý sborník, zabývající se souhrně postavením, činností a obrazem tohoto rodu v našich dějinách.⁹⁹ Závěrem je třeba z tuzemské produkce zmínit publikace, kde můžeme nalézt základní data k dějinám jednotlivých rodin, tedy publikace zaměřené heraldicky či rodopisně.¹⁰⁰

Jak již bylo zmíněno v předešlém výkladu, potýkala se otázka zpracování dějin šlechty v 19. století v naší historiografii s celou řadou problémů, svobodný prostor pro bádání v tomto směru znamenal až rok 1989. Jinak je tomu samozřejmě v případech zahraniční historiografie, kde má bádání o šlechtě v 19. století o poznání pevnější tradici. Na jejím základě už stihla vyjít řada monografií a sborníků, které se věnují osudům šlechty v 19. století v rámci různých státních útvarů či regionů, většina z nich se věnuje novému společenskému postavení a společenské roli šlechty v měnících se podmínkách 19. století.¹⁰¹ Šlechta v 19. století se stala

Kutná Hora 1996, s. 7–45; Kučera, Rudolf: Staat, Adel und Elitenwandel. Die Adelsverleihungen in Schlesien und Böhmen 1806–1871 im Vergleich. Göttingen 2012.

⁹³ Kořalka, Jiří: Češi v habsburské říši a v Evropě 1815–1914. Sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích. Praha 1996; Hroch, Miroslav: Na prahu národní existence. Praha 1999.

⁹⁴ Rak, Jiří: Bývalí Čechové. České historické mýty a stereotypy. Praha 1994.

⁹⁵ Županič, Jan: Obraz šlechtictví v české společnosti 19. –21. století. In: 19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly. Praha 2008, s. 328–341.

⁹⁶ Švaříčková-Slabáková, Ludmila: Mýtus šlechty u nás a v nás. Paměť a šlechta dvacátého století. Praha 2012.

⁹⁷ Koblasa, Pavel: Uherská šlechta v nových časech. České Budějovice 2011.

⁹⁸ Bůžek, Václav-Král, Pavel (edd.): Paměť urozenosti. Praha 2007; Knoz, Tomáš- Dvořák, Jan (eds.): Šlechta v proměnách věků. Brno 2011.

⁹⁹ Gaží, Martin (ed.): Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii. České Budějovice 2008.

¹⁰⁰ Méně zdařilým s řadou chyb a nepřesností je Halada, Jan: Lexikon české šlechty. Erby, fakta, osobnosti, sídla a zajímavosti. Praha 1999; z novějších pak Juřík, Pavel: Encyklopedie šlechtických rodů. Praha 2014; Mašek, Petr: Modrá krev. Minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v Českých zemích. Praha 2003; Mašek, Petr: Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti, I–II. Praha 2008–2010; Mysliveček, Milan: Velký erbovník. Encyklopedie rodů a erbů v zemích Koruny české, sv. 1–2. Plzeň 2005–2006; Pouzar, Vladimír: Almanach českých šlechtických a rytířských rodů 2016. Praha 2012.

¹⁰¹ Zde je možné například jmenovat následující publikace: Cannadine, David: The decline and fall of the British aristocracy. London 1996; Cardoza, Anthony, L.: Aristocrats in Bourgeois Italy. The Piedmontese nobility 1861–1930. Cambridge 1997; Clemes, Gabriele B.-König, Malte-Meriggi, Marco: Hochkultur als Herrschaftselement. Italienischer und deutscher Adel im langen 19. Jahrhundert. Berlin 2011; Gorzynski, Slawomir: Nobilitacje w Galicji w latach 1772–1918. Warszawa 1997; Lieven, Dominic: The aristocracy in Europe 1815–1914. London 1992 (v německé verzi vyšlo Lieven, Dominic: Der Abschied von Macht und Würden. Der europäische Adel 1815–1914. Frankfurt 1995); Marburg, Silke-Matzerath, Josef (Hrsg.): Der Schritt in der Moderne. Sächsischer Adel zwischen 1763 und 1918. Köln 2001; Pedlow, Gregory W.: The survival of the Hessian Nobility 1770–1870. Princetown 1988; Reif, Heinz: Westfälischer Adel 1770–1860.

také základním tématem v díle německého historika, kterým je Heinz Reif. V předchozí poznámce je již zmíněna jeho publikace týkající se vestfálské šlechty, vedle toho je autorem svazku z řady Enzyklopädie deutscher Geschichte věnované šlechtě v 19. a 20. století,¹⁰² a stál také za vydáním dvoudílného sborníku, jehož první díl je věnován vztahu šlechty a měšťanstva v 19. století, druhý mapuje tato témata pro 20. století.¹⁰³ V německém prostředí vyšla také řada sborníků, věnující se opět začlenění či spíše nezačlenění šlechty do měšťanské společnosti a vůbec jejímu sociálnímu postavení v ní.¹⁰⁴ Některé práce německých historiků se zabývají také šlechtou na našem území. Z těchto prací můžeme zmínit například biografickou monografii Stefana Lipperta o Felixovi knížeti Schwarzenbergovi,¹⁰⁵ kde se autor zabývá především jeho politickou činností. Ostatně byla to právě politická činnost rakousko-české šlechty, která byla německými historiky zkoumána. Zde můžeme vyzdvihnout především edici Ernsta Rutkowského,¹⁰⁶ a úlohou šlechty v bouřlivém období okolo roku 1848 na našem území se dlouhodobě zabýval Ralph Melville. Ten své dlouholeté badání o tomto tématu publikoval nejdříve v řadě menších příspěvků, kde se věnuje například úloze velkostatku v politickém jednání české šlechty,¹⁰⁷ vztahu šlechty a konstitucionalismu,¹⁰⁸ či významnému moravskému politikovi své doby z řad šlechty, a sice Egbertu hraběti Belcredimu.¹⁰⁹ Všechny tyto své dílčí poznatky a svá badání pak shrnul ve své, pro nás zásadní, práci s názvem Adel und Revolution in Böhmen.¹¹⁰ Pro zkoumání politické činnosti přímo moravské šlechty jsou pak přínosné především studie Roberta Lufta, který se zabýval

Vom Herrschaftstand zur regionalen Elite. Göttingen 1979; Wehler, Hans Ulrich (Hrsg.): Europäische Adel 1750–1950. Göttingen 1990.

¹⁰² Reif, Heinz: Adel im 19. und 20. Jahrhundert. Enzyklopädie deutscher Geschichte, Band 55, München 1999.

¹⁰³ Reif, Heinz: Adel und Bürgertum in Deutschland. 1. Entwicklungslinien und Wendepunkte im 19. Jahrhundert. Berlin 2000; Týž: Adel und Bürgertum in Deutschland. 2. Entwicklungslinien und Wendepunkte im 20. Jahrhundert. Berlin 2001.

¹⁰⁴ Zde můžeme jmenovat například Birke, Adolf M. (Hrsg.): Bürgertum, Adel und Monarchie. Wandel der Lebensformen im Zeitalter des bürgerlichen Nationalismus. München 1989; Melville, Ralph-Reden-Dohna, Armgard von (Hrsg.): Der Adel an der Schwelle des bürgerlichen Zeitalters 1780–1860. Stuttgart 1988; Mayer, Arno J. (Hrsg.): Adelsmacht und Bürgertum. Die Krise der europäischen Gesellschaft. München 1988; Fehrenbach, Elisabeth (Hrsg.): Adel und Bürgertum in Deutschland 1770–1848. München 1994.

¹⁰⁵ Lippert, Stefan: Felix zu Schwarzenberg. Eine politische Biographie. Stuttgart 1998.

¹⁰⁶ Rutkowski, Ernst (Hrsg.): Briefe und Dokumente zur Geschichte österreichisch-ungarischen Monarchie. Unter besonderer Berücksichtigung des böhmisch-mährischen Raumes. Teil 1, Der Verfassungstreue Grossgrundbesitz 1880–1899; Teil 2, Der Verfassungstreue Grossgrundbesitz 1900–1904; Teil 3, Der Verfassungstreue Grossgrundbesitz 1905–1908. München 1983, 1991, 2011.

¹⁰⁷ Melville, Ralph: Adel und Grundherrschaft in Böhmen an der Schwelle des bürgerlichen Zeitalters 1760–1850. In: Feigel, H.-Rösner, W. (Hrsg.): Adel im Wandel. Wien 1991, s. 75–90.

¹⁰⁸ Týž: Der böhmische Adel und der Konstitualismus. Franz Stadions Konzept einer postfeudalen Neuordnung Österreichs. In: Seibt, F. (Hrsg.): Die Chance der Verständigung. Absichten and Ansätze zu übernationaler Zusammenarbeit in den böhmischen Ländern 1848–1918. München 1987, s. 135–145.

¹⁰⁹ Týž: Der mährische Politiker Graf Egbert Belcredi (1816–1894) und die postfeudale Neuordnung Österreichs. In: Melville, R.-Scharf, C. (Hrsg.): Deutschland und Europa in der Neuzeit. Festschrift für Karl Otmar Freiherr von Aretin zum 65. Geburtstag. Stuttgart 1988, s. 599–611.

¹¹⁰ Týž: Adel und Revolution in Böhmen. Strukturwandel von Herrschaft und Gesellschaft in Österreich um die Mitte des 19. Jahrhunderts. Mainz 1999.

konstituováním a fungováním střední strany moravského velkostatku, tzv. *Mittelpartei*.¹¹¹ Politickou činností české šlechty v šedesátých letech 19. století se pak nejnověji zabývá ve své knize Ute Hofmann.¹¹² Rovněž v Mnichově byl vydán sborník, za jehož vznikem stojí kolektiv českých autorů, který se zabývá historickým bádáním o šlechtě v druhé polovině 19. století a na sklonku monarchie.¹¹³ Šlechtou 19. století se ve svém díle zabývá také německá historička Monika Wienfort.¹¹⁴ Zajímavým počinem je také kniha Siegfrieda Grillmeyera, věnující se rodině Thurn-Taxis a její službě ve službách habsburské monarchie.¹¹⁵ Dějinám šlechtičen v 19. století se ve svém díle pak věnovala německá historička Christa Diemel.¹¹⁶ zajímavé pojednání o anglické a české šlechtě druhé poloviny 19. století v souvislosti s jejím pozemkovým vlastnictvím pochází pak z pera německé historičky Tatjany Tönsmeier.¹¹⁷ Ta stála spolu s Lubošem Velekem také za vydáním sborníku, věnujícího se politické úloze šlechty v habsburské monarchii.¹¹⁸ Řada publikačních výstupů ke studiu šlechty v 19. století pochází z okruhu rakouských historiků, kteří měli k tématu rakouské a tudíž i české šlechty přirozeně nejbliže. Některé ze studií jsou zaměřené monograficky a mapují životní osudy významných osobností z řad šlechty na našem území v 19. století, opět především v souvislosti s jejich politickou činností. Na tomto místě můžeme připomenout například práci Christopha Thienen-Adlerflychta,¹¹⁹ či Felixe Höglingera.¹²⁰ Soustavněji se politické činnosti šlechty a jejímu konzervativnímu myšlení pak věnuje ve svém díle vídeňský historik Lothar Höbelt.¹²¹ Dalším z autorů, který se tématem šlechty 19. století ve svém díle zabývá ja

¹¹¹ Luft, Robert: *Die Mittelpartei des mährischen Landespolitik um 1900*. *Opera historica* 2, 1992, s. 111–115; Luft, Robert: *Die Mittelpartei des mährischen Grossgrundbesitzes 1879–1918*. In: Seibt, F. (hrsg.): *Die Chance der Verständigung. Absichten and Ansätze zu übernationaler Zusammenarbeit in den böhmischen Ländern 1848–1918*. München 1987, s. 187–243.

¹¹² Hofmann, Ute: *Aristokraten als Politiker. Der böhmische Adel in der frühkonstitutionellen Zeit (1860–1871)*. München 2011.

¹¹³ Řezník, Miloš-Velek, Luboš-Beňová, Katarína: *Adelsgeschichte als Elitenforschung*. München 2012.

¹¹⁴ Wienfort, Monika: *Der Adel in der Moderne*. Göttingen 2006.

¹¹⁵ Grillmeyer, Siegfried: *Habsburgs Diener in Post und Politik. Das „Haus“ Thurn und Taxis zwischen 1745–1867*. Mainz 2005.

¹¹⁶ Diemel, Christa: *Adelige Frauen im bürgerlichen Jahrhundert. Hofdamen, Stiftsdamen, Salondamen 1800–1870*. Frankfurt am Main 1998.

¹¹⁷ Tönsmeier, Tatjana: *Adelige Moderne. Grossgrundbesitz und ländliche Gesellschaft in England und Böhmen 1848–1918*. Wien 2012.

¹¹⁸ Tönsmeier, Tatjana-Velek, Luboš: *Adel in Politik in der Habsburgermonarchie und den Nachbarländern zwischen Absolutismus und Demokratie*. München 2011.

¹¹⁹ Thienen-Adlerflycht, Christoph: *Graf Leo Thun in Vormärz. Grundlagen des böhmischen Konservatismus im Kaisertum Österreich*. Graz 1967.

¹²⁰ Höglinger, Felix: *Ministerpräsident Heinrich Graf Clam-Martinic*. Graz-Köln 1964.

¹²¹ Höbelt, Lothar: „Verfassungstreue“ und „Feudale“. *Etude Danubienne* 7, 1991, s. 108–114; Týž: *Adel und Politik seit 1848*. In: Eltz von, E.-Strohmeier, A. (Hrsg.): *Die Fürstenberger. 800 Jahre Herrschaft und Kultur in Mitteleuropa*. Weitra 1994, s. 109–152; Týž: *Die Konservativen Alt-Österreichs 1848 bis 1918. Parteien und Politik*. In: Rill, R.-Zellenberg, U. E. (Hrsg.): *Konservatismus in Österreich. Strömungen, Ideen, Personen und Vereinigungen von den Anfängen bis Heute*. Graz-Stuttgart 1999, s. 109–152; Týž: *Konservatismus in Österreich. Literaturbericht*. In: Schrenk-Notzing, C. von (Hrsg.): *Stand und Probleme der Erforschung des*

pak Hannes Stekl. Jeho práce se věnují především samotnému životnímu stylu šlechty a jednotlivým aspektům jejího života, pro dobu první poloviny 19. století zpracoval rodiny Schwarzenbergů a Liechtensteinů.¹²² Spolu s Marijou Wakounigovou pak vydali publikaci zaměřenou na dějiny rodu Windischgrätz v 19. a 20. století, kostru práce zde tvoří životní cyklus šlechty.¹²³ Hannes Stekl je zároveň autorem stati o rakouské šlechtě v již zmíněném sborníku Heinze Ulricha Wehlera,¹²⁴ k jeho šedesátinám byla také vydána publikace věnující se vztahu rakouské šlechty a měšťanstva.¹²⁵ Pro naše téma je také přínosná stať vídeňské historičky Brigitte Hamann, věnující se vídeňskému dvoru v druhé polovině 19. století.¹²⁶ Osudům šlechtičen v 19. století se pak věnuje vídeňská historička Martina Winkelhofer.¹²⁷ K tématu rakouské šlechty v 19. a začátku 20. století bylo také vydáno několik syntetizujících studií.¹²⁸ Několik hodnotných studií, věnující se šlechtě v habsburské monarchii, pochází také z pera amerických autorů. Historik Jerome Blum se ve své práci věnoval pozemkovému vlastnictví rakouské šlechty v první polovině 19. století, zmapována je zde například účast šlechty v českých a moravských zemědělských spolcích.¹²⁹ O vztahu české šlechty k národnostní otázce v první polovině 20. století pojednává ve svém díle Eagle Glassheim.¹³⁰ Pro období druhé poloviny 19. století mapuje tuto otázku studie Agnew L. Hugh.¹³¹ Stejná problematika je pak ústředním tématem knihy historičky Rity Krueger.¹³² Zásadní jsou pro

Konservatismus. Berlin 2000, s. 233–241; Týž: The Great landowners Curia and the reichsrat Elections during the Formative Years of Austrian Constitutionalism 1867–1873. *Parliaments, Estates and Representation* 5, 1985, s. 175–183.

¹²² Stekl, Hannes: *Österreichs Aristokratie in Vormärz. Herrschaftstil und Lebensformen der Fürstenhäuser Liechtenstein und Schwarzenberg*. Wien 1973.

¹²³ Stekl, Hannes-Wakounig, Marija: *Windisch-Graetz. Ein Fürstenhaus im 19. und 20. Jahrhundert*. Wien-Köln 1992.

¹²⁴ Stekl, Hannes: *Zwischen Machtverlust und Selbstbehauptung. Österreichs Hocharistokratie vom 18. bis ins 20. Jahrhundert*. In: Wehler, H. U. (Hrsg.): *Europäischer Adel*. Göttingen 1990, s. 144–165.

¹²⁵ Stekl, Hannes-Bruckmüller, Ernst: *Adel und Bürgertum in der Habsburgermonarchie 18. bis 20. Jahrhundert. Hannes Stekl zum 60. Geburtstag gewidmet von Ernst Bruckmüller*. Wien 2004.

¹²⁶ Hamann, Brigitte: *Der Wiener Hof und Hofgesellschaft in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts*. In: Möckl, Karl (Hrsg.): *Hof und die Hofgesellschaft in den deutschen Staaten im 19. und beginnenden 20. Jahrhundert*. Boppard 1990, s. 61–75.

¹²⁷ Winkelhofer, Martina: *Adel verpflichtet. Frauenschicksale in der k. u. k. Monarchie*. Wien 2009. (V českém překladu vyšlo a v práci je nadále citováno Winkelhoferová, Martina: *Šlechtictví zavazuje. Osudy žen v c. k. monarchii*. Praha 2012.); Týž: *Das Leben adeliger Frauen. Alltag in der k. u. k. Monarchie*. Innsbruck, Wien 2011.

¹²⁸ Zde například Csáky, Moritz: *Adel in Österreich*. In: *Das Zeitalter Kaiser Franz Joseph I. Von der revolution zur Gründerzeit. Katalog der Niederösterreichischen Landesausstellung*. Wien 1984, s. 212–219; Urbanski, Hans von: *Der Adel in Österreich vor 1914. Etudes Danubiene* 8, 1992, s. 1–14.

¹²⁹ Blum, Jerome: *Noble landowners and Agriculture in Austria 1815–1848*. Baltimore 1948.

¹³⁰ Glassheim, Eagle: *Noble nationalist. The transformation of the Bohemian aristocracy*. Cambridge 2005. Přeloženo vyšlo jako Glassheim, Eagle: *Urození nacionalisté. Česká šlechta a národnostní otázka v 1. pol. 20. století*. Praha 2012.

¹³¹ Hugh, Agnew L.: *Noble Natio and Modern Nation. The Czech Case*. *Austrian History Yearbook* 23, 1992, s. 50–71.

¹³² Krueger, Rita: *Czech, German, and noble. Status and national identity in Habsburg Bohemia*. New York 2009.

nás také studie Williama D. Godseyho, věnující se společenskému a sociálnímu postavení aristokracie v druhé polovině 19. a na počátku 20. století.¹³³

Tento stav literatury vytváří již velice solidní základ pro bádání o šlechtě v druhé polovině 19. století, hlavně co se metodologické stránky týče. Faktem ovšem zůstává, že v uvedeném základním přehledu literatury k tomuto tématu, se zpracování moravské šlechty objevuje velice výjimečně, a tudíž muselo být jádro této disertační práce založené především na již výše zmíněném archivním materiálu, uloženém převážně v rodinných archivech jednotlivých šlechtických rodů a ve fondech jejich velkostatků.

3. Šlechta v době pobřežnové

3.1 První a druhá společnost

*Šlechta, souhrn osob, již zrozením svým nad široké vrstvy lidu povznesených a různých předností požívajících. Jakákoliv existence š-ty vůbec odporuje přirozené rovnosti lidí a pokládati se musí za útvar prvotním řádům společenským neznámý, přece shledáváme se se zjevem tímto u veškerých takřka národů, jejichž společenské řády nám jsou známy.*¹³⁴ Tak definuje pojem šlechty část odstavce Ottova slovníku naučného na počátku 20. století. Mohlo by se tedy na první pohled zdát, že se jednalo o úzkou homogenní privilegovanou skupinu, která žila v minimální sociální interakci se zbylým obyvatelstvem podunajské monarchie, disponující řadou výsad a privilegií. Bezpochyby můžeme souhlasit s tím, že se jednalo o nepatrnou část z celkového počtu obyvatel habsburské monarchie, která však měla na správu a dějiny rakouského mocnářství rozhodující vliv. Počet šlechticů totiž skutečně nebyl nikterak velký. Na počátku vlády Františka II. v roce 1793 čítal součet šlechticů v Čechách 1 684 mužů, což představovalo přibližně 0,12 % mužského obyvatelstva země. Na Moravě a ve Slezsku v téže době představovalo 700 šlechticů pouhých 0,1 % veškerých mužských obyvatel země. Přestože se počet šlechty postupem času zvyšoval, na poměru šlechty a ostatního obyvatelstva se prakticky nic nezměnilo. V roce 1846 žilo v Čechách 2 275 šlechticů, ve výsledku 0,11 %, na Moravě a ve Slezsku pak 1 100 šlechticů, což dávalo opět

¹³³ Godsey, William D.: Quarterings and Kinship: The Social Composition of the habsburg Aristocracy in the Dualist Era. *The Journal of Modern History*, 71, 1999, 1, s. 56–104; Godsey, William D.: *Aristocratic redoubt. The Austro-Hungarian Foreign Office on the Eve of the First World War*. West Lafayette 1999.

¹³⁴ Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopedie obecných znalostí. XXIV, Praha 1906, s. 663–666.

0,1% mužských obyvatel země.¹³⁵ Jakých výsad tato skupina požívala a v jakém vztahu žila k ostatním složkám společnosti, můžeme jen těžko takto celkově hodnotit, neboť se v žádném případě nejednalo o jednolitou sociální skupinu. Tento „*souhrn osob*“ totiž představoval skupinu daleko různorodější, vnitřně diferencovanou a především také přísně institucionalizovanou. Tím, jak se během staletí vyvíjely državy habsburské monarchie, která pod svým žezlem sjednocovala kulturně i historicky rozdílné země, lišily se i společenské elity jednotlivých zemí a v návaznosti na to se měnila i šlechtická titulatura. Vytváření společné elity nebylo v žádném případě nějakým automatickým procesem, ale představovalo pro vídeňský dvůr citlivý a ožehavý problém. V době vzniku Rakouského císařství v roce 1804 byla vzájemně kompatibilní vlastně jen šlechtická titulatura starých habsburských zemí, tj. Rakouska, českých zemí a Uher. I zde však existovaly jisté rozdíly. Zatímco na sjednocovaném rakousko-českém teritoriu vzniklo roku 1746 jednotné šlechtictví dědičných zemí, které se stalo jakýmsi předstupněm rakouského šlechtictví, udíleného od roku 1804 až do zániku monarchie, Uhry se do tohoto systému nepodařilo nikdy plně začlenit. Přesto se i v rámci všech zmíněných zemí podařilo prosadit relativně přehlednou titulaturu, dělící šlechtu na panský stav, složený z knížat, hrabat a svobodných pánů (v Uhrách baronů) a stav rytířský, jehož struktura se ale ve srovnání s Uhrami mírně lišila. Přes jisté problémy se do této struktury podařilo včlenit také nobilitu nově získané Haliče, co se však týkalo dalších provincií říše, zejména Bukoviny a Lombardsko-Benátska, tam se vláda potýkala se značnými problémy. I tak se ale nakonec přes všechny obtíže a přehmaty podařilo vídeňské vládě během první poloviny 19. století vytvořit jednotný model šlechtické titulatury, který až na několik drobných úprav vydržel až do zániku habsburské monarchie. Tím bylo docíleno toho, že již více neexistovala česká, haličská či benátská šlechta, ale jen jedna jednotná šlechta rakouská, sdružující všechny císařovy poddané. Tato jednota šlechty však byla pouze titulární, jak již bylo výše zmíněno, celá skupina byla vnitřně přísně hierarchizovaná. Neodlišovaly ji pouze tituly, ale v první řadě především původ. Zatímco totiž na některý z řádů monarchie, které následně vytvářely právní základ pro udělení šlechtictví, mohl teoreticky dosáhnout prakticky kdokoli, bezchybný původ byl nenahraditelným stratifikačním znakem příslušnosti ke společenské elitě. Vedle ekonomického postavení totiž právě stáří rodu a dokonalý původ vytvářely po generace nepsaný zákon, který zajišťoval „čistotu a neposkvřněnost“ modré krve. Tímto bylo pak jasně vymezeno místo jednotlivce ve společnosti.

¹³⁵ Ve srovnání s jinými zeměmi monarchie, byl počet šlechticů u nás velmi nízký. V dolním Rakousku tvořila šlechta 0,56 % obyvatelstva, v Horním Rakousku 0,2 %, v Haliči 1,15 %, v Tyrolsku 0,45 % a v Uhrách s Transylvánií 5,1 %. Švaříčková-Slabáková, Radmila: Rodinné strategie šlechty. Mensdorffové-Pouilly v 19. století. Praha 2007, s. 108.

Na samém vrcholu tohoto žebříčku stála aristokracie, tvořená prakticky bez výjimek osobami, které disponovaly čtyřiašedesáti, dvaatřiceti či v nejhorsím případě alespoň šestnácti předky, narozenými ve šlechtickém stavu. Důležité je také na tomto místě důsledně vymezit pojem aristokracie, jako úzkou prominentní skupinu na nejvyšších stupních hierarchie šlechtické společnosti.¹³⁶ Jedincům z řad této společenské smetánky tak bylo vyhrazeno zastávání nejvyšších dvorských hodností a dědičných zemských úřadů. Právě oni představovali svou kosmopolitností, spřízněností s nejvýznamnějšími evropskými rody a svým bezchybným původem tu pravou oporu císaře a celé dynastie. V drtivé většině mezi nimi nacházíme držitele knížecích či hraběcích titulů, daleko vzácněji a spíše výjimečně také osoby se stavem svobodných pánů. Vždy se však jednalo o osoby, jejichž šlechtictví sahalo nejméně do počátku 18. století, častěji však daleko hlouběji do historie. Díky tomu se také jednalo o skupinu naprosto uzavřenou a proniknout do ní bylo nesmírně obtížné. Tato aristokracie pak tvořila tzv. první společnost, nepřístupnou a ostře oddělenou nejen od ostatního obyvatelstva, ale také od nižších složek šlechtické obce. Tato situace byla také řadou současníků ostře kritizována, mimo jiné také korunním princem Rudolfem, známým svými liberálními názory.¹³⁷ Asi nejnázorněji můžeme celou situaci demonstrovat na již notoricky známém příkladu pozdější nositelky Nobelovy ceny za mír Berthy von Suttner. Ta byla sice dcerou Františka Josefa hraběte Kinského, nicméně její matka Sophie pocházela „pouze“ z novošlechtické rodiny Körnerů a tudíž nemohla vykázat požadované minimum šestnácti předků, narozených ve šlechtickém stavu. To pak mělo za následek vyloučení jak jí samotné, tak její dcery z řad první společnosti. Obě se nesměly účastnit velkých slavností u vídeňského dvora a vůbec při každém setkání s rodinou bylo poukázáno na jejich společenskou podřazenost a nedostatečnost. Samotná Bertha o tom později napsala: *„Rakouská šlechta ... je ze všeho nejméně zasažena modernou. Nerekrutuje se jako anglická peerage, z měšťanstva. Tady je oněch horních deset tisíc spíš jako kasta než třída. Modrá krev je pro ně článkem víry.“*¹³⁸ Skutečně nikde jinde v Evropě nebyla aristokracie tak uzavřenou kastou, jak tomu bylo v případě podunajského soustátí. Tato příznačná společenská výlučnost byla podporována také novým konzervativním kurzem předposledního rakouského císaře Františka Josefa I., který se svým postojem nemálo zasloužil o posílení elitářského postavení aristokracie. Zpět ale k aristokracii jako nejvyšší vrstvě v rámci šlechtické obce. Odhady,

¹³⁶ Především je potřeba zdůraznit, že výraz aristokracie nechápeme jako plnovýznamový ekvivalent ke slovu šlechta, nýbrž označujeme jím jen úzkou část šlechtické společnosti, a sice právě její sociálně prominentní segment. Mařa, Petr: Svět české aristokracie. Praha 2004, s. 11.

¹³⁷ Srov. Hamannová, Brigitte: Rudolf II. Korunní princ a rebel. Praha 1993.

¹³⁸ Táž: Bertha von Suttner. Život pro mír. Praha 2006, s. 14–15.

kolik osob k této sociální skupině náleželo, se mezi jednotlivými badateli různily.¹³⁹ Asi nejserióznější odhad provedl zatím W. D. Godsey, který do aristokratické elity počítá 474 rodin ve sledovaném období let 1867–1918, s tím že samozřejmě ne všichni příslušníci těchto rodin se počítali k první společnosti po celé sledované období.¹⁴⁰ Vzhledem k tomu, že žádná jasná definice první společnosti nikdy neexistovala, pokouší se Godsey stanovit určitá kritéria, na jejichž základě by bylo možné určit, kdo k první společnosti náležel, a kdo ne. Jako jedny z hlavních uvádí přístup ke dvoru (Hoffähigkeit) a právo na dvorské tituly, především titul komořího (Kämmerer), tajného rady (Geheimrat) a dvorského rady (Hofrat). U žen pak příslušnost k této elitě naznačovala držba řádu Hvězdového kříže (Sternkreuzorden). Samozřejmě, že tato kritéria nemohla platit bez výjimek, řada tajných radů pocházela i z nešlechtických kruhů a tudíž se jejich příslušnost k elitě dá prakticky vyloučit. Z toho je patrné, že o příslušnosti k první společnosti nerozhodovala ani držba titulů, radů či postavení z nich vyplývající a už vůbec ne majetek. Přestože drtivá většina první společnosti pocházela z kruhů vysoké šlechty, patřila sem i řada svobodných pánů a také osob, které hledaly své živobytí ve státní správě, armádě či církvi. Tím se opět dostáváme zpět k nejdůležitějšímu kritériu, které Bertha von Suttner trefně nazvala „článkem aristokratické víry“, tedy k neposkvrněné „modré krvi“ a bezchybnému původu. Nezanedbatelnou „drobností“ pak byla nakonec také sama ochota aristokracie přijmout nového člena do svých řad. *„Aristokracie byla do sebe uzavřenou velkou rodinou. Její členové si navzájem většinou tykali a oslovovali se křestními jmény, protože téměř všichni byli více či méně spřízněni nebo přinejmenším propojeni sňatkem. Měli společné zájmy, společné vzpomínky na setkání prožitá během letních pobytů na venkově střídavě na tom či onom zámku nebo na honech, na nichž se vzájemně na podzim bavili.“*¹⁴¹ Příslušníci aristokracie byli skutečně nějakou měrou spřízněni, šlo o jednu velkou rodinu, kterou spojovala sociální soudržnost, společný původ i životní styl, což mělo opět za následek uzavírání se vůči ostatní společnosti. Kdo patřil k aristokracii, měl „petit nom“ tj. zkrácené křestní jméno jako Rudi, Heini, Tutz, Wintschi, z Karla se stal Kari

¹³⁹ Podle Brigitte Hamann tvořilo tuto špičku šlechtické společnosti přibližně 300 osob. Hamann, Brigitte: Der Wiener Hof und die Hofgesellschaft in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts. In: Möckl, Karl (ed.): Hof und die Hofgesellschaft in den deutschen Staaten im 19. und beginnenden 20. Jahrhundert. Boppard 1990, s. 72; Hannes Stekl odhaduje tuto skupinu na 300 až 400 rodin. Stekl, Hannes: Zwischen Machtverlust und Selbstbehauptung. Österreichs Hocharistokratie. Vom 18. bis ins 20. Jahrhundert. In: Wehler, H. -U. (ed.): Europäischer Adel. Göttingen 1990, s. 146.

¹⁴⁰ Godsey vychází z údajů úřadu nejvyššího komořího, dle jeho soupisu patřily tři rody k panujícím dynastiím (0,7 %), 75 patřilo mezi mediatizované rody či mezi knížata (11 %), 328 vlastnilo hraběcí titul (66 %) a 111 bylo barony (22 %). K aristokracii pak měl dle tohoto výčtu patřit i jeden měšťanský rod, bankéřská rodina Baltazziů (0,3 %). Godsey, William D.: Quarterings and Kinship: The Social Composition of the Habsburg Aristocracy in the Dualist Era. The Journal of Modern History, 71, 1999, 1, s. 94–104.

¹⁴¹ Winkelhoferová, Martina: Šlechtictví zavazuje. Osudy žen v c. k. monarchii. Praha 2012, s. 107.

z Eleonory Lori. Podíváme-li se třeba na soupis osob kondolujících k úmrtí Vladimíra Mittrowského v roce 1899 nalézáme zde například „Mädi“ a „Bubi“ Eberhard či „Lilly“ von Teuber.¹⁴² Při hledání partnerů četli pravidelně Gothajský almanach a při vzájemném styku často používali výrazy, jimž ostatní nemohli rozumět. K aristokracii patřil ten, kdo se v ní narodil. Mezi vysokou šlechtou se například rozšířil následující bonmot: „*Ptá se Windisch-Graetz prince Auersperga: „Řekni, kdo je to vlastně baron?“ Auersperg se na chvíli zamyslí a pak přemýšlivě prohlásí: „Viš, to je tak: baron je člověk, který celý život čeká, až ho takový Liechtenstein osloví ty!*“¹⁴³ K nejcharakterističtějším znakům aristokrata tak patřil železný kodex chování a hodnotový kánon, vyjádřený hesly – věrnost císařskému domu, silná soudržnost rodiny, vyhraněný katolicismus. Velký důraz kladl na odkaz na rodinnou tradici, tedy na slavnou a neposkvřenou minulost rodiny, a dalším rysem byl přísný katolicismus. Aristokrat musel mít také noblesní vystupování, ale stejně tak se chovat k ostatním lidem. Musel být zdrženlivý a chovat se přirozeně s naprostou nenuceností. Na významných podnikatelích, kteří se jim svým životním stylem snažili přiblížit, okamžitě zpozorovali jakoukoli strojenost. Jak jeden šlechtic konstatoval: „*Člověk to prostě má v sobě.*“¹⁴⁴

Ani aristokracie však netvořila úplně jednolitou vrstvu a dále se vnitřně dělila na dvě skupiny, které označujeme jako „panující“ a „služebnou“, a není překvapením, že dělicí čáru představoval opět původ. K první naprosto exkluzivní společnosti, kterou označujeme jako vysoká šlechta (hoher Adel), se počítalo v habsburské monarchii jen několik desítek rodin, pocházejících z panujících nebo dříve panujících (mediatizovaných) knížecích rodů s knížecím či hraběcím titulem. Pro složitou otázku přednosti při dvorských slavnostech a ceremoniích byla dvorská šlechta dále rozdělena do čtyř podskupin na základě nejvyššího rozhodnutí císaře Ferdinanda V. z roku 1836, který za určující prohlásil nařízení císaře Karla VI. o hodnostním uspořádání pořadí knížat z roku 1728. První se skládala z hlav starých rodů, bezprostředně podřízených říši, a jejich pořadí se stanovovalo dle data uvedení příslušné hlavy rodu na lavici říšské šlechty na říšském sněmu v Řezně. Druhá podskupina zahrnovala hlavy čtyřiceti knížecích domů bezprostředně podřízených říši, jež nebyly uvedeny na říšský sněm. Třetí pak obsahovala mladší členy knížecích domů z obou předcházejících skupin, jejichž vnitřní pořadí se odvíjelo od práva následnictví v daných rodech. Poslední čtvrtou podskupinu pak tvořilo devatenáct knížecích rodin, které nebyly podřízeny říši, dle data udělení šlechtictví, kde pak platil princip seniority, i v případě když nejstarší člen rohu nebyl

¹⁴² MZA, F 89 Velkostatek Sokolnice, kart. 1614, inv. č. LXXXIII J Zámek, fol. 156–160.

¹⁴³ Winkelhoferová, Martina: Šlechtictví zavazuje, s. 109–110.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 110.

jeho hlavou.¹⁴⁵ Pro příslušnost k mediatizovaným rodinám byl tedy rozhodující virilní či kuriální hlas na bývalém říšském sněmu, kterým tito bývalí říšští suveréni disponovali k 6. srpnu roku 1806. Toto datum určil jako rozhodující císař František I., bez ohledu na to, zda o ně někteří v následujících letech přišli či je prodali. V samotném Rakousku tak byli ke knížecím mediatizovaným rodinám počítáni rody Auerspeg, Colloredo-Mannsfeld, Dietrichstein, Esterházy, Kaunitz-Rietberg, Khevenhüller, Lobkowitz, Metternich, Rosenberg, Salm-Reifferscheidt-Krautheim-Raitz, Schwarzenberg, Schönburg, Stahrenberg, Trauttmansdorff a Windisch-Graetz.¹⁴⁶ Hlavám těchto rodin pak náleželo, na základě rozhodnutí spolkového sněmu Německého spolku z 9. září 1825, právo na užívání titulu Jasnost (Durchlaut) a oslovení Vaše Jasnosti, vysoce urozený kníže (Durchlauchtig, hochgebohrener Fürst). Tátáž privilegia byla na základě rozhodnutí spolkového sněmu Německého spolku z 12. března 1829 přiznána také mediatizovaným říšským hraběcím rodinám, čímž bylo zajištěno jejich rovnorodé postavení s ostatními panovnickými dynastiemi. Pakliže v případě knížat náležel k vysoké šlechtě celý rod, u hraběcích rodin se toto týkalo pouze hlavy celého rodu. Té byl také přiznán titul Osvícenost (Erlaucht) a nárok užívat v erbu zvláštní korunu (Erlauchtskrone), vycházející z knížecího pláště. V Rakousku bylo toto právo přiznáno následujícím rodům. Jednalo se o rodiny Harrach, Kuefstein, Schönborn-Buchheim, Stadion-Tahnnhausen, Stadion-Warthausen, Sternberg-Manderscheidt a Wurmbrand.¹⁴⁷ Mezi těmito mediatizovanými rodinami a zbytkem první společnosti byly od počátku drobné rozdíly, které byly následně prohloubeny revizí habsburského rodinného řádu z roku 1839, ke které došlo v roce 1900. Na základě této revize se totiž stali příslušníci mediatizovaných rodin s knížecím titulem potencionálními partnery příslušníků rakousko-uherské panovnické dynastie, což bylo privilegium dříve náležející pouze rodům vládnoucím. Služebnou šlechtu pak představovali ostatní příslušníci aristokracie. Jejich původ byl velmi rozličný, kromě německých, českých, uherských, rakouských a polských rodů zde byla zastoupena i šlechta původně irská, francouzská, italská, španělská, portugalská či skotská. V tomto směru, nebylo rozhodující, zda pocházeli ze starobylých rodin, nebo z rodin, jimž byl titul v předchozích staletích udělen prostřednictvím nejvyššího rozhodnutí některého evropského panovníka. V samotné habsburské monarchii si ostatně panovník podržel výsadní právo udílení šlechtického titulu až do zániku monarchie. Tento způsob povýšení do šlechtického stavu pak mohl proběhnout dvěma způsoby. Tím prvním a rozhodně vzácnějším

¹⁴⁵ Švaříčková-Slabáková, Radmila: Rodinné strategie šlechty, s. 102–103.

¹⁴⁶ Županič, Jan: Nová šlechta rakouského císařství. Praha 2006, s. 45–46.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 46.

bylo udělení titulu prostřednictvím osobního panovníkova listu (Allerhöchtes Handschreibung). To znamenalo, že panovník své rozhodnutí o povýšení dotyčné osoby do šlechtického stavu oznámil ministrovi vnitra. Druhým o hodně běžnějším způsobem pak byla nobilitace prostřednictvím nejvyššího rozhodnutí (Allerhöhte Entschliessung), tedy císařovým prostým schválením nobilitačních návrhů, předložených ministerským předsedou či rezortními ministry. Tak se dělo zejména při masových povýšeních při příležitosti panovníckých jubileí a oslav, toto se však především týkalo povýšení do nižšího šlechtického stavu, nobilitovaní se tak stávali členy tzv. druhé společnosti.

Tato druhá společnost tvořila sociální skupinu ještě daleko různorodější, která nebyla ohraničena zdola ani shora.¹⁴⁸ Její nejvyšší vrstva byla poměrně úzká a tvořili ji povětšinou příslušníci rodů, povýšených převážně již před rokem 1804, tedy před vznikem Rakouského císařství. I z majetkového hlediska se jednalo o skupinu nehomogenní. Nacházíme zde šlechtice bez většího jmění a zároveň řadu potomků starých aristokratických rodů, kteří se z rozličných důvodů z první společnosti vyloučili, častým důvodem bylo uzavření nerovnorodého sňatku. Základními kritérii pro příslušnost k této sociální skupině byla zejména držba venkovského statku a také odpovídající životní styl, vycházející ze vzorů života vysoké šlechty. Z tohoto důvodu byly v této vyšší vrstvě druhé společnosti zastoupeny nově nobilitované šlechtické rodiny poměrně zřídka. Na druhou stranu můžeme mezi její příslušníky zahrnout i šlechtice z řad vyšší šlechty, kteří sice nedisponovali držbou statku či velkostatku, ale jejich původ jim byl dostatečným kapitálem, který jim následně otevíral dveře do prestižních salónů a zároveň jim skýtal příležitost k uzavření výhodných sňatků. Právě navázání příbuzenských svazků se starou šlechtou bylo často uzavřením dlouhodobého procesu, trvajícího nejméně dvě generace, posunu novošlechtické rodiny do této vyšší vrstvy druhé společnosti. Na tomto místě je třeba zmínit fakt, že zatímco sňatky aristokratky s příslušníkem druhé společnosti byly častější, opačné případy znamenaly poskvrnění rodové linie a společenské znehodnocení rodiny a byly proto poměrně vzácné. Nižší vrstva druhé společnosti pak představovala co do sociálního a majetkového složení skupinu ještě daleko heterogennější. Jan Županič o ní hovoří jako o nobilitě, a protože zdrojem jejich hlavních příjmů byl výkon určitého povolání, označuje ji trefně za pracující šlechtu.¹⁴⁹ Patřili sem tedy jedinci ze starých, ale zchudlých či nemajetných šlechtických rodů i nově nobilitovaní jedinci, kteří dosáhli povýšení do šlechtického stavu právě na základě výkonu svého povolání. Nutno

¹⁴⁸ Wandruszka, Adam: Die „Zweite Gesellschaft“ der Donaumonarchie. In: Siegert, H. (Hrsg.): Adel in Österreich, Wien 1971, s. 56–70.

¹⁴⁹ Županič, Jan: Nová šlechta rakouského císařství, s. 18.

podotknout, že se jen zřídka kdy jednalo o osoby s vyšším než rytířským stavem. Rozdílné bylo také ekonomické a společenské postavení jednotlivých členů této společnosti. Na jedné straně stáli zemědělství velkopodnikatelé, bankéři a bohatí průmyslníci, kteří často vlastnili rozsáhlé statky a majetky. Ti se v některých případech svým životním stylem blížili nejvyšším vrstvám druhé společnosti a tento svůj životní styl nezřídka podpořili i zakoupením reprezentativního sídla, nicméně ani to ani vysoká životní úroveň jim nezajistila odpovídající společenské postavení. V přesně opačné situaci se pak nacházeli vysocí úředníci a důstojníci. Ti se svým majetkem ani životní úrovní nemohli těmto velkopodnikatelům rovnat, nicméně jiné to už bylo právě v případě vlastního společenského postavení. Řada z nich totiž měla díky svým funkcím přístup ke dvoru, tedy pohybovali se v nejbližším okolí panovníka, a patřili tedy k nejčastějším příjemcům řádů. Mnozí z nich dosáhli dokonce na hodnost tajného rady, která zůstala většině velkopodnikatelů odepřena. Určitý přelom v udílení šlechtických titulů příslušníkům nobility znamenal nástup Františka Josefa I. na trůn v roce 1848. Od tohoto roku se začaly ve větší míře udílet privilegované řády, což otevřelo řadě osob cestu k získání rytířského či panského stavu. Žádná z podnikatelských rodin nedosáhla vyššího než baronského titulu, hraběcí titul byl pak udělován jen zcela výjimečně, a to výhradně osobám z nejbližšího císařova okolí. Nejpočetnější část nobility pak představovali důstojníci, kteří měli po třiceti až čtyřiceti letech služby v rakouské armádě automatický nárok na prosté šlechtictví a ve výjimečných případech byli, opět na základě zisku některého z privilegovaných řádů monarchie, dokonce povýšeni mezi rytíře či barony. I v jejich případě můžeme hovořit o jisté nevyrovnanosti jejich společenského a ekonomického postavení, přestože jejich platy zdaleka nepatřily k nejvyšším, lesk jejich vojenských uniforem a privilegia důstojnickému sboru přiznaná jim opět zajišťovala privilegované postavení ve společnosti. Problematickou otázkou pak představuje nejnížší vrstva nobility, kterou představovala málo zámožná či naprosto chudá šlechta. V naprosté většině se jednalo o drobnou šlechtu z Haliče, jejíž životní úroveň pokulhávala dokonce i za úrovní drobné buržoazie a rolnictva, a nezřídka se příslušníci této „šlechty“ živili prací nájemných dělníků v továrnách a statcích.

Tak tedy vypadala základní struktura šlechtické společnosti podunajské monarchie 19. století. Jak vidno, jednalo se opravdu o společnost velice různorodou, její jednotlivé skupiny se i nadále dělily. Nelišily se pouze svým společenským postavením, ale v neposlední řadě také svým ekonomickým zázemím. Užívat pojem šlechtic v jeho obecném významu je tedy nejen značně problematické, ale dokonce nemožné. Srovnáme-li na jedné straně příslušníka první společnosti s honosným venkovským sídlem, rozsáhlým pozemkovým vlastnictvím a

přístupem k panovnickému dvoru, a na straně druhé drobného haličského šlechtice, živícího se prací v továrně, můžeme o jednotném označení šlechtic mluvit jen stěží. Zcela zvláštní šlechtickou skupinu v rámci habsburské monarchie pak představovaly osoby se šlechtickým predikátem z řad židovského obyvatelstva.¹⁵⁰ Především v první polovině 19. století narůstal počet nobilitovaných židů rychlým tempem. Málokdy však dosáhly významnějšího postavení. Jedinou, zato výraznou výjimku, představovala rodina Rothschildů. Jejich privilegia byla totiž, na základě jejich ekonomického postavení, vážnosti a prestiže, v rámci Rakouska-Uherska zcela mimořádná. Anselm Salomon Rothschild byl prvním židem, kterého panovník František Josef I. jmenoval členem panské sněmovny, jeho syn Salomon Albert Anselm z pařížské linie rodu získal roku 1887 jako první židovský šlechtic povolení přístupu ke dvoru.¹⁵¹ Cecílie Sternbergová uvádí ve svých pamětech příhodu: „...*baron Rottschild a kníže Schwarzenberg, oba znalci a milovníci umění, se často setkávali v galeriích, až se spřátelili. „Velmi rád bych vám ukázal svou sbírku“, prohodil jednoho dne kníže Schwarzenberg, „bohužel však...“ „Vím, ve svém paláci nepřijímáte židy.“ „Stejně jako vy drahý barone, pokud je mi známo.“ (...)* Rothshildové (za minulých dob ve Vídni) zřídka kdy zvali židy do svých paláců prostě proto, že se jako příslušníci aristokracie řídili zvyky tehdejší aristokratické společnosti.“¹⁵²

Po tom, co jsme si nastínili poměrně složitou strukturu šlechtické obce rakousko-uherské monarchie, pojdme se pokusit do této struktury začlenit námi zkoumané šlechtické rodiny. Cílem teď není popsat složité dějiny, či rozrod jednotlivých šlechtických rodin, nýbrž zasazení rodin Berchtoldů, Daunů, Dubských, Haugwitzů, Mittrovských, Serényiů, Sylva-Taroucců, Widmannů a Zierotínů do šlechtické společnosti podunajské monarchie v druhé polovině 19. století.

V případě rodu Berchtoldů se jednalo o původně tyrolský rod, povýšený do šlechtického a následně rytířského stavu v první polovině 17. století. Již v této době byl tomuto rodu na základě držby moravských statků Uherčice, Vratěnin a Police udělen český inkolát. V roce 1701 získala pak starší větev rodu, usazená na jižní Moravě, český hraběcí stav a spřízněním s vymírajícím rodem Petřvaldských z Petřvaldu také rozsáhlé statky tohoto rodu, především panství Buchlov, pozdější hlavní sídlo rodu. Hlavní větev rodu, založená právě dědicem buchlovského panství Leopoldem Berchtoldem, vstupuje do druhé poloviny 19. století v osobě jeho syna Zikmunda Berchtolda (1799–1869). Ten se v letech 1848–1849 zúčastnil

¹⁵⁰ srov. nejnověji Županič, Jan: Židovská šlechta podunajské monarchie. Mezi Davidovou hvězdou a křížem. Praha 2012.

¹⁵¹ Županič, Jan: Nová šlechta rakouského císařství, s. 288.

¹⁵² Županič, Jan: Židovská šlechta podunajské monarchie, s. 578.

uherského protihabsburského povstání, za což byl nejprve odsouzen k smrti, nicméně trest mu byl nakonec zmírněn a byl internován v domácím vězení v Buchlovicích, kde se věnoval svým koníčkům. Jeho syn Zikmund II. (1834–1900) byl významným konzervativním politikem a členem moravského zemského sněmu. Kariérního vrcholu pak dosáhl jeho syn Leopold (1869–1942), který vstoupil do rakouských diplomatických služeb, působil jako rakouský velvyslanec v Petrohradě a v letech 1911–1915 vykonával funkci rakousko-uherského ministra zahraničních věcí.¹⁵³

Stará rýnská rodina Daunů, počínající v polovině 15. století, získává hraběcí stav v roce 1655 a nedlouho poté také český inkolát. Pro nás je zajímavá nejmladší větev rodu, kterou můžeme nazvat moravskou. Již v první třetině 18. století získává rod zámek v Dalešicích u Třebíče, spřízněním s Jankovskými s Vlašimi pak, mimo jiné, také jejich moravská panství Jemnici a Bítov, který se stává hlavním sídlem rodu. V polovině 19. století patří k nejvýznamnějším představitelům rodu bratři Vladimír (1812–1896) a Ottakar (1813–1904). Právě po smrti Ottakara přechází bítovské panství do rukou jeho příbuzných hrabat Haugwitzů.¹⁵⁴

Českého původu byla pak rodina Dubských z Třebomyslic, jejichž původ sahá až do 14. století. Šlechtický stav jim byl přiznán na počátku 17. století, starší větev tohoto rodu, kterou můžeme nazvat lysickou, byla povýšena do hraběcího stavu v roce 1810. Spřízněním s rodinou Piatí z Drnovic získává rod na konci 18. století moravské statky Drnovice a Lysice. V druhé polovině 19. století vynikl nejvíce Emanuel (1806–1881), který vykonával funkci moravského zemského hejtmana. Linie pak pokračovala skrze jeho nejstaršího syna Quida (1835–1907) a vnuka Albrechta (1882–1962), oba působili jako poslanci moravského zemského sněmu. Mladší hraběcí linii, povýšenou do hraběcího stavu roku 1834, představoval na Moravě Adolf (1833–1911), dědic Zdislavic a nabyvatel Hoštic, taktéž poslanec moravského zemského sněmu.¹⁵⁵

Historie původně míšeňského šlechtického rodu Haugwitzů, kteří se stali v roce 1904 dědici bítovského panství, sahá až do 13. století. Na Moravě jsou zaznamenáni již ve 14. století, sledovatelný rodokmen pak počíná 15. stoletím. Rod se pak dále komplikovaně větvil, pro nás je důležitá moravská větev, která byla v roce 1779 povýšena do hraběcího stavu a zdělila rovněž fideikomisní panství Náměšť nad Oslavou, která se pak stala hlavním sídlem rodu. Zámek v Náměšti se pak stal centrem hudebního a koncertního života, rozsáhlou sbírku

¹⁵³ Mašek, Petr: *Modrá krev. Minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v Českých zemích*. Praha 2010, s. 27–29.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 59.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 74–75.

hudebnin vlastnil především Karel Vilém (1797–1874), na nějž pak navázal i Jindřich Vilém (1839–1907). Posledním majitelem Náměště byl pak hrabě Ottokar (1902–1989) a posledním náměšťským Haugwitzem pak jeho bratr Karel Antonín (1922–1995).¹⁵⁶

Mitrowští z Nemyšle patřili k dalšímu starému českému rodu, jejich historie sahá až do 14. století. Rod se opět rozvětvil do několika linií, z nichž některé vymřely a některé odešly po bitvě na Bílé hoře ze země. V letech 1767 a 1769 byla tzv. moravská větev rodu povýšena do hraběcího stavu. Řada příslušníků tohoto rodu se vyznamenala nejen ve vojenské službě, ale také ve státní správě. Jan Křtitel (1736–1811) se stal radou moravského zemského gubernia, nejvyšším zemským sudím a nejvyšším zemským komořím Markrabství moravského, Antonín Bedřich (1770–1842) vykonával dokonce funkci moravského zemského hejtmana. Na počátku 19. století získává rod panství a hrad Pernštejn a Vladimír (1814–1899) připojuje rovněž část dědictví po rodu Dietrichsteinů, mimo jiné panství Sokolnice. Posledně jmenovaný byl také nejvýznamnější postavou rodu poloviny 19. století, byl to člen řady společností, protektor Moravsko-slezského slepeckého institutu a také poslanec moravského zemského sněmu. Posledním majitelem moravských statků byl pak jeho syn Vladimír (1901–1976).¹⁵⁷

Stará uherská rodina Serényiů se na Moravě usadila na počátku 17. století a v této době získal rod také český inkolát. V 17. století se rod také rozdělil do dvou linií, druhá z nich pak v roce 1656 získala český hraběcí stav. Na Moravě zůstala mladší větev rodu, vlastníci statky Luhačovice a Lomnice. K nejvýznamnějším představitelům rodu v 19. století patřil Gabriel (1817–1868) a především pak jeho syn Otto (1855–1927), který byl významným konzervativním politikem, poslancem zemského sněmu a po určitou dobu pak především moravským zemským hejtmanem. Posledním majitelem statků do konce druhé světové války byl pak jeho syn Alois (1893–1957).¹⁵⁸

Starý portugalský rod Sylva-Taroucců, je údajně jedním z nejstarších na Pyrenejském poloostrově. Do habsburských služeb se dostal na počátku 18. století. V roce 1735 jim byl udělen nizozemský vévodský titul „de Tellez“, v roce 1755 jim byl přiznán rakouský hraběcí stav a o pět let později získali český a později i moravský a uherský inkolát. V roce 1768 získávají do svého držení moravské panství Čechy pod Kosířem, které se stalo hlavním sídlem rodu. Zde se usídlila starší linie rodu. K jejím čelním představitelům patřil například Bedřich (1816–1881), známý svými styky s moravskými obrozenci. Svými kulturními sklony

¹⁵⁶ Mašek, Petr: *Modrá krev*, s. 27–98–99.

¹⁵⁷ *Tamtéž*, s. 209–210.

¹⁵⁸ *Tamtéž*, s. 244–245.

byl znám i August (1818–1872), poslanec moravského zemského sněmu, jeho syn František Josef (*1858) pak byl podobně jako Zikmund Berchtold uznávaným chovatelem dostihových koní.¹⁵⁹

Rod Widmann, potažmo Widmann-Sedlnitzky, pocházel z Bavorska, uherský šlechtický stav získal rod v roce 1707 a v roce 1712 mu byl udělen český rytířský stav a český inkolát. Rod se pak rozvětvil do několika linií. Mladší větev, která byla v roce 1731 povýšena do stavu svobodných pánů, získává v roce 1743 moravský statek Plaveč, který rodu patřil do konce druhé světové války. Baron Adalbert (1868–po 1934), který byl nakrátko i ministrem orby získal další statek Nalžovice. Spřízněním s vymírajícím rodem Sedlnitzkých z Choltic, vznikla větev Widmann-Sedlnitzky, která byla roku 1870 povýšena do hraběcího stavu. Tato větev vlastnila do roku 1945 moravský statek Luka. Z této větve pocházel také Viktor (1836–1886), který byl po krátký čas také ministrem obrany v Potockého vládě.

Poslední z námi sledovaných rodů je rod Zierotin, jeden z nejslavnější moravských rodů vůbec. První zmínky o něm pocházejí už z 12. století. V následujících staletích se rod dále větvil, vrcholnou dobou rodu bylo 16. a počátek 17. století. Do dnešních dnů rod pokračoval moravskou větví, která žila ve Velkých Losínách. V roce 1706 byl rod povýšen do hraběcího stavu a v roce 1712 do českého hraběcího stavu. Do poloviny 19. století vstupuje rod skrze Zdenka Ottu (1812–1887) a nejvíce se do dějin 19. století zapsal v osobě jeho syna Karla Emanuela (1850–1934), který byl poslancem moravského zemského sněmu a v letech 1900–1906 moravským místodržícím.

Z jakých rodů tedy námi zkoumaná šlechta pocházela, kam ji můžeme zařadit ve šlechtické hierarchii a jak pevně v ní byla usazena? Jak patrně z předcházejícího textu, snad až na výjimku rodiny Widmann (Widmann-Sedlnitzky), jde ve všech případech o starobylé rody, ať již šlo o rodiny původem české, rýnské, míšeňské, tyrolské, uherské či až z Pyrenejského poloostrova. Ostatně nabízí se také otázka, jak dlouho musel rod sídlit na území zemí Koruny České, abychom jej mohli považovat za český, potažmo moravský? Nepopíratelně můžeme jako starý český rod označit Dubské, Mitrowské či Zierotiny. Haugwitzové jsou uváděni jako původně míšeňský rod, na Moravě jsou však zaznamenáni již ve 14. stol. Berchtoldové získávají český inkolát po roce 1633, Daunové v roce 1684, starý uherský rod Serényiů žil na Moravě od počátku 17. století, Sylva-Tarouccové získávají český inkolát roku 1760, rodina Widmannů získává český inkolát roku 1712. V polovině 19. století však každá z těchto rodin, již držela český inkolát nejméně jedno století a na Moravě vlastnila také hlavní sídlo rodové

¹⁵⁹ Mašek, Petr: Modrá krev, s. 259.

linie. Ostatně, jak již bylo výše v textu naznačeno, podunajské monarchii se podařilo během první poloviny 19. století vytvořit jednotnou šlechtickou titulaturu a šlechta tedy byla nadále považována za jednotnou šlechtu rakouskou. Pojem moravská šlechta můžeme chápat tedy v jeho významu teritoriálním, tedy pevným usazením šlechtické rodiny v zemi. Bezpochyby šlo rovněž o rodiny, které se mohly bez problému prokázat naprostým minimem šestnácti předků, narozených ve šlechtickém stavu, a také držbou hraběcího titulu. Ten drželi Berchtoldové od roku 1701, Daunům byl udělen roku 1655, Dubským roku 1810, Haugwitzové jej získali roku 1779, rod Mitrowských roku 1767 potažmo 1769, Serényiové roku 1656, Sylva-Tarouccové roku 1755, Widmannové roku 1870 a Zierotinové roku 1712. Námí zkoumaná šlechta se tedy již na základě svého původu a držby hraběcího titulu bezpochyby řadila k první společnosti, tedy k aristokracii.¹⁶⁰ Na druhou stranu ani jedna z rodin se nemohla pochlubit přídomkem mediatizovaná, nepatřila tedy k vysoké šlechtě a můžeme ji proto označit za služebnou aristokracii. Ostatně nepsaným nezanedbatelným kritériem příslušnosti k první společnosti, byla sama ochota aristokratické společnosti rod jako sobě rovný akceptovat a to platilo v případě našeho výběru bez výjimky. Dalšími kritérii pro to, abychom mohli šlechtice označit za člena aristokracie, byl také přístup ke dvoru a právo na dvorské tituly, nicméně o této problematice bude pojednáno v souvislosti s dvorskou společností.

3. 2 Exkurz č. 1 Šlechtické sňatky

Jedním ze základních prostředků, jak udržet či případně i zvýšit prestiž rodiny v rámci šlechtické společnosti, byly po celá staletí samozřejmě sňatky. Prestižní sňatek se stal postupem času jedním ze základních prostředků jak dosáhnout postupu na společenském žebříčku či alespoň své postavení v rámci aristokratické společnosti co nejvíce posílit. Ostatně, jak již bylo výše zmíněno, celá aristokratická společnost byla vzájemnými příbuzenskými pouty hustě propletena a s trochou nadsázky se dá říci, že se vskutku jednalo o jednu velkou rozvětvenou rodinu. Vzájemné sňatky nadále upevňovaly pocit vzájemné sociální sounáležitosti a ve svém výsledku ještě více vyhraňovaly postavení aristokracie vůči ostatním složkám společnosti.¹⁶¹ Zejména v podunajské monarchii pak zela mezi aristokratickými rody a zbytkem obyvatelstva nepřekonatelná propast. Především pro jedince

¹⁶⁰ Námí zvolené rody zahrnul do svého soupisu aristokracie rovněž W. D. Godsey. Godsey, William D.: *Quarterings and Kinship*, s. 94–104.

¹⁶¹ srov. Bezecný, Zdeněk: *Sňatky české šlechty v druhé polovině 19. století*. In: Petrbock, V.: *Sex a tabu v české kultuře 19. století*. Praha 1999, s. 88–93.

z řad druhé společnosti byla vidina prestižního sňatku s příslušníkem aristokratické rodiny pomyslným společenským Olympem, na který mohl pomýšlet. Po staletí ale k spříznění mezi jedinci z aristokratických a nearistokratických rodin docházelo poměrně zřídka, protože dokonalý původ byl nejen základním předpokladem dvorské kariéry, ale také základním požadavkem kladeným na budoucího dědice rodinného fideikomisu.¹⁶² Tato „smíšená“ manželství, pakliže k nim došlo, byla pak označována za nerovnorodá, mesalianční, morganatická či na levou ruku (Ehe zur linken Hand). Zatímco v 17. či 18. století byla tato manželství něčím naprosto výjimečným, v 19. století těchto manželství přibývalo, nicméně pořád je nemůžeme považovat za nějakou masovou záležitost. Tento trend se netýkal pouze habsburské monarchie, ale celé Evropy. Ostatně tato nerovnorodá manželství uzavírali především mladší synové z aristokratických rodin, kteří neměli naději na získání rodinného fideikomisu, nebo příslušníci rodin, které se již samy, ať již z jakéhokoli důvodu, z řad členů první společnosti samy vyloučily. V opačném gardu se tato manželství vyskytovala i v rámci 19. století naprosto výjimečně. Ostatně je pravdou, že manželství, do kterého přinesl mladý aristokrat prestiž a váženost rodinného jména a dcera bohatého průmyslníka potřebné prostředky, se jevílo jako oboustranně výhodné. V každém případě ale zůstaly mesaliance v rámci rakousko-uherského soustátí něčím naprosto výjimečným a vzbuzovaly ve společnosti vždy velkou odezvu a především ze strany aristokratů rozhodný odpor.¹⁶³ Nicméně tyto případy můžeme samozřejmě najít i v prostředí moravské šlechty. Asi největší skandál vyvolal v roce 1853 sňatek Arthura hraběte Mensdorff-Pouilly s osmnáctiletou cirkusovou krasojedkyní Magdalenou. Jeho bratr Alphons mu vyčítal především dvě věci: že se oženil dokonce bez souhlasu rodiny a že tím pošpinil nejen památku jejich otce, který toho tolik vykonal pro slávu a vzestup celého rodu, ale také tímto hazardoval se ctí celé rodiny.¹⁶⁴ Druhým příkladem pak může být sňatek Jindřicha hraběte Dauna v roce 1881. Ten si vzal 5. února tohoto roku v městské a dvorské faře u sv. Augustina ve Vídni jistou Marii Zieglerovou.¹⁶⁵ V tomto případě je však důležité vzít v potaz věk obou novomanželů, hraběti Daunovi bylo v této době 75 a Marii Zieglerové 42 let, a také fakt, že se v případě hraběte nejednalo o první sňatek. O tom, jaké důsledky tento sňatek pro hraběte přinesl, archivní prameny mlčí, ale dá se předpokládat, že hrabě si už ve svém věku mohl tento sňatek

¹⁶² Zde lze uvést příklad Františka hraběte Schlika, který na základě svého sňatku s Bertou Roxerovou ztratil nárok na rodinné svěření Kopidlno a Staré Hradky.

¹⁶³ Ve druhé polovině 19. století bylo mužskými příslušníky knížecích a hraběcích rodů, usazených v Českém království, uzavřeno 290 sňatků, z nichž pouze 21 bylo z nešlechticů a pouze 9 s členkami nově nobilitovaných rodin. Županič, Jan: *Nová šlechta rakouského císařství*, s. 22.

¹⁶⁴ Švaříčková-Slabáková, Radmila: *Rodinné strategie šlechty*, s. 192.

¹⁶⁵ MZA, G 196 Rodinný archiv Daunů Bítov, kart. 110, inv. č. 518, sign. S 214 Osobní doklady, fol. 6.

takřikajíc „dovolit“. Liberální smýšlení zase pak stálo za známým sňatkem mladočeského politika Václava hraběte Kounice, který se oženil s herečkou Josefínou Čermákovou.¹⁶⁶ Pomineme-li však tyto výjimky, představoval výběr partnera a uzavření manželství velice citlivé body, které nebyly rozhodně brány na lehkou váhu. Na rozdíl od jiných sociálních vrstev totiž sňatek nepředstavoval záležitost jednice či užší rodiny, ale záležitost celého rodu, přistupovalo se proto k němu po důkladném zvážení. V první řadě se jednalo opět o zachování prestiže a postavení celého rodu či případně o jeho pozvednutí. Odpovídající sňatek tak dále garantoval jméno, čest a symbolický kapitál rodiny, rodu a celé sociální skupiny. Prestižní sňatek byl tedy záležitostí celé rodiny, dlouho domlouvaný a promyšlený prostřednictvím vyjednavatelů a rodičů. Na první pohled by se zdálo, že sňatek byl pouze předem domluveným, oboustranně výhodným „obchodem“, ke kterému neměl ani jeden ze snoubenců co říci. Přestože vliv rodiny na uzavření sňatku byl nemalý, v 19. století plném senzuality se už přece jen ke slovu dostaly také city, oboustranná náklonnost a láska.¹⁶⁷ Sňatek tedy už dále nezáležel pouze na racionální úvaze, ale došlo k jistému skloubení také s citovou stránkou věci.¹⁶⁸ Nesmíme také zapomínat na, u aristokracie zvláště důležitý, veřejný rozměr každého sňatku. Jednalo se totiž o záležitost, která dalece překračovala význam rodiny a zasahovala vlastně do celé aristokratické společnosti podunajské monarchie. Opět to souvisí s její sociální vyhraněností, aristokracie totiž žárlivě střežila, aby její řady nebyly narušeny jakýmkoli cizorodým prvkem, ostatně už jsme se zmínili o tom, jak odmítavě se celá aristokratická společnost stavěla vůči morganatickým sňatkům. Druhým faktorem tohoto veřejného rozměru, byla opět snaha aristokratického rodu o vlastní sebe prezentaci, tedy o zdůraznění své sociální pozice a svého postavení na aristokratickém žebříčku. Sňatek aristokrata tedy opravdu nebyl pouhým rodinným obřadem, ale do jisté míry také veřejnou slavností.

Pojďme se proto podívat na konkrétní svatební obřad na příkladu rodiny Mitrowských, kde můžeme srovnat dva příklady, jeden z poloviny 19. a druhý z konce 19. století. Když se roku 1844 zasnoubil Vladimír hrabě Mitrowský s Antonií hraběnkou Dietrichstein, znamenalo to nejen získání Sokolnického panství, ale skrze spříznění s jedním z nejvýznamnějších aristokratických rodů Moravy zároveň upevnění pozice rodu Mitrowských v rámci aristokratické společnosti. Samotný svatební obřad proběhl ve vídeňské Karlskirche 10. října roku 1844 za velkého zájmu veřejnosti. Následoval velkolepý příjezd novomanželů na jejich

¹⁶⁶ Kolbas, Oldřich: Václav hrabě Kounic. Šlechtic nejen rodem. Brno 1993, s. 43.

¹⁶⁷ Winkelhoferová, Martina: Šlechtictví zavazuje, s. 60–65.

¹⁶⁸ Borscheid, Peter: Geld und Liebe. Zu den Auswirkungen des Romantischen auf die Partnerwahl im 19. Jahrhundert. In: Borscheid, P.-Teutenberg, H. J. (Hg.): Ehe, Liebe, Tod. Zum Wandel der Geschlechter- und Generationbeziehungen in der Neuzeit. Münster 1983, s. 112–134.

panství Pernštejn, Bystřice a Rožínka. Již v předvečer příjezdu novomanželů panoval na okresní cestě z Tišnova do Rožínky čilý ruch. Ráno se pak shromáždil lid okolo trasy této cesty, aby uvítal novomanžele a v této době ještě svou vrchnost. Na hranici panství Pernštejn u obce Žitava byla vystavěna triumfální brána se znaky rodu Pernštejnů se čtyřmi prapory, vymalovanými erby, ozdobená spoustou květin s nápisem „Willkommen“ a velkými iniciálami „W“ a „A“. Zde se už ráno shromáždili duchovní z okolních farních úřadů, perňštejnští úředníci, zaměstnanci, představení obcí a další s prapory v barvách Mitrowských, tedy bílé a červené. Vedle zástupů poddaných dorazila i nedvědicá kapela v nových uniformách. Když ve dvanáct hodin zazněl signál, že se novomanželé blíží, začala kapela hrát. Na místě již čekal otec ženicha Vilém hrabě Mitrowský, aby jako první pozdravil novomanžele, následně je pak uvítal ředitel perňštejnského panství jménem veškerého obyvatelstva. Antonii byla přednesena a věnována oslavná báseň, novomanželé si prohlédli triumfální bránu a následně byla vypálena slavnostní salva. Poté se celý průvod, v čele s jezdcem s velkým červeno-bílým praporem s nápisem Perštejn, vydal na další cestu. Za jezdcem následoval vůz zdobený květinami v barvách Mitrowských s kapelou a následovaly další tři vozy se selskými děvčaty s kyticemi. Za nimi jel starosta opět s červeno-bílým praporem a za ním po párech na koních sto perňštejnských poddaných, pak dvacet doubravnických měšťanů opět s praporem. Následoval konečně vůz s novomanželi, rodiče ženicha a na závěr zaměstnanci panství a ostatní lid. Ve Stříteži pak na průvod čekala další oslavná květinová brána s velkým červeno-bílým praporem, tentokrát s nápisem „Glück Auf!“. U ní pak stálo šedesát uniformovaných perňštejnských horníků a dvanáctičlenná kapela s velkým praporem v čele s ředitelem železáren. Opět došlo na hudební produkci a další oslavnou salvu. U tzv. Bukovské hospody pak následovala třetí oslavná brána s nápisem „Weidmanns Heil“ a s emblémem lovu, kolem které byl shromážděn uniformovaný lovecký personál. Opět nechyběl prapor v barvách Mitrowských s nápisem „Rožínka“. Tady na hranicích panství Pernštejn a Rožínka byla čtvrtá slavnostní květinová brána s nápisem „Sei Glücklich in deiner neuen Heimat“ s erby obou hraběcích rodin a další kapela, opět za podpory slavnostní salvy. Ředitel rožíncké palírny zde předal novomanželům oslavnou báseň. Poslední triumfální brána pak čekala na samotném zámeckém nádvoří zámku v Rožínce, opět v záplavě květin a červeno-bílých praporů, u kterých zdravilo novomanžele šestnáct mladých dívek s pugéty. Poté, co Vilém hrabě Mitrowský přednesl Antonii další oslavnou báseň, odebral se mladý pár do pokojů spolu s dalšími urozenými hosty. Na večer pak byl od osmi hodin večer přichystán taneční parket s

hudbou a velkolepá hostina. Spříznění Mitrowských s Dietrichsteiny pak bylo navíc slavnostně zaznamenáno do análů, které měli jejich potomci navěky opatrovat.¹⁶⁹ Právě na tomto svatebním průvodu a triumfálním příjezdu šlechtice na svá panství můžeme nejlépe dokumentovat veřejný rozměr sňatku šlechtice. Právě tímto pohledem totiž o svatbě referoval deník Moravia a právě takto viděla sňatek i nešlechtická veřejnost. Jednalo se o honosnou slavnost, velkolepé uvítání nevěsty na jejích nových panstvích a především o okázalou prezentaci hraběcího rodu. Barvy Mitrowských na praporech, slavobrány, rodinné erby a prostřednictvím erbu rodu Pernštejnů i odkaz na bývalé majitele panství, jako by Mitrowští chtěli navázat na pernštejnskou slavnou tradici. Spojení cest dvou mladých lidí bylo pro širokou veřejnost upozadněno. Když Mitrowského mladá manželka o tři roky později umírá, objevujeme u šlechtice další motiv sňatku, a tím byla péče o potomky. Antonie hraběti porodila dva syny Františka a Arnošta, a Vladimír proto začal hledat novou matku pro své dva syny, která by pomohla zabezpečit jejich výchovu. Jeho novou ženou se stala Julie hraběnka Salis-Zizers, dcera milánského vévody c. k. polního maršál-poručíka Rudolfa hraběte Salis-Zizers, komandéra Leopoldova řádu, rytíře c. k. vojenského řádu Marie Terezie etc. Zde si můžeme povšimnout, jak široký geografický okruh při hledání manželky přicházel v úvahu, že se zdaleka nejednalo o pouhou korunní zemi či země Koruny České. Tento druhý svazek uzavřel Vladimír 11. května roku 1850. Pomiňme teď průběh sňatku, a zaměřme se na další důležitý aspekt každého šlechtického sňatku, kterým byla svatební smlouva.

Ta byla nedílnou součástí každého šlechtického sňatku a v tomto případě byla uzavřena za přítomnosti svědků v Brně 15. dubna roku 1850, tedy několik dní před sňatkem. Smlouva se především věnovala povinnostem manžela vůči své ženě. V prvním bodě se Vladimír zavazoval své ženě věrnou láskou a oddaností, v dalších už se jedná o prozaičtější záležitosti. V první řadě se zavazuje vyplácet Julii po dobu manželství ročně 1 200 guldenů rakouské měny ve čtvrtletních splátkách, v případě Vladimírova úmrtí, měli jeho dědicové vyplácet hraběnce vdovský důchod ve výši 4 500 guldenů rakouské měny opět ve čtvrtletních splátkách. Dále měl Vladimír své ženě poskytnout ekvipáž koní s kočárem a příslušenstvím dle vlastního uvážení. Jeho otec Vilém pak měl předat po uvážení odpovídající byt v jednom ze svých brněnských domů, včetně vnitřního zařízení místností. V posledním bodě šlo v podstatě o potvrzení předešlého, v případě vdovského důchodu zde bylo upřesnění, že ten měl být vyplácen z výnosů alodiálního statku Szárvás.¹⁷⁰

¹⁶⁹ MZA, F 89 Velkostatek Sokolnice, kart. 1614, inv. č. LXXXIII Zámek, fasc. O Zasnoubení Vladimíra hraběte Mitrowského s Antonií hraběnkou Dietrichstein, fol. 223–225.

¹⁷⁰ MZA, F 22 Ústřední správa Mitrowských Dolní Rožínka, kart. 655, sign. XV G Miscelania, fol. 5–6.

Že se sňatek aristokrata během 19. století příliš nezměnil, můžeme ilustrovat na svatbě Vladimírova syna, Vladimíra hraběte Mittrowského mladšího. Ten se 17. června roku 1885 ve svých 21 letech, mimochodem v den narozenin svého otce, oženil s osmnáctiletou Elisabethou starohraběnkou Salm-Reifferscheid, znovu tedy ze staré moravské aristokratické rodiny. Svatba se odehrála opět ve Vídni, tentokrát ve „Fürsterzbischöflichen Capelle“ v jedenáct hodin dopoledne s kardinálem (Fürsterzbishop) Dr. Sölestin Josefem Ganglbauerem, mimo jiné za účasti hraběte Taaffeho s manželkou, prince Hohenloheho s chotí, italského velvyslance Robilanda, nejvyššího vychovatele korunních princů hraběte Bombelles a příslušníků rodin Schwarzenbergů, Auerspergů, Arenbergů, Trauttmansdorffů, Liechtensteinů, Kinských, Mensdorff-Dietrichsteinů, Schönbornů a dalších. Po obřadu přijal manželský pár gratulace od přítomných a poté bylo v paláci Salmů na Salmgasse uspořádáno Téhož. Pár se následně vydal nejdříve do Brna a následně do Sokolnic, které se postupem času staly hlavním sídlem rodu. První triumfální brána byla zřízena u cukrovaru a druhá před zámkem, kde byl novomanželský pár přivítán a pozdraven úředníky velkostatku a cukrovaru, duchovními a obecním představenstvem. Celé uvítání doprovázela opět hudba a oslavná salva z děla. Manželskému páru byly předány květinové pugéty a slavnostní báseň:

Wir grüssen heut' mit Jubelklang
Mit lauten Herzensschlage,
Mit unserer Seele Freuendrang
Den schönsten aller Tage:

Wo ein verehrtes hohes Paar
Die Lust, der Stolz der Seinen,
Tritt glücklich vor den Traualtar,
Die Hände ze vereinen.

Er ist des Vaters Ebenbild
Im Herzen, Geist und Ruhme,
Sie tugendreich und engelmild:
Die schönste Wurderblume.

Gott segne Dich, erlauchtes Paar,
Der Eltern hohe Tugend

Sei Euer Erbe immerdar
In ewig neuer Jugend.

Wo solche Namen, gross und Kühn
Und Stolz und hehr sich einen,
Muss neu der alte Ruhm erblüh'a,
Der Eltern Glück Euch scheinen.

Drum flegen heut' inbrünstig wir
Um Gottes reichsten Segen,
Heil Setti! Und Heil Wladimir!
Auf allen Euren Wegen!

Dvoulist s básní byl doplněn podobiznou novomanželů. Večer se pak v zámeckém parku konala serenáda s ohňostrojem a bengálskými ohni a následovala opět taneční zábava.¹⁷¹ Jak vidíme, základní rámec obřadu a celé slavnosti zůstal prakticky neměnný, opět za velké účasti veřejnosti, přestože se mezitím z poddaných stali plnoprávní občané. O svatbě přirozeně referovaly také deníky, v tomto případě Constitutionelle Bolts-Zeitung, moravsko-slezský Correspondent či Tagesbote. Každá svatba šlechtice byla samozřejmě doprovázena záplavou svatebních oznámení, kterými se to ve šlechtických rodinných archivech jen hemží. V námi uvedených případech se sňatek konal vždy v hlavním městě monarchie, tedy v rezidenčním sídle habsburského dvora. Nicméně nebylo to pravidlem a místo sňatku bylo určováno rozmanitě, vedle Vídně se často jednalo o jedno z hlavních měst příslušné korunní země, či samotné sídelní místo aristokrata.

Když se vdávala další příslušnice rodu Mitrowských hraběnka Julie s Hubertem de la Fontagne hrabětem d'Harnoucourt-Uverzagt, konala se svatba 16. května roku 1877 v zámecké kapli v Sokolnicích v 11:30 dopoledne.¹⁷² Zikmund hrabě Berchtold si vzal za manželku Josefu Gabrielu Trauttmansdorffovou dne 8. července roku 1860 na svém panství ve farním kostele v Obříství, za přítomnosti svědků Hykara hraběte Karolyiho a knížete Lobkowicze.¹⁷³ Otto hrabě Serényi se oženil s Leopoldinou hraběnkou z Lobkowicz 26.

¹⁷¹ MZA, F 89 Velkostatek Sokolnice, kart. 1614, inv.č. LXXXIII Zámek, Fasc. Q Zasnoubení Vladimíra Mitrovského ml. s Elisabethou starohraběnkou Salm-Reifferscheid, fol. 13–24.

¹⁷² MZA, F 22 Ústřední správa Mitrowských Dolní Rožínka, kart. 655, sign. XV G Miscelania, fol. 19.

¹⁷³ MZA, G138 Rodinný archiv Berchtoldů Buchlov, kart. 97, inv. č. 391 Osobní doklady, řády a vyznamenání, fol. 117.

listopadu roku 1892 ve Vídni v sále prelátů,¹⁷⁴ Anton Widmann-Sedlnitzky se oženil 25. června roku 1892 v zámecké kapli na svém zámku Krawska s Gabriellou Dentice,¹⁷⁵ František hrabě Sylva-Taroucca se oženil 23. května roku 1882 v kapli jeho eminence kardinála knížete arcibiskupa s Wilhelmínou kněžnou ze Schwarzenbergu,¹⁷⁶ Viktor svobodný pán Widmann si vzal Annu Emmu hraběnkou Lazarevovou 31. srpna roku 1864 ve Wahren ve Slezsku,¹⁷⁷ dne 10. května roku 1863 se oženil Adolf hrabě Dubský se Sofií hraběnkou Jellačičovou v kapli zámku v Reichenburgu ve Štýrsku,¹⁷⁸ Albert hrabě Mensdorff-Pouilly se oženil s dědičkou mikulovského panství Alexandrou Marií hraběnkou Dietrichstein 24. dubna roku 1857 ve Vídni.¹⁷⁹ Zdá se, že ani v rámci jedné šlechtické rodiny se svatby členů rodu neodbývaly na jednom tradičním místě. Podíváme-li se například na rod Haugwitzů, Karel Vilém hrabě Haugwitz se oženil s Bertou hraběnkou Daunovou 21. září roku 1834 v zámecké kapli na Bítově za přítomnosti svědků Ignatze hraběte Hardegga, Antona knížete Collata, Eugena hraběte Haugwitze a Johanna hraběte Troyer.¹⁸⁰ Sňatek Jindřicha Viléma Haugwitze a Anny hraběnky Trauttmansdorffové se konal ve farním kostele u sv. Mikuláše v Praze 25. dubna roku 1863 za přítomnosti svědků Eugena hraběte Haugwitze, Josepha hraběte Wratislawa a Ottokara Dauna.¹⁸¹ Karel Vilém Haugwitz se oženil s Evženií hraběnkou Hardegg ve Vídni dne 5. listopadu roku 1867 za přítomnosti svědků Rudolpha hraběte Wrbný, Heinricha hraběte Haugwitze, Antona hraběte Attemse a hraběte Buldariniho.¹⁸² A na samý závěr 19. století se oženil Karel hrabě Haugwitz s Francizskou hraběnkou Baworovskou dne 8. února roku 1899 v již zmiňovaném sále prelátů ve Vídni.¹⁸³ Na příkladu Haugwitzů vidíme také důležitost svatebních svědků, kteří dodali celému obřadu jakousi záštitu a zároveň mu přidali na lesku.

¹⁷⁴ MZA, G 445 Rodinný archiv Sylva-Taroucců Čechy, kart. 90, inv. č. 298, fasc. 1 Svatební oznámení Sylva-Taroucců, jejich příbuzných a známých, fol. 42.

¹⁷⁵ MZA, G 445 Rodinný archiv Sylva-Taroucců Čechy, kart. 90, inv. č. 298, fasc. 1 Svatební oznámení Sylva-Taroucců, jejich příbuzných a známých, fol. 43.

¹⁷⁶ MZA, 445 Rodinný archiv Sylva-Taroucců Čechy, kart. 90, inv. č. 298, fasc. 1 Svatební oznámení Sylva-Taroucců, jejich příbuzných a známých, fol. 78.

¹⁷⁷ MZA, G 206 Rodinný archiv Widmannů-Sedlnických, kart. 1, inv. č. 15, fol. 2.

¹⁷⁸ MZA, G 445 Rodinný archiv Sylva-Taroucců Čechy, kart. 90, inv. č. 298, fasc. 1 Svatební oznámení Sylva-Taroucců, jejich příbuzných a známých, fol. 178.

¹⁷⁹ MZA, G 445 Rodinný archiv Sylva-Taroucců Čechy, kart. 90, inv. č. 298, fasc. 1 Svatební oznámení Sylva-Taroucců, jejich příbuzných a známých, fol. 230.

¹⁸⁰ MZA, G 142 Rodinný archiv Haugviců Náměšť nad Oslavou, kart. 1, inv. č. 80, sign. A 10 Oddací list Karla Viléma Haugvice a Berty Daunové, fol. 1.

¹⁸¹ MZA, G 142 Rodinný archiv Haugviců Náměšť nad Oslavou, kart. 1, inv. č. 80, sign. A 13 Oddací list Jindřicha Viléma Haugwitze a Anny Trauttmansdorffové, fol. 4.

¹⁸² MZA, G 142 Rodinný archiv Haugviců Náměšť nad Oslavou, kart. 1, inv. č. 80, sign. A 10 Oddací list Karla Viléma Haugvice a Evženie Hardegg, fol. 1.

¹⁸³ MZA, G 445 Rodinný archiv Sylva-Taroucců Čechy, kart. 90, inv. č. 299, sign. 139/2 Svatební oznámení Sylva-Taroucců, jejich příbuzných a známých, fol. 104.

Svědci se povětšinou rekrutovali z okruhu nejbližší rodiny, okruhu příbuzných a známých, a takřka výhradně z osob pocházejících z aristokratické společnosti.

Na tomto místě bychom se ještě jednou mohli vrátit k náležitostem svatební smlouvy, která každý šlechtický sňatek předcházela, a jejíž první příklad jsme si již představili na příkladu sňatku Vladimíra hraběte Mitrowského staršího. I v následujících případech uvidíme, že základní rámec svatební smlouvy zůstával v zásadě podobný, body zůstávaly ve většině případů podobné a povětšinou se lišily jen uváděné částky. Zpět ale ke sňatku Karla Viléma hraběte Haugwitze a Bertý hraběnky Daunové. Smlouva byla podepsána na Bítově den před sňatkem, tedy 20. září roku 1834. Na jedné straně je signována Karlem Vilémem Haugwitzem, Heinrichem Haugwitzem, Eugenem Haugwitzem a Johannem Troyer, na straně druhé Bertou Daunovou, Franzem de Paula Daunem, Ignatzem Hardeggem a Antonen Collatem, opatřena byla jejich podpisy a jednotlivými pečeti. V prvním bodě se manželský pár zavazoval k vzájemné lásce a věrnosti. Dle druhého bodu měla nevěsta dostávat roční osobní apanáž ve výši 2 000 guldenů konvenční měny, vyplácenou ve čtvrtletních splátkách. Dále v případě úmrtí manžela, pokud setrvá ve vdovském stavu, připadne jí roční vdovský důchod ve výši 6 000 guldenů konvenční měny. Za další měl Karel Vilém při splnění dosavadních bodů zdědit jako druhorozený alodiální panství Osová Bitýška a Kojetín a v hotovosti sumu 130 000 guldenů konvenční měny. K tomu mu otec přislíbil ještě před uzavřením sňatku roční apanáž ve výši 6 000 guldenů.¹⁸⁴ Velice podobné podmínky pak obsahovala i svatební smlouva Jindřicha Viléma hraběte Haugwitze a Anny hraběnky Trauttmansdorffové z 23. dubna roku 1863, uzavřená dva dny před sňatkem v Praze, opět za podpisů rodinných příslušníků a svědků z obou zúčastněných stran.¹⁸⁵ V souvislosti s dědictvím fideikomisního panství Náměšť nad Oslavou je zde navíc zmíněna podmínka, že se syn bude vždy chovat tak, aby dělal čest rodinnému jménu. I zde prosvítá důraz kladený na slavnou rodinnou tradici a neposkvřěnou čest celého rodu. Trochu jiné parametry měla svatební smlouva, uzavřená při druhém sňatku Otty hraběte Serényiho¹⁸⁶ a Leopoldiny hraběnky Harrachové, ze 17. prosince roku 1892. Zde se předpokládala větší finanční spoluúčast rodičů nevěsty. V prvním bodě si manželé opět slibují vzájemnou lásku a věrnost. Dále se rodiče nevěsty zavazují vyplácet dceři roční apanáž 4 000 guldenů ve čtvrtletních splátkách. Ženich se zavazuje v případě jeho smrti zajistit Leopoldině vdovský důchod ve

¹⁸⁴ MZA, G 142 Rodinný archiv Haugviců Náměšť nad Oslavou, kart. 2, inv. č. 157, sign. A 35 Svatební smlouva Karla Viléma Haugvice a Bertý Daunové, fol. 1-6.

¹⁸⁵ MZA, G 142 Rodinný archiv Haugviců Náměšť nad Oslavou, kart. 2, inv. č. 159, sign. A 37 Svatební smlouva Jindřicha Viléma Haugvice a Anny Trauttmansdorffové, fol. 1-5.

¹⁸⁶ První manželkou Otty Serényiho byla Josefina Berchtoldová.

výši 6 000 guldenů ročně, opět ve čtvrtletních splátkách. Otec nevěsty Alfred hrabě Harrach dále souhlasí se zapsáním zástavního práva na jeho panství Janovice jako záruku vyplácení roční apanáže 4 000 guldenů a na druhé straně udělá ženich to samé u svého panství Luhačovice jako záruku na vyplácení vdovského důchodu.¹⁸⁷ Poslední příkladem pak bude trochu odlišná svatební smlouva, uzavřená v roce 1860 mezi Zikmundem hrabětem Berchtoldem a Josefínou hraběnkou Trauttmansdorffovou. První bod obligátně slibuje opět věčnou lásku a oddanost. V druhém bodě se však hraběnka Trauttmansdorffová zavazuje platit na společnou domácnost novomanželů roční apanáž ve výši 8 000 guldenů ve čtvrtletních splátkách. Dále Ludmila Berchtoldová přenechá správu svých statků Buchlov a Zierawitz svému synovi a ten má pak vyplácet manželce apanáž 1 000 guldenů ročně a rovněž zajistit případný vdovský důchod ve výši 2 000 guldenů. Ten se pak měl v případě úmrtí manželových rodičů zvýšit na 4 000 guldenů. V předposledním bodě měla Ludmila Berchtoldová zřídit zástavní právo na panství Buchlov a Zierawitz, z čehož měl plynout právě případný vdovský důchod, a konečně v posledním bodě v případě úmrtí jednoho z manželů zajistí ten druhý možnost dožití rodičů v traktu Buchlovického zámku.¹⁸⁸ Jak vidno ze všech uvedených příkladů, krom prvního bodu o vzájemné lásce, věrnosti a oddanosti věnovaly se svatební smlouvy téměř výhradně uspořádání majetkových záležitostí a zajištění budoucnosti pro případné vdovy. Základní rámec zůstával po celé 19. století prakticky neměnný, lišil se především v částkách, jejichž výše vypovídala nejen o finančních možnostech toho kterého rodu, ale opět o jeho sebe prezentaci, neboť i tímto dával rod najevo svoje možnosti. Podíváme-li se pak celkově na sňatky moravské aristokracie v druhé polovině 19. století, vidíme, že základní podmínka uzavření odpovídajícího rovnorodého sňatku zde platila prakticky bez výjimek. Námi zmíněné rody byly spředeny hustou pavučinou příbuzenských vazeb, které nadále posilovaly výlučné postavení aristokracie mezi ostatní společností a přispívaly k jejímu stále většímu uzavírání.

3. 3 Postavení šlechty po roce 1848

Rok 1848 znamenal důležitý mezník v dějinách společnosti 19. století, i v dějinách společnosti vůbec. Celou Evropou se prohnala revoluční vlna, která smetla zavedené pořádky a nastolila v celé společnosti zcela nové poměry. Společnost do té doby uspořádaná v rámci

¹⁸⁷ MZA, G 77 Rodinný archiv Serényiů, kart. 53, inv. č. 224 Osobní doklady Otty hr. Serényiho, fol. 6.

¹⁸⁸ MZA, G 138 Rodinný archiv Berchtoldů Buchlov, kart. 97, inv. č. 391 Osobní doklady, řády a vyznamenání Zikmunda Berchtolda, fol. 41–45.

feudálního systému nastoupila cestu k formování společnosti nové – společnosti občanské. Tyto společenské změny se samozřejmě nevyhnuly ani habsburské monarchii a českým zemím. Revoluční vlna zasáhla bez výjimky všechny vrstvy společnosti a přirozeně se nevyhnula ani šlechtě. Nicméně právě šlechta, či v našem případě přesněji aristokracie, nebyla revolucí postižena v takové míře, jak by se mohlo na první pohled zdát, přestože její představy o umírněné transformaci systému se v létě a na podzim roku 1848 nenaplnily. Přestože vyšla šlechta z tohoto revolučního kvasu jako společensky a politicky poražená síla, dá se říci, že vyšla z revoluce bez výraznější úhony. V revolučních letech 1848 až 1849 se aristokracie změnila z bývalých vrchností a pozemkových pánů na „pouhé“ majitele velkostatků a ztratila většinu svých pravomocí v oblasti soudnictví a práva. Rolníci, kteří byli dosud jejími poddanými, se stali plnoprávnými státními příslušníky a platila pro ně, jako pro všechny ostatní, rovnost před zákonem. Přesto šlechtě, i díky nastolení nového konzervativního kurzu císaře Františka Josefa I., zůstalo zachováno naprosto exkluzivní společenské postavení a také její silná ekonomická základna, opírající se právě o rozsáhlá pozemková vlastnictví. Kromě toho jí navíc zůstaly některé výsady a privilegia, kterých požívala až do pádu podunajské monarchie v roce 1918. Většina z těchto výsad byla spíše prestižní než praktická, ale právě tato prestiž se stala pro šlechtu v následujících letech nesmírně důležitá, právě ta ji totiž odlišovala od ostatních spoluobčanů a právě ta poukazovala na její nadále výlučné postavení.

Po polovině 19. století patřilo k těmto výsadám především právo užívat tituly a šlechtické predikáty v předepsané formě, dále právo užívat erb, právo na důchody, stipendia a místa v katedrálních kapitulách, ústavech šlechtičen, vzdělávacích institutech a právo na příjmy z rozličných nadací. Zůstalo jí také právo na důstojenství a čestné úřady, které se vázaly na předložení osvědčení původu. Sem patřilo především právo na zastávání dědičných zemských úřadů, sice bez faktických příjmů, přesto nesmírně prestižní. Šlechtický stav se stal rovněž de facto předpokladem k povolení zřízení fideikomisu. Až do konce monarchie, přestože v okleštěné podobě, zůstal šlechtě zachován církevní patronát. Šlechtě jako náhrada za vybudování kostelů, kaplí či jiných budov přináležela práva ohledně kostelů, obročí, která se k těmto objektům vázala. Patron pak mohl na uvolněná místa doporučovat vlastní kandidáty, byly mu předkládány účty o hospodaření s církevním majetkem a mezi čestná práva patřil například nárok na zvláštní lavici či tribunu v kostele. Zatímco církevní patronát přežil, byť v okleštěné podobě, až do zániku monarchie, zvyk školského patronátu zanikl ve většině případů k 5. březnu roku 1862, kdy vešel v platnost říšský zákon o obcích, a péče o

vydržování škol přešla na obce.¹⁸⁹ Patronát ovšem zůstal zachován v případě školských nadací, ty soukromé pak zůstávaly ve správě svých zřizovatelů či vlastníků, kteří nadále rozhodovali o přijímání a propouštění učitelů. K dalším privilegiím šlechty pak patřilo právo na jisté důchody, stipendia a místa v katedrálních kapitulách, či ústavech šlechtičen, které byly vytvářeny k zaopatření převážně mladých a neprovdaných dam ze šlechtických rodin. Dále šlo o práva na místa ve vzdělávacích institutech a na příjmy z rozličných nadací. Na tomto místě můžeme pro ilustraci zmínit studijní stipendijní nadaci Karla hraběte Zierotina. Doklady k jejímu fungování máme ještě z prvních let 20. století. Toto stipendium bylo určeno na podporu pro chudé šlechtice, kolem roku 1903 činilo roční stipendium 150 korun, nicméně mezi reálkami a gymnázii o ně nebyl větší zájem, právě vzhledem k faktu, že se zde příliš žáků pocházejících ze šlechtického rodu nenacházelo. Konkrétně k roku 1903 byly úspěšně vyřízeny pouhé tři žádosti, v roce 1907 bylo evidováno devět žadatelů a rok nato pouze čtyři žadatelé.¹⁹⁰ Jen příslušníkům nejurozenější katolické šlechty zůstalo rovněž přiznáno udílení habsburských rodinných řádů, tj. řádu Zlatého rouna a ženského řádu Hvězdového kříže. Zvláště řád Zlatého rouna byl v 19. a 20. století vedle britského Podvazkového řádu nejprestižnějším na světě.

Mezi privilegia aristokratů patřilo také členství v obou rytířských řádech, působících na území podunajské monarchie. Jednalo se o řád Maltézských rytířů a řád Německých rytířů. Plnoprávní členové, profesní rytíři museli doložit průkaz původu do šestnácti šlechtických předků a pouze jim pak náleželo právo zasedat v řádové vládě a směli získávat funkce v rámci řádu. Zatímco Maltézský řád byl samostatnou organizací se státním statutem a sídlem v Římě, řád Německých rytířů byl osobností svého velmistra mimořádně úzce svázán s Rakousko-Uherskem, neboť jeho velmistrem se na základě rozhodnutí císaře Františka I. z roku 1805 dědičně stával jen některý rakouský arcivévoda. Řád se zabýval především charitativní činností. Pro osoby, které přispívaly na sanitární službu, byl pak založen Mariánský kříž řádu Německých rytířů. Podíváme-li se do rodových archivů moravské šlechty, konkrétně námi vybraných a sledovaných šlechtických rodů, i zde nacházíme zmínky o jmenování jednotlivých členů rodů do těchto řádů. Zaměříme-li se nejprve na řád Maltézských rytířů, najdeme hned několik příkladů. V roce 1867, konkrétně dne 12. srpna, byl fráterem Alexandrem Borgiou jmenován čestným rytířem maltézského řádu Viktor svobodný pán

¹⁸⁹ Županič, Jan: *Nová šlechta rakouského císařství*, s. 231.

¹⁹⁰ MZA, B 40 Zemský úřad Brno, III. manipulace I (1886)1936-1945, inv. č. 1252, sign. VII-35e-2, kart. 5056, Studijní stipendijní nadace hr. Karla Žerotína, fol. 235–339.

Widmann,¹⁹¹ dne 7. února roku 1876 byl za čestného rytíře řádu přijat rovněž Zikmund hrabě Berchtold (již v roce 1872, konkrétně nejvyšším rozhodnutím z 20. listopadu, mu byl za sanitární služby udělen arcivévodou Vilémem udělen Mariánský kříž),¹⁹² či 15. března roku 1890 Jindřich Vilém IV. hrabě Haugwitz.¹⁹³ Dne 9. dubna roku 1915 pak vydal v Římě bulu, jíž byl čestným rytířem maltézského řádu jmenován Karel hrabě Blankenstein, fráter Galetanus Thuno a Hohenstein.¹⁹⁴ Ještě v roce 1916, konkrétně dne 5. září tohoto roku, obdržel od arcivévody Františka Salvátora Mariánský kříž s válečnou dekorací za své zvláštní zásluhy a sanitární činnost během války Rudolf hrabě Wrba Kaunitz-Rietberg-Questenberg.¹⁹⁵ Konečně ještě v posledním roce první světové války, konkrétně 6. dubna roku 1918, byl Mariánský kříž udělen Adalbertu svobodnému pánu Widmannovi za jeho dobrovolnou sanitní službu.¹⁹⁶ Nepřímé doklady k členství nacházíme také mimo jiné u Mitrowských, například v roce 1875 je na úmrtním oznámení Františka Mittrowského uvedeno, že se jednalo o rytíře tohoto řádu, a dá se předpokládat, že členů řádu mezi moravskou šlechtou byla jistě celá řada. Jiné je to už s doklady členství v řádu Německých rytířů, a to přestože, jak již bylo výše zmíněno, se jednalo o řád přímo svázaný s habsburskou monarchií. V tomto případě v rodinných archivech zmínky o přímém jmenování rytířem řádu nacházíme spíše sporadicky, jedním z mála příkladů je František II. hrabě Sylva-Taroucca. Ten byl jmenován čestným rytířem tohoto řádu arcivévodou Wilhelmem Franzem Karlem dne 11. listopadu roku 1893.¹⁹⁷ Mnohem častěji pak lze nalézt doklady o udělení zmíněného Mariánského kříže osobám, které se zasloužily o charitativní činnost. Na tomto místě můžeme jmenovat například Quida hraběte Dubského, kterému byl Mariánský kříž udělen za jeho „zdravotnické (sanitární) služby“ rozhodnutím z 9. listopadu roku 1871.¹⁹⁸ Alois hrabě Serényi obdržel povolení k nošení Mariánského kříže rozhodnutím z 15. ledna roku 1872 od

¹⁹¹ MZA, G 206 Rodinný archiv Widmannů-Sedlnických Luka, kart. 1, inv. č. 17 Fráter Alexander Borgia jmenuje Viktora svob. p. Widmanna čestným rytířem špitálního řádu sv. Jana (maltézských rytířů), fol. 1.

¹⁹² MZA, G 138 Rodinný archiv Berchtoldů Buchlov, kart. 97, inv.č. 391 Osobní doklady, řady a vyznamenání, fol. 17, 143.

¹⁹³ MZA, G 142 Rodinný archiv Haugviců Náměšť nad Oslavou, kart. 15, inv.č. 281, sign. A 42 Jindřich Vilém IV. Haugvic jmenován čestným rytířem Maltézských rytířů, fol. 1.

¹⁹⁴ MZA, G 204 Rodinný archiv Blankensteinů Batelov, listina č. 26 Bulla, kterou Frater Geltanus Thuno a Hohenstein jmenuje Karla Blankensteina čestným rytířem řádu Johannitů, fol. 1.

¹⁹⁵ MZA, G 361 Rodinný archiv Wrbnů Holešov, kart. 81, inv. č. 449 Osobní doklady Rudolfa hr. Wrbný, fol. 3.

¹⁹⁶ MZA, G 198 Rodinný archiv Widmannů a Scharfensteinů-Pfeilů Plaveč, kart. 12, inv. č. 231 Sdělení ministerstva vnitra ve Vídni Adalbertu svob. p. Wikdmannovi o udělení záslužných křížů mj. Německým císařstvím a Bulharským královstvím.

¹⁹⁷ MZA, G 445 Rodinný archiv Sylva-Taroucců Čechy pod Kosířem, kart. 97, inv. č. 347, sign. 207/1 Personálie Františka Josefa II. hr. Sylva-Tarouccy a jeho manželky Gabriely, fol. 22.

¹⁹⁸ Datováno ve Vídni dne 1. 12. 1871. MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 4, inv. č. 13 Osobní doklady, fol. 34.

arcivévody Wilhelma Franze Karla.¹⁹⁹ Ve stejném roce, konkrétně rozhodnutím z 20. listopadu, obdržel toto povolení také Zikmund hrabě Berchtold,²⁰⁰ rozhodnutím ze dne 1. ledna roku 1874 získal Mariánský kříž za dobrovolnou sanitární činnost také Ervín hrabě Dubský,²⁰¹ a ještě v roce 1918, tedy na samém sklonku existence habsburské monarchie, je 6. dubna tohoto roku udělen Mariánský kříž za „dobrovolnou sanitární službu“ Adalbertovi svobodnému pánu Widmannovi arcivévodou princem Evženem.²⁰²

Dalším privilegiem staré šlechty bylo také členství v panské sněmovně. Vedle členů habsbursko-lotrinského domu, velkostatkářské aristokracie, vysokého kléru zde zasedali i panovníkem jmenovaní tzv. doživotní členové z řad šlechty, intelektuálů, průmyslníků, armády a úřednictva. Pro rodovou aristokracii bylo určeno dědičné členství, na které žádný jedinec z řad druhé společnosti nedosáhl. Rozhodující slovo měl v této otázce opět panovník, a záleželo pouze na jeho rozhodnutí, komu toto právo přiřkne a komu ne. Zásadním kritériem bylo i v tomto případě postavení rodiny ve společnosti a u dvora. Počet dědičných členů se lišil podle jednotlivých korunních zemí. Na čele pomyslného žebříčku stálo jednoznačně České království, které mělo k roku 1918 mezi dědičnými členy 54 zástupců, Morava následovala s velkým odstupem s počtem 22 členů.²⁰³ Příklady můžeme nalézt i mezi námi vybranými šlechtickými rody, jedním z příkladů může být například Vladimír hrabě Mittrowský, který byl doživotním členem říšské rady od roku 1867.²⁰⁴ Přestože dědičné členství bylo nepoměrně prestižnější záležitostí, většina práce ležela především na doživotních členech, kteří projevovali o dění v parlamentu a státní záležitosti daleko větší zájem. Členství v panské sněmovně tak nebylo jen čestným vyznamenáním, ale přinášelo i řadu výhod a privilegií, mezi které patřila například imunita, nárok na diety a bezplatná doprava vlaky první třídy. S dědičným členstvím v panské sněmovně úzce souvisela také

¹⁹⁹ Datováno ve Vídni dne 9. února roku 1872. MZA, G 77 Rodinný archiv Serényiů Lomnice, kart. 45, inv.č. 208 Osobní doklady, fol. 13.

²⁰⁰ Datováno ve Vídni dne 30. listopadu roku 1872. MZA, G 138 Rodinný archiv Berchtoldů Buchlov, kart. 97, inv. č. 391 Osobní doklady, řády a vyznamenání, fol. 27.

²⁰¹ MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 9, inv. č. 37 Jmenování a vyznamenání Ervína hr. Dubského, fol. 16.

²⁰² MZA, G 198 Rodinný archiv Widmannů a Scharfensteinů-Pfeilů Plaveč, kart. 12, inv. č. 231 Sdělení ministra vnitra ve Vídni Adalbertu svob. p. Widmannovi o udělení mu záslužných křížů mj. Německým císařstvím a Bulharským královstvím, fol. 9.

²⁰³ Županič, Jan: Nová šlechta rakouského císařství, s. 246.

²⁰⁴ Za doživotního člena říšské rady byl jmenován rozhodnutím z 1. května roku 1867. MZA, G 147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožínka, kart.10, inv.č.5/3860 Oznámení o doživotním členství v říšské radě komořimu Vladimíru hraběti Mitrovskému, fol.1–4.

otázka fideikomisu, jejichž držba vytvářela základní právní předpoklad pro zisk této funkce.²⁰⁵

Protože vznik fideikomisu byl vázán na udělení panovnické milosti, neměla tato instituce nikdy jednotný vzor. Každé svěření bylo zřizováno individuálním aktem, tedy testamentem nebo zřizovací listinou. Vydání rakouského občanského zákoníku v roce 1811 se existence fideikomisu prakticky nedotklo, pouze panovníkův souhlas byl nahrazen rozhodnutím zákonodárského sboru a fideikomisy byly sice nově zahrnuty do oblasti soukromého práva, ale to v praxi jejich aristokratický punc nenarušilo, neboť například dekret Spojené dvorské kanceláře z 12. června roku 1838 povoloval zřizování fideikomisu pouze šlechtě.²⁰⁶ Legislativního zakotvení se fideikomisní právo na území českých zemí dočkalo až zákonem z 13. června roku 1868.²⁰⁷ Tento zákon rovněž stanovil, jakými kroky vůbec k založení fideikomisu mohlo dojít. Podobně jako v dřívější době existovaly dva základní typy fideikomisu, běžnější pozemkový a také peněžní fideikomis. Přestože majitel fideikomisu nemohl se samotnou majetkovou podstatou fideikomisu volně disponovat, přinášely mu slušné živobytí především výnosy z něj. Patřily mu tak úroky z kapitálu, úroda na polích a příjmy z těžby nerostných surovin či prodeje dřeva. Fideikomisní pán však byl také zatížen řadou povinností, ke kterým patřil například odvod daní, poplatků a jiných předepsaných dávek, k zadlužení fideikomisu pak mohlo dojít pouze se souhlasem soudu. Z nástupnictví v držbě fideikomisu byly ve většině případů vyloučeny ženy a adoptované děti. Samotná držba svěření nebyla sice jen výsadou staré rodové šlechty, ale novošlechtici vlastnili tyto statky pouze výjimečně, a to pouze v případě, že je zdědili. Není proto divu, že podíl fideikomisu na celkové držbě půdy v Rakousku nebyl příliš vysoký. V Čechách k roku 1882 představovalo 58 fideikomisů sestavených z 220 statků s výměrou 579 219 hektarů pouhých 11,2 procenta z celkové výměry půdy, na Moravě byl podíl ještě nižší, když 18 fideikomisů se 177 539 hektary tvořilo 8 procent celkové výměry půdy v zemi.²⁰⁸ Fideikomis tedy šlechtě zajišťoval nedělitelnost a nezczizitelnost jejího majetku, kdy pozemkové vlastnictví přetrvávalo v nezměněné podobě po generace. V kratším časovém horizontu to můžeme demonstrovat právě na příkladu Moravy. Podíváme-li se na žebříček deseti největších pozemkových vlastníků na Moravě k roku 1875, nalezneme v něm v pořadí od největšího k nejmenšímu následující jména: J. Liechtenstein, C. R. Liechtenstein, Salm,

²⁰⁵ srov.: Georgiev, Jiří: České fideikomisy v posledních letech své existence. In: *Paginae historiae*, Sborník státního ústředního archivu v Praze, 9, Praha 2001, s. 77; Urfus, Valentin: Rodinný fideikomis v Čechách. Sborník historický 9/1962, s. 193-238.

²⁰⁶ Urfus, Valentin: Rodinný fideikomis v Čechách, s. 228.

²⁰⁷ Županič, Jan: Nová šlechta rakouského císařství, s. 251.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 254-255.

Kinsky, Haugwitz, Collalto, Podstatzky-Liechtenstein, Harrach a Berchtold. Stejný žebříček pak vypadá k roku 1912 následovně: J. Liechtenstein, Magnis, Salm, Haugwitz, Collalto, Podstatzky-Liechtenstein, Kaunitz, Harrach a Mittrowsky.²⁰⁹ Vidíme tedy, že situace zůstala přibližně po čtyři dekády prakticky stejná.

Revoluce také výrazně nezasáhla do šlechtických majetkových poměrů. Šlechta měla stále v rukou rozsáhlé pozemkové vlastnictví, o které se mohla spolehlivě opírat a které jí zabezpečovalo nadále výlučné postavení. V rukou 681 vlastníků tzv. deskových statků v zemi byla přibližně jedna třetina veškeré půdy, z toho 80 procent lesů a necelých 20 procent orné půdy.²¹⁰ Pozemková držba deskových statků byla samozřejmě značně diferencovaná a v rozhodující míře byla rozdělena mezi několik desítek nejvýznamnějších šlechtických rodů. Ve vlastnictví deseti největších majitelů deskových statků bylo skoro 10 procent veškeré půdy.²¹¹ Většina šlechty disponovala pozemkovým vlastnictvím mezi 3 000–6 000 hektarů, kdo vlastnil více jak 5 000 hektarů, byl již považován za bohatého, kdo vlastnil přes 10 000 hektarů, platil za opravdu bohatého. Například krumlovští Schwarzenbergové, kteří byli bezkonkurenčně největšími pozemkovými vlastníky v českých zemích, vlastnili celkem 178 113 hektarů (z toho podíl orné půdy činil 62 943 hektarů), na druhém místě byli se značným odstupem Fürstenbergové, ti měli ve svých rukou 39 593 hektarů (z toho podíl orné půdy 7 502 hektarů), po nich následovaly další významné rody jako například Liechtensteinové, Lobkowicové, Kolovratové, Thunové a další.²¹² Ostatně rozsáhlá pozemková vlastnictví měli v českých zemích všichni příslušníci české historické šlechty. Pozemková aristokracie se postupně přizpůsobuje novým kapitalistickým formám podnikání, ať už to bylo přímo na vlastních velkostatecích, či v oborech, které s nimi bezprostředně souvisely. Jednalo se zde například o cukrovary, pivovary, cihelny, těžbu dřeva a nerostů či provozování vysokých pecí. Postupem času se šlechta také začíná angažovat v podnikání ve zcela netradičních a nových oborech. Těsně před finančním krachem roku 1873 se nacházelo ve správních radách nejružnějších akciových společností 15 knížat, 105 hrabat a 74 nižších šlechticů.²¹³ V tomto období „zakladatelské horečky“ se stalo doslova módou získat do představenstva akciové společnosti nějaké zvučné jméno, třeba jen formálně. Šlechta si tak při svém pozemkovém vlastnictví a současně při svém pronikání do kapitalistického podnikání

²⁰⁹ Godsey, William D.: *Quarterings and kinship*, 1999, č. 1, s. 85.

²¹⁰ Urban, Otto: *Česká společnost 1848–1918*. Brno 1982, s. 289.

²¹¹ Tamtéž, s. 290.

²¹² Tamtéž, s. 290.

²¹³ Tamtéž, s. 290.

do značné míry udržuje nadále velice silný vliv na domácí i zahraniční politiku podunajské monarchie.²¹⁴

3.4 Zrušení poddanství

Výrazný zásah do majetkových záležitostí aristokrata neznamenal ani zrušení poddanství a roboty. Na Moravě byl zákon o zrušení roboty a desátků za náhradu přijat 9. června roku 1848 v rámci jednání moravského stavovského sněmu,²¹⁵ jehož platnost počínala od 1. července roku 1848. Podle § 9 osnovy zemské ústavy z 19. září roku 1848 sněm dokonce přikročil ke zrušení šlechtických výsad: „*Šlechta má v Moravě nejen svými přednostmi, nýbrž i s titulem na vždycky přestati, a nová šlechta nesmí více udělena býti.*“²¹⁶ Zrušení poddanství a roboty znamenalo jednak změnu právního postavení poddaného, fakticky zrušení poddanského svazku jurisdikce, za druhé pak odstranění tzv. vrchnostenského hlavního vlastnictví, což v praxi vyústilo v zavedení soukromého nedělitelného vlastnictví. V souvislosti s tím byly následně zrušeny všechny dávky, které byly s předcházející formou vlastnictví půdy spojeny. Jejich zrušení se dá rozdělit do tří skupin. Jednak šlo o práva, která vyplývala z určitého přetrvávajícího osobního svazku mezi vrchností a poddaným. Sem patřil například nucený odběr zemědělských produktů a podobně. Tato práva byla zrušena bez náhrady. Ve druhé skupině šlo o práva, která vyplývala z emfyteuse, tj. z povinnosti vůči církvi, školám a jiným veřejným institucím, která byla zrušena za plnou náhradu. A konečně šlo o urbaniální povinnosti poddaných vůči vrchnosti, které byly zrušeny proti „mírnému odškodnění“. Sem patřila na prvním místě samozřejmě robota. Toto „mírné odškodnění“ činilo zpravidla dvě třetiny čisté hodnoty feudálních břemen. O ekonomickém významu, jaký měla robotní práce, svědčí také fakt, že její hodnota směla být oceněna maximálně jednou třetinou hodnoty svobodné pracovní síly. Jedna třetina z celkové sumy byla odečtena jako ekvivalent z daně, kterou odváděla vrchnost z urbaniálních dávek státu. Druhá třetina byla pak placena prostřednictvím zemského rozpočtu, vlastně tedy obyvatelstvem celé země, a konečně poslední třetinu měl splácet příslušný rolník. Vypočítaná roční hodnota náhrady byla kapitalizována dvacetinásobkem, který se následně stával hypotečním dluhem a měl být umořen čtvrtletními splátkami ve dvaceti letech. Příslušná třetina, kterou platila země, měla

²¹⁴ srov. např. Godsey, William D.: *Aristocratic redoubt. The Austro-Hungarian Foreign Office on the Eve of the First World War*. West Lafayette 1999.

²¹⁵ Pro velký počet rolnických poslanců byl často nazýván selským sněmem.

²¹⁶ Malíř, Jiří a kol.: *Biografický slovník poslanců moravského zemského sněmu v letech 1861–1918*. Brno 2012, s. 12-13.

být splácena ze zvláštních zemských vyvazovacích fondů v ročních splátkách, a to po dobu čtyřiceti let. Na celý proces vyvazování z poddanských svazků dohlížely, k tomuto účelu zřízené, zemské vyvazovací komise. V těchto vyvazovacích komisích působili i někteří šlechtici, v našem případě se jednalo například o Adalberta svobodného pána Widmanna. Ten za svou činnost ve vyvazovací komisi obdržel poděkování z Moravského místodržitelství v Brně z 30. října roku 1852, následně z Vídně „Allerhöchste volle Zufriedenheit“ z 16. února roku 1853 a od Alexandra Bacha ještě „besondere Dank“.²¹⁷ Celková hodnota činila v českých zemích zhruba 90 milionů zlatých, z čehož přibližně 80 procent připadlo bývalým vrchnostem a zbytek veřejným institucím.²¹⁸ O obrovském rozsahu svědčilo to, že v Čechách platilo náhradu 578 341 osob, na Moravě to bylo 333 199 osob a konečně ve Slezsku 53 884 osob.²¹⁹ Do rukou bývalých vrchností se tak dostaly ohromné částky. Například Schwarzenbergům, jako největším pozemkovým vlastníkům v zemi, byla přiřknuta celková částka ve výši dva a čtvrt milionů zlatých.²²⁰

3.5 Šlechta a samospráva

Důležitá byla také otázka nově se formující samosprávy v období od revolučního roku 1848 až do poloviny šedesátých let 19. století, a vztah české šlechty k ní. Patrimoniální správa byla sice revolucí svržena a tím pádem také skončila úloha panství jako základních správně organizačních jednotek rakouské monarchie. Stále ovšem zůstávala neuzavřena otázka, do jaké míry mají být bývalé vrchnosti od svých bývalých správních jednotek a také od svých bývalých poddaných odtrženy. Milan Hlavačka nazývá v podstatě celé neabsolutistické období z hlediska fungování samosprávy až do vydání Bachova obecního zřízení na jaře roku 1859 jakýmsi provizoriem.²²¹ V dalším období byl už vznik samosprávy ovlivněn vyloženě konstitučními pravidly politického boje. Soupeřem velkostatkářské aristokracie se v tomto zápase o podobu nové samosprávy stala namísto dosavadní silné státní byrokracie celá liberální politická scéna, která se postupně vytváří na zemských sněmech i na říšském sněmu po volbách v roce 1861. Klíčovou byla právě skutečnost, že se v tomto přelomovém období přenáší těžiště jak mocenské, tak i intelektuální převahy na stranu liberální většiny. V

²¹⁷ MZA, G 198 Rodinný archiv Widmannů Scharfensteinů-Pfeilů Plaveč, kart. 9, inv. č. 147 Poděkování Adalbertu svob. p. Widmannovi za jeho činnost v zemské vyvazovací komisi místodržitelstvím v Brně a ministrem vnitra Alexandrem Bachem, fol. 2–3.

²¹⁸ Urban, Otto: Kapitalismus a česká společnost. Praha 2003, s. 116.

²¹⁹ Tamtéž, s. 116

²²⁰ Tamtéž, s. 116.

²²¹ Hlavačka, Milan: Zlatý věk české samosprávy. Samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862–1913. Praha 2006, s. 11.

celkovém výsledku to pak rezultovalo v konečnou porážku šlechty, respektive velkostatkářů, v jednáních na půdě zemského sněmu. Ovšem i přes tuto politickou porážku aristokracie šlechticům nadále náleželo velice důstojné postavení v podobě virilních míst v okresních výborech a nově vzniklých okresních zastupitelstvech. Volební právo do obcí a okresů bylo totiž postaveno na principech osobních vlastností, tj. důstojnosti, intelektu a profese a v neposlední řadě také na základě daňových výnosů.

První zákon o samosprávě, tedy prozatímní obecní zřízení, byl oktrojován dne 17. března roku 1849.²²² Obci byla přiznána základní práva, která spočívala hlavně ve svobodné volbě vlastních zástupců a samostatné správě vlastních záležitostí. Od této chvíle náležel každý občan a každé území dle Stadionova prozatímního zákona ke katastrální obci. To byl také základní problémový bod, proti kterému šlechta marně protestovala. Zavedení pojmu katastrální obec znamenalo také vytvoření překážky k tomu, aby velkostatek mohl dále fungovat jako samostatná a nezávislá správní jednotka, neboť jeho hranice se lišily od hranic bývalého panství a tím bylo jeho území zpravidla rozděleno mezi několik katastrálních obcí. Právě toto rozdělení velkostatku bylo šlechtou považováno za nejvýznamnější zásah do jejich dosavadních práv. Ustavení katastrálních obcí tak fakticky znamenalo konec územní svrchovanosti bývalých vrchností a velkostatkáři následně vstupovali do obecních voleb jako jednotlivé osoby a ne již jako celý politický či sociální stav. Nicméně bylo nutné, aby se aristokraté těmto změnám přizpůsobili, protože vstoupení do obecních voleb pro ně bylo sice nepříjemné, nicméně to byla nutnost. Na základě svého pozemkového vlastnictví zdaněné půdy byli schopni ovládnout obecní zastupitelstva. Aristokraté také spoléhali na institut tzv. župní obce, prostřednictvím kterého jim mělo být umožněno ovládat obecní zastupitelstva. Naneštěstí pro šlechtu institut župní obce nevstoupil nikdy v platnost. Namísto něj nakonec samospráva znala pouze instituci okresu, který sice místy respektoval místní hospodářské a politické poměry, nicméně neumožňoval aristokracii uchopit do svých rukou výraznější podíl na místní lokální moci. Toto správně územní zřízení ale nevstoupilo za Bachova absolutismu nikdy dokonale v platnost a velkostatek se katastrální obci v padesátých letech 19. století nikdy nepřizpůsobil, ani nepoddal, a stal se tak v padesátých letech na obci fakticky nezávislým samostatným správním orgánem. Velkostatkáři kladli zpravidla důraz na dva hlavní důvody k vyjmutí velkostatku z katastru obce. Na jedné straně se jednalo ze strany bývalé vrchnosti o záležitost prestižní. Vrchnost vlastně měla podléhat starostovi obce, tedy svému bývalému poddanému, což nesl šlechtic samozřejmě s nelibostí. Dalším a praktičtějším

²²² Hlavačka, Milan: Zlatý věk české samosprávy, s. 12.

popudem k tomuto odporu byla skutečnost, aby nebyl velkostatek zatížen finančními záležitostmi obce jako například v otázce školného či užívání obecního majetku či jiných obecních výdajů. Fungování velkostatku jako samostatného právního subjektu umožňoval také fakt, vedle chybějících právních předpisů v této době, že velkostatek neodváděl obecní přírážky, respektive tak činil pouze po dohodě s obcí. Tento stav byl ostatně potvrzen císařským patentem z 24. dubna roku 1849, kterým byl oktrojován tzv. Bachův obecní zákon.²²³ Tento právní vztah pak velkostatkářům vyhovoval, protože vedle katastrální obce ustavil správně samostatné území velkostatku, což v praxi znamenalo, že každý velkostatkář mohl kdykoliv obecní svazek opustit a správně se osamostatnit. Na druhé straně měl navíc zajištěn zvláštní režim v podílu na obecních výdajích, který vyplýval z jeho postavení virilisty. Situace se ovšem zcela změnila po pádu neoabsolutismu v polovině roku 1859. Nová říšská rada totiž navrhla zcela odlišný koncept samosprávy, ve kterém byl pozastaven proces vyčleňování velkostatku z katastrální obce. Šlechta musela o svůj koncept samosprávy tvrdě bojovat, nicméně neuspěla a uhájila pouze jediný ústupek. Tím bylo postavení velkostatkáře jako virilisty na základě jeho daňových odvodů, respektive usnesení, že ten, kdo platil v obci jednu šestinou daní, měl nárok na postavení virilisty v okresním výboru. Zavedení obecní samosprávy tak znamenalo další výrazné omezení bývalé politické a územní moci aristokracie. Vztah šlechty a nově se vytvářející obecní samosprávy je také jedním z důležitých faktorů, které nám slouží k pochopení nové pozice aristokracie v porevolučních letech roku 1848.

V době moderního parlamentarismu dochází také ke štěpení dosud jednotné politické šlechtické obce. Na jedné straně se vytváří skupina státoprávní konzervativní šlechty, ze které se časem profiluje strana konzervativního velkostatku. V Čechách patří k jejím čelním zástupcům od šedesátých let 19. století, jako jedna z nejvýznamnějších politických osobností, Jindřich hrabě Clam-Martinič, na Moravě pak stojí v jejím čele neméně politicky aktivní Egbert hrabě Belcredi. Druhá šlechtická skupina postupuje ve shodě s německými liberály a následně se z ní vytváří strana ústavověrného velkostatku. V Čechách patřili k jejím čelním představitelům Carlos a Adolf hrabata Auerspergové, na Moravě zastával zpočátku vůdčí úlohu Vladimír hrabě Mittrowský. Ten však v pozdější době spoluformuje skupinu tzv. „mlhavých“, ze kterých se pak konstituuje moravské specifikum, a sice střední strana velkostatkářů. Poslanci této strany pak tvořili pověstný jazýček na vahách při hlasování moravského zemského sněmu v případech, kdy se vyrovnaly síly na jedné straně českých

²²³ Hlavačka, Milan: Zlatý věk české samosprávy, s. 12.

poslanců s konzervativními velkostatkáři a na straně druhé německých poslanců s velkostatkáři ústavověrnými.²²⁴ Toto rozdělení však nebylo jednorázové ani důsledné a formovalo se postupně během celých šedesátých let 19. století.²²⁵ Musíme mít také stále na paměti, že se jednalo pouze o politické rozvrstvení šlechtické obce a nikoli o nějaké společenské rozdělení aristokracie. Značná část šlechticů se také z politického života stahuje úplně a uchyluje se následně na svá venkovská sídla, kde se věnuje správě svých statků a podnikání s nimi spojeným. Nicméně o politické činnosti moravské šlechty v druhé polovině 19. století bude ještě pojednáno podrobněji v kapitole, týkající se působení moravských šlechticů na půdě moravského zemského sněmu.

3.6 Inspirační zdroje rodové tradice

Vůči všem těmto společenským, sociálním, právním a politickým změnám pocítovala aristokracie nutnost se nějakým způsobem bránit a především se také nějakým zásadním způsobem od svých, v této době už rovnoprávných, spoluobčanů odlišit. Samozřejmě, že společenské postavení a majetkové poměry aristokracii od ostatní společnosti odlišovaly, přestože třeba majetkem se jí některé podnikatelské špičky začaly přibližovat. Pomineme-li již mnohokrát zmiňovaný původ, začala aristokracie snad ještě více než v minulosti klást důraz na svůj svébytný životní styl a především na rodovou tradici. Aristokracie se tedy stále více upínala ke starým hodnotám, jako byla starobylost a kontinuita šlechtického rodu, trvání na konzervativních tradicích, idejích a také věrnost k vládnoucí dynastii. Urozenost, starobylost, šlechtická čest a neochvějná křesťanská víra byly stále více hodnotami, které stály na pomyslném žebříčku daleko nad majetkovými poměry. Na tomto místě můžeme citovat slova Františka hraběte Kinského jeho synovi Adamovi: „*Když jsem byl mladý, bylo to ještě před rokem 1914, můj otec mi řekl: Bůh a císař ti dali možnost života, kdy se nebudeš muset starat o své živobytí. Tím ti dávají čas, abys svůj život strávil tak, že budeš pomáhat těm, kteří tvoji pomoc potřebují, a těm, kteří se snaží zvednout kulturní a životní úroveň našeho národa. A to je tvoje svatá povinnost.*“²²⁶ Právě tyto hodnoty měly fungovat jako

²²⁴ K velkostatkářským stranám viz.: Luft, Robert: Die Mittelpartei des Mährischen Grossgrundbesitzes 1879–1918. Zur Problematik des Ausgleichs in Mähren und Böhmen. In: Chance der Verstädigung. Absichten und Ansätze zu übernationaler Zusammenarbeit i den böhmischen Ländern 1848–1918. Hrsg. von Ferdinand Seibt. München 1987, s. 187–243; Malíř, Jiří: K vývoji velkostatkářských stran na Moravě. Časopis matice moravské 115, s. 35–58; Malíř, Jiří: Od spolků k moderním politickým stranám. Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848–1914. Brno 1996, s. 35–38.

²²⁵ Podrobněji bude o tomto tématu pojednáno v souvislosti s působením šlechty na moravském zemském sněmu.

²²⁶ Šlechtici jsou také lidé, Prostor 6, 1992, s. 24.

jakási obranná hráz či hradba, která měla ochránit nejen jednotlivé šlechtické rody, ale celou první společnost před hospodářsky se vzímajícími podnikatelskými špičkami měšťanské společnosti. V první polovině 19. století se také mění kulturně-politická orientace rakouské aristokracie. Po dlouhých letech francouzského vzoru začíná aristokracie podunajské monarchie recipovat životní styl anglické aristokracie.

Hlavní vlna zájmu o životní styl Velké Británie zasáhla habsburské soustátí v polovině 19. století, nicméně jistý odklon od francouzského vzoru můžeme pochopitelně sledovat již od dob Velké francouzské revoluce a následné situace v porevoluční Francii. Právě anglický konzervatismus kladl nejdůležitější důraz na konzervativní hodnoty, tedy na nezpochybnitelnou důležitost vlastnictví a hierarchické uspořádání společnosti. Právě vývoj ve Francii první poloviny 19. století, který směřoval k vyvlastnění a rozparcelování rozsáhlých šlechtických pozemkových majetků a vlastně k samotné likvidaci aristokracie jako jakési parazitující složky společnosti, vytvářel pro rakouskou aristokracii varovné memento. I osvícensky smýšlející Kašpar Šternberk po počátečních sympatiích s vývojem ve Francii mluví následně, zvláště po popravě královny, o „*kanibalských scénách zvrhlého národa*“.²²⁷ Anglický model tedy nabízel jakousi ideální symbiózu mezi tradičně uspořádanou společností a zároveň liberálním politickým systémem. Na druhé straně bezpochyby respektoval vůdčí úlohu šlechty ve společnosti v hospodářském podnikání i ve společnosti. Dozajista inspirativně působil výrok významného anglického politika devatenáctého století Benjamina Disraeliho, který obratně sváděl konzervativní stanovisko na stejnou kolej s konzervativním stranickým myšlením, když prohlásil: „*Aristokracie je přirozeným vedením lidu, neboť aristokracie a pracující lid tvoří národ*“.²²⁸ Právě hospodářský příklad ostrovní velmoci inspiroval rakouské šlechtice k návštěvě Velké Británie, kde se živě zajímali o podnikání místní aristokracie, což následně také vyústilo ke zvaní anglických odborníků na kontinent, ve snaze pozitivně ovlivnit prosperitu vlastních hospodářství. V zásadě bychom mohli mluvit o třech základních inspiračních vzorech, přejatých ze šlechtické Británie. Jednak se jedná o již zmíněný příklad prudkého hospodářského vývoje a podnikání anglické aristokracie. Jako příklad zde můžeme uvést železářny rodu Mittrowských v Sobotíně a ve Štěpánově nad Svratkou. Ty měly v roce 1850 čtyři vysoké pece, jejichž produkce byla na tehdejší dobu již velice slušná. Ostatně zaměstnáno zde bylo 1 072 horních dělníků a hodnota produkce činila 1 021 936 zlatých.²²⁹ Dále je to kulturní inspirace, která se nejzřetelněji odráží v budování

²²⁷ Hanuš, Josef: Národní muzeum a naše obrození I. Praha 1921, s. 188.

²²⁸ Craemer, Rudolf: Benjamin Disraeli. Praha 1943, s. 38.

²²⁹ Janák, Jan: Hospodářský rozmach Moravy 1740–1918. Brno 1999, s. 144.

venkovských šlechtických sídel, rodinných hrobek a rozsáhlých parků v anglickém stylu, symbolizující jeden z prvků romantismu, a sice návrat k přírodě. O tom bude pojednáno ještě v dalším textu právě v souvislosti s budováním těchto hmotných památníků. Politická inspirace byla pak nejlépe vyjádřena již zmíněným konzervatismem.

Právě ten představoval jeden ze základních pilířů, který měl poskytovat oporu postavení šlechty v bouřlivě se rozvíjejícím 19. století. I zde můžeme opět citovat Benjamina Disraeliho: „*Nevidím jiného východiska z války tříd a názorových směrů, která nás tak znepokojuje a ohrožuje, než upřímně míněný návrat k systému, který lze charakterizovat jako systém loajality a úcty, systém veřejných práv a sociálního soucitu.*“²³⁰ Fakticky tedy opět návrat k feudalismu, který měl zůstat jedinou neměnnou veličinou a znovu zde prosvítá snaha o zachování tradičních hodnot a tím i postavení aristokracie ve společnosti. Právě v elitě aristokracie spatřoval pravou oporu společnosti i „zakladatel“ konzervatismu Edmund Burke. Dalším významným prvkem konzervatismu, se kterým se šlechta naprosto ztotožňovala, byl princip legitimacy. Ta byla z konzervativního hlediska „*plodem historie a tradic sahajících mnohem dále než k omezeným zdrojům, které má k dispozici jedna jediná generace.*“²³¹ V konzervativním pojetí svobody má nezastupitelné místo také společenský řád a autorita s důležitým principem neslučitelnosti rovnosti a svobody. Vzhledem k rozsáhlým šlechtickým majetkům je přirozený i konzervativní pohled aristokracie na vlastnictví. Ten spočíval především ve zvyklostech a zákonech prvorozenectví a již zmíněném fideikomisu. Účelem obou bylo chránit rodinný charakter majetku a zabránit tomu, aby se proměnil ve velice nejisté a také dost možná jen dočasné držení jednotlivce. Velký důraz kladl konzervatismus na instituci církve a dodržování křesťanské morálky. Opět jako odstrašující příklad působily jakobínské zásahy proti církvi v revoluční Francii. Základem konzervatismu měla být instituce státního náboženství, které bylo chápáno především jako věc veřejně institucionální a mělo být základním pilířem státu a společnosti.

K obracení se do minulosti přispěla v polovině 19. století i sílící obliba romantismu, byly to právě historické romány Waltera Scotta, které opět oživily zájem o dávnou minulost, „temný“ středověk, nádheru starých gotických hradů a starobylost šlechtických rodů. Ostatně četba románů Waltera Scotta se stala ve své době i mezi šlechtou takřka společenskou povinností, není tajemstvím, že náruživým čtenářem jeho děl byl i jinak střízlivě smýšlející kancléř Metternich. Romantismus 19. století svým způsobem vytvářel i jakýsi protipól francouzského osvícenského realismu. Středověk se stal do jisté míry měřítkem veškeré

²³⁰ Nisbet, Robert: Konzervatismus: Sen a realita. Praha 1993, s. 26–27.

²³¹ Tamtéž, s. 37.

dokonalosti a jeho konzervativní potenciál byl pozvedán až k nekritickému obdivu. „*Středověk se stal pod tlakem okolností nejdůležitějším rezervoárem organických hodnot.*“²³² Jak napsal ve svém díle Robert Nisbet, rozhodně existuje silná spřízněnost mezi romantickým důrazem na iracionální a podvědomí na jedné straně a konzervativním důrazem na politickou moudrost skrytou v myšlenkových návycích člověka na straně druhé. Právě model odvahy a rytířských ctností, který romantismem často prostupoval, opět svádí aristokracii k pohledu do vlastní slavné minulosti a poukazuje na její starodávný původ. Důsledkem toho šlechta přestavuje či nově vystavuje venkovská sídla ve „středověkém“ gotickém hávu, a opět při tom čerpá z anglické inspirace. Když v roce 1825 podnikl do Anglie cestu Jan Adolf kníže ze Schwarzenbergu, nádhera tamějších venkovských sídel jej zcela okouzila a obzvláště vzpomínal na návštěvu hradu Warwick: „*Der Anblick des Schlosses machte auf mich einen überaus angenehmen Eindruck. Das Schloss ist eines der ältesten und schönsten in England und ist im Innern ganz eingerichtet, wie jene im 15.Jht. waren.*“²³³ Právě nově přestavěná venkovská sídla, usazená v centru jejich majetkových držav, s cimbuřím, hradními věžičkami, chrličí, opět prezentovala starobylost rodiny a její pevné zakotvení v korunní zemi. Samotná sídla pak byla doplněna zámeckými parky, opět anglického stříhu, ve kterých se pak objevují menší stavby, které zase odrážely zájem o dálky a exotiku, a tak byl možno i na Moravě 19. století spatřit celou řadu orientálních pavilonů či čínských altánků. K dobrému vkusu patřilo rovněž vlastnit zámecký skleník s exotickou flórou, jehož subtilní tělo kombinované z litiny a skla představovalo jeden z nejmodernějších výtvarných děl tehdejší civilizace.

4. Dynastický patriotismus

4.1 Šlechtické tituly a řády

Jak již bylo výše zmíněno, přes všechny proměny, kterými habsburská monarchie během 19. století prošla, zůstala jedna věc neměnná, a sice to, že výhradní právo na udílení šlechtických titulů si ve svých rukou ponechal panovník až do zániku říše v listopadu roku 1918. Co se konkrétně šlechtické titulatury týká, ta byla v Rakousku-Uhersku ve srovnání s jinými západo- a jihoevropskými zeměmi poměrně jednoduchá. I po uzákonění rakousko-uherského dualismu z roku 1867 zůstala šlechtická titulatura v celé říši poměrně jednotná a

²³² Nisbet, Robert: Konzervatismus, s. 104.

²³³ Sekyrová, M. - Vybíral, J.: Britská cesta Jana Adolfa ze Swarzenbergu roku 1825. Umění 46, Praha 1998, s. 134.

mezi Předlitavskem a Zalitavskem existovaly pouze kosmetické rozdíly. Základní titulatura byla pětistupňová a jediný zásadní rozdíl mezi oběma polovinami monarchie tvořilo dělení nižší šlechty. Zatímco v Předlitavsku se dělila na titul rytíře a prosté šlechtictví, v Uhrách titul rytíře chyběl a nižší šlechtu tvořily jednotně osoby s prostým šlechtictvím. Samotné rozdělení na vyšší a nižší šlechtu bylo potvrzeno roku 1873, kdy k vyšší šlechtě patřily osoby s titulem knížete, hraběte a svobodného pána (v Uhrách barona), a k nižší šlechtě rytíři a prostí šlechtici v Uhrách pak pouze prostí šlechtici. Agenda veškerých šlechtických záležitostí byla centralizována ve Vídni, kde byly vystavovány nobilitační listiny a diplomy i pro uherskou polovinu říše. Tato situace se změnila až před koncem existence rakouského soustátí, kdy po smrti císaře Františka Josefa I. prosadila uherská vláda vyhotovování nobilitačních listin pro uherské státní příslušníky výlučně v Budapešti. Vzhledem k rozdělení šlechty na vyšší a nižší je důležité připomenout, že pro šlechtickou společnost habsburské monarchie bylo daleko zásadnější již výše zmíněné rozdělení na první a druhou společnost, kde žádná oficiální pravidla neexistovala.

Zpět ale ke šlechtické titulatuře. Na samém vrcholu žebříčku tedy stála hodnost knížete. Tento titul byl v Rakousku-Uhersku vyhrazen jen příslušníkům nejstarších a nejurozenějších rodů s bezvadným rodokmenem. Jak uvádí Jan Županič, došlo od roku 1848 v zásadě jen ke dvěma skutečným povýšením do knížecího stavu, a to v případě Thun-Hohensteinů v Předlitavsku a Festeticsů v Zalitavsku, v obou případech šlo o povýšení z roku 1911.²³⁴ Ve srovnání s jinými evropskými monarchiemi to bylo mimořádně málo. V moravském prostředí můžeme za povýšení do knížecího stavu považovat přenesení knížecího titulu v případě sňatku Alexandriny kněžny Dietrichsteinové a Alexandra hraběte Mensdorff-Pouilly. Ten si nechal v roce 1869 císařem dědictví jména, erbu a titulu vymřelých Dietrichsteinů potvrdit. Jak vidno, knížecí hodností nebylo rozhodně plýtváno, a z námi zkoumaných rodů na ni nedosáhl žádný z nich. Jiné to bylo v případě titulu hraběte. Ten vlastnili především potomci ze starých panských rodů, na rozdíl od knížecího jej však získaly i osoby, které bezvadným původem rozhodně nedisponovaly. Přesto byl však po celou dobu existence podunajské monarchie velmi exkluzivním, a pokud jej už získaly osoby s ne zrovna perfektním původem, disponovaly většinou vazbami na rodovou aristokracii. Hraběcím titulem se mohly pochlubit všechny námi zkoumané rodiny, většinou již po několik generací. Jedinou výjimku zde představuje rod Widmannů, jimž byl hraběcí titul udělen až po polovině 19. století. Tento rod se v osobě Antonína barona Widmanna spřiznil se starou českou rodinou Sedlnitzkých

²³⁴ Županič, Jan: *Nová šlechta rakouského císařství*, s. 96.

z Choltitz. Baron Widmann se totiž oženil s Leopoldinou hraběnkou Sedlnitzkou z Choltitz, což později vytvořilo právní nárok na dědictví po tomto starém českém rodu. Z tohoto manželství se pak narodil syn a dědic Viktor. Ten se již v letech 1864 až 1865, ještě za života posledního potomka hrabat Sedlnitzkých z Choltitz, bývalého vratislavského biskupa Leopolda, snažil dosáhnout toho, aby směl jeho rod užívat po Sedlnitzkých z Choltitz hraběcího titulu a spojit s nimi rovněž rodový erb Widmannů. První prohlášení o povolení od Leopolda Sedlnitzkého z Choltitz je datováno v Berlíně 18. února roku 1864. To druhé, opatřené již úředním kolkem, potvrzovalo tuto skutečnost na základě nejvyššího císařova rozhodnutí z 23. září roku 1865. Listina byla signována Leopoldem hrabětem Sedlnitzkým a svědky Carlem Ernestem hrabětem Harrachem a Leopoldem hrabětem Harrachem.²³⁵ S definitivní platností je pak držení hraběcího titulu stvrzeno nejvyšším císařským rozhodnutím z 9. prosince roku 1870, kdy byl hrabě oficiálně povýšen do hraběcího stavu a směl užívat erb Sedlnitzkých z Choltitz. V souvislosti s tímto byl uhrazen také poplatek za toto povýšení 6 300 zlatých a dalších 240 zlatých za nobilitační diplom.²³⁶ Od tohoto okamžiku směl také Viktor oficiálně užívat rodového jména Widmann-Sedlnitzky. Jak již bylo výše zmíněno, neznamenalo získání hraběcího titulu v rámci šlechtické společnosti pro Widmanny nějakou významnou změnu. Aristokracie kladla důraz především na nepsané rozdělení na první a druhou společnost, kde zásadním kritériem byl fakt, koho byla sama ochotna do svých řad akceptovat. Rodina Widmannů již v polovině 19. století do první společnosti bezesporu patřila a k jejím přátelům patřili zástupci nejváženějších moravských rodů, s nimiž Widmannové udržovali blízké styky. Radmila Švaříčková-Slabáková počítá k loveckému kroužku Alphonse hraběte Mensdorffa-Pouillyho v roce 1859 vedle Widmannů také rodiny Belcredi, Mittrowsky, Dubský či Zierotin.²³⁷ Zpět ale k šlechtické titulatuře. Na rozdíl od titulu knížete či hraběte prestiž stavu svobodných pánů soustavně klesala již od poloviny 17. století, kdy začal být častěji udílen zasloužilým osobám z řad nižší šlechty. Další početní nárůst zaznamenali svobodní pánové v souvislosti s udílením systematizovaného šlechtictví. Z řad svobodným pánů mělo pouze malé procento příbuzenské vazby na starou

²³⁵ MZA, G 206 Rodinný archiv Widmannů-Sedlnitzkých z Choltic, kart. 1, inv.č. 14 Prohlášení Leopolda hr. Sedlnitzkého z Choltic jako posledního žijícího mužského potomka jeho rodu o souhlasu se žádostí jeho pravnuka Viktora svob. p. Widmanna, aby mohl ještě za jeho života užívat po Sedlnitzkých hraběcího titulu a spojit rodový erb Widmannů s erbem Sedlnitzkých z Choltic, fol. 1.

²³⁶ MZA, G 206 Rodinný archiv Widmannů-Sedlnitzkých z Choltic, kart. 1, inv.č. 21 Oznámení moravského místodržitelství o rozhodnutí císaře Františka Josefa I. povýšit do hraběcího stavu Viktora svob. p. Widmanna a povolení užívat erbu Sedlnitzkých z Choltic s výzvou k zaplacení poplatků za vyhotovení hraběcího diplomu a povýšení, fol. 2.

²³⁷ Slabáková, Radmila: Šlechtic-příklad Alphonse hraběte Mensdorff-Pouilly. In: Fasora, L.-Hanus, J.-Malíř, J.(eds.): Člověk na Moravě 19. století. Brno 2004, s. 337.

rodovou aristokracií, právě Widmannové tvořili jednu z nečetných výjimek. Značný početní nárůst pak v druhé polovině 19. století potkal nižší šlechtu, která se dělila v Předlitavsku na již zmíněné rytíře a prosté šlechtice, v Zalitavsku pak tvořila jednotný stav.

Ponechme však již stranou šlechtickou titulaturu a přejděme k otázce rakouských záslužných řádů,²³⁸ jejichž největším odběratelem byla právě šlechta. Právě ta totiž působila ve vysokých veřejných funkcích, angažovala se v nejrůznějších podpůrných spolcích a charitativních organizacích a není proto divu, že byla jejich častým příjemcem. Řadu dokladů, ať již přímých či nepřímých, nacházíme také v prostředí moravské šlechty v jejich rodinných archivech. Na jedné straně se jedná o přímá udělení toho kterého řádu, na straně druhé šlechtici často připojovali držbu záslužných řádů monarchie k vlastní titulatuře. Často tomu bylo také v případě úmrtních oznámení, kde jsou následně za jménem zemřelého uvedeny, kromě jeho šlechtického titulu a držby jednotlivých panství, rovněž habsburské záslužné řády, které šlechtic během svého života získal. Například úmrtní oznámení Aloise hraběte Serényiho nás informuje, že zemřel nejen pán na Lomnici, ale také doživotní člen panské sněmovny, rytíř řádu železné koruny, komandér řádu svatého Řehoře etc. etc.²³⁹ Řád železné koruny a řád svatého Řehoře zdobí také titulaturu Vladimíra hraběte Mitrowského na mramorové desce, připomínající vybudování rodinné hrobky: *Tuto hrobku dal vybudovati ctěným předkům, sobě i milým potomkům hrabě Vladimír Mitrovský z Mitrovic a Nemyšlu, C. K. komoří a major ve vojště, pán na Pernštýně, Bystřici a Rožínce v Moravě a na Sarvaši v Uhřích, rytíř řádu železné koruny a komendátor papežského řádu svatého řehoře, doživotní člen komory panské a poslanec na sněmu moravském atd. L. P. MDCCCLXVII. Blahoslavení mrtví, kteříž v pánu umírají. Zjev. 14 13.*²⁴⁰ To vše vypovídá o tom, že přestože rakouské záslužné řády nebyly určeny pouze šlechticům a byli jimi oceňováni i ostatní občané monarchie, přesto byly tyto řády pro šlechtu velice prestižními a rádi se jejich držením pochlubili. V Rakousku a následně Rakousku-Uhersku existovalo v 19. století, přesněji řečeno od vzniku rakouského císařství v roce 1804 až do zániku monarchie v roce 1918, řádů celkem osm, odstupňovaných na jednotlivé třídy.

Dva z těchto řádů měly zcela mimořádné postavení, a byly udílány jen zcela výjimečně, a to výhradně příslušníkům vysoké aristokracie. Tyto dva řády měly charakter řádů dynastických a na prvním místě se jednalo o řád Zlatého rouna, který se omezoval pouze na příslušníky nejvyšší katolické šlechty. V 19. a 20. století se jednalo vedle britského

²³⁸ Souhrně k řádům viz. Lobkowicz, František: Encyklopedie řádů a vyznamenání. Praha 1995.

²³⁹ MZA, G 77 Rodinný archiv Serényiů, kart. 45, inv.č. 208 Osobní doklady, fol. 31.

²⁴⁰ Dyba, Ivan: Hrobka hrabat Mitrovských z Mitrovic a Nemyšle a barevná znaková výzdoba v kostele v Doubravníku. Genealogické a heraldické informace 22, Brno 2002, s. 57–58.

Podvazkového řádu o nejprestižnější ocenění na světě. Tento řád, založený burgundským vévodou Filipem dobrým v roce 1430 se znakem zlaté beráncí kůže si svůj výjimečný charakter habsburského rodinného řádu zachoval až dodnes. K jeho držitelům se počítali vedle vysoké katolické šlechty především rakouští arcivévodové, kteří řád získávali automaticky při dosažení plnoletosti a korunní princ, který se jeho nositelem stával již při narození. Pro nás je však důležité, že z námi vybraných šlechtických rodů se tímto řádem nemohl vykázt žádný ze šlechticů, což jen poukazuje na to, že tímto řádem nebylo rozhodně plýtváno a až do devadesátých let 20. století bylo jmenováno pouhých 1303 rytířů Zlatého rouna.²⁴¹ Druhým z rakouských dynastických řádů pak byl ženský řád Hvězdového kříže, který byl založen v roce 1668 vdovou po Ferdinandovi III. Eleonorou Gonzaga. Členství v tomto řádu mělo zavazovat k náboženským a charitativním povinnostem a je tedy jasné, za jaké zásluhy byl tento řád šlechticům udělován. Podíváme-li se do moravského prostředí, na rozdíl od řádu Zlatého rouna zde můžeme nalézt několik držitelek tohoto řádu. Patřila k nim například Zdeňka hraběnka Zierotin, Gabriela hraběnka Sylva-Taroucca byla jmenována dámou Hvězdového kříže 25. prosince roku 1889,²⁴² Terezie hraběnka Daunová získala toto ocenění v roce 1897,²⁴³ Anna hraběnka Haugwitzová pak v roce 1876.²⁴⁴ Dalšími držitelkami, které se v rodinných archivech moravské šlechty tímto řádem honosily, byly také například Adelheida říšská hraběnka Herbersteinová, Gabriella hraběnka Haugwitzová, Sophie hraběnka Haugwitzová, Ludmila hraběnka Berchtoldová či Josefína hraběnka Trauttmansdorffová. Jak již bylo zmíněno, bylo udělení tohoto řádu spjato s všestrannou charitativní činností, což bylo tradiční pole působnosti, kde se šlechtičny mohly veřejně angažovat. Na rozdíl od mužského řádu Zlatého rouna, nebylo udělení tohoto ženského řádu v prostředí moravské šlechty žádnou výjimkou. Jeho udělení však zůstalo stále striktně vymezeno příslušnicím katolických rodů a stále se jednalo o vysoce prestižní ocenění, o čemž svědčí i fakt, že se v průběhu staletí stal řád Hvězdového kříže jakýmsi ženským protějškem hodnosti komořích. Dalším ze ženských záslužných řádů monarchie byl pak Alžbětin řád, který založil 17. září roku 1898 císař František Josef I. na paměť své zavražděné manželky Alžběty. Tento řád byl udělen napříč celou společností, nicméně jeho nejvyšší třídy byly rovněž vyhrazeny zejména pro členky panovnických a aristokratických rodů. Alžbětin řád se

²⁴¹ Županič, Jan: *Nová šlechta rakouského císařství*, s. 244.

²⁴² MZA, G 445 Rodinný archiv Sylva-Taroucců Čechy pod Kosířem, kart. 97, inv. č. 347, sign. 207/1 Personálie Františka Josefa II. hr. Sylva-Tarouccy a jeho manželky Gabriely, fol. 45.

²⁴³ MZA, G 196 Rodinný archiv Daunů Bítov, kart. 145, inv. č. 565, sign. V171 Oznámení o udělení řádu hvězdového kříže manželce hr. Terezii Daunové 1897, fol. 2.

²⁴⁴ MZA, G 142 Rodinný archiv Haugviců Náměšť nad Oslavou, kart. 15, inv. č. 280, sign. A 41 Udělení Anně Haugvicové (roz. Trauttmansdorffové) řád hvězdového kříže, fol. 1.

totiž dělil do čtyř tříd, a sice velkokříž, I. třída s hvězdou, I. třída a II. třída. Přes široké pojetí udílení tohoto záslužného řádu, nenacházíme však v rodinných archivech námi zkoumaných rodů žádné doklady o jeho udělení. Dalším řádem, který stál zcela mimo hodnostní pořadí dekorací monarchie a měl zcela výjimečné postavení, byl vojenský řád Marie Terezie. Jednalo se o nejvyšší a nejprestižnější vojenské ocenění, na které bylo možno dosáhnout, a jeho základním smyslem bylo ocenit důstojnickou statečnost, vytrvalost a osobní odvalu. Historie tohoto řádu sahá do let 1749 a 1750, kdy navrhl založení tzv. Vojenského čestného řádu polní zbrojmistr Leopold hrabě Daun. Řád však byl založen až roku 1757 na paměť vítězství v bitvě u Kolína císařovnou Marií Terezií a nesl její jméno. Svému nositeli poskytoval řadu privilegií a po úpravě z roku 1765 byl dělen na tři třídy. Jednalo se o velkokříž, komandérský kříž a rytířský kříž.²⁴⁵ Tento řád se udílel výlučně za statečnost v boji a nikoli za bojové zásluhy, a přestože kariéra v armádě podunajské monarchie patřila neodmyslitelně k životu každého šlechtice, řádem Marie Terezie se rozhodně neplýtvalo a v námi zkoumaných rodinných archivech o něm nenacházíme po celé sledované období žádné stopy.

Výše zmíněné řády stály, jak již bylo zmíněno, mimo hodnostní pořadí záslužných dekorací monarchie. Ostatní řády byly seřazeny v přísném hodnostním pořadí dekorací rakousko-uherské monarchie,²⁴⁶ a každý z nich se původně dělil do tří tříd: nejnižší stupeň byl nazývaný třetí třídou či rytířským křížem, následovala druhá třída či komandérský (komturský kříž) a konečně první třída či velkokříž. Nejstarším z řádů monarchie byl královský uherský řád svatého Štěpána, založený císařovnou Marií Terezií v roce 1764. Přestože měl být tento řád primárně určen především pro šlechtu podunajské monarchie a především pro tu uherskou, stál se poměrně záhy všeobecným záslužným řádem habsburského soustátí a začal být propůjčován i nešlechticům. Po celou dobu existence, tedy do roku 1918, však zůstal velice prestižním a poměrně vzácně udíleným oceněním, jímž byli jednotlivci vyznamenáváni za všeobecné zásluhy o monarchii. Od svého založení se dělil na tři třídy: velkokříž, komandérský kříž a malý kříž. Do vypuknutí první světové války bylo celkem uděleno 837 velkokřížů, 264 komandérských křížů a 564 malých křížů.²⁴⁷ V případě tohoto řádu náležel držitelům velkokříže také titul skutečného tajného rady a držitelům komandérského kříže hodnost titulárního tajného rady, které svému nositeli zajišťovaly právo na privilegované

²⁴⁵ Lobkowicz, František: Vojenský řád Marie Terezie. In: *Militaria. Vojensko-historická revue*, č. 1, roč. 1/1991, s. 27.

²⁴⁶ srov. Županič, Jan: *Nová šlechta rakouského císařství*, s. 123.

²⁴⁷ Koláčný, Ivan: *Řády a vyznamenání*. In: kolektiv autorů. *Pod císařským praporem. Historie habsburské armády 1526–1918*. Praha 2003, s. 419.

postavení u dvora a nárok na oslovení Excellence. Mezi příslušníky námi vybraných rodin nepatřil k držitelům tohoto řádu ani jediný, což opět svědčí o výjimečnosti tohoto ocenění.

Naproti tomu, další z rakouských záslužných řádů, a sice rakouský císařský Leopoldův řád, byl od počátku určen pro širokou veřejnost, a jednalo se o první řád se skutečně velmi liberálními stanovami. Tento řád byl založen císařem Františkem I. v roce 1808 s úmyslem, aby jím mohly být vyznamenávány osoby, které nějakým způsobem prokázaly své vlastenectví a věrnost habsburské říši. Tím vzniklo konečně ocenění, jímž bylo možno ocenit významné osobnosti ze všech oblastí společenského, hospodářského a kulturního života. Řád pojmenoval císař František I. na připomínku památky svého otce Leopolda II. První řádové dekorace byly pak předány na první slavnostní promoci v roce 1809, kdy velkokříž tohoto řádu získali císařovi bratři, arcivévodové, vysocí církevní hodnostáři, úředníci a aristokraté, nicméně v pozdější době byl tento řád udělován i nešlechticům. Řád byl podobně jako ostatní rozdělen na tři stupně, a sice opět velkokříž, komandérský kříž a rytířský kříž. V roce 1901 byl jeho nejvyšší stupeň rozdělen na velkokříž a I. třídu, která na hodnostní stupnici odpovídala řádu Železné koruny I. třídy. Komandérským křížem tohoto řádu byl v roce 1876, na základě nejvyššího rozhodnutí z 26. června téhož roku, vyznamenán například Quido hrabě Dubský za jeho všeobecné zásluhy o monarchii.²⁴⁸ O rok později získává velkokříž tohoto řádu rovněž Zikmund hrabě Berchtold. Ten je mu udělen nejvyšším rozhodnutím z 25. května roku 1877 za jeho zásluhy o zemskou kulturu. Dopisem z 29. května je pak hrabě Berchtold informován také o povinnosti zaplacení poplatku ve výši 47 guldenů za vyhotovení císařem vlastnoručně podepsaného diplomu.²⁴⁹ Další doklady o udělení tohoto řádu sice v rodinných archivech námi vybraných rodů chybí, přesto se dá vzhledem k všeobecnému pojetí řádu předpokládat, že se nejednalo o dva ojedinělé příklady.

Další z rakouských záslužných řádů, a sice rakouský císařský řád Železné koruny, prošel asi nejzajímavějším vývojem. Původně se totiž jednalo o řád založený císařem Napoleonem I. den po své korunovaci italským králem 5. června roku 1805. Po Napoleonově pádu a připojení nově zřízeného Lombardsko-Benátského království k Rakousku, byl tento řád zařazen mezi císařské rakouské řády. František I. pak včlenil řád Železné koruny mezi rakouské řády nejvyšším rozhodnutím z roku 1815 a v lednu 1816 byla vydána nová řádová statuta. Po několika vynucených praktických změnách ve statutech, týkajících se především

²⁴⁸ MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 4, inv.č. 14 Jmenování a vyznamenání Quida Dubského, fol. 37.

²⁴⁹ MZA, G 138 Rodinný archiv Berchtoldů Buchlov, kart. 97, inv.č. 391 Osobní doklady, řády a vyznamenání Zikmunda Berchtolda, fol. 32–40.

příjemců řádu, a také částečné změně řádové dekorace byly pak první nové řády uděleny v únoru téhož roku v Miláně. Mezi jeho prvními příjemci na prvním slavnostním předávání byli opět logicky členové habsburského domu, například korunní princ a arcivévoda Ferdinand, císařův bratr či toskánský velkovévoda Ferdinand III. Řád byl od svého založení rozdělen na tři třídy: I. třídu, II. třídu a konečně III. třídu. Nižší třídy řádu Železné koruny, podobně jako tomu bylo také u Leopoldova řádu, se staly v 19. století postupem času skutečně masovou záležitostí. Zpočátku byl řád určen primárně pro Italy a úředníky a vojáky sloužící v Lombardsko-Benátském království, nicméně postupem času se stal řád skutečně celorakouským, udíleným opět za všeobecné zásluhy o monarchii. Není proto divu, že i mezi námi vybranými rody nacházíme řadu dokladů o držbě této dekorace, přestože se skutečně jednalo o nižší třídy tohoto řádu. K roku 1855 je titulován III. třídou řádu Železné koruny Adalbert svobodný pán Widmann,²⁵⁰ k roku 1868 má III. třídu tohoto řádu zahrnutou ve své titulatuře také Wladimír hrabě Mittrowsky,²⁵¹ dalším držitelem byl také Alois hrabě Serényi²⁵² a třeba také Vladimír hrabě Daun.²⁵³ Konkrétní doklad o jmenování rytířem řádu Železné koruny III. třídy nacházíme v osobní pozůstalosti Quida hraběte Dubského. Hrabě byl informován o udělení řádu dopisem z 31. ledna roku 1882, kvitance o zaplacení poplatku 300 guldenů za vyhotovení diplomu je pak datována k 17. únoru téhož roku.²⁵⁴ Na nejvyšší třídu řádu Železné koruny dosáhl moravský místodržící Karel Emanuel hrabě Zierotin, tento řád mu byl udělen roku 1905.²⁵⁵ Co se týkalo nositelů I. třídy Železné koruny, podobně jako nositelů velkokříže Leopoldova řádu, ti pak získávali automaticky také hodnost tajného rady.

Nejmladším rakouským řádem byl pak rakouský císařský řád Františka Josefa, který byl založen mladým císařem Františkem Josefem I. v den prvního výročí jeho nástupu na trůn, tedy 2. prosince roku 1849. I v tomto případě se jednalo o všeobecný záslužný řád, který měl být udílen napříč celou společností opět za všeobecné zásluhy a rozvoj monarchie. V době svého založení se řád dělil na tři třídy, jednalo se o velkokříž, komtura a rytíře řádu. V roce 1869 byla stupnice doplněna o vyšší třídu komtura, a sice komtura s hvězdou a mezi hodnost komtura a rytíře se v roce 1901 vklínila ještě hodnost důstojníka. Prestiž řádu však nabývala

²⁵⁰ MZA, G198 Rodinný archiv Widmannů a Scharfensteinů-Pfeilů Plaveč, kart. 9, inv.č. 141 Poděkování věnované ochranou v Brně při jmeninách Adalberta svob. p. Widmanna 23. dubna 1855, fol. 1.

²⁵¹ MZA, G147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožinka, kart. 10, inv.č. 5/386g Jmenování Vladimíra Mitrovského tajným radou, fol. 1.

²⁵² MZA, G77 Rodinný archiv Serényiů, kart. 45, inv.č. 208 Osobní doklady Aoilse Serényiho, fol. 31.

²⁵³ MZA, G142 Rodinný archiv Haugviců Náměšť nad Oslavou, kart. 62, inv.č. 694, sign. M13 Svatební a úmrtní oznámení Haugviců, příbuzných a známých, fol. 15.

²⁵⁴ MZA, G141 Rodinný archiv Duských Lysice, kart. 4, inv.č. 14 Jmenování a vyznamenání Quida Dubského, fol 19–21.

²⁵⁵ Bělík, Petr: Karel Emanuel Zierotin. In: Malíř, Jirí a kol.: Biografický slovník poslanců moravského zemského sněmu v letech 1861–1918. Brno 2012, s. 818.

jen pozvolna, protože na rozdíl od řádu Železné koruny nebo Leopoldova řádu nepřinášel svému nositeli žádná privilegia. Přesto se již od svého založení stal nejčastěji udílenou dekorací monarchie. Zatímco v případě řádu Železné koruny byli námi zkoumaní šlechtici příjemci spíše nižších tříd tohoto ocenění, v případě řádu Františka Josefa tomu bylo právě naopak a v rodinných archivech se setkáváme s udílením vyšších tříd tohoto řádu. Dopisem ze dne 20. srpna roku 1869 informuje Moravské místodržitelství Adalberta svobodného pána Widmanna o udělení velkokříže řádu Františka Josefa za jeho „věrné služby“ na základě nejvyššího rozhodnutí ze dne 15. srpna téhož roku.²⁵⁶ Velkokříž tohoto řádu nese také titulatura Vladimíra hraběte Mitrowského z roku 1893,²⁵⁷ držitelem hodnosti komtura byl pak například Karel Emanuel hrabě Zierotin. Velkokříž řádu získává také Quido hrabě Dubský dne 21. června roku 1905,²⁵⁸ a na základě nejvyššího rozhodnutí z 27. ledna roku 1913 je velkokříž spolu s pamětním diplomem udělen také Aloisi Serényimu,²⁵⁹ poté co již 12. května roku 1902 získal rovněž hodnost komtura.²⁶⁰

Především jedincům z řad šlechtické společnosti byla také vyhrazena držba řádů, které udílely rovněž další evropské panovnické dvory. Tento fakt souvisel s národní nevyhraněností šlechty a také s jejím kosmopolitismem. Šlechtické rodiny nebyly spředeny vzájemnými příbuzenskými pouty pouze uvnitř habsburské monarchie, ale v rámci celé Evropy. To pak vedlo v některých případech dokonce ke vzdálenému příbuzenství s některými evropskými panovnickými rodinami a také k následnému udílení záslužných zahraničních řádů šlechticům z řad rakouské šlechtické společnosti. Také v moravském prostředí můžeme nalézt řadu případů, kdy byl šlechtic držitelem zahraničního řádu, což se zpravidla vázalo na oficiální povolení k užívání té či které dekorace. Častým příjemcem zahraničních řádů byl například Quido hrabě Dubský. Dne 6. prosince roku 1857 získává v Berlíně červeného řádového orla IV. třídy Královského pruského řádu,²⁶¹ dne 30. prosince roku 1857 je mu pak udělen rytířský kříž velkovévodského hesenského řádu Filipa Šlechtného s vyhotoveným diplomem s datací 27. prosince téhož roku. Povolení přijmout a veřejně užívat tento řád bylo vydáno o tři dny

²⁵⁶ MZA, G 198 Rodinný archiv Widmannů a Scharfensteinů-Pfeilů Plaveč, kart. 9, inv.č. 117 Oznámení místodržitelství o udělení velkokříže řádu Františka Josefa Adalbertu svob. p. Widmannovi, fol. 1.

²⁵⁷ MZA, G 147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožínka, kart. 15, inv.č. 5/424 Uznání (poděkování) pro Vladimíra Mitrowského jako kurátora Moravsko-slezského ústavu slepců, fol. 16.

²⁵⁸ MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 4, inv.č. 14 Jmenování a vyznamenání Quida Dubského, fol. 1.

²⁵⁹ MZA, G 77 Rodinný archiv Serényiů Lomnice, kart. 53, inv.č. 224 Osobní doklady Alois Serényiho, fol. 61.

²⁶⁰ MZA, G 77 Rodinný archiv Serényiů Lomnice, kart. 53, inv.č. 224 Osobní doklady Alois Serényiho, fol. 98.

²⁶¹ MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 4, inv. č. 14 Jmenování a vyznamenání Quida hr. Dubského, fol. 48.

později dne 30. prosince.²⁶² Dne 18. září roku 1875 je mu pruským králem Wilémem zapůjčen Královský korunní řád II. třídy,²⁶³ a o rok později získal také francouzský Národní řád legie, konkrétně 13. listopadu.²⁶⁴ Další z rodiny Dubských, konkrétně Adolf hrabě Dubský, získal nejvyšším rozhodnutím ze dne 24. května roku 1907 velkokříž řádu Italské koruny a 23. února roku 1911 pak Stříbrnou italskou medaili za jeho činy při zemětřesení 28. prosince roku 1908 v Kalábrii na Sicílii.²⁶⁵ Dalším z řad moravské šlechty byl Zikmund hrabě Berchtold, který 9. listopadu roku 1876 získal důstojnický kříž francouzského Národního řádu legie, jehož nošení mu bylo oficiálně povoleno nejvyšším císařským rozhodnutím z 23. ledna následujícího roku.²⁶⁶ O tři roky později, konkrétně rozhodnutím z 15. října roku 1880, je mu propůjčen saským králem Albertem komturský kříž I. třídy královského saského Albrechtova řádu.²⁶⁷ Jako poslední příklad můžeme uvést rodinu Wrbnů. Rudolf hrabě Wrbnů starší získal 27. prosince roku 1891 královský bavorský služební řád sv. Michala II. třídy s hvězdou,²⁶⁸ v tomto případě se bezpochyby jednalo o přímý důsledek manželského svazku, který uzavřel jeho syn Rudolf hrabě Wrbnů mladší s bavorskou princeznou Elvírou v roce 1891. Ten získal stejnou dekoraci dne 8. února roku 1892 a ve stejný den mu bylo nejvyšším císařským rozhodnutím povoleno nosit velkokříž královského bavorského Korunního řádu.²⁶⁹ Udílení zahraničních řádů neustalo ani v letech první světové války, ba právě naopak. Jako příklad zde můžeme uvést Adalberta svobodného pána Widmanna, kterému bylo na základě nejvyššího rozhodnutí z 18. července roku 1916 dovoleno užívat velkokříž Královského bulharského národního civilního řádu.²⁷⁰ Následně mu pak bylo německým velvyslanectvím

²⁶² MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 4, inv. č. 14 Jmenování a vyznamenání Quida hr. Dubského, fol. 53-57.

²⁶³ MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 4, inv. č. 14 Jmenování a vyznamenání Quida hr. Dubského, fol. 50.

²⁶⁴ MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 4, inv. č. 14 Jmenování a vyznamenání Quida hr. Dubského, fol. 52.

²⁶⁵ MZA, G 366 Rodinný archiv zdislavické větve Dubských, kart. 29, inv. č. 156 Řády a vyznamenání Adolfa hr. Dubského, fol. 3, 9.

²⁶⁶ MZA, G 138 Rodinný archiv Berchtoldů Buchlov, kart. 97, inv. č. 391 Osobní doklady, řády a vyznamenání Zikmunda Berchtolda, fol. 21, 34.

²⁶⁷ MZA, G 138 Rodinný archiv Berchtoldů Buchlov, kart. 97, inv. č. 391 Osobní doklady, řády a vyznamenání Zikmunda Berchtolda, fol. 14.

²⁶⁸ MZA, G 361 Rodinný archiv Wrbnů Holešov, kart. 80, inv. č. 447 Osobní doklady a korespondence Rudolfa hr. Wrbnů st., fol. 11.

²⁶⁹ MZA, G 361 Rodinný archiv Wrbnů Holešov, kart. 81, inv. č. 449 Osobní doklady Rudolfa hr. Wrbnů ml., fol. 44, 56.

²⁷⁰ MZA, G 198 Rodinný archiv Widmannů a Scharfensteinů-Pfeilů Plaveč, kart. 12, inv. č. 231 Sdělení ministerstva vnitra ve Vídni Adalbertu svob. p. Widmannovi o udělení mu záslužných křížů mj. Německým císařstvím a Bulharským královstvím, fol. 1.

ve Vídni sděleno, že na základě nejvyššího rozhodnutí z 28. března roku 1917 mu je dovoleno užívat královský pruský Železný kříž.²⁷¹

Vedle těchto zahraničních záslužných dynastických řádů se objevují mezi moravskou šlechtou další řády, mezi nimi i jeden řád papežský. Tím je papežský a rytířský řád sv. Řehoře Velikého, založený papežem Řehořem XVI. roku 1831. Tento řád byl udělován mužům, kteří se zasloužili o dobro společnosti, církve a Svatého stolce. S hodností komandéra tohoto řádu se setkáváme například u Aloise Serényiho a také Vladimíra hraběte Mittrowského, v jehož tituluře se tento řád objevuje prokazatelně k roku 1873.²⁷² Vladimír hrabě Mittrowský byl také držitelem komandérského kříže sv. Štěpána a tento kříž byl udělen 14. září roku 1854 také Emanuelu hraběti Dubskému.²⁷³ Na tomto místě je nutné zmínit, že se jednalo o toskánský rytířský řád sv. Štěpána, papeže a mučedníka, založený v roce 1561 toskánským velkovévodou Cosimem di Medici. V pramenech a šlechtických titulaturách bývá označován jednoduše jako řád sv. Štěpána, a proto je důležité nezaměňovat jej za královský uherský řád sv. Štěpána, vydávaný přímo císařem.

Držba především rakouských, potažmo rakousko-uherských záslužných řádů, byla pro každého šlechtice velice prestižní záležitostí. Svědčí o tom jejich následné pevné zakotvení v tituluře jednotlivých šlechticů a také řada dokladů o zisku těchto řádů v rodinných archivech jednotlivých rodin. Na jedné straně přispívali k lesku postavení šlechtice a celé rodiny, zdůraznění jeho výjimečného postavení ve společnosti a v neposlední řadě také o oddanosti císaři, který tyto řády uděloval. Podíváme-li se konkrétně na námi zvolené moravské šlechtické rody, můžeme konstatovat, že patřily k obvyklým příjemcům záslužných řádů monarchie. Přestože doklady o držbě prestižního řádu sv. Štěpána v jejich rodinných archivech nenacházíme, ostatní řády se vyskytují poměrně často. Převážně se jedná o druhé třídy těchto řádů, potažmo komandérské kříže. První třídy se objevují až u méně prestižních řádů, jako byl například nejpozději založený řád Františka Josefa. Také moravská šlechta tvořila značně kosmopolitní společnost s řadou, řekněme zahraničních, vazeb. Není proto divu, že se u ní setkáváme s držbou zahraničních řádů, ať již se jednalo o francouzské, pruské, italské či ty udílené přímo papežským stolicem.

²⁷¹ MZA, G 198 Rodinný archiv Widmannů a Scharfensteinů-Pfeilů Plaveč, kart. 12, inv. č. 231 Sdělení ministerstva vnitra ve Vídni Adalbertu svob. p. Widmannovi o udělení mu záslužných křížů mj. Německým císařstvím a Bulharským královstvím, fol. 4.

²⁷² MZA, F 22 Ústřední správa Mitrovských Dolní Rožínka, kart. 643, inv. č. V F Miscelania, fol. 17–18.

²⁷³ MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 1, inv. č. 3 Jmenování a vyznamenání Emanuela hr. Dubského, fol. 341.

3. 2. Dvorská společnost a přístup ke dvoru

Jak již bylo v první kapitole pojednáno, v rámci šlechtické obce byl znatelný rozdíl mezi postavením příslušníků první a druhé společnosti. Jestliže se někde tento rozdíl ještě prohluboval, pak tomu bezpochyby bylo na panovnickém dvoře, kde tento rozdíl platil dvojnásob. Právě zde totiž existovaly mimořádně prestižní a vlivné úřady, na které dosáhli pouze jedinci s dokonalým původem z první společnosti. Habsburský dvůr totiž představoval až do samého zániku monarchie prakticky samostatný svět s velice omezeným přístupem.²⁷⁴ V souvislosti s panovnickým dvorem je důležité rozlišovat dva základní pojmy. Tím prvním byl přístup ke dvoru (Hofzutritt), a tím druhým příslušnost k dvorské společnosti (Hoffähigkeit). Teprve v roce 1879, kdy začali být k vyšší šlechtě počítáni také svobodní pánové, kterým se tak otevřel přístup i k některým dvorským úřadům, se začaly tyto společenské bariéry částečně uvolňovat. Teprve v roce 1886 byl nejvyšším rozhodnutím císaře Františka Josefa umožněn ke dvoru přístup i tajným a dvorním radům, nositelům všech řádů monarchie, ministrům, důstojníkům a generálům, velvyslancům a vyslancům zahraničních států a členům předlitavské říšské rady a uherského říšského sněmu i v případě, že byli občanského původu.²⁷⁵ Ani toto společenské uvolnění však neplatilo všeobecně a nevztahovalo se na všechny případy. Konkrétním příkladem jsou v tomto případě proslulé plesy u dvora (Ball am Hof). Vedle nich existovaly ještě dvorské plesy (Hofball). Tyto dvě společenské události asi nejlépe ilustrují rozdíl mezi „opravdovými“ příslušníky dvorské společnosti a těmi ostatními. Méně prestižní dvorský ples se zpravidla konal v prvních dnech plesové sezóny. Na tento ples nebyly tištěny jednotlivé pozvánky, ale pozvání probíhalo pouze na základě oficiálního dvorského ohlášení. Na dvorský ples totiž platila pozvánka pro všechny osoby, které příslušely k dvorské společnosti, a tudíž se v tomto případě jednalo o tisíce návštěvníků. Také proto byly pro dvorní ples vyčleněny všechny reductové sály, které byly nejrozsáhlejšími reprezentačními prostorami vídeňského hradu. I v tomto případě se opět projevila komplikovaná rakouská etiketa. Opravdové jádro dvorské společnosti vstupovalo na tento ples velvyslancekým schodištěm ze švýcarského dvora, kde hlídač u každého kontroloval zlatý klíč - odznak komořích, a tím i odpovídající společenské postavení. Ostatní hosté pak používali jiný vchod a také jim nebyl umožněn přístup do všech sálů. Prestižnější ples u dvora se pak konal později v rámci plesové sezóny, a byl určen pouze úzkému okruhu

²⁷⁴ Hamann, Brigitte: *Der Wiener Hof und die Hofgesellschaft in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts*, s. 61–75; Ke struktuře dvora srov. Wienfort, Monika: *Der Adel in der Moderne*. Göttingen 2006, s. 53–71.

²⁷⁵ Županič, Jan: *Nová šlechta rakouského císařství*, s. 24.

osob. Právě proto mohly být také tištěny individuální pozvánky, na základě kterých se pak hosté dostavovali. Tento ples u dvora měl pak také daleko intimnější charakter a pořádal se jen v obřadním sále Hofburgu. K zásadním podmínkám příslušnosti k dvorské společnosti patřil především původ ze šestnácti šlechtických předků, rakouské nebo uherské občanství, odpovídající morální a politické smýšlení a předpokládal se také odpovídající majetek. Tyto předpoklady však neplatily doslova a základní podmínkou byl opět především dokonalý původ. Jan Županič na tomto místě uvádí příklad Vojtěcha Václava hraběte Sternberga, který proslul svým neortodoxním životním stylem, provázeným řadou skandálů, a přesto zůstal až do konce svého života plnoprávným členem této exkluzivní společnosti.²⁷⁶ Jak již bylo dříve naznačeno, samotné členství v dvorské společnosti neznamenal automaticky také příslušnost ke dvoru.

Císařský dvůr se vyvíjel po staletí společně s habsburským rodem, prošel velice složitým vývojem, který reagoval na potřeby různých historických období. V 19. století se již vyvinul v nejnádhernější a nejlépe organizovaný panovnický dvůr na světě, jak byl svými současníky bez jakéhokoli zaváhání označován.²⁷⁷ Fungování dvora tedy pevně souviselo s panovnickým domem a především s osobou samotného císaře. Vzhledem k přísně konzervativní výchově mladého Františka Josefa I. není divu, že se vyvinul ve velice exkluzivní společenství, do kterého bylo nesmírně obtížné proniknout. Pro skutečnou příslušnost ke dvoru byl zásadní zisk některého z dvorských úřadů, které byly pochopitelně obsazované jen prominentními šlechtici z řad vysoké šlechty, která si díky tomu udržela až do zániku monarchie zásadní vliv. Tyto dvorské úřady se v 19. století dělily na skutečné a čestné. Zatímco ty první byly spojené s reálným vlivem a mocí, ty druhé pak „pouze“ zvyšovaly prestiž jeho nositele a otevíraly mu cestu k další kariéře.

Na prvním místě mezi těmito skutečnými úřady stál nepochybně nejvyšší hofmistr. Právě ten byl v těsném každodenním styku s císařem a přijímal většinu jeho rozkazů a přání. K dispozici měl rozsáhlý štáb úředníků, jejichž pomocí byly tyto rozmanité úkoly plněny. Úřad nejvyššího hofmistra byl nejdůležitější instancí ve věcech dvorského ceremonálu. Vzhledem k velkému množství společenských akcí zastával v jeho úřadě důležité místo dvorní odbor pro obřady, do jehož kompetence spadala organizace veškerých dvorních slavností, plesů, hostin, procesí, recepcí a dalších podniků, které zdůrazňovaly vážnost dvora. Do pravomocí nejvyššího hofmistra patřila také činnost dvorního stavebního odboru, který se

²⁷⁶ Županič, Jan: *Nová šlechta rakouského císařství*, s. 24–25.

²⁷⁷ Pernes, Jiří: *Pod habsburským orlem. České země a Rakousko-Uhersko na přelomu 19. a 20. století*. Praha 2001, s. 23–42.

staral o množství dvorských budov a především o správu rozsáhlých palácových komplexů, ať již se jednalo o Vídeň, Budapešť či zámky v Gödöllő, Hetzendorfu či Laxenburgu. V souvislosti s těmito komplexy spadala do kompetencí nejvyššího hofmistra také péče o dvorní zahrady a parky a jeho úřadu také podléhala dvorní kaple, c. k. dvorní a hradní fara ve Vídni a královská uherská a dvorní fara v Budapešti. Prostřednictvím osobních lékařů zajišťoval hofmistr i péči o panovníkovo zdraví, do jeho kompetencí spadala i intendantura obou dvorských divadel a pod jeho pravomoc patřil i nejvyšší lovčí se svým úřadem, stejně jako císařské revíry a celá řada dalších povinností. O jak náročný ale i významný post šlo, se pak projevilo i při dvorském ceremoniału, kdy při slavnostním procesí na velikonoční pondělí šel nejvyšší hofmistr hned za císařem před ostatními arcivévody, a při dvorských plesech ohlašoval třemi údery hole příchod císařského dvora. Od roku 1867 zastával tento úřad Konstantin princ z Hohenlohe-Schillingsfürstu a od roku 1896 pak velice oblíbený Rudolf kníže z Liechtensteina. Po jeho smrti pak převzal tento úřad velice schopný, byť pro řadu dvořanů neoblíbený, Alfred kníže Montenuovo, který proslul známou aférou v souvislosti s pohřbem arcivévody Františka Ferdinanda d'Este a jeho ženy Žofie z Hohenbergu. Nicméně právě on patřil k císařovým nejbližším osobám a tuto funkci vykonával až do panovníkovy smrti. Nový císař Karel I. pak jmenoval do této funkce nejprve Konrada prince z Hohenlohe-Schillingsfürstu a následně Leopolda hraběte Berchtolda s cílem konzervativní prostředí dvora liberalizovat, nicméně v důsledku vypuknutí prvního světové války a následnému konci monarchie na to již nebyl čas. Ostatní dvorní funkce měly již značně menší pole působnosti a pochopitelně také nepoměrně menší vliv na chod dvora.

K dalším dvorským úřadům patřil nejvyšší dvorský maršálek, který byl nejvyšší instancí v právních záležitostech císařského dvora, jednalo se vlastně o dvorního soudce. Právě on měl tedy disciplinární pravomoc nad členy císařské rodiny. Nicméně i zde měla tato pravomoc své meze, protože řešil pouze záležitosti, které nebyly habsburským rodinným řádem z roku 1839 svěřeny výlučně do pravomoci císaře. Nejvyšší dvorský maršálek tedy plnil roli předsedy dvorského soudu, který projednával spory členů císařské rodiny a řešil jejich právní záležitosti, například závěti. Vzhledem k tomu, že se zabýval převážně přímo rodinnými záležitostmi habsbursko-lotrinského domu, byl dohled nad jeho úřadem ze strany císaře prakticky největší, vzhledem k tomu jakou váhu František Josef I. rodinným záležitostem přikládal. Do pravomoci nejvyššího štolby, neboli nejvyššího podkoního, pak patřil logicky dohled nad dvorskými konírnami, stájemí, hřebčinci, jezdeckou školou, sklady sena a píce a vůbec veškeré záležitosti týkající se dopravy. Pod jeho dohled spadal tzv. Hofwagenburg, tedy dvorská kočárovna, která obsahovala vedle běžných kočárů také mimořádně cennou

sbírku historických kočárů ze 17. a 18. století. Počátkem 20. století přibyla do jeho kompetence také starost o několik dvorních automobilů, přestože konzervativní František Josef I. nenašel k této technické vymoženosti, stejně jako k mnoha jiným, vřelejší vztah. Jmenování nejvyšším podkoním můžeme nalézt i mezi moravskou šlechtou, v roce 1914 byl do této funkce jmenován Otta hrabě Serényi.²⁷⁸

Mezi další dvorní úředníky patřil nejvyšší komoří, který byl především hlavním správcem rozsáhlých a světově proslulých sbírek císařské rodiny. Do jeho působnosti spadal především dozor nad rodinným habsburským pokladem, tedy sbírkou klenotů, která ve své době patřila k nejcennějším na celém světě. Mezi jeho další povinnosti náležela také péče o umělecko-historické sbírky habsburského Arcidomu, obsahující mimo jiné kolekci antického umění, numismatickou sbírku, sbírku zbraní či světoznámou obrazovou sbírku. Do jeho kompetence spadalo také Přírodně-historické muzeum, c. k. ředitelství c. k. dvorské knihovny, habsburské soukromé a fideikomisní knihovny a vůbec další instituce umělecko-vědeckého založení. Vzhledem k složité údržbě všech těchto sbírek náležel pod jeho dozor i restaurátorský ústav a jeho úřad také vpracovával podklady pro udělení prestižního rakousko-uherského Čestného odznaku za umění a vědu, založeného císařem 18. srpna roku 1877.²⁷⁹ Vedle toho do jeho pravomoci spadal také delikátní úkol prověřovat předky jak případných životních partnerů jednotlivých členů císařské rodiny, uchazečů o zaměstnání u císařského dvora a především procházely jeho kanceláří veškeré žádosti o přístup ke dvoru, čímž vlastně úřad nejvyššího komořího rozhodoval o příslušnosti k nejužší společenské elitě. Císařovo rozhodnutí o přijetí či odmítnutí žádosti záviselo na podkladech, které mu byly na základě důkladného přezkoumání původu každého žadatele předloženy právě úřadem nejvyššího komořího. Není tedy žádným překvapením, že i osoby zastávající úřad nejvyššího komořího pocházely výhradně z kruhů vysoké šlechty. V letech 1848–1863 působil v úřadě hrabě Lanckoronski, v letech 1863–1867 Vincenz kníže Auersperg, v letech 1867–1884 Franz Folliot kníže de Crenneville-Poutet, v letech 1884–1896 Ferdinand kníže Trauttmansdorff-Weinsberg, v letech 1897–1904 Hugo hrabě Abensperg und Traun, v letech 1904–1913 Leopold baron (od roku 1907 hrabě) Gudemus, ve válečných letech 1914–1917 Karl hrabě Lanckoronski a na samém sklonku monarchie v letech 1917–1918 Leopold hrabě Berchtold.²⁸⁰ Právo přístupu ke dvoru se dalo získat vlastně dvěma způsoby. Tím prvním, o kterém bude pojednáno ještě později, bylo získání titulu komořího, druhá méně běžná cesta vedla právě přes kancelář nejvyššího

²⁷⁸ MZA, G 77 Rodinný archiv Serényiů Lomnice, kart. 57, inv. č. 241 Dokumenty o návštěvě bavorského krále Ludvíka II. s jeho rodinou v Ivanovicích u Brna 4. až 7. května 1914, fol. 6.

²⁷⁹ Pernes, Jiří: Pod habsburským orlem, s. 38.

²⁸⁰ Godsey, William D.: Quarterings and Kinship, s. 63.

komořího, která důkladně prozkoumala původ rodiny žadatele. Přestože základem příslušnosti k elitě dvorské společnosti byl bezpochyby především bezchybný původ, není možné zapomínat také na rodinné a přátelské vazby, které hrály nezanedbatelnou úlohu také v případě nejvyššího komořího. V roce 1905, dva dny před dvorským plesem, zatelegrafoval Franz hrabě Thun svému příteli nejvyššímu komořímu Leopoldovi baronu Gudemusovi, aby jej požádal o kladné vyřízení žádosti jeho nevlastních dětí Oswalda Wratislawa a Johanny Wratislawové o přístup ke dvoru. Již další den měl císař tuto žádost s doporučením na svém stole k podpisu a žádost byla kladně vyřízena.²⁸¹ Jak vidno pomoc příbuzenských vazeb a osobních přátelství i v tomto případě účinkovala takřka zázračně. Na jedné straně tak nejvyšší komoří zajišťoval, aby do nejvyšších kruhů nepronikly osoby nepovolané, na straně druhé, se také staral o to, aby z ní nebyly vyloučeny osoby, které do této společnosti patřily, přestože nedokázaly předložit potvrzení o požadovaném původu. Tyto výjimky pak byly stvrzovány na základě nejvyššího císařova rozhodnutí (Gnadeakt). Tato genealogická výzkumná činnost úřadu nejvyššího komořího se však netýkala pouze žádostí o přístup ke dvoru, ale výsledky byly používány také u šlechtických soudních pří, které se na původ zúčastněných stran vázaly. Jeden z nejnámějších příkladů pochází z přelomu 19. a 20. století. Koncem 19. století vymřela moravská větev rodu Kaunitzů, která zde vlastnila rozsáhlé statky. Již jednou zmíněný Rudolf hrabě Wrba zde vystoupil jako zákonný dědic na základě svého příbuzenství s moravskou větví Kaunitzů. Proti jeho nároku vystoupilo několik jeho bratranců, mezi jinými také Moritz hrabě Pálffy, který tvrdil, že nárok na dědictví hraběte Wrby po ženské linii bylo podvrženo. To pak vedlo k dlouholetému, novinami hojně komentovanému, soudnímu procesu, ve kterém byl Wrbnův rodokmen podroben velice pečlivému přezkoumání.²⁸²

Vedle těchto skutečných dvorských úřadů, na které se vázaly konkrétní povinnosti, existovaly u dvora i úřady čestné. Ty pouze zvyšovaly prestiž jejich nositele, případně otevíraly cestu do dvorské společnosti a povinnosti s nimi spojené se víceméně omezovaly na účast na nejrůznějších společenských událostech, organizovaných habsburským císařským dvorem. Tyto čestné funkce měly zpravidla dlouhou historii sahající do doby vzniku habsburské monarchie či až do středověku. Pro některé z nich nebyl zapotřebí ani aristokratický původ, a tak držba těchto čestných funkcí skýtala příležitost i pro osoby méně urozené k jistému společenskému vzestupu. Všechny tyto čestné tituly a funkce měly své pevné místo v dvorském hodnostním řádu, který až do samotného konce monarchie určoval

²⁸¹ Godsey, William D.: *Quarterings and Kinship*, s. 71.

²⁸² Tamtéž, s. 67.

chod a organizaci císařského dvora. Tento hodnostní řád se organicky vytvořil v průběhu staletí fungování podunajské monarchie a jeho podoba byla kodifikována až nejvyšším rozhodnutím císaře Františka Josefa I. z 23. ledna roku 1876.²⁸³ Toto Hodnostní uspořádání u dvora jeho c. a k. apoštolského veličenstva opět ukazovalo na neměnnost habsburských tradic a pevnou hierarchii císařského dvora.

Podíváme-li se na žebříček dvorských hodností, stáli na prvním místě tajní radové. Šlo o nejvyšší hodnost v celém Rakousku-Uhersku a není tedy divu, že pouze tento titul otevíral cestu do dvorské společnosti také osobám nešlechtického původu. Bylo tomu tak proto, že nebyl vázán na prokázání původu svého držitele. Přestože však tato hodnost zajišťovala svému držiteli přístup ke dvoru, v žádném případě to neznamenal jeho začlenění do první společnosti, která byla vyhrazena výhradně aristokracii. Aristokracie mezi tajnými rady až do šedesátých let 19. století bezpochyby dominovala a tento stav se zásadněji změnil až v poslední čtvrtině 19. století. Většina tajných radů z neurozených kruhů pak pocházela především z kruhů vysoké byrokracie a generality, neboť právě zástupci z těchto skupin byli nejčastějšími příjemci záslužných řádů monarchie. Právě získání nejvyšších tříd zmíněného Leopoldova řádu a řádu Železné koruny znamenal od roku 1884 i automatický získání titulu tajného rady, udíleného na základě nejvyššího panovníkového rozhodnutí. Hodnost tajného rady prošla také zajímavým vývojem. Na počátku 17. století se začalo rozlišovat mezi skutečnými tajnými rady a titulárními tajnými rady. Obě tyto skupiny sice tvořily stálý doprovod knížete. Skuteční tajní radové ale patřili k jeho nejvyšším poradcům, titulárním tajným radům náleželo také privilegované postavení u dvora, ale místo skutečných pravomocí vykonávali jen funkce čestné. Ještě v 18. století byli tajní radové odstupňováni dle dalších kritérií, ale protože od roku 1753 se nadále neúčastnili jednání o státních záležitostech, začaly se rozdíly mezi těmi skutečnými a titulárními stírat a císař Josef II. pak již následně jmenoval pouze skutečné tajné rady. Faktické povinnosti tajných radů se pak již omezovaly na pouhou přítomnost při dvorských slavnostech a státních aktech, náležel jim nárok na oslovení excelence a zvláštní uniformu. Přestože, jak již bylo zmíněno, získávali tuto nejvyšší hodnost rakousko-uherské monarchie i nešlechtici, zůstalo i v rámci aristokracie velice prestižní a výjimkou nebyla v tomto ohledu ani moravská šlechta, přičemž titulem tajného rady se mohla honosit i řada šlechticů z naší vybrané zkoumané skupiny. Vladimír hrabě Mitrowsky byl jmenován tajným radou na základě nejvyššího rozhodnutí, datovaného 24. října roku 1868.²⁸⁴ Zikmund hrabě

²⁸³ Županič, Jan: *Nová šlechta rakouského císařství*, s. 32.

²⁸⁴ MZA, G 147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní rožinka, kart. 10, inv. č. 5/386g Jmenování Vladimíra Mitrovského tajným radou, fol. 1.

Berchold získal tuto hodnost na základě nejvyššího rozhodnutí z 5. června roku 1884,²⁸⁵ a ve stejném roce se tímto titulem už může prokázat také Adalbert svobodný pán Widmann. V roce 1897, konkrétně rozhodnutím ze 17. února roku 1897, je tajným radou jmenován také Quido hrabě Dubský, jmenovací diplom byl pak vyhotoven 27. března téhož roku.²⁸⁶ O rok později získal titul tajného rady Jindřich Vilém IV. hrabě Haugwitz na základě jmenování z 30. listopadu roku 1898.²⁸⁷ Spolu s gratulací od ministerského předsedy Bienerta obdržel rozhodnutí o svém jmenování tajným radou dne 29. prosince roku 1908 také Otto hrabě Serényi, na základě nejvyššího rozhodnutí z 30. listopadu.²⁸⁸ František II. hrabě Sylva-Taroucca byl jmenován tajným radou nejvyšším rozhodnutím z 2. července roku 1911. K dopisu z 3. července byl již připojen i slavnostní diplom a hrabě byl informován, aby se dostavil ke slavnostní přísaze 25. září téhož roku v 9:30 dopoledne.²⁸⁹ Dne 9. srpna roku 1911 je tajným radou jmenován také Adalbert svobodný pán Widmann, jako zvláštní uznání za jeho službu je mu tato hodnost udělena bez poplatku.²⁹⁰ V květnu následujícího roku je tato hodnost udělena i Antonínovi hraběti Widmann-Sedlnitzkému, o čemž je informován dopisem z 10. června.²⁹¹ Ještě v roce 1914, konkrétně na základě nejvyššího rozhodnutí z 10. dubna, je udělen tento titul také Rudolfu hraběti Wrbnovi.²⁹² Přestože u některých dalších šlechticů konkrétní doklady o udělení této důstojnosti v rodinném archivu chybí, objevuje se tento titul v jejich titulatuře. Tak je tomu například i u Karla Emanuela hraběte Zierotina. Jak vidno, prestižní hodnost tajného rady byla mezi námi zkoumanými rody poměrně častá a mohla se jí vykázat většina šlechticů.

Další čestnou funkcí u dvora byl komoří. Také tato hodnost se postupem času vyvíjela, dle dvorského řádu Ferdinanda I. ze 16. století působili u dvora komoří pouze tři, jednalo se o placenou službu a měli být především k ruce nejvyššímu komořímu. Postupem času, spolu s velikostí císařského dvora rostl i počet komořích a také samotná náplň tohoto úřadu se

²⁸⁵ MZA, G 138 Rodinný archiv Berchtoldů Buchlov, kart. 97, inv. č. 391 Osobní doklady, řády a vyznamenání Zikmunda Berchtolda, fol. 24.

²⁸⁶ MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 4, inv. č. 14 Jmenování a vyznamenání Quida Dubského, fol. 73–74.

²⁸⁷ MZA, G 142 Rodinný archiv Haugviců Náměšť nad Oslavou, kart. 15, inv. č. 282, sign. a 43 Jmenování Jindřicha Viléma IV. Haugvice tajným radou, fol. 1.

²⁸⁸ MZA, G 77 Rodinný archiv Serényiů Lomnice, kart. 53, inv. č. 224 Osobní doklady Otty Serénziho, fol. 79, 84.

²⁸⁹ MZA, G 445 Rodinný archiv Sylva-Taroucců Čechy pod Kosířem, kart. 97, inv. č. 347, sign. 207/1 Personálie Františka Josefa II. hr. Sylva-Tarouccy a jeho manželky Gabriely, roz. kn. ze Schwarzenberga a tzv. „Schwarzenbergiáda“, fol. 25–26.

²⁹⁰ MZA, G 198 Rodinný archiv Widmannů a Scharfensteinů-Pfeilů Plaveč, kart. 12, inv. č. 230 Sdělení ministra vnitra ve Vídni Adalbertu svob. p. Widmannovi o jmenování do funkcí v úřadech a o výši platu za tuto službu, fol. 10.

²⁹¹ MZA, G 206 Rodinný archiv Widmannů Sedlnických Luka nad Jihlavou, kart. 1, inv. č. 32 Císař František Josef I. jmenuje Antonína hr. Widmanna-Sedlnického tajným radou, fol. 1.

²⁹² MZA, G 361 Rodinný archiv Wrbnů Holešov, kart. 81, inv. č. 449 Osobní doklady Rudolfa Wrbný, fol. 103.

značně změnila. Vedle skutečných komořích, kteří měli stálé místo v dvorském hodnostním řádu a právo přístupu ke dvoru, existovali také komoři titulární neboli mimořádní. Jejich činnost se pak omezovala na účast u dvorských ceremonií a nepobírali žádný plat. Naproti tomu skuteční komoři se museli účastnit všech dvorských slavností, při kterých tvořili čestný doprovod panovníka a přebírali další povinnosti s tím spojené. Postupem času začal počet skutečných komořích neustále klesat, zatímco titulárních komořích bylo stále více, což vedlo k částečnému přesouvání pravomocí i na komoři titulární. K podmínkám zisku tohoto úřadu patřilo rakouské či uherské státní občanství, dosažení minimálně 24. roku života, bezchybné politické a morální vlastnosti spolu s odpovídajícím majetkem. Za udělení hodnosti komořích se platila stejná taxa jako za povýšení do prostého šlechtického stavu, tedy 1 050 zlatých, pokud císař z vlastní milosti tento poplatek neodpustil. Tato hodnost se na rozdíl od hodnosti tajného rady vázala na osvědčení původu, a tak na tuto hodnost dosáhly pouze osoby s dostatečným rodokmenem. Právě zde se opět projevila v rakouském prostředí tak příznačná důležitost bezchybného původu. Již v roce 1754 stanovila císařovna Marie Terezie, že všichni adepti na hodnost komořích musejí prokázat dvě generace ve šlechtickém stavu z matčiny strany a tři generace z otcovy strany. O šest let později byla pravidla ještě zpřísněna a každý uchazeč musel prokázat osm předků se šlechtickým predikátem z otcovy strany a čtyři ze strany matky.²⁹³ V 19. století to bylo již nutné prokázat šlechtický původ ze šestnácti předků, po osmi z obou stran. Později to bylo zmírněno a ze strany matky postačovaly opět „pouze“ čtyři osoby, narozené ve šlechtickém stavu.²⁹⁴ Takto striktní podmínky neměla žádná jiná z evropských zemí. Není divu, že právě hodnost komořích byla vstupenkou do první společnosti monarchie, do nejužší dvorské společnosti. Dalo by se ostatně říci, že právě komoři spolu s dámami Hvězdového kříže tvořili dohromady pravé jádro této společnosti. I zde hrál nezastupitelnou úlohu úřad nejvyššího komořích, který pro císaře vypracovával genealogické posudky jednotlivých kandidátů. Opět však v tomto případě nesmíme zapomínat na důležitost příbuzenských či přátelských vazeb, na jejichž základě se dalo rovněž proniknout do nejužší dvorské společnosti. Příležitostně se stávalo, že přístup do této exkluzivní skupiny získali také bratři nebo neprovdané sestry komořích, jako tomu bylo například v případě sester Adalberta barona Widmanna, který získal titul komořích v roce 1893.²⁹⁵ Pokud to bylo nutné, obrátil se nejvyšší komoři o další informace k dalším osobám, jejichž vliv a společenský přehled dokázal také žádosti uchazečů významnou měrou podpořit.

²⁹³ Godsey, William D.: *Quarterings and Kinship*, s. 64.

²⁹⁴ Županič, Jan: *Nová šlechta rakouského císařství*, s. 3.

²⁹⁵ Godsey, William D.: *Quarterings and Kinship*, s. 67.

V tomto případě se jednalo především o Marii-Terezii hraběnku Harrachovou (1856–1908) a Josefinu kněžnu Trauttmansdorff-Weinsberg (1849–1923), které hrály v tomto stěžejní úlohu.²⁹⁶ Zpět ale k hodnosti samotného komořího. Odznakem této hodnosti byl zlatý klíč, který jim byl při slavnostním jmenování udílen buď nejvyšším komořím, nebo k tomu pověřeným tajným radou. Tento zlatý klíč byl rovněž vyšitý na levé zadní straně kabátu slavnostní uniformy komořího, ostatně jak již bylo zmíněno, právě toto bylo kontrolováno při vstupu návštěvníků na dvorský ples velvyslaneckým schodištěm ze švýcarského dvora. Právě tento vstup totiž sloužil právě elitě dvorské společnosti, tedy osobám nesporně náležejícím do první společnosti podunajské monarchie. Před předáním tohoto klíče musel každý komoří složit zvláštní přísahu, která však odpadala v případě, že byl již držitelem hodnosti tajného rady. Jak již bylo zmíněno, vedle samotné čestné funkce se k hodnosti komořího vázaly i faktické povinnosti. K těm patřila především osobní účast na dvorských ceremoniích a slavnostech. Pokud se některé z nich komoří nemohl zúčastnit, musel svou neúčast dopředu nahlásit úřadu nejvyššího komořího. K dalším povinnostem patřila osobní služba u císaře či jeho rodiny, případně u zahraničních suverénů, pokud zrovna u vídeňského dvora pobývali. Dále museli být komoří přítomni u předávání pověřovacích listin nových zahraničních vyslanců a velvyslanců ve Vídni, k těmto úkonům byli zváni na základě zvláštního listu nejvyššího komořího. Komoří se účastnili také například zasedání ministerstva zahraničí, jak tomu bylo v případě Jindřicha Viléma IV. Hauwitze, který byl jako c. k. komoří přizván k jednání 12. prosince roku 1888.²⁹⁷ Podíváme-li se konkrétně na námi zvolenou skupinu šlechtických rodů, vidíme, že i zde nebyla funkce komořího žádnou výjimkou, spíše naopak. V roce 1837, konkrétně nejvyšším rozhodnutím z 5. října, byl jmenován komořím Jindřich hrabě Daun, samotná jmenovací listina byla datována ve Vídni úřadem nejvyššího komořího 17. března roku 1837. V dopise Augustě hraběnce Daunové nacházíme i informaci o poplatku 1 010 zlatých.²⁹⁸ O pět let později, na základě nejvyššího rozhodnutí z 1. října roku 1842, získal hodnost komořího také Vladimír hrabě Mittrowský, na základě jeho „starorodového původu“.²⁹⁹ Jeho syn Vladimír pak získává stejnou hodnost nejvyšším rozhodnutím z 19. prosince roku 1888.³⁰⁰ Alexander hrabě Sylva-Taroucca získává tuto hodnost nejvyšším

²⁹⁶ Godsey, William D.: *Quarterings and Kinship*, s. 74.

²⁹⁷ MZA, G 142 Rodinný archiv Haugviců Náměšť nad Oslavou, kart. 54, inv.č. 686, sign. M5 Jmenování a úřady, pozvání ke dvoru Jindřicha Viléma IV. Haugvice, fol. 35.

²⁹⁸ MZA, G 196 Rodinný archiv Daunů Bítov, kart.110, inv. č. 519, sign.S125 Jmenování Jindřicha Dauna komořím, fol. 4–5.

²⁹⁹ MZA, G 147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožínka, kart. 10, inv. č. 5/386e Jmenování Vladimíra Mitrovského komořím, fol. 3.

³⁰⁰ MZA, G 147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožínka, kart. 15, inv.č. 5/419 Jmenování Vladimíra Mitrovského ml. komořím, fol. 1.

rozhodnutím z 14. března roku 1849,³⁰¹ Emanuel hrabě Dubský na základě nejvyššího rozhodnutí z 21. března roku 1854,³⁰² Zikmund hrabě Berchtold obdržel tuto hodnost nejvyšším rozhodnutím ze dne 12. února roku 1858,³⁰³ dne 19. dubna roku 1861 získal toto důstojenství také Viktor svobodný pán Widmann,³⁰⁴ o dva roky později dne 21. března roku 1863 se mezi komoří začal počítat také Quido hrabě Dubský,³⁰⁵ nejvyšším rozhodnutím ze 4. dubna roku 1866 se stal komořím také Jindřich Vilém IV. hrabě Haugwitz³⁰⁶ a 2. dubna roku 1886 se stal komořím také Otta hrabě Serényi.³⁰⁷ To je jen několik dokladů, kdy se přímo dochovaly ať již jmenovací listiny, dopisy o jmenování informující či slavnostní diplomy. Další doklady k držbě titulu komořího nacházíme prakticky u všech členů námi zvolených rodů, přinejmenším se vyskytují v titulaturách samotných šlechticů. Svědčí to tedy opět o tom, že i námi vybrané rody byly schopny bez problémů prokázat bezchybný původ, nezbytný pro udělení této důstojnosti, a patřily tedy bezpochyby do první společnosti monarchie a tedy i do jádra dvorské společnosti.

Jakýmsi předstupněm hodnosti komořího byla u vídeňského dvora hodnost pážete. Podobně jako předchozí úřady se i tento úřad během staletí vyvíjel a jeho tradice sahala rovněž až do středověku. Tehdy bylo účelem této funkce naučit se chovat u dvora, zacházet se zbraní či jízdě na koni, což pak mělo vytvořit základ pro výkon státní či dvorské služby. Postupem času se však i tato funkce omezila na ceremoniální účely při nejrůznějších dvorských slavnostech, ať již se jednalo o účast na průvodech, pohřbech, udílení nejvyšších dvorských hodností, korunovacích či předávání kardinálských klobouků. Podmínky pro získání pážecí hodnosti se podobaly těm, které platily v případě komořího. Na rozdíl od komořích ale neměla pážata své pevné místo v dvorském hodnostním řádu.

Poslední z dvorských úřadů byla hodnost stolníka. Stolníci tvořili spolu s kraječi a číšníky tzv. vnější dvůr. Tento dvorský úřad již nebyl vázán na potvrzení původu uchazeče a tak jej mohli získat i příslušníci nové šlechty.

³⁰¹ MZA, G 445 Rodinný archiv Sylva-Taroucců Čechy pod Kosířem, kart. 70, inv. č. 210, sign. 92 Písemnosti Augusta Alexandra hr. Sylva-Tarouccy a jeho manželky Marie Isabely, roz. hr. ze Stolberg-Stolbergu, fol. 5.

³⁰² MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 1, inv. č. 3 Jmenování a vyznamenání Emanuela Leopolda Dubského, fol. 326.

³⁰³ MZA, G 138 Rodinný archiv Berchtoldů Buchlov, kart. 97, inv. č. 391 Osobní doklady, řády a vyznamenání Zikmunda Berchtolda, fol. 47.

³⁰⁴ MZA, G 206 Rodinný archiv Widmannů Sedlnických Luka nad Jihlavou, kart. 1, inv. č. 13 Jmenování Viktora svob. p. Widmanna c. k. komořím a diplom k tomuto úřadu, fol. 1–2.

³⁰⁵ MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 4, inv. č. 14 Jmenování a vyznamenání Quida Dubského, fol. 2.

³⁰⁶ MZA, G 142 Rodinný archiv Haugviců Náměšť nad Oslavou, kart. 15, inv. č. 278, sign. A 39 Dvorský dekret o jmenování hr. Jindřicha Viléma IV. Haugvice komořím, fol. 1.

³⁰⁷ MZA, G 77 Rodinný archiv Serényiů Lomnice, kart. 53, inv. č. 224 Osobní doklady Otty Serényiho, fol. 125.

Stejně tak nebyl vázán na prokázání původu ženský titul palácové dámy, který tedy mohly získat i dámy z druhé společnosti a tím se jim otevřela i cesta přístupu ke dvoru. Udělována byla pouze vdaným ženám či vdovám, ale vnitřně byla tato funkce opět přísně hierarchizována, což opět zajišťovalo dominantní postavení šlechticům ze starých rodin. Mezi námi vybranými rody byly palácovými dámami například Anna hraběnka Haugwitzová, jmenována 25. března roku 1873,³⁰⁸ Ernestina hraběnka Zierotinová, Julie hraběnka Mittrowská či Helena hraběnka Sylva-Tarouccová, která byla v letech 1884 až 1892 také vrchní hofmistryní rakouské korunní princezny Stefanie. Gabriela hraběnka Sylva-Tarouccová byla jmenována palácovou dámou 7. února roku 1892,³⁰⁹ a palácovou dámou byla také Zdeňka hraběnka Zierotinová.

To tedy byly nejvýznamnější dvorské úřady, na jejichž základě získával jejich držitel právo přístupu ke dvoru a tedy i příslušnost k dvorské společnosti. To ovšem samozřejmě neopravňovalo jedince počítat se automaticky k první společnosti monarchie. Přestože na prvním místě stupnice dvorských hodností stáli tajní radové a jednalo se o nejvyšší hodnost v Rakousku-Uhersku, co se týká příslušnosti k samotné elitě dvorské společnosti, která tvořila nejužší panovníkův dvůr a první společnost monarchie, byla zásadnější funkce komořího, která byla vázána na osvědčení původu žadatele. Tak bylo zabráněno tomu, aby do nejužšího dvora pronikly osoby například z bohatých řad neurozených velkopodnikatelů. Ostatně přísná ohraničenost první společnosti monarchie a užšího panovnického dvora habsburské monarchie byla, jak již bylo zmíněno, známá v celoevropském měřítku. Ohraničenost a struktura rakouské šlechtické společnosti měly více společného se šlechtou ruskou, než například se šlechtou anglickou, která byla, co se sociálního hlediska týkalo, značně propustnější. Co se týká námi vybraných rodin z řad moravské šlechty, tak vidíme, že jak hodnost tajného rady, tak především hodnost komořího byla mezi jejich zástupci prakticky pravidlem, a proto můžeme námi vybranou šlechtickou skupinu považovat za skutečnou aristokracii, která se řadila k užší dvorské společnosti. Přestože například rodina Widmannů, potažmo Widmannů-Sedlnitzkých, se nemohla z tohoto hlediska vykázat dostatečným původem, jejich společenské vazby a konexe je do první společnosti rovněž zařazovaly. Právě tato společnost pak tvořila pravou oporu panovníka a naopak panovník pak skýtal oporu této výlučné společnosti v bouřlivých společenských změnách druhé poloviny 19. století. I proto

³⁰⁸ MZA, G 142 Rodinný archiv Haugviců Náměšť nad Oslavou, kart. 15, inv. č. 279, sign. A 40 Jmenování Anny Haugvicové (roz. Trauttmansdorfové) palácovou dámou, fol. 1.

³⁰⁹ MZA, G 445 Rodinný archiv Sylva-Taroucců Čechy pod Kosířem, kart. 97, inv. č. 347, sign. 207/1 Personálie Františka Josefa II. hr. Sylva-Tarouccy a jeho manželky Gabriely, roz. kn. ze Schwarzenberga a tzv. „Schwarzenbergiáda“, fol. 44.

byla pro aristokracii držba těchto dvorských úřadů velice prestižní, neboť byly udíleny z panovníkova nejvyššího rozhodnutí, přestože mu podklady pro tato rozhodnutí vypracovával úřad nejvyššího komořího. O vazbě aristokracie na panovníka výmluvně vypovídá i vzpomínka jednoho z francouzských státníků, který pobýval na ozdravné kúře v Karlových Varech. Tam se setkal s Leopoldem hrabětem Berchtoldem a v rozhovoru se jej zeptal, k jaké národnosti se počítá: německé, rakouské nebo české. Hrabě Berchtold mu na to odpověděl, že se cítí jako vídeňan. Nespokojen s jeho odpovědí se jej znovu dotázal, na kterou stranu by se hrabě přiklonil v případě národnostního konfliktu. Odpověď hraběte Berchtolda byla v tomto případě naprosto jasná: na stranu císaře.³¹⁰

3. 3 Panovník a moravská šlechta

Pevné pouto mezi panovníkem a aristokracií bylo samozřejmě posilováno vzájemným setkáváním s císařem při nejrůznějších slavnostních příležitostech, ceremoniích a oslavách. Řada z těchto událostí měla pevně určené místo jak v kalendáři samotného císaře, tak v kalendáři šlechty. Souviselo to s pravidelným ročním cyklem císařského dvora i aristokracie. Na Nový rok absolvovala šlechta jednu ze svých nejvýznamnějších společenských povinností, kterou byla novoroční gratulace císaři, tedy složení slavnostního holdu a účast na tradiční novoroční inauguraci v Hofburgu. Ta se konala tradičně již na Silvestra večer mezi dvacátou a dvaadvacátou hodinou. S příchozími hosty se však nesetkával František Josef I. osobně, ale byl při této příležitosti zastupován vždy nejvyšším hofmistrem a dvorní dámou, vystupující při této příležitosti jako nejvyšší hofmistryně. Přijímací prostory vídeňského Hofburgu byly pro tuto příležitost slavnostně osvětleny a ozdobeny vzácnými koberci a gobelíny. Přestože nebyla novoroční gratulace skládána přímo samotnému císaři, jednalo se o velice prestižní záležitost, které si příchozí velice považovali. Sešly se osoby z řad vysoké šlechty, vysocí církevní hodnostáři, významní činitelé civilních a dvorských úřadů, diplomatického sboru, představitelé hlavního města Vídně a řada dalších hodnostářů. Nejen pro vysokou šlechtu se jednalo o příležitost navázat, případně utužit, společenské kontakty a přátelství. Příchod každého byl dvorním ohlašovatelem oznámen nejvyššímu hofmistroví, který každému příchozímu podal ruku a prohodil několik zdvořilostních frází. Zastupující nejvyšší hofmistryně pak pozvala přítomné dámy k menší konverzaci po jejím boku. Samotný císař přijal gratulaci od svého služebnictva, zaměstnanců nejvyšších

³¹⁰ Godsey, William D.: *Quarterings and Kinship*, s. 89.

dvorských úřadů a arcivévodů o den později na Nový rok. Novoroční den ukončil císař slavnostní hostinou v rodinném kruhu, zatímco velká dvorní hostina se konala na jiném místě v Hofburgu, na které jej opět zastupoval nejvyšší hofmistr.

Po Novém roce následovala rušná plesová sezóna. Vedle řady soukromých šlechtických plesů se konaly dva, organizované přímo vídeňským dvorem. Jako první se konal, již zmíněný, dvorský ples, otevřený většímu počtu osob a poté ještě ples u dvora, který měl daleko intimnější charakter a byl určen daleko užšímu okruhu osob. I námi vybrané rodiny měly na základě svého postavení, rodokmenu a držby nejvyšších dvorských úřadů na tyto plesy přístup. U prvního z nich jim náleželo i právo přístupu na tento ples velvyslancekým schodištěm ze švýcarského dvora, které bylo vyhrazeno pánům s odznakem komořího, a měli tudíž i přístup do všech slavnostně vyzdobených komnat. Konkrétní doklady o účasti námi vybraných šlechticů na některém z těchto plesů se v osobních pozůstalostech bohužel nezachovaly, pravděpodobně by v tomto případě přinesly více informací osobní pozůstalosti některých šlechticů. Nicméně alespoň u Františka Josefa II. hraběte Sylva-Tarouccy, nacházíme čestnou kartu na ples 24. ledna roku 1901, který se konal „pod patronací císaře“,³¹¹ v tomto případě se snad mohlo jednat o jeden z dvorních plesů. Vedle těchto plesů se aristokracie hojně účastnila i plesu města Vídně, na který se pravidelně dostavoval i panovník. I zde se zachovalo několik pozvánek v rodinném archivu Sylva-Taroucců, na základě kterých vidíme, že se těchto plesů pravidelně zúčastňoval František Josef II. hrabě Sylva-Taroucca se svou manželkou. Konkrétně se jednalo o plesy města Vídně dne 9. února roku 1901, 22. ledna roku 1902, 26. ledna roku 1903, 1. února roku 1904 či 14. února roku 1905. Jako místo konání je vždy uvedena vídeňská radnice a také doba zahájení plesu je vždy stejná, a sice o půl deváté,³¹² poslední pak z 2. února roku 1912 opět ve stejný čas.³¹³

Vzhledem k hluboké katolické víře rakouské aristokracie se v hojném počtu účastnila také tradičních zvyklostí a ceremonií, spjatých s velikonočními svátky, které František Josef I., jako hluboce věřící křesťan, počítal mezi nejvýznamnější dny v roce. Na Zelený čtvrtek se konalo pravidelně ve velkém redutovém sále Hofburgu symbolické omývání nohou chudých starců a žen. V sále bylo shromážděno dvanáct nejstarších mužů a dvanáct nejstarších žen z vídeňského chudobince, u všech se císař namočeným ručníkem dotkl právě obnažené nohy a tím symbolicky provedl ono biblické omývání nohou. Na Velký pátek se pak konala,

³¹¹ MZA, G 445 Rodinný archiv Sylva-Taroucců Čechy pod Kosířem, kn. 21, inv. č. 296, sign. 137 Album navštívenek, městských vedut, pozvánek a divadelních programů z konce 18. a 19. století, nefol.

³¹² MZA, G 445 Rodinný archiv Sylva-Taroucců Čechy pod Kosířem, kn. 21, inv. č. 296, sign. 137 Album navštívenek, městských vedut, pozvánek a divadelních programů z konce 18. a 19. století, nefol.

³¹³ MZA, G 445 Rodinný archiv Sylva-Taroucců Čechy pod Kosířem, kn. 22, inv. č. 297, sign. 138 Album navštívenek, městských vedut, pozvánek a divadelních programů, nefol.

samozřejmě za přítomnosti císaře, mše svátá v kapli v Hofburgu. Po přečtení liturgie Kladení do hrobu byla slavnostně přenesena nejvyšší oltářní svátost do kaple sv. Josefa, kde byl zřízen Boží hrob. Císař kráčel v průvodu hned za baldachýnem s nejvyšší svátostí a doprovázeli jej všichni arcivévodové. Odpoledne se pak konala slavnost vzkříšení, v jejímž průběhu byla oltářní svátost z Božího hrobu opět vyzvednuta a přenesena zpět do hradní kaple. Na Velikonoční neděli se pak konala slavnostní hrubá mše Vzkříšení v dvorní kapli v Hofburgu za účasti císaře, celého arcidomu a opět také nejvyšších hodnostářů monarchie. Ještě větší prostor pro rozvinutí okázalé nádhery císařského dvora skýtal pak svátek Božího těla, který následoval v průběhu pozdního jara. Jednalo se o velkolepé divadlo, které dokonale ilustrovalo nádheru panovnického majestátu i jeho hlubokou katolickou zbožnost. Brzy ráno se vydal František Josef I. ve slavnostním kočáře z Hofburgu ke katedrále sv. Štěpána. Jeho císařskému kočáru, taženému šestispřežím, předcházela celá řada vozů arcivévodů, všechny bohatě zdobené speciálně pro tuto příležitost. Jakmile panovník dorazil na místo, vzdali mu zde za zvuku hudby čest vojáci, kteří zde byli seřazeni na koních. Za císařem se seřadil slavnostní průvod, který se pak vydal do chrámu, kde proběhla hrubá mše, sloužená vídeňským arcibiskupem. Po ní pak následovalo proslavené procesí. Zahajovali jej rytíři všech rakouských a uherských řádů, tedy drtivá většina rakouko-uherské šlechty, rozdělení dle stupně a stáří řádu. Za nimi pak následovalo duchovenstvo v čele s knížetem arcibiskupským kardinálem. Hned za kněžími šel císař s hořící svící a postupně pak následovali arcivévodové, vysocí státní a dvorní funkcionáři, vídeňský starosta spolu s městskou radou a různé zájmové korporace a bratrstva. Průvod se po cestě zastavil u čtyř oltářů, kde se četla evangelia, aby se procesí následně vrátilo do katedrály k závěrečným modlitbám. Celá velkolepá slavnost pak končila přehlídkou vojenských jednotek na nádvoří u pomníku císaře Františka, po panovníkově návratu do Hofburgu. Není divu, že právě na této události se i moravská aristokracie hojně účastnila, ostatně na základě držby čestných dvorských úřadů byla její účast prakticky povinná, ať již drželi hodnost tajného rady či komořího. Ostatně účast v panovníkově čestném průvodu opět demonstrovalo jejich oddanost osobě rakousko-uherského panovníka a jejich dynastickou věrnost.

Častá byla účast aristokracie u dvorských slavnostních tabulí, ať již se konaly přímo ve vídeňském Hofburgu, schönbrunském zámku či královském hradě v Pešti. Samozřejmě byly i pro tyto příležitosti hodovní sály slavnostně vyzdobeny a tyto hostiny se konaly především v podvečerních hodinách. Tištěné pozvánky na tyto tabule byly rozesílány předem a obsahovaly všechny důležité informace. Tyto pozvánky schvaloval přímo císař spolu se zasedacím pořádkem. Po příjezdu hostů se jich v předpokoji shromažďovacího sálu ujal ředitel obřadů a

následně byli hosté nasměrováni ke svému místu u stolu, tato místa byla vždy přesně stanovena dle počtu pozvaných hostů. Tyto tabule byly doprovázeny živou hudbou a díky precizní obsluze netrvaly tyto hostiny i přes náročnost chodů nikterak dlouho. Několik pozvánek k dvorské tabuli se zachovalo i v rodinných archivech námi vybraných rodů. Například František Josef II. hrabě Sylva-Taroucca se dvorské tabule účastnil 1. září roku 1887 ve vídeňském Hofburgu od šesté hodiny večerní, další pozvánka platila k dvorské tabuli, konané tentokrát v Budapešti, rovněž od šesti hodin dne 6. října roku 1894.³¹⁴ Další příklad můžeme najít u Otty hraběte Serényiho, který byl k nejvyšší dvorské tabuli pozván 16. dubna roku 1903 od šesté hodiny večerní či dne 27. června roku 1906 tentokrát od páté hodiny odpoledne.³¹⁵ Řada dalších pozvání je v jeho případě ještě nedatovaných. Přesto vidíme, že se tyto dvorské tabule konaly prakticky v průběhu celého roku a to zpravidla v pozdních odpoledních či večerních hodinách. Ještě slavnostněji byly pak samozřejmě vyzdobeny tabule, pořádané při příležitosti návštěv cizích panovníků. Taková slavnostní dvorská tabule byla pořádána například při návštěvě bavorského krále Ludvíka II. s rodinou dne 4. května roku 1914, které se Otto hrabě Serényi také účastnil, a konala se od druhé hodiny odpoledne. V tomto případě se slavnostní tabule konala dříve pravděpodobně z toho důvodu, že královská rodina následně pokračovala do Brna a Ivanovic na Moravě, kde si chtěl bavorský král prohlédnout tamní zámek a panství.³¹⁶

Důležitou roli hrála u vídeňského dvora také divadelní představení. Menším představením přímo pro panovnickou rodinu sloužila především malá scéna zámeckého divadla v Schönbrunu, kde při zvláštních představeních účinkovali dokonce arcivévodové a arcivévodkyně, někdy dokonce za účasti aristokracie. O několika takových představeních máme doklad také v rodinném archivu Serényiů, konalo se jich dokonce několik v průběhu několika dnů. V pozůstalosti Otty hraběte Serényiho se dochovaly pozvánky na tato představení, která se odehrála 19. dubna od tří hodin odpoledne, 22. dubna od půl osmé večer, 24. dubna znovu od tří hodin odpoledne a konečně 26. dubna opět od půl osmé večer.³¹⁷ Slavnostnější představení, například za přítomnosti cizích panovníků, se pořádala v Dvorním divadle (Burgtheater) či ve Vídeňské opeře (Hofoperntheater) a nazývala se „theatre paré“. Tato představení byla vyhrazena pouze pozvaným hostům a při jejich usazování

³¹⁴ MZA, G 445 Rodinný archiv Sylva-Taroucců Čechy pod Kosířem, kn. 21, inv. č. 296, sign. 137 Album návštěvenek, městských vedut, pozvánek a divadelních programů z konce 18. a 19. století, nefol.

³¹⁵ MZA, G 77 Rodinný archiv Serényiů Lomnice, kart. 57, inv. č. 238 Památky na život u císařského dvora Otty Serényiho, fol. 23, 19.

³¹⁶ MZA, G 77 Rodinný archiv Serényiů Lomnice, kart. 57, inv. č. 241 Dokumenty k návštěvě bavorského krále Ludvíka II. s jeho rodinou v Ivanovicích u Brna 4. až 7. května 1914, fol. 6.

³¹⁷ MZA, G 77 Rodinný archiv Serényiů Lomnice, kart. 57, inv. č. 238 Památky na život u císařského dvora Otty Serényiho, fol. 41–42.

v jednotlivých lóžích a galeriích bylo pečlivě přihlíženo ke společenskému postavení každého z nich. Doklad o účasti na těchto slavnostních představení můžeme opět nalézt v rodinném archivu Serényiů, konkrétně u Otty hraběte Serényiho. Ten například navštívil představení „Die Rantzau“ ve Vídeňské opeře dne 21. ledna roku 1893 od půl osmé večer,³¹⁸ a další z těchto slavnostních představení opět ve Vídeňské opeře 2. prosince roku 1908, tentokrát od sedmé hodiny večer.³¹⁹ V souvislosti s návštěvami nejen vídeňských divadelních představení nám mohou poskytnout ucelenější pohled na tento aspekt života šlechty, jak již bylo zmíněno, především osobní pozůstalosti některých šlechticů. Velmi dobře nám v tomto ohledu může posloužit osobní pozůstalost Terezie hraběnky Daunové rozené Voračické-Bissinger. Ta navštívila další z těchto slavnostních „theatre paré“ například 27. srpna roku 1896 opět ve Vídeňské opeře, na programu bylo například představení „Manon“ či „Wiener Walzer.“³²⁰ Ještě ve staré budově Dvorního divadla navštívila pak například představení „Dr. Müller und sein Kind“ dne 3. listopadu roku 1862,³²¹ či představení „Lösterschule“ tamtéž dne 3. března roku 1863.³²² V roce 1862, konkrétně 13. října tohoto roku, navštívila představení Vídeňské opery „Carnevals Abendteuer in Paris“,³²³ o rok později navštívila tamtéž operu „Hanz Heiling“ dne 4. března roku 1863.³²⁴ Hned v prvním roce fungování nové budovy Vídeňské opery si zaplatila roční předplatné na sezónu od 1. dubna roku 1870 do 31. března roku 1871.³²⁵ Velice často se v pozůstalosti Terezie hraběnky Daunové objevují také návštěvy divadelních představení K. k. privil. Carl Theater, ať již se jednalo o kus „Carneval in Wien“ z roku 1862,³²⁶ představení „Der letzte Jesuit“ z 22. prosince roku 1869,³²⁷ či silvestrovské představení „Antiken Schwindel“ z roku 1870.³²⁸ Vedle těchto zmíněných představení se v osobní pozůstalosti zachovala ještě řada dalších, která sice nejsou datována, ale je z nich zřejmé, že návštěva divadelního představení nebyla ničím výjimečným, ale patřila zkrátka k dobrému vkusu a jednalo se o další příležitost k stýkání se s dalšími členy první společnosti a v případě slavnostních „theatre paré“ také s příslušníky císařské rodiny. Zejména při zvláštních příležitostech, jakými byly například návštěvy cizích panovníků, se u dvora

³¹⁸ MZA, G 77 Rodinný archiv Serényiů Lomnice, kart. 57, inv. č. 238 Památky na život u císařského dvora Otty Serényiho, fol. 40.

³¹⁹ MZA, G 77 Rodinný archiv Serényiů Lomnice, kart. 57, inv. č. 238 Památky na život u císařského dvora Otty Serényiho, fol. 15.

³²⁰ MZA, G 196 Rodinný archiv Daunů Bítov, kart. 156, inv. č. 600, sign. W206 Waria, fol. 96–97, 157.

³²¹ MZA, G 196 Rodinný archiv Daunů Bítov, kart. 156, inv. č. 600, sign. W206 Waria, fol. 96–97, 112.

³²² MZA, G 196 Rodinný archiv Daunů Bítov, kart. 156, inv. č. 600, sign. W206 Waria, fol. 140.

³²³ MZA, G 196 Rodinný archiv Daunů Bítov, kart. 156, inv. č. 600, sign. W206 Waria, fol. 107–108.

³²⁴ MZA, G 196 Rodinný archiv Daunů Bítov, kart. 156, inv. č. 600, sign. W206 Waria, fol. 95.

³²⁵ MZA, G 196 Rodinný archiv Daunů Bítov, kart. 156, inv. č. 600, sign. W206 Waria, fol. 138.

³²⁶ MZA, G 196 Rodinný archiv Daunů Bítov, kart. 156, inv. č. 600, sign. W206 Waria, fol. 109.

³²⁷ MZA, G 196 Rodinný archiv Daunů Bítov, kart. 156, inv. č. 600, sign. W206 Waria, fol. 134.

³²⁸ MZA, G 196 Rodinný archiv Daunů Bítov, kart. 156, inv. č. 600, sign. W206 Waria, fol. 133.

pořádaly také dvorské plesy. Rovněž tyto příležitosti byly rakouskou aristokracií hojně navštěvovány, opět na základě individuálních pozvánek. Doklad o návštěvě dvorských plesů a koncertů u dvora se v rodinných archivech moravské šlechty nevyskytují často, přesto můžeme pozvánku na koncert u dvora nalézt opět v pozůstalosti Terezie Daunové, která se takového koncertu zúčastnila 27. srpna roku 1896.³²⁹

Další prostor k osobnímu styku s císařem, popřípadě s některým z arcivévodů či jiným členem arcidomu, skýtaly samozřejmě osobní audience. Obvyklé audience zpravidla netrvaly dlouho a byly vždy spíše formálnějšího rázu, přesto bylo opět velice prestižní záležitostí být přijat buď samotným císařem, či jiným členem panovnické rodiny. Přestože dokladů o audiencích nacházíme v rodinných archivech námi zvolených rodin poměrně málo, vzhledem k příslušnosti těchto osob k první společnosti monarchie k nim bezpochyby nedocházelo zřídka. V roce 1862 byl osobně u císaře přijat Vladimír hrabě Mittrowský, vyúčtování s touto audiencí spojené je pak datováno k 18. říjnu roku 1862,³³⁰ Otto hrabě Serényi byl pak na audienci u císaře přijat 24. ledna roku 1903 od třetí hodiny odpolední.³³¹ Jak již však bylo řečeno, nejednalo se pouze o audience u samotného císaře, ale rovněž u ostatních členů arcidomu. Více dokladů o audiencích moravské šlechty nacházíme v případě korunního prince Rudolfa. Audienci u korunního prince absolvoval například Zikmund hrabě Berchtold, a to konkrétně ve Vídni 21. března roku 1884 od třetí hodiny odpolední a následně o rok později dne 10. února, obě pozvánky byly signovány vychovatelem Rudolfa II. hrabětem Bombellesem.³³² Ve čtvrtek dne 23. února roku 1888 byl korunním princem přijat také Jindřich Vilém IV. hrabě Haugwitz, a to ve čtvrt na dvě odpoledne.³³³ Tento šlechtic byl například také vícekrát přijat i u arcivévodou Ludvíka Viktora, a to konkrétně dne 1. března roku 1869 o půl druhé odpoledne a také 10. března roku 1870 o druhé hodině odpoledne.³³⁴ Doklad o pozvání ke dvoru jeho milostí arcivévodou Františkem Ferdinandem nacházíme také v rodinném archivu Daunů. Otakar hrabě Daun byl pozván ke dvoru na základě pozvánky datované 13. prosince roku 1888, signované hrabětem Wurmbrandem. Hrabě Daun se měl

³²⁹ MZA, G 196 Rodinný archiv Daunů Bítov, kart. 156, inv. č. 600, sign. W206 Waria, fol. 156.

³³⁰ MZA, F 89 Velkostatek Sokolnice, kart. 1614, inv. č. LXXXIII Zámek, Hauptfasc. LXXXIII, fasc. L Audience u císaře Františka Josefa I. (1862), fol. 130.

³³¹ MZA, G 77 Rodinný archiv Serényiů Lomnice, kart. 57, inv. č. 238 Památky na život u císařského dvora Otty Serényiho, fol. 24.

³³² MZA, G 138 Rodinný archiv Berchtoldů Buchlov, kart. 97, inv. č. 391 Osobní doklady, řády a vyznamenání Zikmunda Berchtolda, fol. 27.

³³³ MZA, G 142 Rodinný archiv Haugviců Náměšť nad Oslavou, kart. 54, inv.č. 686, sign. M5 Jmenování a úřady, pozvání ke dvoru Jindřicha Viléma IV. Haugvice, fol. 30.

³³⁴ MZA, G 142 Rodinný archiv Haugviců Náměšť nad Oslavou, kart. 54, inv.č. 686, sign. M5 Jmenování a úřady, pozvání ke dvoru Jindřicha Viléma IV. Haugvice, fol. 6, 8.

dostavit na 10:40 dopoledne o den později.³³⁵ Jak vidno z uvedených pozvánek, probíhala většina audiencí v odpoledních hodinách a vzhledem k přesně uvedeným časům je jasné, že byly přesně plánovány a nemohly trvat delší dobu.

Vedle pravidelných svátků, jako byly například již zmíněný svátek Božího těla, se aristokracie účastnila i řady dalších příležitostí, kde byla vždy připravena demonstrovat svou oddanost habsburskému arcidomu. Jako příklad můžeme jmenovat slavnostní otevření vídeňské Votivkirche v roce 1879. Stavba tohoto chrámu byla vlastně vyprovokována nezdařeným atentátem na tehdy ještě mladého císaře Františka Josefa 18. února roku 1853. Nedlouho po tomto atentátu uspořádal císařův bratr arcivévoda Maxmilián, pozdější mexický císař, sbírku na výstavbu nového vídeňského chrámu, jako výraz poděkování Bohu za záchranu panovníkova života. Do této sbírky se pak přirozeně zapojila široká šlechtická obec, například v rodinném archivu Dubských nacházíme dopis, datovaný 17. března roku 1853, s výrazem vděčnosti za příspěvek ve výši 100 guldenů, adresovaný Emanuelovi hraběti Dubskému, spolu s poděkováním za jeho dynastické patriotické cítění.³³⁶ Když byla pak stavba v roce 1879 dokončena a u příležitosti oslav stříbrné svatby císařského páru 24. dubna téhož roku slavnostně otevřena, sjela se k této události opět většina rakouské aristokracie. Místenky k slavnostnímu příjezdu císařského páru při této příležitosti se dochovaly například v rodinném archivu Sylva-Taroucců.³³⁷ Jednou z dalších takových událostí se stalo například slavnostní odhalení památníku největší z rakouských panovnic, a sice Marie Terezie. Toto slavnostní odhalení se událo v neděli 13. května roku 1888. Samotná slavnost odhalení začínala od jedné hodiny odpoledne. Zvláště k této příležitosti byly zbudovány speciální tribuny, na kterých byla přesně vymezena místa pro jednotlivé účastníky z řad nejvyšší rakouské šlechty, na které byly vydávány speciální karty. V rodinném archivu Serényiů nacházíme jednu z nich, na základě které víme, že například Leopoldina rozená hraběnka Harrachová, manželka Otty hraběte Serényiho měla vymezené místo na tribuně číslo 4, v řadě 3, oddělení F.³³⁸ Konkrétně k vybudování tohoto památníku byla pořádána i dobrovolná sbírka, na kterou přispěla celá řada osob z řad rakouské aristokracie, aby tak opět projevila své loajální dynastické cítění. Poděkování za příspěvek na výstavbu tohoto pomníku obdržel například Jindřich Vilém IV. hrabě Haugwitz, který získal k této příležitosti 31. srpna roku

³³⁵ MZA, G 196 Rodinný archiv Daunů Bítov, kart. 145, inv. č. 564, sign. V170 Pozvání ke dvoru Otakara Dauna, fol. 2.

³³⁶ MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 2, inv. č. 4 Úřední činnost Emanuela Dubského, fol. 123.

³³⁷ MZA, G 445 Rodinný archiv Sylva-Taroucců Čechy pod Kosířem, kn. 21, inv. č. 296, sign. 137 Album navštívenek, městských vedut, pozvánek a divadelních programů z konce 18. a 19. století, nefol.

³³⁸ MZA, G 77 Rodinný archiv Serényiů Lomnice, kart. 57, inv. č. 238 Památky na život u císařského dvora Otty Serényiho, fol. 43.

1888 i pamětní medaili.³³⁹ Stejnou pamětní medaili získal také například Zikmund hrabě Berchtold,³⁴⁰ nicméně těchto přispěvatelů a následně i účastníků byla v rámci rakouské aristokracie celá řada. Další z podobných událostí představovalo například odhalení jezdecké sochy Julia hraběte Andrásyho v Budapešti 2. prosince roku 1906.³⁴¹

Samozřejmostí pro rakouskou aristokracii byla také účast na nejrůznějších událostech, týkajících se přímo císařské rodiny, ať již se jednalo o zasnuby, svatby, pohřby či oslavy narozenin jednotlivých členů rodiny. Zde můžeme namátkou nahlédnout do osobní pozůstalosti Otakara hraběte Dauna, ve které se zachovalo několik dokladů o společenských událostech devadesátých let 19. století. Dopisem z 26. července roku 1890 je hrabě Daun například pozván na svatbu arcivévodkyně Marie Valerie, která se následně konala v kostele sv. Víta dne 31. července téhož roku,³⁴² dalším dopisem z 14. srpna roku 1897 je Otakar hrabě Daun pozván na slavnost u příležitosti narozenin Jeho Výsosti císaře, která se měla konat 18. srpna téhož roku od půl deváté ráno na dejvickém náměstí, v případě nepřízně počasí pak od devíti hodin opět v chrámu sv. Víta.³⁴³ Zdá se, že s chrámem sv. Víta byla ostatně svázána řada akcí pořádaných císařskou rodinou v hlavním městě Českého království, neboť sem byl pozván hrabě Daun dne 30. září roku 1898 u příležitosti oslav jmenin Jeho Výsosti,³⁴⁴ zde se také za přítomnosti hraběte Dauna konala slavnost u příležitosti vládního jubilea císaře Františka Josefa I. dne 2. prosince roku 1898,³⁴⁵ a zde byla téhož roku ve dnech 20. až 22. prosince pořádána smuteční slavnost na památku zavražděné rakouské císařovny Alžběty, na kterou se měl Otakar hrabě Daun dostavit v úterý 20. prosince.³⁴⁶ Podobná smuteční slavnost byla následně pořádána také ve vídeňské Votivkirche dne 27. prosince roku 1898, které se následně na základě osobní pozvánky zúčastnil František Josef II. hrabě Sylva-Taroucca.³⁴⁷

³³⁹ MZA, G 142 Rodinný archiv Haugviců Náměšť nad Oslavou, kart. 54, inv.č. 686, sign. M5 Jmenování a úřady, pozvání ke dvoru Jindřicha Viléma IV. Haugvice, fol. 50.

³⁴⁰ MZA, G 138 Rodinný archiv Berchtoldů Buchlov, kart. 97, inv. č. 391 Osobní doklady, řády a vyznamenání Zikmunda Berchtolda, fol. 20.

³⁴¹ MZA, G 77 Rodinný archiv Serényiů Lomnice, kart. 57, inv. č. 238 Památky na život u císařského dvora Otty Serényiho, fol. 44.

³⁴² MZA, G 196 Rodinný archiv Daunů Bítov, kart. 145, inv. č. 561, sign. V167 Vojenské písemnosti, oslavy 200 let trvání jezdeckého pluku prince Evžena Savojského v roce 1883 (1833-1903), fol. 43.

³⁴³ MZA, G 196 Rodinný archiv Daunů Bítov, kart. 145, inv. č. 561, sign. V167 Vojenské písemnosti, oslavy 200 let trvání jezdeckého pluku prince Evžena Savojského v roce 1883 (1833-1903), fol. 44.

³⁴⁴ MZA, G 196 Rodinný archiv Daunů Bítov, kart. 145, inv. č. 561, sign. V167 Vojenské písemnosti, oslavy 200 let trvání jezdeckého pluku prince Evžena Savojského v roce 1883 (1833-1903), fol. 47.

³⁴⁵ MZA, G 196 Rodinný archiv Daunů Bítov, kart. 145, inv. č. 561, sign. V167 Vojenské písemnosti, oslavy 200 let trvání jezdeckého pluku prince Evžena Savojského v roce 1883 (1833-1903), fol. 46.

³⁴⁶ MZA, G 196 Rodinný archiv Daunů Bítov, kart. 145, inv. č. 561, sign. V167 Vojenské písemnosti, oslavy 200 let trvání jezdeckého pluku prince Evžena Savojského v roce 1883 (1833-1903), fol. 45.

³⁴⁷ MZA, G 445 Rodinný archiv Sylva-Taroucců Čechy pod Kosířem, kart. 92, inv. č. 303, sign. 140/2 Úmrtní oznámení Sylva-Taroucců, jejich příbuzných a známých, fol. 174.

Moravská aristokracie tedy nebyla výjimkou a pravidelně se účastnila nejrůznějších veřejných slavnostních akcí, pořádaných přímo vídeňským dvorem, ať již se jednalo o slavnostní příležitosti ve Vídni, Budapešti či Praze. Na druhé straně i panovník v rámci svých povinností či inspekčních cest se často vydával i na Moravu, kde mu opět aristokracie na jedné straně složila hold, ale panovník na druhé straně svou osobní návštěvou naznačil svou přízeň, neboť vedle armády právě v aristokracii spatřoval svou hlavní oporu. Některé šlechtice dokonce poctil svou přízní natolik, že je navštívil přímo na jejich rodovém sídle. Této cti se dostalo například Vladimírovi hraběti Mittrowskému v roce 1863, čemuž se však nelze zcela divit, neboť patřil k nejvýznamnějším moravským šlechticům své doby, byl držitelem hned několika význačných řádů monarchie, poslancem moravského zemského sněmu a stál v čele několika významných veřejných institucí. Císař František Josef si k návštěvě jeho sokolnického panství vyhradil předvánoční čas roku 1863. Dle dokladů dochovaných v rodinném archivu Mitrovských přijel do Sokolnic v pět hodin odpoledne dne 21. prosince. Přijel s početným doprovodem, který čítal na 180 osob a 84 koní. Během svého pobytu v sokolnickém zámku obýval nejreprezentativnější pokoje v prvním patře, ostatně celý zámek prošel v druhé polovině padesátých let 19. století důkladnou rekonstrukcí. Protože kapacita zámku přesto nemohla tak početný doprovod pokrýt, spala řada osob z panovníkova doprovodu i mimo něj. Na zámku byli ještě například ubytováni hrabě Creneville či hrabě Coudenhove, zatímco hrabě Kinský byl ubytován u místního faráře či kníže Liechtenstein u ředitele panství. Císař se na sokolnickém zámku zdržel až do 24. prosince a před odjezdem zde zanechal svůj vlastnoruční přípis.³⁴⁸ Pro hraběte Mittrowského se samozřejmě jednalo o mimořádnou čest, která zůstala zapsána hluboko v análech sokolnického zámku. Kratšími návštěvami poctil císař František Josef také další šlechtice, na svém panství v Drahanovicích jej v roce 1887 uvítal například František Josef II. hrabě Sylva-Taroucca.³⁴⁹ V jeho osobní pozůstalosti nacházíme také doklad o návštěvě panovníka v červnu roku 1892 v Brně. František Josef II. hrabě Sylva-Taroucca obdržel osobní pozvání k slavnostnímu přivítání císaře v Brně na 26. června a o tři dny později, tedy 29. června, se hrabě také zúčastnil slavnostního divadelního představení v brněnském divadle, rovněž za osobní císařovy přítomnosti.³⁵⁰ Moravská šlechta se také hojně účastnila různých významných jubileí, která se dotýkala historie panovnické rodiny. O jednom takovém se dovídáme z rodinného archivu

³⁴⁸ MZA, G 147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožínka, kart. 47, inv.č. 8/277 Návštěva císaře Františka Josefa I. v Sokolnicích, fol. 1–3.

³⁴⁹ MZA, G 445 Rodinný archiv Sylva-Taroucců Čechy pod Kosířem, kn. 21, inv. č. 296, sign. 137 Album navštívenek, městských vedut, pozvánek a divadelních programů z konce 18. a 19. století, nefol.

³⁵⁰ MZA, G 445 Rodinný archiv Sylva-Taroucců Čechy pod Kosířem, kn. 21, inv. č. 296, sign. 137 Album navštívenek, městských vedut, pozvánek a divadelních programů z konce 18. a 19. století, nefol.

Widmannů. Na základě nejvyššího rozhodnutí z 11. září roku 1869 byl Adalbert svobodný pán Widmann císařem jmenován předsedou výboru pro oslavy 100. výročí orby císaře Josefa II. ve Slavíkovcích u Rousínova. Dopis o jmenování byl datován 14. září a slavnost se měla konat 22. října téhož roku. Místopředsedou výboru byl jmenován Johann svobodný pán Herring a dalšími členy výboru byli například Karel rytíř Baratta, Michael hrabě Bukuwky, Jan svobodný pán Chlumetzky, Josef svobodný pán Eichhof či olomoucký starosta Karel Schrötter. Jednalo se o církevní a lidovou slavnost na počest tohoto jubilea a šlechtici obdrželi na tuto událost individuální pozvánky, aby opět osvědčili svou oddanost císařskému majestátu.³⁵¹ Císař František Josef I. zajížděl na Moravu také u příležitosti zde pořádaných vojenských manévřů c. k. armády. Protože spatřoval panovník v armádě jednu z hlavních opor své moci, bral účast na těchto manévřech velmi vážně. Při těchto příležitostech bylo třeba někde zřídit hlavní stan a odpovídající ubytování pro císařskou družinu. Pro tyto účely samozřejmě nejlépe posloužil některý ze zámků místní šlechty. V roce 1909 se pocty ubytovat na svém zámku ve Velkém Meziříčí dostalo hraběti Harrachovi. Manévry se v okolí Velkého Meziříčí konaly ve dnech 8. až 11. září toho roku a účastnil se jich rovněž německý císař. Hlavní stan a ubytování bylo tedy zřízeno na zámku hraběte Harracha, po slavnostním uvítání zemského hejtmána Otty hraběte Serényiho se císař odebral právě na velkomeziříčský zámek, kde u hlavního schodiště na zámeckém nádvoří proběhlo slavnostní přivítání, po němž František hrabě Harrach doprovodil císaře do prvního patra zámku, kde bylo pro panovníka zřízeno ubytování. Ještě téhož dne, již za účasti německého císaře, se zde také konala slavnostní hostina. Další den se pak oba panovníci zúčastnili větších manévřů a v pátek 10. září se v zámecké kapli konala od sedmi hodin ráno tichá zádušní mše za zemřelou císařovnu Alžbětu, čtená arcibiskupem Pavlem hrabětem Huynem, pouze za přítomnosti obou císařských veličenstev a arcivévodů. Po odjezdu německého císaře se následující den konaly ještě jedny větší manévry, po jejichž skončení následoval slavnostní oběd, konaný opět na velkomeziříčském zámku. V odpoledních hodinách se pak panovník odebral zpět do Vídně.³⁵²

Dynastický patriotismus nebyl oceňován pouze osobními audiencemi, pozváním k dvorské tabuli či osobní návštěvou císaře, ale také přímým poděkováním a nejvyšším uznáním při konkrétních příležitostech. Tato nejvyšší uznání byla jmenovitě udělena jednotlivým šlechticům, u příležitosti čehož byl vyhotoven slavnostní diplom. Tyto „nejvyšší

³⁵¹ MZA, G 198 Rodinný archiv Widmannů a Scharfensteinů-Pfeilů Plaveč, kart. 9, inv. č. 154 Sdělení místodržitelství Adalbertu svob. p. Widmannovi o jeho jmenování císařem předsedou výboru pro oslavy 100. výročí orby císaře Josefa II. ve Slavíkovcích, fol. 1–2.

³⁵² MZA, G 77 Rodinný archiv Serényiů Lomnice, kart. 57, inv. č. 239 Dokumenty o účasti rakouského císaře Františka Josefa I. na manévřech na Moravě a jeho ubytování na zámku ve Velkém Meziříčí (1909), fol. 3–6.

spokojenosti“ se pak zachovaly v osobních pozůstalostech jednotlivých šlechticů, což dokládá, jak si těchto ocenění šlechtici vážili. I u námi vybrané skupiny můžeme nalézt několik takovýchto příkladů. Tato nejvyšší uznání byla vydávána zejména při konkrétních událostech, kdy mohl šlechtic projevit svou dynastickou věrnost, a k těm patřily zejména válečné konflikty. Právě v případě válečných konfliktů se šlechta bez výjimek sjednotila na obranu svého panovníka a celé dynastie, když stála v ohrožení. Samozřejmě, že jedním z krizových roků byl zejména revoluční rok 1848. Na tomto místě můžeme uvést příklad Vladimíra hraběte Mittrowského, který nastoupil vojenskou službu v rakouské armádě ihned po skončení vysokoškolských studií v roce 1833 a vystoupil z ní roku 1844. Když pak ovšem v roce 1848 došlo k revolučnímu výbuchu, osvědčil hrabě Mittrowský opět svou dynastickou věrnost, vstoupil znovu do rakouské armády a účastnil se jak obléhání Vídně, tak i následného polního tažení do Uher. Z armády pak vystoupil až v roce 1850 v hodnosti nadporučíka.³⁵³ Dalším válečným konfliktem, kdy mohla šlechta prokázat svou loajalitu a dynastickou věrnost, byl nepochybně válečný konflikt roku 1859. Například dne 21. května roku 1859 se sešla skupina moravských šlechticů ohledně vyzbrojení dvou bataliónů dobrovolných střelců v moravských jednotkách. Z jednání se v rodinném archivu Daunů zachoval dokonce protokol, signovaný mimo jiné například místodržícím Leopoldem hrabětem Lažanským, Jindřichem hrabětem Chorinským, Augustem hrabětem Sylva-Tarouccou, hrabětem Mensdorff-Pouilly, hrabětem Desfoursem, baronem Forgatschem, Albrechtem hrabětem Kaunitzem, hrabětem Dalbergem, Jindřichem hrabětem Daunem, hrabětem Seilernem, Aloisem hrabětem Serényim, Antonínem baronem Widmannem, Ludvíkem knížetem Lobkoviczem, Egbertem hrabětem Belcredim, Hugem hrabětem Salmem, Rudolfem hrabětem Wrbnou, Eugenem hrabětem Kinským, hrabětem Zierotinem, Vladimírem hrabětem Mittrowským a jeho syny Františkem a Arnoštem, hrabětem Wetterem, hrabětem Braidou, rytířem Herringem, Vincencem hrabětem Waldsteinem, hrabaty Dubskými či svobodnými pány Chlumetzkými. Za toto vyzbrojení dvou bataliónů dobrovolných střelců se zachovalo nejvyšší císařovo uznání v osobní pozůstalosti Jindřicha hraběte Dauna, a v první řadě je zde vyzdviženo ocenění patriotismu a obětavosti hraběte.³⁵⁴ Zůstaneme-li ještě u válečného roku 1859, obdržel nejvyšší poděkování za své vlastenecké smýšlení a obětavost při podpoře vládních opatření také Adalbert svobodný pán Widmann na základě nejvyššího císařova

³⁵³ Bělík, Petr: Vladimír Mittrowský. In: Malíř, Jiří a kol.: Biografický slovník poslanců moravského zemského sněmu v letech 1861–1918. Brno 2012, s. 428–429.

³⁵⁴ MZA, G 196 Rodinný archiv daunů Bítov, kart. 110, inv. č. 522, sign. S128 Různé přípisy moravského místodržitelství, fol. 6–22.

rozhodnutí z 20. února roku 1860.³⁵⁵ Stejně uznání získal na základě nejvyššího rozhodnutí císaře Františka Josefa I. z 26. února téhož roku také Vladimír hrabě Mittrowský. Opět se jedná o udělení nejvyššího uznání spokojenosti za jeho příkladné chování během posledních válečných událostí, zdůrazněna je jeho loajalita, patriotismus, příkladné smýšlení, pracovitost, ochota a podpora vlády.³⁵⁶ Další z těchto ocenění pak nacházíme v rodinných archivech k roku 1866, tedy roku válečného střetnutí mezi Rakouskem a Pruskem. Zdá se, že v tomto případě byla tato uznání vybraným šlechticům udělována v jakési vlně hromadně, neboť všechny nalezené případy jsou datovány nejvyšším rozhodnutím z 18. října roku 1866 a rovněž dopisy, které o udělení této nejvyšší panovníkovy spokojenosti informují, jsou datovány ve stejný den, a to 3. listopadu téhož roku. V případě Vladimíra hraběte Mittrowského je opět zmíněna loajalita, péče o raněné a nemocné, patriotismus, obětavost a plnění válečných operací,³⁵⁷ u Gabriela hraběte Serényiho³⁵⁸ a Emanuela hraběte Dubského jsou pak vyzdvíženy loajalita, patriotismus a obecně činy během posledních válečných událostí.³⁵⁹ Panovníkova nejvyšší spokojenost mohla být také udělena za dlouhou a věrnou službu, jak tomu bylo například v případě Ervína hraběte Dubského, který byl o udělení tohoto ocenění informován dopisem z 25. června roku 1884 po svém dlouholetém působení v rakouském námořnictvu.³⁶⁰ V souvislosti s dynastickým patriotismem moravské šlechty je možné zmínit jednu záležitost, která názorně dokresluje, jak byla tato oddanost u šlechtice hluboce zakořeněna i v případech, které se týkaly i obyčejných spolkových záležitostí. V roce 1884 žádá Spolek vojenských vysloužilců v Šaraticích hraběte Mittrowského, zda by se stal patronem tohoto spolku a zároveň přispěl na zbudování praporu spolku. Vladimír hrabě Mittrowský k obojímu svoluje a zároveň souhlasí, aby se jeho dcera Marie stala kmotrou praporu a darovala mu i stužku. Nicméně na žádost hraběte měl být na jedné straně praporu vyobrazen patron spolku, a sice sv. Martin, na druhé straně si však hrabě vymínil žluté pole s císařským orlem s následujícím vysvětlením: „*My staří vojíni jsme vždy jen císaři pánu našemu sloužili, za něj bojovali a krev svou prolili. Když by jsem tedy erb J.V. císaře pána*

³⁵⁵ MZA, G 198 Rodinný archiv Widmannů a Scharfensteinů-Pfeilů Plaveč, kart. 9, inv. č. 149 Poděkování místodržitele Leopolda hr. Lažanského Adalbertu svob. p. Widmannovi za jeho vlastenecké smýšlení a obětavost při podpoře opatření vlády v době posledních válečných událostí, fol. 1.

³⁵⁶ MZA, G 147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožínka, kart.10, inv. č. 5/386g Nejvyšší spokojenost pro Vladimíra Mitrovského, fol. 1-2.

³⁵⁷ MZA, G 147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožínka, kart. 10, inv.č. 5/386m nejvyšší spokojenost pro Vladimíra hraběte Mitrovského, fol. 1.

³⁵⁸ MZA, G 77 Rodinný archiv Serényiů Lomnice, kart. 52, inv. č. 220 Osobní doklady Gabriela Serényiho, fol. 31.

³⁵⁹ MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 1, inv. č. 3 Jmenování a vyznamenání Emanuela hr. Dubského, fol. 357.

³⁶⁰ MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 9, inv. č. 37 Jmenování a vyznamenání Ervína Dubského, fol. 22.

*našeho na praporu měli, nejlépe by jsem věrnost naši J.V. císaři pánu dokázali. J.V. císař pán jen osobně dovoluje císařský erb na prapor dáti, jestli by se ale spolek odhodlal mému přání vyhověti, tak bych se já sám o dovození to u J.V. ucházel.*³⁶¹ I na tomto příkladu vidíme, jak hluboce byl dynastický patriotismus u šlechty zakořeněný, a jak často, a při jakých příležitostech k němu neustále odkazovala. Další možností, jak svému panovníkovi oddaně sloužit, poskytovala šlechtě přirozeně také služba v rakouské, potažmo rakousko-uherské, armádě či ve státní službě.

3. 4 Kariéra šlechty v armádě a státní službě

Přestože nebyla šlechta až do roku 1848 vojenskou službou povinna, tvořila základ důstojnického sboru habsburské armády i vrchního velení. Služba císaři přímo v armádě patřila nejen k dobrému zvyku mezi aristokraty, ale šlechtici to chápali přímo jako svoji povinnost a znovu tak osvědčovali svou věrnost vládnoucí dynastii i ochotu položit za panovníka vlastní život.³⁶² Především pro mladší syny ze šlechtických rodin poskytovala vedle služby v církvi služba v armádě možnost budoucí slibné kariéry, nicméně i pro finančně zajištěné dědice rodinných velkostatků představovalo několik odsloužených let ve službě císaři jakousi čestnou povinnost. Ostatně od etapy raného dětství se začínali otcové aktivně podílet na výchově svých synů právě v oblasti, která jim byla nejvlastnější, to jest v oborech, které s vojenstvím bezprostředně souvisely. Vštěpovali jim tedy základy jízdy na koni, důležitost vojenských pravidel a nařízení, a také je učili zacházet s vojenskou výstrojí. Ostatně lákavý vzor otce, jako důstojníka rakouské armády, syny nepochybně inspiroval. I v dalším vzdělávání byl šlechtic nadále veden k budoucí, byť pro některé jen dočasné, vojenské kariéře.

Řada šlechticů absolvovala především prestižní vojenskou akademii Marie Terezie, založenou v roce 1751, která měla primárně za cíl vycvičit kvalifikovaný důstojnický sbor rakouské armády. Řada šlechticů pak navštěvovala rovněž prestižní Theresianum, založené v podobě rytířské akademie v roce 1745. Obě tyto výchovné instituce měly zpočátku převážně šlechtický charakter a i po roce 1848, kdy se tato situace změnila, zůstal podíl studentů z řad šlechty poměrně vysoký.³⁶³ Pro studium na těchto dvou vzdělávacích ústavech měli mladí šlechtici výborné předpoklady, jednak to byla již od dětství díky jejich otcům základní

³⁶¹ MZA, G 147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožínka, kart. 31, inv.č. 6/1096 Korespondence Vladimíra Mitrovského s různými spolky, fol. 18.

³⁶² srov. Deák, Istvan: K. (u.) K. Offizier. Wien 1991.

³⁶³ Stimmer, Gernot: Eliten in Österreich. Wien 1997, s. 88–207.

vojenská průprava a druhak pak výborné jazykové znalosti. Není tedy divu, že obě instituce produkovaly z řad mladých šlechticů základ důstojnického sboru rakouské armády a také základ diplomatického sboru habsburské monarchie, což byla tradiční pole, kde si šlechta udržovala stálé pozice. Samozřejmě, že v případě diplomatického sboru hrála nezanedbatelnou roli také tradiční internacionálnost šlechty s kontakty napříč celou Evropou, ať již se jednalo o přátelské či příbuzenské vazby. Ostatně právě tyto přátelské vazby hrály také zásadní úlohu při vstupu mladého šlechtice do rakouské armády. Právě vojenské renomé otců mělo velký vliv na přijetí synů k prestižním jezdeckým plukům, které šlechta tradičně preferovala. Jako příklad můžeme uvést Emanuela hraběte Mensdorff-Pouillyho, který se postaral o všechny tři své syny při jejich vstupu do vojska. Přímluva knížete Windischgräetze usnadnila cestu nejstaršímu Hugovi, na základě doporučení Fredinanda Sasko-Koburského vstoupil do armády mladší Alexandr a o Alphonse se slíbil postarat hrabě Clam-Martinic.³⁶⁴ Tradiční byla především služba v jezdeckých plucích. Podíváme-li se na příklad Theodora Viléma svobodného pána Podstatzkého, ten nastoupil vojenskou službu nedlouho po ukončení svých privátních studií na c. k. gymnáziu v Kroměříži a sloužil právě u jezdeckých pluků. Nejprve sloužil pod velením polního maršála Evžena Vratislava hraběte z Mitrovic u kyrysnického pluku č. 1 císaře Františka Josefa, kde mu byla dne 12. června roku 1866 udělena hodnost podporučíka II. třídy,³⁶⁵ poté byl dne 1. května roku 1872 jmenován nadporučíkem v záloze u dragounského pluku č. 12 hraběte Neiperga,³⁶⁶ a 25. října roku 1883 byl pak jmenován rytmistrem II. třídy c. k. zeměbrany v neaktivním stavu.³⁶⁷ Theodor svobodný pán Podstatzký-Thonsern odchází pak na odpočinek, když je superarbitrován ze služby v zeměbraně jako invalida dne 1. dubna roku 1890 s výsluhou 300 zlatých ročně s příplatkem za zranění ve výši 200 zlatých.³⁶⁸

V řadě moravských šlechtických rodin byla ostatně služba v rakouské armádě tradicí, přetrvávající po generace. V rodině Mittrowských se na bitevním poli vyznamenali například polní zbrojmistr Josef Antonín či jeho bratr generálmajor Antonín Arnošt. Na bojištích

³⁶⁴ Slabáková, Radmila: Šlechtic-příklad Alphonse hraběte Mensdorff-Pouilly, s. 330.

³⁶⁵ MZA, G 148 Rodinný archiv Podstatských-Thonsernů Litenčice, kart. 20, inv. č. 887 Jmenování svob. Pána Theodora Podstatského-Thonserna podporučíkem II. třídy polním maršálem hr. Evženem Vratislavem z Mitrovic v jeho kyrysnickém pluku č. 1 císaře Františka Josefa I., fol. 1.

³⁶⁶ MZA, G 148 Rodinný archiv Podstatských-Thonsernů Litenčice, kart. 20, inv. č. 889 Jmenování svob. p. Theodora Podstatského-Thonserna z rozhodnutí císaře nadporučíkem v záloze s přidělením k dragounskému pluku č. 12 hr. Neiperga, fol. 1.

³⁶⁷ MZA, G 148 Rodinný archiv Podstatských-Thonsernů Litenčice, kart. 20, inv. č. 891 Jmenování svob. p. Theodora Podstatského-Thonserna z rozhodnutí císaře rytmistrem II. třídy c. k. Zeměbrany v neaktivním stavu, fol. 1.

³⁶⁸ MZA, G 148 Rodinný archiv Podstatských-Thonsernů Litenčice, kart. 20, inv. č. 892 Rozhodnutí c. k. ministerstva zeměbrany o superarbitrování svob. p. Theodora Podstatského-Thonserna jako invalidy ze služby v zeměbraně na odpočinek s přiznáním požitku 300zl. Ročně a s příplatkem 200zl. Za zranění, fol. 1.

sedmileté války proslul svou statečností také Maxmilián Josef. Jejich příkladu pak následoval, byť ne tolik úspěšně, ve válkách s napoleonskou Francií také Vilém hrabě Mittrowský.³⁶⁹ Následně i jeho syn Vladimír hrabě Mittrowský vstoupil do císařské armády okamžitě po ukončení svých studií, zakončených na Olomoucké univerzitě závěrečnými zkouškami v roce 1832.³⁷⁰ V následujícím roce pak vstupuje Vladimír do kyrysnického pluku č. 1, jehož přímým majitelem byl císař František. V tomto pluku pak sloužil až do roku 1841, kdy z něj v hodnosti rytmistra na vlastní žádost vystoupil.³⁷¹ V následujícím roce se totiž žení s dědičkou sokolnického panství Antonií Josefou hraběnkou Dietrichstein a začíná se věnovat správě svých panství. Poté, co jeho žena v roce 1847 na plicní chorobu v Benátkách umírá, vstoupil Vladimír znovu do císařské armády, aby se v revolučním roce opět neochvějně postavil na stranu svého císaře. Jak již bylo zmíněno, zúčastnil se jak obléhání Vídně, tak následného polního tažení do Uher. V této době sloužil u 6. kyrysnického pluku hraběte Ticquelmonta a z armády pak vystupuje v květnu roku 1850, kdy obdržel poděkování za věrnou a poslušnou službu.³⁷² Nakonec je ještě v roce 1862, konkrétně nejvyšším rozhodnutím z 29. října, jmenován majorem.³⁷³ Do rakousko-uherské armády vstoupil i jeho syn a dědic rodinného majetku Vladimír hrabě Mittrowský mladší, nicméně ten již po krátké době z armády ve svých dvaceti letech ze zdravotních důvodů vystoupil, konkrétně na základě lékařského vysvědčení ze 4. března roku 1884.³⁷⁴

Další z příkladů vojenské služby můžeme nalézt v rodinném archivu Dubských z Třebomyslic, konkrétně na příkladech vojenských kariér Quida hraběte Dubského a Ervína hraběte Dubského. V této souvislosti je možné zmínit další tradiční vzdělávací ústavy, které mladé šlechtice připravovaly na budoucí vojenské povolání. Když totiž Quido hrabě Dubský ukončil v roce 1850 svá humanitní studia, která mu měla zajistit všeobecný přehled a klasické vzdělání, nastoupil ve stejném roce přímo do druhého ročníku Inženýrské akademie ve Vídni. Ta byla založena již v roce 1717 a fungovala jako soukromá škola na základě školného a dobrovolných příspěvků. Teprve od roku 1755 se na základě císařského rozhodnutí změnila z

³⁶⁹ Uhlíř, Dušan: Voják-příklad Karla Petra Dediche, Karla Kopala a Viléma hraběte Mitrovského z Nemyšle. In: Fasora, L.-Hanus, J.-Malíř, J.(eds): Člověk na Moravě 19. století. Brno 2004, s. 349–354.

³⁷⁰ MZA, G 147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožínka, kart. 10, inv. č. 387 Studijní vysvědčení Vladimíra Mitrovského 1824-1832, fol. 1-30.

³⁷¹ MZA, G 147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožínka, kart. 10, inv. č. 5/386c Kvitance Vladimíra Mitrovského, fol. 3.

³⁷² MZA, G 147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožínka, kart. 10, inv. č. 5/386f Kvitance Vladimíra Mitrovského, fol. 1.

³⁷³ MZA, G 147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožínka, kart. 10, inv. č. 5/38l Kvitance Vladimíra Mitrovského, fol. 1.

³⁷⁴ MZA, G 147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožínka, kart. 15, inv. č. 5/439 Osvobození Vladimíra Mitrovského od vojenské povinnosti 1884, fol. 2–3.

privátní školy na státní vzdělávací ústav, od roku 1836 postavený na stejnou úroveň s již zmíněnou vojenskou akademií Marie Terezie. Tato škola pak poskytovala vedle všeobecné, jazykové a náboženské výuky především vzdělání v oboru matematicko-technickém. Na základě vojenských reforem z roku 1851 byl pak tento ústav ve stejném roce proměněn na ženíjní akademii se čtyřletým studijním plánem.³⁷⁵ Studia na této akademii ukončil v roce 1855 a ve stejném roce, konkrétně 31. srpna, je jmenován podporučíkem II. třídy.³⁷⁶ Do aktivní služby nastupuje k 9. ženíjnímu batalionu u Kremže v Dolním Rakousku. Dne 1. srpna roku 1856 je pak povýšen do hodnosti poručíka I. třídy, jmenovací listina je datována v Temešváru.³⁷⁷ V roce 1857 je pak Quido hrabě Dubský přidělen k ženíjní jednotce, sídlící v té době u Mohuče. Zde je v listopadu téhož roku svědkem výbuchu místní věže, kde byl skladován střelný prach. Hrabě Dubský se zde aktivně účastnil záchranných prací, a za své zásluhy byl pak vyznamenán císařem Františkem Josefem I. čestným vyznamenáním *Signum Laudis*. V souvislosti se stejnou událostí získává z německé strany řád Červeného orla a zároveň hesenský Filipův řád. V rámci dalšího vojenského vzdělávání nastupuje v roce 1858 studia na vídeňské Vojenské škole (*Kriegsschule*), založené teprve roku 1852. Po vypuknutí válečného stavu s Itálií svá studia přerušuje a odchází do Terstu, kde působí v generálním štábu II. armády. Následně je pak 28. května roku 1859 jmenován kapitánem II. třídy.³⁷⁸ Na podzim téhož roku, po ukončení polního tažení, se hrabě Dubský vrací na studia do vídeňské Vojenské školy, která úspěšně zakončuje v roce 1860. Po jejich ukončení je pak přidělen v hodnosti kapitána I. třídy ke generálnímu štábu 5. armády, sídlícímu ve Veroně.³⁷⁹ Zde sloužil až do roku 1865, v roce 1863 se také účastnil cvičení vojenské brigády u Rivoli.³⁸⁰ V jeho osobní pozůstalosti se z této doby zachovala řada vojenských map, táborový řád, údaje o municích, programy o vojenských cvičeních či informace o zásobování a ubytování. Listinou z Vídně, datovanou 18. května roku 1864, je pak jmenován kapitánem generálního štábu I. třídy.³⁸¹ Po vypuknutí války s Pruskem je pak hrabě Dubský přidělen již jako důstojník generálního štábu k Bockfeldově II. kavalerii a účastní se bitvy u Čebína, kde je zraněn na

³⁷⁵ Stimmer, Gernot: *Eliten in Österreich*, s. 88-89.

³⁷⁶ MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 4, inv. č. 14 Jmenování a vyznamenání Quida Dubského, fol. 2.

³⁷⁷ MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 4, inv. č. 14 Jmenování a vyznamenání Quida Dubského, fol. 3.

³⁷⁸ MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 4, inv. č. 14 Jmenování a vyznamenání Quida Dubského, fol. 5.

³⁷⁹ MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 4, inv. č. 14 Jmenování a vyznamenání Quida Dubského, fol. 7.

³⁸⁰ MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 5, inv. č. 16 Vojenská činnost, fol. 1.

³⁸¹ MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 4, inv. č. 14 Jmenování a vyznamenání Quida Dubského, fol. 9.

levé ruce. Nicméně na frontě nadále zůstává a účastní se i rozhodující bitvy u Hradce Králové, a tudíž i porážky rakouských vojsk. Od podzimu téhož roku působí u generálního štábu v Budapešti, kde je rovněž svědkem korunovace Františka Josefa I. uherským králem. Následně je pak nejvyšším rozhodnutím z 30. dubna roku 1870 jmenován majorem generálního štábu, jmenovací listina je pak datována 1. května téhož roku.³⁸² Dalšího roku, konkrétně rozhodnutím z 28. října roku 1870, je pak povýšen na křídelního pobočníka Jeho Výsosti rakouského arcivévody Albrechta,³⁸³ v této hodnosti působí následujících šest let a arcivévodu Albrechta doprovází na jeho cestách do Belgie, Francie, Německa, Španělska, a řada dokumentů se zachovala především k cestě do carského Ruska v letech 1874 a 1875. První cestu podnikli v prosinci roku 1874 a v osobní pozůstalosti hraběte se zachoval i podrobný plán cesty. Především v Petrohradě se rakouská delegace zúčastnila řady společenských událostí, jako byly například večere či koncerty, a hrabě Dubský se účastnil také manévru v carském selu.³⁸⁴ V roce 1876, konkrétně rozhodnutím z 24. dubna, je pak Quido hrabě Dubský jmenován podplukovníkem generálního štábu.³⁸⁵ V této hodnosti pak přichází ve stejném roce k 11. ženijnímu regimentu do Prahy, následně roku 1878 do Plzně a v roce 1879 působí jako velitel záložního regimentu č. 73 v Chebu. Od 22. října téhož roku se již honosí hodností plukovníka generálního štábu.³⁸⁶ V letech 1881 až 1882 velel 74. ženijnímu regimentu. V roce 1881 umírá však jeho otec, a tak Quido hrabě Dubský z armády v roce 1882 vystupuje, aby se věnoval správě rodinných statků. Po výstupu z aktivní služby získává za svoji věrnou službu od panovníka řád Železné koruny III. třídy a následně je ještě listinou z 25. dubna roku 1885 jmenován generálmajorem.³⁸⁷ Další z rodiny Dubských, a sice Ervín hrabě Dubský, absolvoval svou kariéru naproti tomu u rakouského námořnictva, což nebylo pro šlechtu zrovna obvyklé. Ostatně když byl například Alphons hrabě Mendorff-Pouilly, na přímluvu svého otce Emanuela, bezplatně přijat na studium Námořního kolegia v Benátkách pro školní léta 1823 až 1824, studium zde odmítl. Ostatně jeho otec jej k tomu nenutil a Alphons nakonec dosáhl až na hodnost plukovníka u kyrysnického regimentu ruského

³⁸² MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 4, inv. č. 14 Jmenování a vyznamenání Quida Dubského, fol. 11.

³⁸³ MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 4, inv. č. 14 Jmenování a vyznamenání Quida Dubského, fol. 13.

³⁸⁴ MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 5, inv. č. 16 Vojenská činnost, fol. 70–150.

³⁸⁵ MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 4, inv. č. 14 Jmenování a vyznamenání Quida Dubského, fol. 15.

³⁸⁶ MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 4, inv. č. 14 Jmenování a vyznamenání Quida Dubského, fol. 17.

³⁸⁷ MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 4, inv. č. 14 Jmenování a vyznamenání Quida Dubského, fol. 18.

velkovévody Alexandra, což byly jednotky mezi šlechtou rozhodně preferovanější.³⁸⁸ Ervín Dubský nejprve nastoupil svá studia na další prestižní vzdělávací vídeňský ústav, a sice ženíjní vídeňskou akademií. Zde studoval v letech 1849 až 1850, nicméně pak přechází na námořní akademii do Terstu, která vznikla právě z Námořního kolegia v Benátkách. Po ukončení zdejších studií pak nastoupil kariéru právě u rakouského námořnictva, ostatně jeho působení u námořnictva je dostatečně známé díky jeho zachovaného námořního deníku.³⁸⁹ O jeho plavbách je rovněž pojednáno v jeho osobní pozůstalosti.³⁹⁰ Snad jen krátce k jeho kariérnímu postupu. Ervín hrabě Dubský je dne 1. května roku 1860 jmenován praporčíkem na bitevní lodi Jeho Výsosti arcivévody Ferdinanda Maxmiliána,³⁹¹ od 17. září roku 1864 je pak jmenován poručíkem,³⁹² nejvyšším rozhodnutím z 15. září roku 1878 je povýšen na korvetního kapitána,³⁹³ a konečně 25. října roku 1883 je jmenován fregatním kapitánem.³⁹⁴ Ervín Dubský se za svou příkladnou službu dočkal také řady pochval a ocenění. Dne 8. října roku 1870 je například jmenován místo fregatního kapitána Kielmannsaggeho atašém v Londýně,³⁹⁵ na základě dopisu z 20. listopadu roku 1873 je mu námořním velitelstvím udělena plná pochvala za plnění povinností,³⁹⁶ dne 2. října roku 1878 je mu udělena další pochvala za jeho působení na parníku Garguano,³⁹⁷ a další pochvala následovala dne 15. dubna roku 1884 za jeho působení jako fregatního kapitána na korvetě Minerva.³⁹⁸ Ostatně ještě dopisem z 25. června téhož roku je mu za jeho věrnou a dlouhou službu udělena panovníkova nejvyšší spokojenost.³⁹⁹ Na těchto příkladech lze vidět, jak šlechta službu v rakouské, potažmo rakousko-uherské, armádě chápala. V jejím pojetí se primárně jednalo o službu svému panovníkovi, rakouskému arcidomu a celé dynastii.

Šlechtici však ani po svém vystoupení z aktivní služby na svou vojenskou minulost nezapomínali a hrdě se k ní hlásili. Účastnili se velice často různých společenských akcí, které byly s armádou spjaty, ať již se jednalo o vojenské přehlídky, bály či nejrůznější jubilejní

³⁸⁸ Slabáková, Radmila: Šlechtic-příklad Alphonse hraběte Mensdorff-Pouilly, s. 330-331.

³⁸⁹ Srov. Suchomel, Filip-Suchomelová, Marcela: Námořní deník Erwina Dubského. Brno 2006.

³⁹⁰ MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 9, inv. č. 38 Vojenská činnost Ervína Dubského.

³⁹¹ MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 9, inv. č. 37 Jmenování a vyznamenání Ervína dubského, fol. 8.

³⁹² MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 9, inv. č. 37 Jmenování a vyznamenání Ervína dubského, fol. 12.

³⁹³ MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 9, inv. č. 37 Jmenování a vyznamenání Ervína dubského, fol. 18.

³⁹⁴ MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 9, inv. č. 37 Jmenování a vyznamenání Ervína dubského, fol. 20.

³⁹⁵ MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 9, inv. č. 38 Vojenská činnost Ervína Dubského, fol. 7.

³⁹⁶ MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 9, inv. č. 38 Vojenská činnost Ervína Dubského, fol. 7.

³⁹⁷ MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 9, inv. č. 38 Vojenská činnost Ervína Dubského, fol. 7.

³⁹⁸ MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 9, inv. č. 38 Vojenská činnost Ervína Dubského, fol. 7.

³⁹⁹ MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 9, inv. č. 37 Jmenování a vyznamenání Ervína dubského, fol. 24.

oslavy. Jednou z takových příležitostí byly například důstojnické bály. Jednoho takového, pořádaného husarským regimentem císaře Františka Josefa I., se 6. října roku 1851 zúčastnil například August hrabě Sylva-Taroucca.⁴⁰⁰ V osobní pozůstalosti Otty hraběte Serényiho nacházíme také doklad o jeho účasti na oslavách 70. let existence c. k. moravského dragounského pluku „Kaiser“ č. 11 v Brně ve dnech 3. a 5. srpna roku 1913. Těchto oslav se vedle účastníků z řad moravské šlechty účastnil také například rakouský arcivévoda František Salvátor či princ Jiří Bavorský. Co se týkalo samotného programu slavností, dne 3. srpna se večer konal na terase německého domu slavnostní koncert. Z muziky se hrál například Offenbach, Strauss, Kalmán, Stolz, Parma či Lehár. Následujícího dne byla od devíti hodin dopoledne sloužena slavnostní polní mše. V jedenáct hodin dopoledne proběhlo slavnostní odhalení busty císaře Františka Josefa I. v důstojnickém kasinu a od půl druhé odpoledne následoval slavnostní banket. Pilo se například plzeňské pivo, walterskircher weltliener či nejrůznější likéry. K jídlu se podávala například polévka st. Germain, pstruh v omáče, kapoun, míchaný salát „la francaise“, nejrůznější sýry, kompot, čokoládový pudink, zmrzlina, ovoce a káva. Následující den byl pak ve znamení dostihů a celý den a vlastně i oslavy byly uzavřeny závěrečným plesem od půl desáté večer téhož dne. Na dochovaných fotografiích jsou zachyceni mimo jiné brněnský biskup hrabě Huyn, Ferdinand Kinský, baron Baratta, Otto hrabě Serényi, baron Bleyleben, hrabě Harrach, hraběnka Kinská či Hugo hrabě Kálnoky.⁴⁰¹ Podobná událost je zaznamenána rovněž v osobní pozůstalosti Ottakara hraběte Dauna, který svou vojenskou kariéru absolvoval v letech 1833 až 1840 u husarského regimentu vévody Ferdinanda Sasko-Koburského. Ten se v roce 1883 zúčastnil oslav 200 let trvání jezdeckého pluku prince Evžena Savojského, které se konaly v Praze 13. a 14. prosince téhož roku. Pozvánka pro generálmajora Ottokara hraběte Dauna byla podepsána majorem baronem Krausem a baronem Pochem. Program slavností obsahoval 13. prosince večer slavnostní představení „Princ Evžen“ v německém zemském divadle, následujícího dne byla v deset hodin dopoledne sloužena slavnostní mše, od čtvrté hodiny odpolední následoval slavnostní pochod a večer se od sedmi hodin konal slavnostní banket. Vedle generálmajora hraběte Dauna byl mezi bývalými členy uveden například také podplukovník hrabě Mittrowský. Rovněž bylo zveřejněno oficiální blahopřání od císaře Františka Josefa I. a

⁴⁰⁰ MZA, G 445 Rodinný archiv Sylva-Taroucců Čechy pod Kosířem, kart. 70, inv. č. 210, sign. 92 Písemnosti Augusta Alexandra hr. Sylva-Tarouccy a jeho manželky Marie Isabely, roz. Ze Stolberg-Stolbergu, fol. 20.

⁴⁰¹ MZA, G 77 Rodinný archiv Serényiů Lomnice, kart. 57, inv. č. 240 Vzpomínkové album s pozváním Oty hr. Serényiho na oslavy 70. let existence c. k. Moravského dragounského pluku „Kaiser“, Nr. 11 v Brně 4. srpna 1913, fol. 1–13.

korunního prince Rudolfa.⁴⁰² Ostatně právě rodina Daunů se mohla vykázat dlouhou a slavnou vojenskou tradicí, však také Jindřich hrabě Daun přispěl nemalou částkou na zhotovení mramorové sochy svého předka polního maršála Leopolda hraběte Dauna, která měla zdobit vestibul vídeňského Arzenálu.⁴⁰³

Vojenská minulost většiny šlechticů následně rezonovala také v jejich členství ve vojenských spolcích a především spolcích vojenských vysloužilců, byť se povětšinou jednalo o čestná členství, která nebyla vázána na nějakou konkrétní funkci v rámci spolku. Zpravidla se jednalo o členství v některém místním spolku, nacházejícím se na území bývalého panství šlechtice. Mít za čestného člena či protektora spolku nějakého šlechtice bylo vždy považováno za velkou čest. Například Jindřich hrabě Haugwitz byl od roku 1886 čestným členem Prvního rakouského válečnického spolku ve Vídni⁴⁰⁴ a o rok později také přijal protektorát nad Spolkem vojenských vysloužilců v Náměšti nad Oslavou.⁴⁰⁵ Adalbert svobodný pán Widmann byl zase od 1. července roku 1870 čestným členem Spolku vojenských vysloužilců arcivévody Rainera ve Znojmě,⁴⁰⁶ ten také obdržel poděkování od arcivévody Karla Ferdinanda za jeho příspěvek na opravu vojenského hřbitova ve Znojmě 27. dubna roku 1862.⁴⁰⁷ Již zmíněný Theodor hrabě Podstatský-Thonsern byl zase od 21. července roku 1878 čestným členem Spolku vojenských vysloužilců ve Švábenicích,⁴⁰⁸ Spolek vojenských vysloužilců prince Evžena Savojského v Kroměříži jmenoval Jaroslava hraběte Thun-Hohensteina svým čestným členem na svém zasedání 26. června roku 1887, přičemž hrabě je zde titulován jako poručík v záloze dragounského regimentu prince Evžena Savojského č. 13 v Kroměříži.⁴⁰⁹ V souvislosti s příspěvkem na zbudování praporu Spolku vojenských vysloužilců v Šaraticích byl již zmíněn také protektorát Vladimíra hraběte

⁴⁰² MZA, G 196 Rodinný archiv Daunů Bítov, kart. 145, inv. č. 561, sign. V167 Vojenské písemnosti, oslavy 200 let trvání jezdeckého pluku prince Evžena Savojského v roce 1883, fol. 29-36.

⁴⁰³ MZA, G 196 Rodinný archiv Daunů Bítov, kart. 110, inv. č. 523, sig. S129 Korespondence o příspěvku Daunů na postavení sochy maršála hr. Leopolda Dauna ve vestibulu Arzenálu ve Vídni, fol. 4.

⁴⁰⁴ MZA, G 142 Rodinný archiv Haugviců Náměšť nad Oslavou, složka 1, inv. č. 1905 Diplom Prvního rakouského válečnického spolku ve Vídni o udělení čestného členství Jindřichu hr. Haugvicovi, fol. 1.

⁴⁰⁵ MZA, G 142 Rodinný archiv Haugviců Náměšť nad Oslavou, složka 1, inv. č. 1906 Diplom Spolku vojenských vysloužilců v Náměšti nad Oslavou o vzdání holdu za přijetí ochrany a čestného protektorátu Jindřichu hr. Haugvicovi, fol. 1.

⁴⁰⁶ MZA, G 198 Rodinný archiv Widmannů Scharfensteinů-Pfeilů Plaveč, složka 2, inv. č. 157A/16 Diplom o jmenování svob. p. Adalberta Widmanna čestným členem Spolku vysloužilců arcivévody Rainera ve Znojmě, fol. 1.

⁴⁰⁷ MZA, G 198 Rodinný archiv Widmannů Scharfensteinů-Pfeilů Plaveč, kart. 9, inv. č. 151 Poděkování správy vojenského hřbitova ve Znojmě Sdalbertu svob. p. Widmannovi za jeho dary k úpravě hřbitova, fol. 1.

⁴⁰⁸ MZA, G 148 Rodinný archiv Podstatských-Thonsernů Litenčice, kart. 20, inv. č. 889 Jmenování svob. p. Theodora Podstatského-Thonserna čestným členem Spolku vojenských vysloužilců ve Švábenicích, fol. 1.

⁴⁰⁹ MZA, G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 120, inv. č. 1174B Diplom, jímž spolek vojenských vysloužilců v Kroměříži jmenuje Jaroslava Thun-Hohensteina čestným členem, fol. 1.

Mittrowského nad tímto spolkem.⁴¹⁰ Jak vidno, čestné členství některého z moravských šlechticů ve spolku vojenských vysloužilců, nejčastěji někde v rámci jeho bývalého panství, nebylo ničím výjimečným a svým protektorátem dával šlechtic najevo nejen svoje společenské postavení, ale především také odkaz na svou vojenskou kariéru v císařském vojsku, která ostatně patřila k dobrému jménu každého šlechtice a můžeme říci i k jeho společenskému kapitálu.

Vojenská kariéra nebyla jedinou možností pro šlechtice jak věrně sloužit svému císaři. Další možností pak byla kariéra ve státní správě, byť tato kariéra nepatřila k životopisu každého šlechtice tak automaticky, jak tomu bylo u vojenské služby. Nicméně jak již bylo výše zmíněno, vojenská kariéra byla pro řadu šlechticů pouze několikaletá, neboť následně se pak zpravidla prvorození synové věnovali správě rodového majetku a rodinných statků. Kariéra ve státní službě však mohla být prakticky doživotní, jak si můžeme ukázat na příkladu Adalberta svobodného pána Widmanna, narozeného na statku Plaveč dne 20. května roku 1868 v rodině dlouholetého zemského hejtmana rovněž Adalberta svobodného pána Widmanna.⁴¹¹ Po klasickém rodinném vzdělávání a vychování, absolvoval jako privátní student obecnou školu ve Znojmě, a poté začal opět jako privátní student navštěvovat od roku 1879 první ročník znojemského gymnázia. Od druhého ročníku v roce 1880 pak nastupuje, opět jako privátní student, studia na c. k. druhém německém gymnáziu v Brně, kde svá studia ukončuje maturitní zkouškou v roce 1886, byť se vysvědčení o maturitní zkoušce v jeho osobní pozůstalosti přímo nedochovalo. Co se však dochovalo, byly jeho studijní výsledky z jednotlivých předmětů a jednotlivých ročníků, které jasně vypovídají o tom, že se rozhodně nejednalo o premianta a jeho studijní výsledky byly spíše průměrné.⁴¹² Rozhodně se nejednalo o tak výborného studenta, jakým byl například v době svých studií na německém gymnáziu v Brně a následně gymnáziu v Litomyšli například Vladimír hrabě Mittrowský.⁴¹³ Adalbert následně pokračoval v právnických studiích na pražské Karlo-Ferdinandově univerzitě, kde úspěšně složil tři právníké státní zkoušky: Rechtshistorische Staatsprüfung, Judicielle Staatsprüfung a Staatswissenschaftliche Staatsprüfung. Doloženy jsou pak znalosti

⁴¹⁰ MZA, G 147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožínka, kart. 31, inv. č. 6/1096 Korespondence Vladimíra Mitrovského s různými spolky, fol. 16-19.

⁴¹¹ MZA, G 198 Rodinný archiv Widmannů Scharfensteinů-Pfeilů Plaveč, kart. 12, inv. č. 223 Opis rodného a křestního listu Adalberta svob. p. Widmanna, fol. 1.

⁴¹² MZA, G 198 Rodinný archiv Widmannů Scharfensteinů-Pfeilů Plaveč, kart. 12, inv. č. 224 Vysvědčení Adalberta svob. p. Widmanna z gymnázia ve Znojmě, fol. 1–16.

⁴¹³ MZA, G 147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožínka, kart. 10, invent. č. 387 Studijní vysvědčení Vladimíra Mitrovského 1824–1832, fol. 1–30.

tří jazyků, a sice německého, českého a francouzského.⁴¹⁴ Tato studia absolvoval Adalbert v letech 1886 až 1891, neboť již 17. dubna roku 1891 je na svou vlastní žádost přidělen na pražské místodržitelství do V. oddělení. Ve dnech 17. a 18. dubna roku 1893 pak ještě úspěšně složil písemnou a ústní zkoušku k politicko-obchodnímu vedení. Dopisem z 24. dubna téhož roku se dovídáme, že zkouška byla složena na výbornou a Adalbert je pak od 1. května roku 1893 jmenován provisorním adjunktem s ročním platem 500 guldenů. Od září téhož roku je mu potvrzena stejná pozice, nicméně plat je mu zvýšen na 600 guldenů. Následně je pak od 15. května následujícího roku přidělen na okresní hejtmanství sídlící na Smíchově, a zároveň je mu uděleno uznání za jeho výbornou, pilnou a svědomitou službu a v této době je již místodržitelským konceptním praktikantem. Dopisem z 30. října roku 1894 je pak Adalbert svobodný pán Widmann informován o úspěšném složení další státní zkoušky a opět za jeho výbornou službu je pak provizorně povýšen na místodržitelského koncipistu na jeho stávajícím pracovišti. Navíc je mu přiděleno 600 zlatých, které měly vyrovnat rozdíl ve stávajícím platu. Post místodržitelského koncipisty je mu definitivně přidělen od 30. června roku 1896 se zařazením do 10. platové skupiny. Následně je mu dopisem z 5. září téhož roku uděleno zvláštní uznání za jeho příkladné vedení Okresního hejtmanství na Smíchově a zvláštní horlivost a pílí. Od 23. října roku 1896 je pak provizorně povýšen na okresního komisaře na stávajícím místě a je zařazen do 9. platové skupiny. Definitivně je mu pak místo okresního komisaře uděleno 30. listopadu roku 1897. O rok později, konkrétně 6. září roku 1898 je jako okresní komisař povolán na ministerstvo vnitra, ročně měl obdržet 500 zlatých a zároveň mu měl být vyplacen příspěvek na stěhovací útraty. V této době je již titulován jako c. k. okresní komisař politické správy v Čechách ve službě C. k. Ministerstva vnitra a c. k. komoří.⁴¹⁵ Od 12. října roku 1898 je mu pak jako c. k. okresnímu komisaři u ministerstva vnitra udělen plat ve výši 1 400 guldenů. V této funkci působil až do roku 1901, kdy je dopisem z 10. května téhož roku provizorně jmenován ministerským vicesekretářem a zároveň je mu uděleno 1 000 korun jako vyrovnání platu mezi 9. a 8. platovou třídou. Definitivně je mu pak místo ministerského vicesekretáře uděleno od 1. října téhož roku se zařazením do 8. platové třídy. O dva roky později, konkrétně 1. srpna roku 1903, pak získává místo ministerského sekretáře na ministerstvu vnitra se zařazením v 7. platové třídě, což znamenalo plat ve výši 4 800 korun a aktivní příspěvek 1 400 korun s platností od 1. září

⁴¹⁴ MZA, G 198 Rodinný archiv Widmannů Scharfensteinů-Pfeilů Plaveč, kart. 12, inv. č. 228 Kvalifikační tabula o službě ve státní správě Adalberta svob. p. Widmanna, fol. 1–2.

⁴¹⁵ MZA, G 198 Rodinný archiv Widmannů Scharfensteinů-Pfeilů Plaveč, kart. 12, inv. č. 229 Sdělení místodržitelství v Čechách Adalbertu svob. p. Widmannovi o jmenování do funkcí v úřadech a o výši platu za tuto službu, fol. 1–17.

téhož roku. Dopisem ze Silvestra roku 1906 je informován, že na základě nejvyššího panovníkova rozhodnutí je mu udělen titul a hodnost sekčního rady. Definitivně je mu také potvrzena 7. platová třída s ročním aktivním příspěvkem ve výši 1 610 korun s účinností od 1. dubna roku 1907. O rok později mu pak c. k. Státní centrální kasa od 1. srpna zvyšuje vzhledem k jeho služebnímu pátému roku plat na 5 400 korun. Další zvýšení platu následovalo na základě panovníkova nejvyššího rozhodnutí z 25. září roku 1908, kdy se mu plat zvýšil o 1 000 korun a aktivní příspěvek na 1840 korun ročně. O rok později je informován dopisem, datovaným ve Vídni 5. dubna roku 1909, že je na základě nejvyššího císařova rozhodnutí z 3. dubna jmenován dvorním radou u zemské správy v Opavě v 5. platové třídě a zároveň je mu vyjádřeno nejvyšší uznání a poděkování za jeho práci na ministerstvu vnitra. V období od ledna do listopadu roku 1911 pak působil dokonce ve funkci ministra zemědělství. Nejvyšším rozhodnutím z 9. srpna roku 1911 je také jmenován tajným radou bez poplatku jako uznání za jeho věrnou službu. Když 3. listopadu roku 1911 odchází z funkce ministra zemědělství, je opět na základě nejvyššího rozhodnutí povolán zpět do státní služby s platem 20 000 korun, který mu měla dolnorakouská státní kasa začít vyplácet od 1. prosince téhož roku vždy prvního dne v měsíci. Když je v době první světové války nejvyšším rozhodnutím z 27. března roku 1915 jmenován zemským prezidentem vévodství Horní a Dolní Slezsko, na jeho místo přichází do zemského vedení v Opavě Max hrabě Coudehove. Jako zemskému prezidentovi je mu přidělen plat ve výši 20 000 korun a k tomu připadající funkční přídavek 10 000 korun. S platností od 1. dubna roku 1915. Toto vše je mu oznámeno dopisem z Vídně z 1. dubna roku 1915, který jej zároveň informoval o tom, že je z důvodu jmenování do této funkce zbaven vojenské služby a ještě k tomu obdržel pořizovací příspěvek ve výši 6 000 korun. V této době měl Adalbert svobodný pán Widmann hodnost nadporučíka. Ve funkci zemského slezského prezidenta pak Adalbert působil až do posledních dní monarchie. Ještě 10. listopadu roku 1918 je mu udělen souhlas s jeho žádostí o dovolenou, nicméně co se týkalo jeho odchodu z aktivní služby, se vzhledem k okolnostem a postupnému „umírání“ c. k. vlády už nemělo ani řešit.⁴¹⁶ Jak vidno i ve státní správě mohl šlechtic prokázat svou oddanou službu svému císaři a vládnoucí dynastii. Příklad Adalberta svobodného pána Widmanna nám poskytuje ojedinělý pohled na kariéru šlechtice ve státní správě, kde oddaně sloužil svému císaři až do posledních dní fungování rakousko-uherského soustátí.

⁴¹⁶ MZA, G 198 Rodinný archiv Widmannů Scharfensteinů-Pfeilů Plaveč, kart. 12, inv. č. 230 Sdělení ministra vnitra ve Vídni Adalbertu svob. p. Widmannovi o jmenování do funkcí v úřadech a o výši platu za tuto službu, fol. 1–15.

4. Zemský patriotismus

4.1 Šlechtické sídlo

Právě reprezentativní a postavení aristokrata odpovídající šlechtické sídlo je jedním ze základních signifikantních znaků každého šlechtického rodu. Pomineme-li několik novostaveb, většina šlechtických sídel v polovině 19. století měla za sebou již dlouhou historii, čítající několik přestaveb, tak jak se během staletí měnil vkus a potřeby jeho uživatele. Také 19. století nebylo v tomto ohledu výjimkou a právě v tomto století bouřlivého technologického pokroku docházelo k zásadním přestavbám aristokratických sídel, či přinejmenším k jejich rozsáhlé modernizaci. Samozřejmě, že se nemovitý majetek každého aristokrata neskládal pouze z jednoho zámku, většina aristokracie vlastnila těchto zámků vícero a k tomu zpravidla ještě nějaký městský palác v některém z velkých měst monarchie, ať již to bylo přímo v blízkosti vídeňského dvora v hlavním městě Vídni, popřípadě v Praze či Brně. Jak již však bylo naznačeno výše, právě v souvislosti s bouřlivými společenskými změnami, které přinesla revoluční léta, počínaje rokem 1848, se řada šlechticů do jisté míry stahuje více do ústraní na svá venkovská šlechtická sídla. Právě tato venkovská sídla by se měla stát hlavním tématem této podkapitoly. V souvislosti se zrušením poddanství za náhradu se navíc šlechtě dostávají do rukou značné částky, které pak šlechta nezřídka investuje do přestavby svého rodového reprezentativního sídla a do jeho modernizace, aby jeho vnitřní vybavení také odpovídalo požadavkům moderní doby. Právě šlechta se v polovině 19. století, v této pro ni tak nejisté době, začíná obracet ke starým hodnotám a k historii vlastního rodu, kterou chce vtisknout do podoby svého šlechtického sídla. To pak mělo odrážet dlouho historii šlechtického rodu a jeho ukotvení v dané korunní zemi monarchie. Význam aristokratického sídla tak můžeme chápat v několika rovinách. Jednak se samozřejmě jedná o praktický hospodářský a správní význam sídla, které fungovalo jako centrum správy panství a později velkostatku. Však také byla jeho poloha zpravidla situována do centra šlechtických dominií. Dále samozřejmě sloužilo jako přirozené sídlo aristokrata a jeho rodiny, ale nezanedbatelný byl také jeho význam symbolický. Sídlo mělo především svým honosným zjevem odrážet společenské postavení svého majitele, kontinuitu a trvání šlechtického rodu a také jeho sepětí s okolní půdou a krajinou, jinými slovy tedy odrážet zemské vlastenectví každého šlechtice. Tedy ne příslušnost k některému z národů monarchie, ale především k zemi, ve které rod po staletí žije a spravuje své statky. Jak již bylo řečeno, každé ze sídel si prošlo dlouhou historií, každé přetrvalo do poloviny 19. století v jiné podobě, a každého se

dotkly stavební zásahy jiným způsobem. Také venkovská sídla námi zvolené šlechtické skupiny představovala různorodou skupinu, představíme-li si barokní buchlovický zámek Berchtoldů, v klasicistních formách upravené Lysice rodů Dubských, nad okolní krajinou se majestátně tyčící náměšťský zámek Haugwitzů, serényiovskou Lomnici, zámek Luka nad Jihlavou rodu Widmannů, žerotínský Bludov či v historizujícím slohu přestavěný Bítov rodu Daunů nebo zámek v Sokolnicích rodu Mittrowských.

Již před polovinou 19. století začíná mezi šlechtou získávat na oblibě právě historizující architektura, které nejlépe odpovídá potřebám šlechty poukázat na dávnou a dlouho historii své rodiny. Není náhodou, že tato historizující vlna přichází ze šlechtické Británie. O jejím kulturním vzoru již bylo pojednáno výše a právě anglický model, který symbolizuje symbiózu feudalismu a kapitalismu poskytuje i středoevropské šlechtě východisko ze společenské krize. Přestavby či nová výstavba aristokratických sídel ve stylu anglické gotiky opět souvisí s představením kontinuity a starobylosti celého šlechtického rodu, potažmo celé společenské třídy. Tato anglikanizující vlna, která se stává pro život aristokratických sídel v druhé polovině 19. století tak typickou, se začíná nejdříve projevovat v přírodně krajinářských úpravách nejbližšího zámeckého okolí, tedy u zámeckých parků, a následně koncem doby předbřeznové proniká i do vlastní architektury samotného zámeckého sídla. Tento trend pak přetrvává až do přelomu 19. a 20. století. Přes nadvládu této anglikanizující módní vlny v soudobé architektuře, se v architektuře zámeckých sídel a jejich okolí projevuje také romantická touha po exotičnosti, rezonující v podobě orientálních importů, jednou z Blízkého východu, jindy čínského či japonského původu.

Asi nejzřetelněji se tato touha po exotičnosti zhmotňuje v podobě nově budovaných zámeckých skleníků, což souviselo s nově objevenými technickými možnostmi ve druhé polovině 19. století. Právě při výstavbě zámeckých skleníků s exotickou faunou a florou se objevuje použití nových stavebních materiálů, jako bylo například železo, litina, zinek nebo asfalt. Koncepce skleníku byla často založena na kontrastu mezi elegantním skleněným tvarem celého objektu a detailem kovových prvků, které byly často stylizovány do biomorfních forem. To, že přestavby zámeckých sídel často začínaly adaptací či novou výstavbou zámeckých skleníků, nebylo rozhodně náhodné. Svědčilo to o významu, který byl oranžerii v tomto období přikládán. Skleníková architektura totiž dohromady spojovala několik užitečných a symbolických funkcí. Na jedné straně se jednalo o představení technických možností majitele zámku, neboť vytápěná oranžerie, konstruovaná z kombinace subtilních skleněných tabulek a kovové konstrukce, poskytuje tropické klima i za nevlídného středoevropského počasí, platila stále za malý technický zázrak. Dále sloužila svému majiteli

k pořádání velkých společenských akcí v neobvyklém prostředí, které poukazovalo na majitelův vřelý vztah k přírodě a exotice. Dále skleník umožňoval představit majitelovy botanické schopnosti, či lépe řečeno schopnosti zámeckého zahradníka, vždyť vedle obrazové galerie bylo dobrým zvykem vlastnit také přírodovědné sbírky. Skleník tak dohromady spojoval intimitu, luxus, exotiku a technický pokrok. Poeticky to popsal významný básník 19. století Franz Grillparzer, když vyjádřil kontrast mezi deštěm bubnujícím na sklo, doprovázeným řezavým větrem, a mezi „*domovem, jímž se mi stal jeden skleník a moji Indií ležící na Moravě.*“⁴¹⁷ Skleník rovněž symbolizoval dávný lidský sen úniku do jakéhosi umělého ráje, jehož stvoření bylo možné právě díky posledním soudobým technickým inovacím, které byly uplatňovány při přestavbách v šlechtických areálech. Tak tomu bylo například v případě asi nejznámějšího zámeckého skleníku na Moravě, který se nachází u lednického zámku. Kníže Alois II. z Liechtensteina poznal na svých cestách po Anglii tamního architekta Petra Huberta Desvignese, kterého pak společně s Michaellem Thonetem pověřil vypracování plánu lednického zámeckého skleníku. Samotnou realizací zámeckého skleníku a také definitivní přestavbou celého zámeckého objektu pověřil kníže nakonec vídeňského stavebníka Georga Wingelmüllera.⁴¹⁸ I zde bylo využito kontrastu mezi elegantním zasklením objektu na straně jedné a litinovými prvky, stylizovanými do biomorfních forem na straně druhé. Již ve třicátých letech 19. století byl zámecký skleník vybudován na náměšt'ském panství Haugwitzů. Skleník byl postaven na základě plánů Johanna Mikesche z roku 1830. Skleník byl postaven přímo u zámecké zdi v klasicistních formách. Vstupní portál ve tvaru rovnoramenného trojúhelníku s ozdobou vavřínového věnce je dle plánů umístěn uprostřed a je nesen dvěma sloupy. Po obou stranách portálů se pak rozkládá zámecký skleník, do něhož bylo možno sejít i přímo ze zámecké budovy po točitém schodišti. V obou polovinách skleníku pak bylo umístěno malé jezírko uprostřed s vodotryskem.⁴¹⁹ Dalším příkladem pak může být skleník v Čechách pod Kosířem, patřícím rodině Sylva-Taroucca. Skleník, částečně stylizovaný do historizujících forem, zde byl vybudován v roce 1852 na základě plánů architekta Vojtěcha Ignáce Ullmanna.⁴²⁰ Ullmann získal tuto zakázku pravděpodobně díky svému příteli Josefu Mánesovi, který se u hraběcí rodiny těšil veliké přízni. Historizující formy se zde projeví především ve vstupním portálu

⁴¹⁷ Zatloukal, Pavel: Příběhy z dlouhého století. Architektura let 1750-1918 na Moravě a ve Slezsku. Olomouc 2002, s. 202.

⁴¹⁸ Zatloukal, Pavel: Architektura romantického historismu. In: Dějiny českého výtvarného umění (III/2) 1780/1890. Praha 2001, s. 20.

⁴¹⁹ MZA, F 76 Velkostatek Náměšť nad Oslavou, plán 4964 Plán na zřízení skleníku.

⁴²⁰ Kuthan, Jiří: Aristokratická sídla období romantismu a historismu. Praha 2001, s. 111.

do skleníku, kde Ullmann užil „románský“ půlkruhový oblouk a ve výplni tohoto oblouku užil architekt gotické kružboví s gotickou rozetou. Na tomto zámeckém skleníku nechybělo ani erbovní znamení rodiny, erb zasazený do plochy rezného zdiva nad portálem byl vypracován na základě návrhu již zmíněného Josefa Mánesa. K roku 1874 se dochoval inventář zámeckého skleníku, na základě kterého si můžeme udělat obrázek o pěstovaných rostlinách. Ve skleníku se nacházelo především přes čtyřicet druhů kamélií, magnolie, aracie, různé druhy tují, azalky a pelargonie, rododendrony, myrta, několik druhů fuchsii, kaktusy, oleandry, begonie, dahlie a spousta dalšího. Ve fíkovně se pak pěstovaly v hojném počtu růže, hortensie, pelargonie či rozmarýn, a v tzv. „Ananashaush“ fikusy, opět pelargonie, begonie, fresie a samozřejmě samotný ananas. Celkově na 4 502 rostlin v úhrnné ceně 3 956 zlatých.⁴²¹ Když v roce 1870 vyhořel starý zámecký skleník rodiny Mittrowských u pernštejského hradu, přistoupil Vladimír Mittrowský hned v následujícím roce k jeho opětovné výstavbě na základě plánů, které k tomuto účelu vypracoval dvorní architekt Vladimíra Mittrowského Karl Schleps. Ten nejen, že vypracoval samotné plány, ale na celou výstavbu také dohlížel.⁴²² Největší z plánů zachycuje jak průřez celým zámeckým skleníkem, tak boční pohled, na kterém je vidět i vstup do skleníku. I zde se objevují historizující formy, nad vstupními dveřmi je totiž zřetelný lomený gotický oblouk. Celý skleník byl spojen s domkem hlídače a terasou, a podle půdorysného plánu byl rozdělen na „Kalthaus“ tedy nevytápěnou část, a „Warmhaus“ tedy část vyhřívanou nově zbudovaným parním vytápěním. Na stavbě zámeckého skleníku se podíleli dle archivních materiálů řemeslníci z přílehlého okolí, kteří pracovali i na ostatních zakázkách rodiny Mittrowských, realizovaných v průběhu šedesátých a sedmdesátých let 19. století na pernštejském velkostatku. Jednalo se například o sochaře Franze Köglera, pernštejského kovářského mistra Ignáce Jelínka, doubravnického zámeckého mistra Václava Lišku, nedvědického sklenářského mistra Jana Moravce, pernštejského kamenického mistra Vojtěcha Kozla či bystrického klempíře Hromádka. Ostatně fakt, že skleník byl již v následujícím roce po požáru ihned po vypracování nových plánů obnoven, opět dokládá důležitost, která byla zámecké oranžerii přikládána. O vybudování nového skleníku začal uvažovat od konce osmdesátých let 19. století například také Zikmund hrabě Berchtold. V archivu velkostatku se zachovala rozsáhlá korespondence s nabídkami několika, převážně vídeňských, firem, které se o zakázku zajímaly. Z množství plánů, katalogů a nabídek jednoznačně vyplývá, že firma byla vybírána velice pečlivě a že si

⁴²¹ MZA, F 46 Velkostatek Čechy pod Kosířem, kart. 75, inv. č. 172, sign. VII Obec Čechy, fol. 2–4.

⁴²² Plány uloženy v MZA, F 78 Velkostatek Pernštejn (Pernštýn statek), kart. 12, inv. č. Ib12 Hrad a zahrada, stavební záležitosti a stavební účty 1802-1867, fol. 47–49.

Zikmund hrabě Berchtold chtěl dát na nové stavbě zámeckého skleníku velmi záležet. Většina plánů počítala s délkou skleníku mezi 15 až 20 metry, šířkou okolo 6 metrů a výškou přibližně 5 metrů. K realizaci stavby nakonec došlo v letech 1890 až 1891, přičemž realizací 20 metrů dlouhé stavby byla nakonec pověřena firma Schmidt&Schlieser.⁴²³ V roce 1902 a poté následně ještě v roce 1907 byla celá stavba kompletně rekonstruována, což opět svědčí o pozornosti, které se skleník u svého majitele těšil. V roce 1875 byl nový skleník vybudován také u plavečského zámku rodiny Widmannů, poté co přestal dostačovat potřebám doby, byl pak nahrazen novým v roce 1908,⁴²⁴ a tak bychom mohli pokračovat dále.

Reprezentativní zámecký skleník měl pak vhodně doplňovat zámecký park, který neodmyslitelně každé šlechtické venkovské sídlo obklopoval. Nebylo ostatně výjimkou, že byla přestavba šlechtického sídla zahájena právě přírodně krajinářskými úpravami nejbližšího zámeckého okolí, to jest úpravou zámeckého parku. Sídlo mělo totiž spolu se zámeckým parkem tvořit vzájemně provázaný, harmonický celek, zcela dle zásad dobového romantismu. Tento celek měl pak svého majitele navenek důstojně reprezentovat, v soukromé rovině mu pak poskytovat přirozené zázemí a místo sloužící k oddychu a relaxaci, a to se týkalo právě především zámeckého parku.⁴²⁵ V 19. století se oproti předchozím dějinným etapám stále více prosazoval park anglického střihu, což opět souviselo s dobovým romantismem, hledajícím romantická zákoutí a průhledy, které park anglického typu nabízel. Budování anglických parků ostatně navazovalo na dlouho tradici, neboť mnoho prvků anglických zahrad existovalo již v 16. a 17. století. Samotné principy vytváření a budování anglických parků byly poprvé formulovány v knize *New principles of Gardening* od Batty Langleye, vydané již v roce 1729.⁴²⁶ Zámecký park tedy rozhodně nestál na okraji zájmu šlechtice, ostatně na úpravách nejbližšího zámeckého okolí se aktivně podílel i dvorní architekt šlechtice, který konkrétní představu svého zaměstnavatele pak realizoval. Přesná představa, jak by měl zámecký park vypadat, nebyla jen důsledkem odborné čteny, ale souvisela také s častým základním botanickým vzděláním řady šlechticů a také s jejich přirozeným zájmem o přírodu. Na tomto místě můžeme uvést příklad Františka Josefa II. Sylva-Tarouccy, který v roce 1895 sepsal vlastní studii, jak by měl takový park vypadat. Jak sám napsal, park není jen obyčejná zahrada ani lesní a polní plochy, osázené dřevinami. Mělo jít především o místo klidu a odpočinku, které mělo ve svém majiteli i hostech probouzet fantazii, o romantické místo s krásnou florou i faunou. Park měl být tedy především krásný: „*Ein Park, der nicht zu Augen spricht wie ein*

⁴²³ MZA, F 45 Velkostatek Buchlov, kart. 368, inv. č. 545 Zámecký park, skleníky, výzdoba, fol. 1–65.

⁴²⁴ MZA, F 79 Velkostatek Plaveč, kart. 126, inv. č. 1173 Opravy zámku, fol. 27, 72.

⁴²⁵ srov. Krummholz, Martin: Buquoyské Nové Hrady. Počátky krajinných parků v Čechách. Praha 2012.

⁴²⁶ Pospíšilová, Marie: Romantické zámecké interiéry. Ústí nad Labem 1985, s. 3.

*Bild, zum Herzen wie ein Lied, steht tief unter dem Weizenfeld, dem Weingelände.*⁴²⁷

Promyšlené úpravy zámeckých parků se neskládaly pouze ze zatravňování palouků, budování romantických průhledů, zákoutí a jejich osazování vzácnými dřevinami. Zároveň byly parky citlivě a opět promyšleně doplněny řadou menších staveb, které měly dokládat rozhled šlechtice, jeho možnosti a také jeho již zmíněný zájem o exotiku a zájem o jiné, především východní kultury. Opět zde můžeme vysledovat několik základních inspiračních proudů. Jednalo se například o stále přetrvávající okouzlení Dálným východem a orientem, díky čemuž byly v řadě zámeckých parků instalovány nejrůznější japonské nebo čínské altánky a pavilony. Inspirace antikou zase zámecké parky zásobovala nepřeborným množstvím drobných antikizujících staveb. Sílicí vlna dobového romantismu a historismu rezonovala v romantický pohled do vlastní minulosti, inspirovaný především středověkým gotickým stylem. To mělo pak za následek budování romantických „temných“ zákoutí, romantických zřícenin a vůbec drobných staveb středověkou gotikou inspirovaných. Samozřejmě že v parcích byla umístěna i řada staveb ryze praktické potřeby jako například různé zahradní domky, domky zahradníka a podobně. Velice důležitou součástí každého parku, které ve své studii věnoval celou jednu kapitolu František Josef II. hrabě Sylva-Taroucca, byly také vodní plochy a potůčky, neboť co mohlo více dokreslit romantické vyznění parku než zurčící voda a odlesk vodní hladiny. Výkladní skříní takového přírodně krajinářského parku na Moravě je samozřejmě liechtensteinská Lednice. Vedle řady antikizujících zřícenin, zde nejen svou výškou vyčnívá zejména stavba Minaretu, důmyslně umístěná v ose zámeckého parku vzhledem k zámecké budově, postavená v letech 1797 až 1804 architektem Josefem Hardtmuthem.⁴²⁸ Lednický park představuje, díky finančním možnostem svých majitelů, dozajista pravou výkladní skříní architektury zámeckých parků. Nicméně řadu antikizujících staveb můžeme najít také v pernštejském a dolnoroháneckém parku Mittrowských, v zámeckém parku Sylva-Taroucců v Čechách pod Kosířem byla zase vystavěna vyhlídková věž v neogotickém stylu, a tak bychom mohli pokračovat dále.

Rodina Mittrowských nám ostatně poslouží jako příklad přestavby zámeckého venkovského sídla a zámeckého parku v druhé polovině 19. století. Ve fondu velkostatku Sokolnice se dochovala řada archiválií, dokumentující úpravy sokolnického zámeckého parku první poloviny padesátých let 19. století. V Sokolnicích se kolem zámku a především za ním nachází středně velký přírodně krajinářský park, ve kterém okružní cesta, která často prochází

⁴²⁷ MZA, G 445 Rodinný archiv Sylva-Taroucců Čechy pod Kosířem, kart. 99, inv. č. 363, sign. 210/11 Der Park. Eine Studie. Od Františka Josefa II. hr. Sylva-Tarouccy, fol. 18.

⁴²⁸ Zatloukal, Pavel: Architektura romantického historismu, s. 120.

vzrostlými postranními kulisami stromů a keřů, lemuje střední pasáž parku vyplněnou většími travnatými palouky. I zde jsou důmyslným osazením plochy zámeckého parku vytvořeny zajímavé zpětné pohledy na vlastní zámeckou budovu. Protože se v archivním materiálu přímo doklady o osazování plochy parku nedochovaly, jsme nuceni vycházet především ze současného stavu parku. Po celé rozloze parku je řada dřevin, které jsou cenné svým věkem, druhem či vzrůstem. Roste zde na 22 druhů jehličnanů a 74 druhů listnatých stromů. Z těch jehličnatých jsou to například jalovec virginský, různé druhy smrků, zerzav, jinan či jedle stejnobarvá. Paleta listnatých stromů obsahuje například pestrobarevný platan, korkovník, jeřáb širokolistý, tulipánovník, dřezovec, některé javory, jírovce, jasany, topoly, katalpy, šácholan, kulovník trnový či drobnolistý zimolez.⁴²⁹ Praktickou součástí zámeckých parků, zpravidla umístěná někde u vlastní zámecké budovy, byla také menší kuchyňská zahrada, která zásobovala zámek čerstvou zeleninou a ovocem. V Sokolnicích se nacházela při západním zámeckém křídle, z druhé strany ohrazena zámeckou zdí. Její součástí bylo samozřejmě také zahradnictví, které zámku k jeho výzdobě poskytovalo čerstvé květiny, zřízené také při západní straně zámku. Při mapování jednotlivých staveb v sokolnickém zámeckém parku i v tzv. kuchyňské zahradě vycházíme především ze zachovalých stavebních účetních deníků. Úpravy zámeckého parku i přilehlé obory probíhaly paralelně s první etapou přestavby Sokolnického zámku v padesátých letech 19. století. V roce 1852 nacházíme například doklady o úpravách a prodloužení zahradnického domu v tzv. kuchyňské zahradě vedle zámeckých skleníků. V jednotlivých účtech nacházíme rovněž částky za provedené práce a stavební materiál. I na tuto stavbu dohlížel dvorní architekt Vladimíra hraběte Mittrowského Franz Schleps, s jehož jménem jsou ostatně spjaty veškeré stavební akce rodiny Mittrowských, ať již se jednalo o Sokolnice, Pernštejn, hrobku v Doubravníku či zámek v Dolní Rožínce. Úpravy zahradního domku byly dokončeny na počátku roku 1852, konečné vyúčtování stavby bylo podepsáno Franzem Schlepsem 17. února téhož roku. Práce pak pokračovaly zasazením nové cihlové dlažby či usazením nového kanálu. Konečné vyúčtování pak bylo signováno 10. června roku 1852 opět Franzem Schlepsem, u podpisu architekta je připojeno i vidí s podpisem Vladimíra hraběte Mittrowského, který samozřejmě těmto užitným stavbám nevěnoval takovou pozornost jako přestavbě a úpravám vlastní zámecké budovy.⁴³⁰ Dále byl na přelomu let 1852 a 1853 u této kuchyňské zahrady vybudován nový zahradní domek na pěstování a množení rostlin a květin pro zámecký park tzv. rozmnožovna. První vyúčtování této stavby je datováno 16. září roku 1852, nicméně předávací protokol až

⁴²⁹ Hieke, Karel: Moravské zámecké parky a jejich dřeviny. Praha 1985, s. 224.

⁴³⁰ MZA, F 89 Velkostatek Sokolnice, kart. 1502, sign. XI. F Stavební záležitosti zahrady, fol. 29.

26. ledna roku 1853, kdy byla tato stavba zcela dokončena. Ve stejném roce byly v tzv. kuchyňské zahradě zbudovány také nové fíkovny, finální vyúčtování je datováno dne 16. září.⁴³¹ Někdy v poslední čtvrtině 19. století, přesná datace bohužel v archivním materiálu chybí, byl v této zahradě zbudován i zahradní altán. Tento altán byl příkladem tzv. Garden seats, řešených v romantizujícím dekorativním duchu, navazujících na tradice řemeslné práce se stylizovanými motivy lidového řezbářství. Podobnou analogii zahradního altánu můžeme ostatně najít i v pernštejnské zahradě v části severního příhradí, byť ne tolik zdobenou. V první polovině šedesátých let 19. století navrhl pak Franz Schleps předsín k pařeništím, spolu s ní i nový topný kanál a komín. Na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let pak byl v užitkové zahradě vystavěn také nový zámecký skleník. Rozpočet na stavbu zámeckého skleníku je signován stavebním mistrem F. Hatlem, který zpracoval také stavební plán. Na přelom roku 1852 a 1853 byly v sokolnickém parku strženy staré dřevěné mosty a nahrazeny bytelnějšími klenutými mosty kamennými se dřevěným zábradlím, účty tyto stavby uzavírají k 16. lednu roku 1853.⁴³² Ještě v roce 1866 byl i starý dřevěný most za teletníkem nahrazen novým kamenným, jehož výstavba byla dokončena v březnu téhož roku. Souběžně s úpravami zámku a parku byla opravována a zvětšována také zeď okolo zámecké obory, částečně byla rovněž zastřešena, zejména při vjezdu do zámeckého areálu včetně vstupních pilířů. Celkově byly opravy zámecké zdi uzavřeny dne 14. listopadu roku 1854.⁴³³ Dále byly také opravovány některé ze starších staveb na území zámeckého parku, konkrétně se jednalo o výměnu starých krovů a střešní krytiny na lovecké chatce bažantníka a domku zámeckého zahradníka, obojí bylo dokončeno v lednu roku 1854, na konci roku 1855 byl přebudován také zahradní domek v okrasné zahradě. I v tomto případě došlo na výměnu starých krovů, krytiny i na celkovou rekonstrukci stavby. V účetních záznamech se vedle jména architekta a majitele velkostatku objevuje i jméno ředitele velkostatku Aloise Sukupa.⁴³⁴ Vzhledem k menší rozloze sokolnického zámeckého parku tedy nenacházíme v archivním materiálu doklady o stavbách nějakých menších okrasných staveb, ty lze však, jak již bylo zmíněno, najít na jiných Mittrowských statcích, především na Pernštejně, kde byla například zbudována romantická hájovna „Hodunka“. Pokud se podíváme na datace jednotlivých prací, můžeme si povšimnout, že většina z těchto úprav byla prováděna v podzimních či zimních měsících, kdy byl park využíván samozřejmě méně, a rodina Mittrowských tak nebyla v letních měsících, kdy byl zámecký park naopak využíván nejvíce, příliš rušena. Podobně tomu bylo také v

⁴³¹ MZA, F 89 Velkostatek Sokolnice, kart. 1502, sign. XI. F Stavební záležitosti zahrady, fol. 17, 39–40.

⁴³² MZA, F 89 Velkostatek Sokolnice, kart. 1502, sign. XI. F Stavební záležitosti zahrady, fol. 57

⁴³³ MZA, F 89 Velkostatek Sokolnice, kart. 1502, sign. XI. F Stavební záležitosti zahrady, fol. 52.

⁴³⁴ MZA, F 89 Velkostatek Sokolnice, kart. 1502, sign. XI. F Stavební záležitosti zahrady, fol. 50, 14.

případě užitkové zahrady, a to z důvodů také zcela praktických. Přestože se ve stavebních účtech objevují jména řemeslníků pouze sporadicky, je zřejmé, že zakázky získávali řemeslníci především z blízkého okolí a okolních vesnic, jako byly například samotné Sokolnice, Telnice či vzdálenější Pohořelice.

Vůbec se zdá, že padesátá a šedesátá léta 19. století znamenala pro výraznější přebudovávání zámeckých parků v anglickém stylu jakýsi boom, neboť doklady o zásadních přeměnách zámeckého parkového okolí nacházíme i u řady dalších rodů. Z roku 1849 pochází například nový plán zámecké zahrady v Buchlovicích Zikmunda hraběte Berchtolda, zpracovaný hlavním zámeckým zahradníkem J. Lacowským, který obsahuje i detailní zakreslení výsadby jednotlivých dřevin.⁴³⁵ Ze šedesátých let pak pocházejí například plány na úpravy zámeckého parku v Náměšti nad Oslavou hraběcího rodu Haugwitzů, projektované dvorním architektem Haugwitzů Johannem Mikeschem,⁴³⁶ již od roku 1848 se v parku nacházel, stejným architektem v klasicistních formách realizovaný, zahradní altánek v plánech označovaný jako „Lusthaus“.⁴³⁷

Na zámecké parky pak velice často navazovaly také zámecké obory, tak tomu bylo a je i v případě sokolnického parku, což souviselo s největší vášní šlechticů, kterou byly bezpochyby lovy a hony. Ostatně právě podzimní hony měly své pevné a nezastupitelné místo v ročním cyklu každého šlechtice a jednalo se vždy o jedny z nejdůležitějších událostí celého roku. Skýtaly totiž vítanou příležitost k nejrůznějším neformálním jednáním a vůbec neformálním setkáním v rámci šlechtické obce, a především v rámci první společnosti. O tom, jak pevné místo měly hony a myslivost v životě každého šlechtice svědčí slova Františka Schwarzenberga ještě z konce osmdesátých let 20. století: *„Jízda na koni a myslivost pro mne nejsou sportem. Pro mne. To je součást samotného života. Část mého stavovského bytí. Mluvím ovšem o jezdeckém umění a o ušlechtilé myslivosti. Ne o zabíjení nevinných zvířat, ale o přísném dodržování rituálu, který se u nás po generace vyvíjel a dodržoval. A stejně tak s jízdou na koni. Je to sám život. Překrásný život.“*⁴³⁸ Také v sokolnické oboře byly podzimní hony Vladimírem hrabětem Mittrowským hojně pořádány, o jednom takovém se zachovalo svědectví jednoho z Mittrowského dobrých přátel, a sice Alphonse hraběte Mensdorff-Pouillyho, který popsal jeden říjnový hon roku 1859 v sokolnické oboře jako hotové zaječí „Solferino“, kdy zde bylo zastřeleno na 2 630 zajíců.⁴³⁹ Nejenže Vladimír hrabě Mittrowský

⁴³⁵ MZA, F 45 Velkostatek Buchlov, (IV. Mapy a plány), inv. č. 2831, evid. č. Plán úpravy zámecké zahrady.

⁴³⁶ MZA, F 76 Velkostatek Náměšť nad Oslavou, plány 4967-4968 Plán na úpravu parku.

⁴³⁷ MZA, F 76 Velkostatek Náměšť nad Oslavou, plán 4962 Plán altánku u hřiště pod zámekem.

⁴³⁸ Škutina, Vladimír: Český šlechtic František Schwarzenberk. Praha 1990, s. 134-135.

⁴³⁹ Slabáková, Radmila: Šlechtic-příklad Alphonse hraběte Mensdorff-Pouilly, s. 337.

na svých panstvích hony často a rád pořádal, ale rád se jich účastnil také u svých urozených přátel, k jeho loveckému kroužku patřily především rodiny Mensdorffů-Pouilly, Belcrediů, Widmannů, Dubských či Zierotínů. Jak vidno, bylo při těchto honech uloveno až neskutečné množství zvěře, na druhou stranu je ovšem nutno zdůraznit, že obory a vůbec celé lesní hospodářství byly velice pečlivě spravovány. O početních stavech zvěře byly vedeny přesné statistiky, aby si majitel udržoval o početních stavech zvěře v oborách přehled a mohl je také lépe regulovat. Na tomto místě můžeme jen jako zajímavost zmínit například loveckou statistiku z roku 1902 z panství Čechy pod Kosířem rodiny Sylva-Taroucca včetně škodné. Ta nás informuje o odstřelu 24 muflonů, 576 zajíců, 196 králíků, 124 bažantů, 82 koroptví, 11 křepelek, 8 holubů, 7 kun, 18 tchořů, 61 lasiček, 3 jestřábů, 54 krahujců, 224 vran, 105 psů, 125 koček a 582 veverek.⁴⁴⁰ O celé lesní hospodářství a obory se staral velice početný lesní personál, šlechta za tímto účelem zaměstnávala hajné, myslivce, oborníky či bažantníky. Jen jako příklad zde můžeme zmínit lesní zaměstnance na berchtoldském panství Buchlov pro rok 1916. V tomto případě se jednalo o vrchní lesníky Huberta Pelikana a Karla Motla, hajné Medarda Zamečnicka, Laurenze Novaka, Wenzela Hanáka, Johanna Eberleho, Mathiase Wintera, Josefa Pechata, Josefa Bačavčíka, Franze Petáka, Johanna Vaňka, Franze Schanderu, Antona Klvaňu, lesníka Eduarda Bartoše, lesní adjunkty Ctirada Horáka, Anselma Jurčičku, Ignatze Krále či Huberta Riegra a další osoby s provozem dále spojené.⁴⁴¹ Služby na velkostatku si většina zaměstnanců náležitě považovala, neboť pokud odváděli dobrou práci, byli za ni také náležitě oceněni a často zůstávala práce na velkostatku v rodinách i po několik generací. Ostatně podíváme-li se celkově na seznam lesních zaměstnanců u Berchtoldů v rozmezí let 1869 až 1936, vidíme, že se v něm vystřídal 106 osob, což na tak široký časový horizont není nijak vysoké číslo a opět to dokládá stálost zaměstnání na šlechtickém velkostatku. Jak vidno, péče o šlechtické obory a zámecké parky byla velice dobře organizována, aby zůstaly v pořádku zachovány i pro další generace. Nejinak tomu bylo také v případě vlastních zámeckých sídel, usazených zpravidla v samém středu rodinných dominií a obklopených právě romantickým zámeckým parkem.

Stejně jako ty se v průběhu 19. století měnily prakticky výhradně na parky anglického střihu, podobně tato módní vlna zasáhla také aristokratická sídla, byť samozřejmě ne všechna, neboť to souviselo nejen s vlastním vkusem majitele sídla, ale také s jeho finančními možnostmi. Přesto právě u vlastních venkovských sídel je tato anglická inspirace nejvíce patrná, ať již se jednalo o vnější podobu zámku, či alespoň o jeho vnitřní uspořádání a

⁴⁴⁰ MZA, F 46 Velkostatek Čechy pod Kosířem, kart. 113 Inventáře zámku, fol. 244.

⁴⁴¹ MZA, F 46 Velkostatek Buchlov, kart. 334, inv. č. 502 Evidence zaměstnanců, fol. 1–6.

vybavení. Takzvaný „gothic revival“ upoutával stále více především od let 1749 až 1754, kdy si v duchu gotiky vybudoval svůj zámek Strawberry Hill syn anglického ministerského předsedy Horace Walpole a následně podle něj napsal také svůj sugestivní gotický příběh Otrantský zámek.⁴⁴² Další z významných staveb, vystavěných v tomto novogotickém stylu, byl například zámek Douglas Castle postavený dle návrhu Wiliama Adama, Inverary Castle ve Skotsku a proslulým se pak stal zejména zámek sira Waltera Scotta Abbotsford, opět romanticky posazený do Skotské krajiny v letech 1812 až 1832.⁴⁴³ Když pak v roce 1834 vyhořela budova londýnského parlamentu, opět byla obnovena ve stylu tudorské gotiky a alžbětinské renesance, jako dvou národních exponovaných slohů.⁴⁴⁴ To stejné pak platilo pro rekonstrukci anglického královského zámku ve Windsoru, prováděnou pod dohledem francouzského architekta Viollet-le-Duca.⁴⁴⁵ V první polovině 19. století se už tato anglická vlna přesouvá také do střední Evropy a dále. Nicméně inspirace středověkou gotickou architekturou se na evropském kontinentu objevuje již v druhé polovině 18. století. Mezi jedny v prvních projevu inspirace středověkou architekturou patří neogotická Gabrielina věž v parku ve francouzském Ermennville či neogotická Neuenská brána v Postupimi, vystavěná v roce 1754 na přání pruského krále Friedricha Velikého.⁴⁴⁶ Další stavby v tomto duchu pak nacházíme v druhé polovině 18. století na panství vévody Leopolda III. Friedricha Franze Anhaltsko-Dessavského ve Wörlitz. Zde se jednalo o lovecký zámeček Haidenburg, vystavěný v neogotických tvarech, který měl vyvolávat dojem středověké ruiny a následně především proslulý tzv. Gotický dům, vystavěný v sedmdesátých letech 18. století. Právě v podobě těchto menších parkových staveb vstoupila neogotika také na naše území. K nejstarším příkladům zde patří gotický chrám zřízený v pozdním 18. století v parku u zámku v Krásném Dvoře, ve veltruském parku Jana Rudolfa Chotka byl v neogotických formách zbudován tzv. Červený mlýn, stejný stavitel pak stál za vybudováním romantické gotické zříceniny v parku u zámku Kačina. Největší proslulost pak získala umělá zřícenina Janova hradu, umístěná do již zmíněného lednického parku, vybudovaná na základě plánů architekta Josefa Hardtmutha v letech 1807 až 1810. Tento lovecký zámeček dal postavit Jan Josef I. kníže z Liechtensteina jako vzpomínku na Jana z Liechtensteina, ve 14. století hofmistra na habsburském dvoře. Tato mohutná stavba tedy na jedné straně odkazovala na

⁴⁴² Mžýková, Marie: Romantický historismus novogotika. Výběrový katalog. Zámek Sychrov, hrad Bitov 1995, s. 11.

⁴⁴³ Wainwright, Clive: The gothic revival in Britain from Walter Scott to Pugin. In: Mžýková, Marie (ed.): Kamenná kniha. Sborník k romantickému historismu-novogotice. Zámek Sychrov 1997, s. 33.

⁴⁴⁴ Mžýková, Marie: Romantický historismus novogotika, s. 11.

⁴⁴⁵ Pospíšilová, Marie: Romantické zámecké interiéry, s. 6.

⁴⁴⁶ Kuthan, Jiří: Aristokratická sídla období romantismu a historismu, s. 9.

rodinnou tradici a slavnou historii knížecí rodiny a na druhé straně plnila také funkci loveckého zámku. Vnější fasáda mohutné pevnostní stavby uvnitř ukrývala byt pro myslivce, několik obytných místností v prvním patře a především veliký lovecký sál vymalovaný v „gotickém“ stylu malířem Michaellem Roberem, doplněný po stěnách zavěšenou zbrojí. Právě tento velký sál pak sloužil pro přijetí lovců v době velkých honů. Oblibu neogotických forem dokládá v Lednicko-valtickém areálu ještě v roce 1855 vybudovaná kaple sv. Huberta, u které byly také každoročně zahajovány podzimní hony. V první polovině 19. století se pak gotika, a v této době již gotika anglického stříhu, prosazuje i v úpravách a výstavbě vlastních zámeckých venkovských sídel. Jedním z nejproslulejších zámků na evropském kontinentu, vybudovaným ve stylu tudorské gotiky se stal zámek nejmladšího bratra císaře Františka Josefa I. Arcivévody Maxmiliána Habsburského Miramare u Terstu. Tento zámek, posazený romanticky na skále nad mořskou hladinou vybudovali v letech 1854 až 1860 architekti Julius Hofmann, Carl Junker a Anton Hauser.⁴⁴⁷ Tento zámek byl v okruhu vídeňského císařského dvora, stejně jako vysoce senzitivní arcivévoda Maxmilián v rámci své rodiny, jistou výjimkou, neboť císařský dvůr zpravidla k potřebám své reprezentace těžil tradičně z odkazu klasických slohů renesance a baroka.⁴⁴⁸

Do našich zemí, a tudíž i do architektury venkovských šlechtických sídel na našem území, se dostal neogotický stavební sloh v polovině dvacátých let 19. století. Jako první zahájil stavbu svého zámku v tomto exponovaném slohu ve východočeském Hrádku u Nechanic František Antonín hrabě Harrach. Stalo se tak po jeho první anglické cestě, kterou podnikl společně s Janem Adolfem II. knížetem ze Schwarzenbergu v letech 1824 až 1825.⁴⁴⁹ Také Jan Adolf si následně na svém jihočeském panství nechal vystavět reprezentativní sídlo, kterým se stal zámek Hluboká, vybudovaný na základě plánu prominentního vídeňského architekta rakouské šlechty Franze Beera.⁴⁵⁰ V moravském prostředí se pak stejnému významu těší již zmíněný zámek v Lednici, který nechal v neogotických formách honosně přestavět v letech 1846 až 1858 podle projektů architekta Georga Wingelmüllera Alois II. Josef kníže Liechtenstein.⁴⁵¹ Z dalších zámeckých objektů, přestavěným v tomto módní stylu,

⁴⁴⁷ Pospíšilová, Marie: Podněty, zdroje a motivy inspirace pro uplatnění historismu v Českých zemích s uvedením příkladů. In: Mžuková, Marie (ed.): Kamenná kniha. Sborník k romantickému historismu-novogotice. Zámek Sychrov 1997, s. 61.

⁴⁴⁸ Jistou výjimku tvořil „středověký“ hrad Franzensburg v dolnorakouském Laxenburgu, který dal vystavět císař František I.

⁴⁴⁹ Zatloukal, Pavel: Příběhy z dlouhého století, s. 210; K anglické cestě Jana Adolfa knížete ze Schwarzenbergu viz. Sekyrová, M.-Vybíral, J.: Britská cesta Jana Adolfa ze Swarzenbergu roku 1825. Umění 46, Praha 1998, s. 129–145.

⁴⁵⁰ Zatloukal, Pavel: Příběhy z dlouhého století, s. 210.

⁴⁵¹ Zatloukal, Pavel: Architektura romantického historismu, s. 19.

můžeme jmenovat například zámek v Novém Světlově, kterou realizoval v letech 1846 až 1856 manžel Henrietty Haugwitzové Heinrich hrabě Larisch-Mönnich, přičemž tato stavba si také díky své podobě se zámek arcivévody Maxmiliána vysloužila přezdívku „slovácké Miramare“.⁴⁵² Dalším příkladem může být novostavba zámku v Bzenci Wilhelma Otty z Reichenbachu z let 1852 až 1855 či novostavba zámku v Českém Rudolci, přezdívaná jako malá Hluboká, kterou vystavěl po požáru starého zámku v Českém Rudolci podle vlastního návrhu Angelo von Picchioni.⁴⁵³ Ani tradičně francouzsky orientovaný rod Buquoyů se neubrání anglické inspiraci a ve čtyřicátých a padesátých letech ve slohu anglické neogotiky přestavěl svůj zámek v jihočeském Rožmberku. Dalších příkladů bychom samozřejmě našli bezpočet, zmínit můžeme ještě například přestavbu auersperských Žlebů, rohanského Sychrova, zámku Chyše rodu Lažanských, v námi zvoleném okruhu šlechticů v historizujícím slohu přebudovávají své sídlo v Čechách pod Kosířem Sylva-Tarouccové, romanticky svůj Bítov upravují také Daunové a Sokolnice přestavují Mittrowští. Přes nepochybně nejsilnější vliv anglické architektury poloviny 19. století se nedá popřít, že tato anglická inspirace neměla tak zcela výlučnou pozici. Vedle těchto anglických vzorů přicházela ke slovu i inspirace gotikou středoevropskou a postupem času sílil také zájem o formy italské renesance, méně časté pak byly vzory severské renesanční architektury. Gotické prvky však přicházely na řadu ve většině případů, byť se nejednalo o přestavbu celého sídla, ale pouze o drobnější architektonické detaily. Mluvíme-li tedy o vlně přestaveb aristokratických sídel v druhé polovině 19. století, je tedy nejlépe mluvit o přestavbách v historizujících slozích, které měly opět ukázat na dlouhou tradici rodiny a zdůraznit její postavení ve společnosti. V rámci soudobé architektury venkovských šlechtických sídel se záhy profilují dvě základní pojetí zámku. Jedná se o tzv. zámecké otevřené pojetí s otevřenou dispozicí, které reprezentují například zámky v Hrádku u Nechanic, Sychrově či Lednici. Druhým je pak tzv. hradní pojetí s uzavřenou dispozicí, které bylo použito při přestavbách zámků Hluboká, Žleby, Orlík či Sokolnice, kde bylo základním dispozičním motivem ústřední zámecké uzavřené nádvoří. Stavební činnost nejbohatších aristokratických rodů byla řízena prostřednictvím vlastních stavebních kanceláří, kde ležela hlavní práce na dvorních architektech, kteří zde vstoupili do trvalé služby. Také pro menší rody však pracoval zpravidla jeden a ten samý architekt, který se staral o veškeré stavební zakázky na všech panstvích dotyčného šlechtice, ať již se jednalo o stavby jakéhokoli druhu. U Schwarzenbergů tak dlouhodobě působil například Damas

⁴⁵² srov. Pokluda, Zdeněk. Nový Světlov. Osudy zámku a jeho držitelů. Bojkovice 2009.

⁴⁵³ Zatloukal, Pavel: Příběhy z dlouhého století, s. 211.

Deworezky či Jan Sedláček, u Liechtensteinů Georg Wingelmüller a Johann Heinrich, u Rohanů Josef Pruvot. U Mittrowských, kteří nám poslouží opět jako příklad z námi vybrané šlechtické skupiny, tuto funkci vykonával významný vídeňský architekt Carl Schleps, po jehož předčasně smrti v roce 1840 se této role ujal jeho mladší bratr Franz.⁴⁵⁴ Přestože Franz Schleps zpracovával pro Mittrowské veškeré jejich stavební zakázky, neznamenal to, že pracoval výhradně pro ně. Jeho jméno se objevuje v šedesátých letech v souvislosti s pracemi pro Liechtensteiny ve Valticích a vícero projektů vypracoval rovněž pro Zikmunda hraběte Berchtolda.⁴⁵⁵

Jak již bylo zmíněno, zámecké sídlo mělo tvořit spolu s okolním krajinářským parkem organický celek, proto jako příklad přestavby zámeckého sídla druhé poloviny 19. století použijeme opět sídlo rodiny Mittrowských, tedy Sokolnice. Sokolnický zámek se dostává do držení Vladimíra hraběte Mittrowského v druhé polovině čtyřicátých let 19. století jako součást dědictví po vymírajícím rodu Dietrichsteinů. Vladimír se totiž v roce 1844 žení s dědičkou části dietrichsteinského majetku Antonií hraběnkou Dietrichstein-Proskau. V roce 1847 Vladimír získává od sester Antonie, Terezie a Marie Dietrichstein-Proskau, plnou moc ke správě společného majetku,⁴⁵⁶ po smrti své manželky Antonie ve stejném roce se pak stává nabyvatelem panství Sokolnice, Blažovice a Tuřany. Vladimír byl v této době již majitelem například zámku v Dolní Rožince či starobylého hradu Pernštejn, který Petr Mašek ve své práci označuje jako hlavní sídlo Mittrowských,⁴⁵⁷ nicméně hlavním sídlem rodu se stává krátce po jeho nabytí právě zámek v Sokolnicích. Ten prošel prakticky hned v následujících letech důkladnou rekonstrukcí, o které bude pojednáno v následujícím výkladu, ale vůbec byl pak již pevně spjat s životem Vladimíra hraběte Mittrowského a dále i jeho syna. Sokolnický zámek měl oproti zámku v Dolní Rožince nezanedbatelnou výhodu ve své poloze blízko moravské metropole Brna, kde Mittrowští mimochodem na Velkém náměstí vlastnili i dům. Vladimír Mittrowský byl členem celé řady veřejných institucí, které v Brně sídlily. Byl například kurátorem Moravského průmyslového muzea, minimálně od roku 1869 působil v

⁴⁵⁴ Franz Schleps se po smrti svého staršího bratra ujímá jeho nedokončených zakázek a později vstupuje do služeb Mitrovských jako jejich architekt. Jeho stylové architektonické rozpětí již bylo mnohem širší než u jeho bratra, pohybovalo se ve škále od neogotiky až po švýcarský styl. V letech 1847 až 1867 se zabýval interiéry hradu Pernštejna (sál spiklenců, knihovna, mobiliář a neuskutečněné návrhy dostavby věže) i stavbami v okolí (vila Mitrovských v podhradí, hájovna Hodunka, starý dům zahradníků, skleníky), z nichž vyniká zejména neogotická hrobka Mitrovských přistavěná ke kostelu v Doubravniku v letech 1856 až 1867. Zatloukal, Pavel: Příběhy z dlouhého století, s. 132.

⁴⁵⁵ MZA, F 45 Velkostatek Buchlov,(IV. Mapy a plány), inv. č. 2829, evid. č. 36; inv. č. 2918-2920, evid. č. 177-181; inv. č. 2929, evid. č. 196-197.

⁴⁵⁶ MZA, G 147 Rodinný archiv Dolní Rožínka, kart. 10, inv. č. 398 Marie Dietrichsteinová-Proskau, Antonie Mitrovská a Terezie Mensdorffová-Pouillyová zplnomocňují Vladimíra Mitrovského ke správě jejich statků, fol. 1-3.

⁴⁵⁷ Mašek, Petr: Modrá krev, s. 210.

moravské metropoli jako člen zde sídlící Obchodní a živnostenské komory, byl dlouholetým kurátorem Moravsko-slezského ústavu pro hluchoněmé a v neposlední řadě také poslancem moravského zemského sněmu.⁴⁵⁸ Pro všechny tyto aktivity měl tedy sokolnický zámek v těsné blízkosti Brna ideální polohu, a ostatně i hlavní město monarchie Vídeň nebyla daleko. Jako hlavní sídlo rodu Mitrowských označila sokolnický zámek rovněž Moravská Orlice v nekrologu Vladimíra hraběte Mittrowského v roce 1899.⁴⁵⁹ Sokolnický zámek se také v průběhu let stával místem důležitých událostí, ať již to byly veřejné návštěvy či události soukromého rozměru. Již v předchozím textu bylo pojednáno o návštěvě císaře Františka Josefa I. na sokolnickém zámku ve dnech 21. až 24. prosince roku 1863. V roce 1879, konkrétně dne 23. září tohoto roku, zde přivítal Vladimír hrabě Mittrowský saského krále Karla, kdy byl při této příležitosti v parku vystrojen i velkolepý ohňostroj.⁴⁶⁰ Ve dnech 16. a 17. června roku 1884 zde hrabě Mittrowský oslavil i své 70. narozeniny. Jen pro ilustraci můžeme velice stručně zmínit průběh oslav. Již 16. června v půl deváté večer byl pro hraběte zorganizován pochodňový průvod kolem sokolnického zámku s vojenskou kapelou. Následující den v šest hodin ráno bylo pořádáno slavnostní „Tag Reveille“ opět s vojenskou kapelou a byla vypálena oslavná salva. V osm hodin pak následovala slavnostní mše v zámecké kapli a poté následovaly gratulace a pozdravné adresy, dále gratulace od mnoha obcí a před obědem slavnostní pochod spolku vojenských veteránů. Slavnostní oběd se pak uskutečnil ve tři hodiny odpoledne opět za produkce vojenské kapely, načež následovaly přestávky. Večer byl pak v zámecké oboře pořádán opět slavnostní ohňostroj.⁴⁶¹ Jak již bylo zmíněno, hrabě Mittrowský zde také každoročně v zámecké bažantnici pro své urozené přátele pořádal hony a na sokolnickém zámku ukončil i svou životní pouť, když zde zemřel 6. května roku 1899. V neděli 9. května byly pak ve zdejší zámecké kapli slavnostně posvěceny i jeho ostatky.⁴⁶² Sokolnický zámek byl tedy jako hlavní rodové sídlo neodmyslitelně spjat s jeho životem a hostil nejvýznamnější události, proto není divu, že vedle odpovídajícího komfortu bydlení, musel svému majiteli odpovídajícím způsobem posloužit i pro potřeby vnější prezentace. Proto prošel celý zámek nedlouho po jeho získání důkladnou přestavbou a v pozdější době získal při další přestavbě také nový historizující háv.

⁴⁵⁸ V souvislosti s výše uvedenou činností bude o Vladimírovi hraběti Mittrowskému pojednáno ještě v následujícím textu.

⁴⁵⁹ Moravská Orlice, 37, 1899, č. 80, 8. 4., s. 2.

⁴⁶⁰ MZA, F 89 Velkostatek Sokolnice, kart. 1614 Zámek, hauptfasc. LXXXIII, fasc. B Vyúčtování vydání spojených s návštěvou saského krále Karla v Sokolnicích 23. září 1879, fol. 716.

⁴⁶¹ MZA, F 89 Velkostatek Sokolnice, kart. 1614 Zámek, hauptfasc. LXXXIII, fasc. B Vyúčtování vydání spojených s návštěvou saského krále Karla v Sokolnicích 23. září 1879, fol. 716.

⁴⁶² MZA, F 89 Velkostatek Sokolnice, kart. 1614, inv.č. LXXXIII Zámek, fasc. J Pohřební slavnost za Vladimíra hraběte Mitrowského 1899, fol. 154.

K přestavbě sokolnického zámku najdeme alespoň zmínku v publikaci Jiřího Kuthana,⁴⁶³ který rekonstrukci zámku datuje někdy bezprostředně po roce 1843. Nicméně dle dochovaného archivního materiálu ve fondu velkostatku Sokolnice můžeme stavební úpravy zámku rozdělit do dvou etap. První probíhala opravdu krátce po nabytí zámku přímo do vlastnictví hraběte Mittrowského mezi léty 1851 až 1853, a alespoň co se týkalo slohového architektonického pojetí, výrazněji vnější podobu zámku nezměnila. Jiné to už bylo v letech 1884 až 1885, ve kterých proběhla další zámecká přestavba, kdy byl zámek přestavěn v historizujícím slohu. Tato etapa byla zahájena přístavbou zvonice a následně pokračovala přebudováním vnějších fasád, které zcela změnily vnější vzhled budovy. Jak již bylo výše řečeno, první úpravy zámecké budovy proběhly mezi léty 1851 až 1853, tedy souběžně s úpravami nejbližšího zámeckého okolí, to jest parku a zámecké obory. Na přestavbu zámku dozorovali vedle hraběte Mittrowského ředitel velkostatku Alois Sukup a již zmíněný architekt Mittrowských Franz Schleps, oběma je podepisována většina stavebních vydání a účtů. Jak moc se na přestavbě vlastními návrhy podílel i sám hrabě Mittrowský bohužel není možné určit, neboť v archivu velkostatku ani rodinném archivu se dochovalo pouze několik listů, které si s Franzem Schlepsem vyměnili, a to na ucelenější představu o invenci samotného majitele zámku nestačí. Přirozeně o účetní stránce věci si hrabě Mittrowský udržoval značný přehled, drtivá většina účtů je totiž jím samotným signována. K těmto prvním úpravám sokolnického zámku se bohužel nedochovaly žádné stavební plány, což by také mohlo svědčit o tom, že se úpravy týkaly především vnitřních prostor zámku, které měly svému majiteli poskytnout hlavně odpovídající komfort bydlení, a samotná vnější podoba zámku výraznějších změn nedoznala. Vzhledem k absenci stavebních plánů jsme tedy nuceni vycházet primárně ze zachovaných účetních záznamů ve stavebních denících. Dle těch můžeme datovat počátek prací na přestavbě sokolnického zámku přibližně od května roku 1851, z 10. května pochází první zápis ve stavebním deníku, poslední zápis je pak datován 12. prosincem roku 1853, přičemž celý stavební deník byl uzavřen k 1. červnu roku 1854.⁴⁶⁴ Hlavní položku stavebního deníku představovaly především zednické práce, přestavba započala různými terénními úpravami, bouráním starého zdiva a jeho nahrazováním novými zdmi, přičemž ovšem nebyla narušena základní dispozice zámku. Nově byl upraven především vjezd k zámecké budově, kde byly po obou stranách vybudovány dva zcela nové pilíře, důkladně byla opravena také vstupní hala a omítky hlavních obvodových zdí zámku. V

⁴⁶³ Kuthan, Jiří: Aristokratická sídla období romantismu a historismu, s. 279.

⁴⁶⁴ MZA, F 89 Velkostatek Sokolnice, kart. 1501 Stavební záležitosti rozličných budov, sign. XI D, fol. 506–545.

účtech nacházíme rovněž položky za popruhované sloupy, účet za nový ohradník kolem zámecké bažantnice, což dokládá čilý stavební ruch také v samém okolí zámku. Dále nacházíme v účtech doklady o úpravě vjezdu do zámku a s tím spojenou úpravu komunikací, nové vydláždění těchto komunikací, rekonstrukci zimní zahrady, opravu dalších omítek a především důkladnou rekonstrukci průčelí se vstupním rizalitem v místě hlavního vjezdu do sokolnického zámku. Právě toto průčelí mělo vítat hosty, přijíždějící na zámek, svým reprezentativním vzhledem. Byla proto provedena také rekonstrukce a výzdoba balkonu nad hlavním vjezdem do zámku. Na balkon byly umístěny dva gotické podstavce, což je první zmínka o umístění nových gotických prvků na sokolnickém zámku. Vstup na balkon byl vyřešen obloukovitým překladem, do něhož byly následně vloženy dvojité balkónové dveře. Nad tímto ústředním balkonem byl pak do fasády zámku umístěn velký erb rodu Mittrowských, který měl jasně návštěvníky vítat již při průjezdu od vstupní brány do zámeckého areálu. Ostatně právě šlechtický erb byl jednou ze základních složek symbolického kapitálu každé šlechtické rodiny a měl připomínat vážnost, dlouhou a slavnou historii rodiny. Není proto divu, že byl tento umístěn na čelní místo při vjezdu do sokolnického zámku. Navíc byly po obou stranách vjezdu na fasádu zámku umístěny dva menší erby. Na levé straně se jednalo o erb Dietrichsteinů, jako odkaz na bývalé majitele zámku a spříznění s tímto významným moravským šlechtickým rodem, a především jako odkaz na milovanou první manželku Vladimíra hraběte Mittrowského Antonii. Pravou stranu vjezdu pak zdobí erb šlechtické rodiny Salis-Zizers, ze kterého pocházela druhá manželka hraběte Mittrowského Julie, kterou si vzal v roce 1850. Na nové pilíře po obou stranách vjezdu byly také umístěny kamenné pamětní desky. Dále pokračovaly práce především v interiérech zámku, došlo například k výměně starých drolících se dlažeb, dále nacházíme účty za provedení nejrůznějších nadezdívek, překlenutí rozbité špalety zdi či opravy a výměnu dveří. Dalším záznamem je také účet za opravení dvaceti osmi širokých dubových schodů na hlavním zámeckém vstupním schodišti. V rámci tesařských prací probíhalo odstraňování zhroutených půdních kleneb, likvidace a odstraňování staré fošnové střechy. V souvislosti s tímto nacházíme přirozeně velké množství účtů za nové pozednicové trámy, trámové pojivo, hoblované dubové desky a vůbec vše, co s rekonstrukcí nových krovů souviselo. Vyúčtování jednotlivých tesařských prací na zámku bylo rozdělené na běžné tesařské práce, jako bylo například hoblování a úprava trámů, a obtížnější tesařské práce, které probíhaly přímo na střeše zámku. V rámci kamenických prací šlo především o usazení a zatmelení nových dlažeb, mino jiné také na nově rekonstruovaném balkónu nad vstupem do zámku. Tyto práce zde dle archivního materiálu prováděl kamenický mistr Moser, ale například opravu dlažby v

zámecké kuchyni prováděl jiný kamenický mistr, a sice Anton Fischer z Boskovic, z 22. prosince roku 1851 pochází například účet za dvanáct čtverečních sáhů kamene a tmel právě na opravu zámecké kuchyně.⁴⁶⁵ Dále se z účtů dovídáme o vyplacení mzdy za osm dní práce pro jistého kameníka Salaträna, o další výplatě pro Antona Fischera a také výplatě pro kamenické pomocníky a kamenické sdružení. Co se týkalo klempířských prací, které navazovaly na tesařské práce při obnově krovů, nacházíme zde účty za opravu starých a dodání nových rýn pro novou zámeckou střechu, dále účty za parapety z černého plechu do zimní zahrady a podobně. Pod klempířskými pracemi je zpravidla uvedeno jméno klempířského mistra Pillera. Na truhlářských pracích na sokolnickém zámku se zčásti podílel truhlářský a stolařský mistr Theophil Smapal a zčásti rebešovický truhlářský mistr Cenker. Opravu parket v jednotlivých zámeckých místnostech měl zase na starosti Phillip Lerchenfelder. Na zámečnických pracích se zase podíleli zámečnickí mistři Fretensi, Kopetzky a telnický zámečnický mistr Jochman. V tomto případě se jednalo především o kování dveří, oken nebo o dodání mříží na klenutá okna. Sklenářské práce pak v této době prováděl na zámku sklenářský mistr Malý. Natěračské práce zahrnovaly především nátěry oken a dveří, ale také například nátěry zámeckých střech térem, které prováděl natěrač Karl Langer spolu s nádeníkem Andreasem Klitslem. Opravu kamen z roku 1853 pro zámek obstaral pražský hrnčíř Janota.⁴⁶⁶ Dále nacházíme ve stavebním deníku účet za rozličné opravy od vídeňského strojníka Nicoladoniho ještě z roku 1854.⁴⁶⁷ Sochařské práce na zámku pak měl na starosti kroměřížský sochařský a kamenický mistr Franz Schönig, jehož účet byl zaslán hraběti Mittrowskému 20. listopadu roku 1853.⁴⁶⁸ Na sochařských pracích se však nemalou měrou podílel také sochař Josef Břenek, který pro rodinu Mittrowských vytvořil i tympanon portálu rodinné hrobky v Doubravníku a rovněž pracoval na úpravě interiérů hradu Pernštejna v šedesátých letech 19. století. Výmalbu všech zámeckých pokojů pak provedl spolu s pomocníky malíř pokojů Tomas. Ze salmovských blanenských železáren byla dovezena také dvojice kamna, ta první byla určena do koupelny u pokoje pro hosty a ta druhá do panského oratoria v zámecké kapli. Do zámecké kaple, umístěné v zadní části zámku sousedící se zámeckým patrkem, byla dodána rovněž troje gotická okna, rovněž ze salmovských železáren v Blansku. Co se pak týkalo kovářských prací, ty prováděl pro hraběte Mittrowského při této přestavbě sokolnický kovář Martin Hájek. Ostatně jak z předchozího textu jednoznačně vyplývá, většina řemeslníků, kteří na rekonstrukci sokolnického zámku

⁴⁶⁵ MZA, F 89 Velkostatek Sokolnice, kart. 1501 Stavební záležitosti rozličných budov, sign. XI D, fol. 16.

⁴⁶⁶ MZA, F 89 Velkostatek Sokolnice, kart. 1501 Stavební záležitosti rozličných budov, sign. XI D, fol. 20.

⁴⁶⁷ MZA, F 89 Velkostatek Sokolnice, kart. 1501 Stavební záležitosti rozličných budov, sign. XI D, fol. 19.

⁴⁶⁸ MZA, F 89 Velkostatek Sokolnice, kart. 1501 Stavební záležitosti rozličných budov, sign. XI D, fol. 96.

pracovali, pocházela především z blízkého okolí či regionu. Jedinou výjimkou byl v tomto případě již zmíněný vídeňský strojník Nociladoni a také sochař Josef Břenek, nicméně ten zpracovával pro Mittrowské i řadu jiných zakázek. Josef Břenek byl ostatně jako sochař mezi moravskou šlechtou oblíbený, vedle zakázek pro rodinu Mittrowských pracoval také pro rodinu Belcredi na jejich zámku v Líšni. Tato první přestavba sokolnického zámku mezi lety 1851 až 1853 neměla ani tak zásadní vliv na celkové vnější slohové pojetí zámku, nýbrž měla hraběti Mittrowskému zajistit komfortní bydlení. V nově rekonstruovaném portálu zámeckého vstupu byl vytesán rok 1853, tedy rok přestavby tohoto zámeckého sídla, které mělo odpovídajícím způsobem reprezentovat postavení Vladimíra hraběte Mittrowského ve společnosti a bylo i připraveno na vzácné události, jakou byla například již zmíněná návštěva císaře Františka Josefa I. či saského krále Karla. Tato přestavba sokolnického zámku v první polovině padesátých let 19. století měla vedle praktického také nezanedbatelný symbolický význam. V této souvislosti můžeme uvést zajímavou paralelu z historie rodu. V roce 1769 byl do hraběcího stavu povýšen jeden z předků Vladimíra hraběte Mittrowského Jan Křtitel. Ten byl vlastníkem zámku Žádlovice a ihned po svém povýšení do hraběcího stavu nechal svůj zámek honosně přestavět, což bylo možno chápat jako důležitý symbol sebe prezentace v rámci jeho nového postavení ve společnosti a v především v hierarchii první společnosti monarchie. Právě reprezentativní sídlo mělo totiž v první řadě odrážet jeho novou pozici na společenském žebříčku. Také sňatek Vladimíra hraběte Mittrowského s Antonií hraběnkou z Dietrichsteina znamenal posílení pozice Mittrowských v rámci první společnosti, vezmeme-li v potaz již zmíněnou důležitost příbuzenských vazeb a kontaktů. Ostatně spříznění s nejvýznamnějšími šlechtickými rodinami bylo, jak jsme již viděli, přímo zpodobněno na hlavním průčelí zámku v podobě trilogie tří erbů: Mittrowských, Dietrichsteinů a rodu Salis Zizers. Toto spříznění s jedním z historicky nejvýznamnějších rodů Moravy, byť v polovině 19. století jeho postavení již upadalo, znamenalo opět upevnění pozice Mittrowských v rámci aristokratické společnosti, tedy mezi nejvyšší zemskou šlechtou. Vladimír začal s přestavbou sokolnického zámku jen několik let po svém sňatku, přičemž toto zdržení bylo zapříčiněno pouze uspořádáním vlastnických poměrů. Zároveň měla přestavba v symbolické rovině znamenat pevné ukotvení Mittrowských uprostřed jejich nových držav a jistě měla také odkázat, a snad i navázat, na slavnou dietrichsteinskou tradici. Ostatně odkaz na předchozí šlechtické majitele sídla zůstal například na vstupním portálu do hradní kaple, kde zůstal zachován latinský nápis, upomínající na zbudovatele kaple Leopolda hraběte z Dietrichsteina, přestože zbytek zámku doznal během další přestavby v osmdesátých letech 19. století značných změn.

Další přestavba sokolnického zámku započala v roce 1884, kdy byla k zámecké budově přistavěna nová zvonice. Nutno dodat, že tato přestavba je již spojena především se jménem Vladimírova syna a dědice rodinného majetku Vladimíra hraběte Mittrowského mladšího, kterým je také signována většina stavebních vydání. Zdá se tedy, že tato přestavba, která dala celému zámku zcela nový historizující kabát, byla již dokladem nového vkusu hraběte Mittrowského mladšího. Jak již bylo řečeno, tato druhá přestavba byla zahájena přístavbou zámecké zvonice, která byla umístěna do čelního zámeckého průčelí, přímo nad hlavní vjezd do zámku, na robustní vstupní věž, pod kterou se nacházel již zmíněný balkon. K této přestavbě se vedle nezbytných stavebních účetních deníků dochovala i řada plánů, nákresů tedy i podrobné plány samotné zvonice. Tyto plány však byly již vypracovány brněnským stavebním mistrem Karlem Friem a pod jeho dohledem také všechny práce probíhaly. Veškeré plány, ať již se jednalo o plány půdorysné, plány opěrné konstrukce, plány vnitřní dispozice i plány vnějšího vzhledu zvonice, jsou datovány 19. lednem roku 1884.⁴⁶⁹ Vzhledem k faktu, že se první účty za stavební práce objevují již s datem 23. února téhož roku,⁴⁷⁰ je nepochybné že celá výstavba začala prakticky neprodleně po zhotovení plánů. Stavební práce probíhaly podle všeho poměrně rychle, neboť výstavba zvonice byla dle stavebního deníku ukončena již někdy před 14. červnem téhož roku, kdy byly vyčísleny celkové náklady a předloženo celkové vyúčtování celé stavby.⁴⁷¹ V rámci uvedených nákladů najdeme účty pro zmíněného stavebního mistra Karla Friema, brněnského klempíře Gustava Retschlaga a brněnského natěrača Wilhelma Sklenáře. Tesařské práce pak obstaral tesařský mistr Stříž. Samotná zvonice byla zbudována ve čtvercovém půdorysu a umístěny do ní byly dva zvony, které byly ukotveny na pevné konstrukci, zhotovené z dubového dřeva. Zastřešení zvonice bylo vyřešeno sešíkmenou stříškou, která byla doplněna o ozdobnou věžičku. Důležité je, že stříška byla ze všech stran zcela skryta za ozdobným cimbuřím, které již předznamenávalo budoucí romantickou podobu celého zámku. Navenek měla tedy celá zvonice budit dojem středověké strážní věže, která měla dát celému objektu zámku vzhled starého hradu a tím docílit dojmu starobylosti sídla. Romantický výraz zvonice umocnilo také drobné rozšíření zvonice při jejím horním okraji a doplnění ozdobným obloučkovitým vlysem. Vybudování této romanticky ztvárněné zvonice pak předznamenalo další romantickou přestavbu celého sídla. Tato módní vlna tedy zasáhla sokolnický zámek s

⁴⁶⁹ MZA, F 89 Velkostatek Sokolnice, kart. 1501 Stavební záležitosti rozličných budov, sign. XI D, fol. 479–481.

⁴⁷⁰ MZA, F 89 Velkostatek Sokolnice, kart. 1501 Stavební záležitosti rozličných budov, sign. XI D, fol. 478.

⁴⁷¹ Celkové náklady činily 1067,05 zlatých. MZA, F 89 Velkostatek Sokolnice, kart. 1501 Stavební záležitosti rozličných budov, sign. XI D, fol. 490.

mírným zpožděním po tom, co nejvýznamnější aristokratické rody přestavěly svá sídla již kolem poloviny 19. století. V roce 1885 tak bylo přikročeno k přestavbě celého zámku v romantizující podobě, kterou si ostatně dochoval až dodnes. Opět můžeme v tomto případě vycházet ze stavebních deníků a účetních záznamů, ale také ze stavebních plánů, které se v tomto případě rovněž dochovaly. Vypracování plánů přestavby bylo znovu zadáno stavebnímu mistrovi Karlu Friemovi, což nepochybně znamenalo, že byl hrabě Mittrowský s přestavbou a konečnou podobou jím vybudované zámecké zvonice spokojen. Přestavba vlastní zámecké budovy tedy spočívala jak ve sjednocení celého vnějšího vzhledu zámku do romantizujících forem, které měly opět imitovat staré středověké sídlo, ale také v přestavbě a především vybudování nových zámeckých traktů v levé části zámeckého čelního křídla, a vůbec v dobudování levého křídla zámku, kde byly umístěny nové pokoje pro Vladimíra hraběte Mittrowského mladšího. Dále byly upraveny hostinské pokoje, staré zámecké skleníky byly zbourány, přeneseny a nově instalovány při kuchyňské zahradě, kde bylo zřízeno také nové vodovodní potrubí. Došlo také k vybudování nových ohnivzdorných archivů nad salou terrenou, byly upraveny pokoje pro čeledíny ve staré části zámku, došlo k úpravě kanalizace, přičemž na zámeckém dvoře byla kanalizace vybudována zcela nová, a následovala celá řada menších stavebních úprav. Jak vidno, nešlo tedy pouze o přestavbu v romantizujícím duchu, ale v souvislosti s tím došlo k celé řadě moderních úprav, které měly odpovídat novým standartům bydlení konce a přelomu 19. století. Předběžný rozpočet přestavby zámecké budovy dokončil a předložil Karl Friem k 15. lednu roku 1885,⁴⁷² je tedy nepohybné, že práce na nových plánech na přestavbu celého zámeckého sídla započaly bezprostředně po dokončení zámecké zvonice v červnu roku 1884. První plán podoby zámeckého průčelí v historizujících formách s cimbuřím je datován 20. listopadem téhož roku, a hned následně bylo vypracováno několik plánů, které řešily uspořádání vnitřních dispozic zámku, tedy jednotlivých zámeckých prostor a pokojů. První plán vnitřního uspořádání zámku, obsahující náskres přízemí a prvního patra zámku, je datovaný 22. listopadem. Hrabě Mittrowský nebyl pravděpodobně s tímto řešením zcela spokojen, proto byla vypracována další verze, která se oproti původnímu plánu lišila pouze velikostí zámeckých toalet a loveckého salónku, a ta je datována 25. listopadem. I tento plán však byl ještě jednou, byť pouze v drobnostech, přepracován a definitivní verze plánu přebudování vnitřních prostor byla předložena 15. ledna roku 1885.⁴⁷³ Několik verzí plánu naznačuje fakt,

⁴⁷² MZA, F 89 Velkostatek Sokolnice, kart. 1501 Stavební záležitosti rozličných budov, sign. XI D, fol. 446.

⁴⁷³ MZA, F 89 Velkostatek Sokolnice, kart. 1501 Stavební záležitosti rozličných budov, sign. XI D, fol. 447–450.

že měl hrabě Mittrowský o svých nárocích na vnitřní uspořádání zámku přesnou představu, kterou hodlal uspokojit. Paralelně s vnitřními plány byly vytvořeny i plány na nové zastřešení zámecké budovy, které opět souvisely s měnicí se vnější tváří celého zámku. Ještě v říjnu roku 1885 se ve vnitřních plánech objevuje poslední změna, kdy byla věžní místnost umístěná pod zámeckou věží nad hlavním vstupem do zámku, a ze které ústily dveře právě na zámecký balkon, nahrazena loveckým salonkem. Ten se tak stal prostornějším a navíc získal nové umístění v samém středu čelního zámeckého křídla. Tato skutečnost opět dokládá, jaký význam pro šlechtice tento salon měl, neboť tato místnost vybavená trofejemi a loveckými zbraněmi opět odkazovala na pevné sepětí zámeckého pána s přírodou a myslivostí, a sloužila tedy k představení jeho loveckého umění. O významu lovu a honiteb v životě šlechtice už byla ostatně krátce řeč. Na místě původního loveckého salonku byly následně zbudovány zámecké toalety a na jejich původním místě byla umístěna menší místnost pro hraběte Mittrowského bez konkrétního označení. Práce tedy nepochybně začaly už někdy v lednu roku 1885 a teprve průběh stavebních prací přiměl hraběte Mittrowského k těmto změnám. To ale nic neměnilo na plynulém průběhu prací na vnějších fasádách zámku v historizujícím hávu. Odhlédneme-li od prací na fasádách, tak veškeré plány a jejich následná realizace se týkala výhradně levé strany hlavního zámeckého průčelí, nalevo od hlavního vjezdu do zámku, a také levého křídla zámecké budovy, kde došlo ke změně dispozice celé stavby. Na tomto místě se totiž nacházely již zmíněné staré zámecké skleníky, které byly z tohoto místa přeneseny ke kuchyňské zahradě. Namísto nich zde bylo vybudováno zcela nové patro, které mělo sloužit jako obytné prostory pro rodinu Mittrowských. Tím také bylo celkově uzavřeno vnitřní zámecké nádvoří, celé stavba získala uzavřený charakter a především bylo sjednoceno zámecké průčelí, které tak působilo jistě majestátnějším a reprezentativnějším dojmem. Vzhledem ke zmínce ve stavebním deníku o menších opravách pokojů pro čeledíny ve „starém zámku“,⁴⁷⁴ můžeme usuzovat, že ostatní zámecká křídla, co se vnitřních dispozic týká, zůstala přestavbou prakticky nedotčena a přetrvala přestavbu v takřka nezměněné podobě. Nejvýraznější a na první pohled patrnou změnou tak byla nová historizující vnější podoba sokolnického zámku. Plány na vnější fasádu zámku se dochovaly dva. Jednak se jednalo o plán zámeckého průčelí z 20. listopadu roku 1884 a tím druhým byl plán zámeckého pavilonu na levé straně zámeckého čelního křídla, datovaná 10. květnem roku 1885.⁴⁷⁵ Na jeho základě přibyla mezi ozdobnými věžičkami po stranách střech pavilonu kovová ozdobná mříž. V průčelí zámku byla rekonstruována vstupní obloukovitá brána se vstupním portálem,

⁴⁷⁴ MZA, F 89 Velkostatek Sokolnice, kart. 1501 Stavební záležitosti rozličných budov, sign. XI D, fol. 417.

⁴⁷⁵ MZA, F 89 Velkostatek Sokolnice, kart. 1501 Stavební záležitosti rozličných budov, sign. XI D, fol. 452.

ve kterém byl však zachován letopočet 1853 jako datum první přestavby zámku, provedené ještě Vladimírem hrabětem Mittrowským starším. Nad hlavním vjezdem zůstal zachován masivní balkon, podpíraný po obou stranách dvěma polosloupky s kamenným zábradlím, na jehož každé straně byly umístěny dvě ozdobné kamenné vázy. Na balkon vedly dvojité obloukovité dveře a rekonstrukce se dočkaly také erby umístěné na zámecké fasádě. Ústřední hradní věž byla doplněna obloučkovitým vlysem, který se nacházel hned pod nově vybudovaným ozdobným cimbuřím. To mělo jediný cíl, a to sjednotit zámecké průčelí a dodat celé stavbě vzhled hradního středověkého sídla. Z ústřední věže pak vystupovala již zmíněná zvonice, která měla na každé straně zabudované obloukovité okno, na čelní straně věže byly umístěny hodiny. Celé průčelí zámku bylo z obou stran zakončeno rohovými pavilony. Tyto pavilony však nejsou souměrné, vzhledem k svažitému terénu má pavilon na pravé pohledové straně zámku oproti té levé jednu spodní řadu oken pod římsou navíc. Tento větší pavilon má dvě řady oken po čtyřech a sedlovou střechu s ozdobnou věžičkou. Ve vyšším patře jsou okna zřetelně menší, další drobná románská okna se nacházejí v ozdobných výstupcích z hradní zdi, prostor mezi nimi je pak vyplněn okrasnými štukovými motivy. Střecha je zdobena dvěma věžičkami, opět plnící pouze okrasnou funkci, mezi které byla pak umístěna již zmíněná okrasná mříž. Celé zámecké průčelí je rozděleno vodorovnou římsou, pod níž je patrné kvádrové zdivo s menšími okny, tyto kvádry měly asi opět imitovat pevné hradby středověkého sídla. Nad římsou je zeď hladce omítnuta, jsou zde umístěna obloukovitá okna, nad každým z nich je pak ještě menší kruhové rozetové okno, další z ozdobných historizujících prvků sokolnického zámku. Celé průčelí je opět zakončeno ozdobným cimbuřím, za kterým již vystupuje sedlová střecha. Právě na tomto místě je patrný rozpor mezi záměrným historizujícím zveřejněním stavby a praktičností nového moderního věku. Toto historizující pojetí fasád zámku, mělo opět poukazovat na dlouho a slavnou historii rodiny majitele sídla, ale zároveň jakoby vytvářelo i jistou fortifikační hradbu či symbolickou bariéru mezi světem šlechty a v této době se stále vzrůstající občanskou společností. Stejně tak jakoby tyto historické hradby měly pevně zakonzervovat zvyky, obyčeje a tradice, na kterých šlechta i v moderním věku pokročilého 19. století stále tak lpěla. Úpravy vnějších fasád zámku se však netýkaly pouze zámeckého průčelí, ale samozřejmě i ostatních zámeckých křídel, i když ta oproti čelní straně zámku už pochopitelně nepůsobila tak zdobným a reprezentativním vzhledem. V rámci prací proběhly pravděpodobně pouze opravy omítek, cimbuří, tak výrazné na zámeckém průčelí, se na bočních křídlech zámecké budovy vůbec neuplatnilo. Zdobnějším dojmem působilo až zámecké křídlo, sousedící se zámeckým parkem, ostatně právě v parku se, jak jsme viděli, konala celá řada akcí a oslav.

Vzhledem k tomu, že jsme se v souvislosti s budováním parku již zmínili s jeho promyšlenou kompozicí, která měla nabízet některé zajímavé zpětné pohledy na zámeckou budovu, není divu, že si na výzdobě této fasády zámku dal stavebník opět více záležet. V tomto severním zámeckém křídle se nachází zámecká kaple, a proto tomuto křídlu dominují tři gotická okna s motivem kříže ve svém vrcholu. Jak již bylo zmíněno, tato okna byla dodána již během první přestavby zámku ze salmovských železáren v Blansku. Levý pavilon tohoto křídla se zámeckou kaplí je opět dozdoben okrasnými věžičkami, drobnými románskými okny a štukovými prvky. Přes opravu vnějších fasád, zůstala vnitřní barokní výzdoba kaple zachována v původní podobě, včetně již zmíněného nápisu na pamětní desce nad vchodem. Reprezentativnější zpracování vnější fasády kaple a zachování barokní okázalé výzdoby v interiéru kaple svědčí o hluboké křesťanské víře a významu náboženství pro majitele sídla. Pro veškerou rodovou šlechtu měla ostatně upřímná křesťanská víra nezastupitelné místo a opět zde vystupuje na povrch konzervativní myšlení šlechty, kde hrála církev a křesťanská morálka zásadní úlohu. Uprostřed severního křídla, v ose s hlavním vstupem do zámku, byl umístěn vchod do zámeckého parku. Nad ním pak byla situována další z ozdobných věžiček obehnaná drobným cimbuřím. Nad průchodem do zámeckého parku se nachází heslo rodu Mittrowských „Aetrenus, quia purus“ (Věčný, protože čistý), oblíbené zejména v 18. století, a také menší erb rodu. Jak píše ve své publikaci Jiří Kroupa, mělo heslo vyjadřovat hrdost na staré a jednoduché erbovní znamení.⁴⁷⁶ Rozsáhlé úpravy se však, jak již bylo zmíněno, netýkaly pouze vnějších fasád zámecké budovy, ale také vnitřních zámeckých místností. Hlavním vstupem se návštěvník dostal do hlavního vestibulu zámku, odkud vedlo hlavní zámecké schodiště do obytného reprezentativního prvního patra zámku, a kudy mohl návštěvník přímo projít na zámecké nádvoří. Přízemí předního křídla bylo určeno především pro služebnictvo. Byly zde umístěny dvě spíže, ta menší byla dle plánu z roku 1885 rozdělena na příruční spíž a předsíňku, dále se zde nacházela zámecká kuchyně, místnost pro služky s kamny a také vchod do zámeckého sklepa, nacházejícího se pod levým pavilonem zámeckého průčelí. Za všemi těmito místnostmi vedla průchozí spojovací chodba s okny do zámeckého dvora a ústící do komory. První patro bylo výhradně určeno jako obytné pokoje pro rodinu Mittrowských. Nad hlavním schodištěm do prvního patra vedlo ještě jedno menší schodiště do věžní místnosti, kde byl pak následně umístěn lovecký salonek a kam byla také instalována nová kamna. V prvním patře byly projektovány čtyři místnosti, které byly navzájem průchozí s okny obrácenými před zámek. Směrem od loveckého salonku se jednalo o menší šatnu,

⁴⁷⁶ Kroupa, Jiří: Alchymie štěstí. Pozdní osvícenství a moravská společnost 1770-1810. Brno 2006, s. 189.

jídelnu, pokoj hraběte Mittrowského a největší místnost na zámku, kterou byl rohový salón s dveřmi na boční zámecký balkon. Spolu s loveckým salonkem se pravděpodobně jednalo o nejreprezentativnější místnost na sokolnickém zámku. Ve všech místnostech byla v rámci modernizace umístěna také zbrusu nová kamna. Na druhé straně s okny do zámeckého dvora byly umístěny tři místnosti, jednalo se o „Credenz“, toalety a další menší pokoj hraběte Mittrowského. V novém levém traktu zámku pak vedla chodba opět s okny do zámeckého dvora, vedle rohového salónu se pak nacházela ložnice se spojovacími dveřmi do koupelny. Dále byla v tomto novém traktu umístěna místnost, označována v plánech jako „kamerjunserzimmer“ a šatna. Tímto traktem byla celá dostavba zámku dokončena a celý zámek jím byl dostavěn do tzv. hradního pojetí se sevřeným zámeckým nádvořím. Moderní doba však kladla také nové požadavky na hygienu, a tak byla již v létě roku 1883 na zámeckém dvoře vybudována nová kanalizace, opět na základě plánů vypracovaných Karlem Friemem. S tímto jménem byla také spojena většina vydání a účtů, ale objevují se zde také účty od různých stavebních firem. Na tomto místě můžeme například uvést brněnské firmy Till, Lidl a Hübler, Carl Meyer a syn či firmu Windsor. Dále můžeme v účtech najít dodávky materiálu z vápenky Kousal, účet od modřické firmy Josef Bartl za stavební písek, dovoz řezaného dříví od brněnské dřevařské firmy či dodávky z brněnského kamenolomu. Oproti přestavbě z let 1851 až 1853 se v účtech objevují jména řemeslníků spíše sporadicky a účty pocházejí především od celých firem. I v tom je patrný posun od poloviny 19. století. Co se ale nezměnilo, byl fakt, že se opět jednalo o firmy především z blízkého okolí, kde se samozřejmě tolik neprodražila doprava stavebního materiálu. Celkově byl však stavební deník uzavřen až 28. březnu roku 1886 a celkové náklady na přestavbu sokolnického zámku se nakonec vyšplhaly na částku 20 360 zlatých.⁴⁷⁷ Touto přestavbou z let 1884 až 1885 tak získal sokolnický zámek svou finální podobu, ve které byl používán posledními příslušníky rodiny Mittrowských a v jaké se ostatně dochoval dodnes. Tento nový reprezentativní vzhled sídla byl nezbytný pro to, aby mohl zámek odpovídajícím způsobem plnit funkci hlavního rodového sídla. Jeho nový historizující háv měl zámku dodat opět na historičnosti, a stejně jak byl tento zámek pevně zasazen do dějin krajiny, stejně tak měl v symbolické rovině odkazovat na pevné zasazení rodiny Mittrowských do dějin země, ve které rodina po staletí žila a se kterou byla její historie neodmyslitelně spjata. Jinak řečeno mělo reprezentativní zámecké sídlo v centru rodinných držav opět odkazovat na zemský patriotismus hraběte Mittrowského a celé rodiny.

⁴⁷⁷ MZA, F 89 Velkostatek Sokolnice, kart. 1501 Stavební záležitosti rozličných budov, sign. XI D, fol. 420.

Reprezentativní venkovské sídlo, to však nebyly pouze honosné venkovní fasády zámecké budovy, ale v neposlední řadě také odpovídající vnitřní luxusní vybavení zámeckých komnat. Samozřejmě také tyto prostory měly vedle reprezentativních exteriérů opět poukázat na exkluzivní postavení šlechtice a celého šlechtického rodu ve společnosti.⁴⁷⁸ Poté, co mohl přichodzí obdivovat vnější starobylou podobu sídla, která odkazovala na staletí existence rodiny a její usazení v korunní zemi, musel být rovněž uveden do odpovídajících interiérů zámku. Ty pak měly znovu svou bohatou výzdobou odpovídajícím způsobem reprezentovat rodinu hostitele, především kontinuitu trvání šlechtického rodu. Zde však již nemohl být kladen důraz pouze na reprezentativní složku, ale zámecké interiéry musely svému majiteli poskytovat také přiměřený komfort bydlení, odpovídající pokročilejším nárokům druhé poloviny 19. století. To však nebránilo tomu, aby byly některé reprezentativní komnaty v této době již instalovány jako muzeum a v některých případech bylo již dokonce možné si je za doprovodu kastelána prohlédnout. I prakticky využívané komnaty se daly ještě rozdělit na místnosti, které šlechtic používal ke své sebezpřítaci, tedy do kterých byly zvány, ať již ke komornějším či větším společenským akcím, další urození návštěvníci sídla, a soukromé pokoje, které sloužili jednotlivým členům aristokratické rodiny. Na své reprezentativní honosně zdobené komnaty byla šlechta také náležitě hrdá, což se odráželo v častém portrétování těchto bohatě zdobených interiérů. Ostatně právě tato vyobrazení jsou pro nás, ještě před nástupem fotografie jako základního dokumentačního prostředku, nesmírně historicky cenná, neboť jsou jediným zdrojem dokumentujícím podobu zámeckých komnat. Jak moc bylo portrétování vlastních interiérů mezi šlechtou oblíbené, dokládá i fakt, že se mezi soudobými malíři vyprofilovala celá řada z nich, která se odklonila od ostatních témat a specializovala se právě a pouze na zámecké interiéry. Nezanedbatelný byl samozřejmě i zcela prozaický fakt, že umělcům tento žánr poskytoval záruku velice slušného a stabilního výtvarného výdělků, neboť se samozřejmě nejednalo pouze o interiéry venkovských zámků, ale také o celou řadu městských paláců a domů. Asi nejznámějším z těchto umělců, kteří na našem území působili, byl Rudolf von Alt (1812–1905), který realizoval řadu zakázek například pro Schwarzenbergy na Hluboké, Buquoye na Rožmberku, Auerspergy na Žlebech či Harrachy v Hrádku u Nechanic. Pro rod Clary-Aldringen pak portrétoval například interiéry jejich paláců ve Vídni, na Moravě pak byli jeho největšími objednateli Liechtensteinové, pro

⁴⁷⁸ Nejnověji k šlechtickým interiérům viz. Lukášová, Eva: *Zámecké interiéry. Pohledy do aristokratických sídel od časů renesance do doby první poloviny 19. století*. Praha 2015.

keré zvěčnil interiéry jejich lednického zámku.⁴⁷⁹ K dalším umělcům, specializujícím se na tento žánr, pak patřili jeho mladší bratr Franz Alt (1821–1914), Raimund Mössner (1813–1874), Anton Altmann (1808–1871), František Barbarini (1804–1873) či Albert Decker (1817–1871). Co se týkalo inspiračních zdrojů, které ovlivňovaly podobu zámeckých komnat, nelze pozorovat oproti zámeckým exteriérům žádnou změnu, šlechta totiž čerpala inspiraci opět z venkovských sídel anglické šlechty. Zatímco ale pro venkovní podobu zámeckých sídel hrál zásadní úlohu oblíbený styl tudorské gotiky, pro zámecké interiéry se ve střední Evropě ujal především styl alžbětinské renesance, vycházející z pozdně renesančních předloh doby jakobínské a alžbětinské, tedy z přelomu 16. a 17. století. Povědomí o podobě těchto interiérů se na kontinent dostávalo jednak prostřednictvím osobních poznatků během cest střeoevropských šlechticů do Anglie v první polovině 19. století, ale především díky anglickým předlohovým knihám, které se začaly šířit do střední Evropy přibližně od třicátých let. Nejznámějším z nich bylo pak dílo Josepha Nashe *The Mansion of England in the Olden Time* z let 1839, 1840, 1841 a 1849.⁴⁸⁰ Právě tato a podobné publikace pak sloužily jako základ při přebudovávání zámeckých interiérů také na našem území, z těchto předloh pak byly přejímány celé typy místností, které pak byly adaptovány na místní podmínky. Hlavní místností alžbětinských venkovských sídel byla hala. V tomto případě se jednalo o rozlehlou víceúčelovou místnost, která spojovala hned několik funkcí dohromady. Plnila funkci uvítací síně, společenské reprezentační místnosti, jídelny či dokonce herny s kulečnickem, který se v druhé polovině 19. století do zámeckých interiérů prosazuje. Vedle reprezentační funkce však mohla sloužit i běžným činnostem a zábavám všedního dne. V našem prostředí se v romantických zámeckých sídlech poloviny 19. století halou inspiroval nově vzniklý typ rytířského sálu, jako nejreprezentativnější zámecký prostor. Na rozdíl od anglických hal bylo však jeho praktické využití nepoměrně užší, neboť sloužil prakticky výhradně k rodové historické prezentaci a měl především poukazovat na vojenské zásluhy předků, evokovat dojem starobylosti a vzpomínky na staré rytířské časy. Tak tomu bylo například v případě rytířského sálu v harrachovském Hrádku u Nechanic, prominentní místo ve středu zámecké budovy zaujímal i rytířský sál v lednickém zámku Liechtensteinů, v případě auerspergských Žlebů byl zase rytířský sál funkčně spojen s jídelnou. Ve střeoevropských zámeckých interiérech tak tedy logicky musely vznikat další místnosti, které zastávaly další funkce, které v Anglii zastávala samotná hala. V tomto případě se jednalo o různé společenské či vstupní

⁴⁷⁹ Křížová, Květa: Rudolf Alt a interiér 19. století-akvarely ze sbírek památkových objektů. In: *Památky a příroda* 7, Praha 1986, s. 385–391.

⁴⁸⁰ Křížová, Květa: *Šlechtický interiér 19. století v dobových vyobrazeních ze zámeckých sbírek*. Praha 1993, s. 18–20.

salony, zbrojnice, obrazárny, klenotnice, pánské kuřácké salony či herny. Dalším anglickým importem pak byl ranní snídaňový salon, jehož okna byla obrácena k východu. Zatímco v britském prostředí však skutečně sloužil k podávání snídaně, ve středoevropském prostředí se opět jednalo především o módní záležitost. Dalším oblíbeným prvkem, přejatým ze šlechtické Británie, byly bohatě řezbářsky zdobené schodišťové haly, zhotovované především z kvalitního masivního dubového dřeva. Ty pak byly často doplněné dalším zásadním prvkem, přispívajícím k rodové prezentaci, a tím byly zámecké obrazové galerie, které zahrnovaly vedle portrétů šlechtické rodiny, také portréty příslušníků spřízněných šlechtických rodů, které znovu poukazovaly na provázanost šlechtické společnosti a její výjimečnost v rámci celé společnosti. Vedle celých typů místností se anglická inspirace ve vnitřní podobě sídel odrážela také v menších prvcích, ke kterým patřila například takzvaná „bay windows“. V tomto případě se jednalo o specifický typ arkýřových oken z různobarevných drobných skleněných tabulek, vzájemně spojovaných olovem, v německém prostředí nazývaných „Blei-Fenster“. Skleněná pole těchto oken byla také velice často doplňována šlechtickými erby, což dokládalo velký význam heraldiky, o kterém bude ještě pojednáno. K dalším prvkům anglické provenience pak patřilo obkládání stěn koženými tapetami či honosnými tapisériemi a používání těžkých závěsů na dveřích a oknech, které měly ve své původní vlasti díky svým termoizolačním schopnostem alespoň částečně chránit před chladným nepříznivým anglickým podnebím, v našem prostředí se opět jednalo jen o módní prvek. Dalším zásadním anglickým importem, který se prosadil v drtivé většině středoevropských zámeckých sídel, se stalo především dřevěné obkládání stěn a stropů, ostatně právě dřevo a řezbářské práce hrály při úpravách zámeckých interiérů dominantní a prvořadou úlohu. Interiéry byly často vybavovány kombinací starého historického nábytku a jeho novodobými věrnými kopiemi. V romantických zámeckých interiérech se ve velké míře prosadilo také sběratelství. Zde se v první řadě jednalo o sbírky nejrůznějších zbraní, ať již šlo o historické kusy či suvenýry z dalekých cest. Ty historické, jakmile ztratily svou užitnou hodnotu, se stěhovaly na stěny zámeckých zbrojnic a rytířských sálů, aby poukazovaly na slavnou vojenskou či rytířskou minulost šlechtického rodu. Lovecké zbraně pak zdobily nejrůznější lovecké salony, které jsou od druhé poloviny 19. století obohaceny o řadu exotických trofejí, což souviselo s ožvlým zájmem o černý kontinent. Především na konci 19. a počátku 20. století docházelo k četným loveckým výpravám do Afriky, takže vedle samotných trofejí jsou lovecké salony z této doby doplněny i fotografiemi úspěšných lovců s jejich úlovkem a také suvenýry v podobě předmětů každodenní potřeby afrických domorodých kmenů. Vedle toho vzrostl také zájem o kulturu Japonska, které se po revoluci

Meidži v roce 1868 otevřelo světu. Na venkovských sídlech tak můžeme nalézt salony vybavené právě inventářem japonské či čínské provenience, což pak rezultovalo do označení salonů jako japonský či čínský. Sběratelství se prosadilo i v dalších romantických zámeckých interiérech, ať již se jednalo o různé kabinety s přírodovědnými sbírkami či kabinety kuriozit.

Jako příklad úprav vnitřního zařízení šlechtického sídla druhé poloviny 19. století můžeme uvést další ze sídel Vladimíra hraběte Mittrowského, a sice moravský hrad Pernštejn. Ostatně jeho monumentální stavba s romantickou siluetou, zasazenou do působivé krajinné scenérie, přesně odpovídala dobovému romantickému vkusu a zároveň vhodně reprezentovala osobu svého majitele, potažmo celé jeho rodiny. Již německý historik první poloviny 19. století Santorin údajně v roce 1839 prohlásil, že Pernštejn „*nemá sobě hradu rovného na Moravě, ba snad ani ne v celém Německu*“.⁴⁸¹ Přestože je toto jeho údajné tvrzení bezpochyby nadnesené, nedá se pochybovat o tom, že tento mohutný středověký hrad stejně jako v dnešní době i v období druhé poloviny 19. století bezpochyby silně působil na pocity jeho návštěvníků. Ostatně už v této době začíná být hrad Pernštejn hojně navštěvován a byl také k tomuto účelu vydán spisek kreslíře Franze Richtera k poučení jeho početných návštěvníků. Samotný hrad získává rodina Mittrowských do svého držení již na počátku 19. století, v roce 1818 se totiž otec Vladimíra hraběte Mittrowského Vilém ženil s dědičkou perňštejnského panství Josefou Schröfflovou a tímto sňatkem tak nabývá část majetku do svého vlastnictví. Zbylou část perňštejnského panství pak Vilém následně odkupuje v roce 1828 a sceluje tak dominium opět pod jedno výhradní vlastnictví včetně hradu.⁴⁸² Mittrowští se tak stali posledními soukromými majiteli hradu, který vlastnili až do roku 1945, kdy jim byl majetek na základě výnosu prezidenta republiky, zvaných jako Benešovy dekrety, odebrán. Nedlouho po získání hradu začal Vilém hrabě Mittrowský s jeho částečnými stavebními úpravami, které měly ještě zvýraznit jeho středověkou podobu a přetvořit jej tak do podoby idealizovaného gotického feudálního sídla.⁴⁸³ V první fázi se v rámci těchto úprav jednalo zejména o zastřešení hlavního hradního objektu, včetně odstranění původní strmé střechy a většiny ochozů, dále byla provedena například rekonstrukce klenby sálu v novém paláci nad průjezdem Černé brány. Co se interiérových úprav týkalo, již v roce 1828 byl upraven původně barokní portál vedoucí do rytířského sálu a byl doplněn erbem rodu Mittrowských, což jakoby symbolicky zasazovalo rodinu do dějin hradu. Základním a charakteristickým rysem stavebních úprav v rámci hradních interiérů bylo gotizování těchto prostor především za pomoci neogotického žebroví,

⁴⁸¹ Zatloukal, Pavel: Příběhy z dlouhého století, s. 363.

⁴⁸² Kudělka, Zdeněk: Pernštejn. Státní hrad o okolí. Praha 1954, s. 12.

⁴⁸³ K restauraci středověkých hradů v 19. století např. Kuthan, Jiří: Aristokratická sídla období romantismu a historismu, s. 143–151.

kteřé bylo na starých klenbách uplatňováno jak ve formě štukových reliéfů, tak formou prosté výmalby. Právě na příkladu hradu Pernštejna vidíme, že gotizující formy při úpravě hradních interiérů vstupují na naše území již hluboko v první polovině 19. století, v roce 1832 byl v duchu romantické neogotiky upraven prostor dnešního knihovního sálu.⁴⁸⁴ Většina těchto úprav je spojena především se jménem architekta Carla Schlepse, staršího bratra již zmíněného Franze Schlepse, který pro Mittrowské jako jejich dvorní architekt ve třicátých letech 19. století pracoval.⁴⁸⁵ V letech 1847 až 1848 pak došlo, v přímé souvislosti se vzrušenými dobovými událostmi, k výmalbě znaků vzbouřené šlechty ve druhém patře obytné věže v tzv. Sále spiklenců. Takto nazýván byl tento sál právě od roku 1848. I tato výmalba, založená na uměle vytvořené pověsti, měla opět posloužit k účelu zasazení rodu Mittrowských do dějin Pernštejna již počátkem 17. století. Podle této smyšlené pověsti se zde totiž v počátcích třicetileté války měli scházet moravští rebelové z řad urozené šlechty.⁴⁸⁶ Dalším prostředkem, jak měla být hraběcí rodina uměle svázána se staršími dějinami hradu, bylo poukazování na značně problematickou příbuzenskou vazbu na Jindřicha Mitrovského, vlastnického sousední mitrovské panství. Vzhledem k dvojímu odvozu hradního mobiliáře se až do 19. století mnoho původních exemplářů nedochovalo, a tímto faktem tak byla motivována snaha „vytvořit“ památky, ke kterým můžeme počítat například vitráž ve vstupní síni s údajným vrocením do roku 1517 a vlastnickým určením Viléma II. z Pernštejna. Mittrowští se rovněž snažili zakoupit obrazy předchozích majitelů hradu z téže slavné šlechtické rodiny, kterými pak doplňovali zámeckou obrazárnu. Konkrétním příkladem je například obraz Eusebie Frebonie z Pernštejna, v jejíž osobě vymřel rod Pernštejnů po přeslici. Protože nebyla v rámci perňštejnských interiérů vybudována žádná síň předků či erbovní galerie, sloužila v tomto ohledu k rodinné prezentaci a poukázání na rodinnou kontinuitu především hradní obrazárna. V té se nacházejí vedle příslušníků rodiny Mittrowských také portréty příslušníků spřízněných šlechtických rodů, jako například rodin Esterházy, Braida, Altoviti či předchozích majitelů rodiny Schröflů. Dalším klasickým vnitřním prostorem, který měl poukázat na slavnou minulost rodiny, pak byl zámecký rytířský sál. V případě perňštejnských

⁴⁸⁴ Jeřábek, Tomáš: Historismus a 19. století v perňštejnské architektuře před Augustem Prokopem. Zprávy památkového ústavu v Brně 4, 2000, s. 82.

⁴⁸⁵ Karl Schleps patřil ke generaci vídeňských architektů narozených okolo roku 1800. Ve Vídni k jeho pracem patří palác Rothschildů či mohutná stavba paláce Coburg, ale Karl Schleps zasáhl významně také do moravské architektury. Pro Karla Dahlberga upravoval v letech 1831-1832 zámek v Dačicích, za zmínku stojí především založení anglického parku a úpravy interiérů. Rovněž pracoval pro Liechtenštejny ve Valticích a rod Kálnóky na panství Brodek. V roce 1835 rovněž navrhl přestavbu zámku ve Veselí na Moravě, neuskutečněny zůstaly pak jeho projekty na novostavbu Zemského domu v Brně. Především pak zasáhl do interiéru hradu Pernštejna a po jeho předčasné smrti v roce 1840 se jeho nedokončených děl ujal právě jeho mladší bratr Franz. Zatloukal, Pavel: Příběhy z dlouhého století, s. 132.

⁴⁸⁶ Jeřábek, Tomáš: Historismus a 19. století v perňštejnské architektuře před Augustem Prokopem, s. 82.

interiérů plnila tuto funkci nepoměrně skromnější hradní zbrojnice, což však neubírá nic na jejím symbolickém významu. Vykázat se ostatně statečností na bitevním poli, za svého císaře prolít krev a být připraven přinést i oběť největší, patřilo k dobrému jménu každého aristokratického rodu. Nejinak tomu bylo i v případě Vladimíra hraběte Mittrowského, již bylo zmíněno, že se hrabě v roce 1849 okamžitě připojil k uherskému tažení, aby hájil svého panovníka, když se monarchie ocitla v nebezpečí. Není proto divu, že i na Pernštejně musela být vybudována zbrojnice, která měla právě tyto skutky navěky připomínat. Hradní zbrojnice byla na Pernštejně umístěna do druhého patra hranolové věže. Místnost byla zaklenuta jednoduchou hladkou křížovou klenbou, nicméně podle hradních inventářů fungovala až do roku 1846 jako komora na nepotřebné věci. Zbraně se na tomto místě sice nacházely, ale rozhodně se nejednalo o nějakou promyšlenou hradní kompozici, spíše opravdu o sklad starých nepotřebných zbraní. Přesná doba vzniku opravdové hradní zbrojnice sice není známa, ale první inventář, který místnost zachycuje v podobě, v jaké ji známe do dnešních dnů, pochází z roku 1871.⁴⁸⁷ Budování zbrojnice tak pravděpodobně spadá do šedesátých let 19. století, kdy probíhalo i hlavní penzum prací na úpravách hradních interiérů. Samotná místnost hradní zbrojnice nepůsobí příliš zdobným dojmem, vedle jednoduchého zaklenutí prostoru je zde použito jednoduché táflování stěn, klenby severního a západního výklenku jsou opatřeny jednoduchými štukovými žebry, které byly doplněny iluzivními malovanými žebry na centrální klenbě a klenbičce úzkého východního výklenku. Nachází se zde menší soubor zbraní a výstroje pruské armády, pravděpodobně se jedná o věci ukořistěné ve válce roku 1866. Vedle toho zde nacházíme také menší část zbraní balkánské provenience. Jednotlivé popisky připisují tyto zbraně kořistem, které si ze svých vojenských tažení v rámci uherských válek v době Marie Terezie přivezli Josef Maxmilián hrabě Mittrowský a Josef hrabě Mittrowský. Tato určení jsou však značně problematická, neboť se zde objevuje řada nesrovnalostí, ať již v samotné dataci, nebo ve vojenské činnosti obou předků majitele hradu. Nabízí se zde otázky, zda se ve skutečnosti nejednalo o kořist z uherského tažení samotného Vladimíra hraběte Mittrowského z roku 1848. Rovněž zpochybnitelná je část zbraní a vojenské výstroje z doby třicetileté války, vedle toho obsahuje zbrojnice také zbraně lovecké a menší skupiny zbraní francouzských. Celá sbírka je pak doplněna různými cennými starožitnostmi a řadou dalších předmětů, které dohromady tvoří jakousi muzejní a sběratelskou složku. Jak již však bylo na začátku zmíněno, hlavní význam zbrojnice neměl být ani tak historický, jako spíše symbolický, a měl především poukázat na slavnou vojenskou

⁴⁸⁷ Škrabal, Jakub: Pernštejnská zbrojnice. Zprávy památkového ústavu v Brně 4, 2000, s. 93–94.

minulost a vlastně i přítomnost rodiny majitele sídla. Úprava hradní zbrojnice spadala do stejného období, ve kterém dle dochovaných archivních materiálů probíhaly také úpravy ostatních hradních interiérů, tedy v padesátých a šedesátých letech 19. století. Na těchto pracích se podíleli stejní řemeslníci, kteří pracují ve stejné době na výzdobě nově budované hrobky Mittrowských v nedalekém Doubravníku, o které bude ještě pojednáno v další kapitole. Již v polovině padesátých let se objevují účty od stolařského mistra Prokúpka, který zhotovuje dle návrhů Franze Schlepse okna do některých hradních místností. Jedná se například o „Blitzzimmer“, „Britischenzimmer“, rytířský sál, některé pokoje hraběte Mittrowského a hradní kapli sv. Barbory. Zasklení pak prováděl sklenář Jan Moravec. Z roku 1861 pochází účty od sochaře Josefa Břenka za zpracování erbů Mittrowských, Dietrichsteinů a Salisů, či podstavců pro kuriózní instalaci rytířských brnění z papírmaše do nově budované hradní knihovny.⁴⁸⁸ Rovněž zpracovával menší práce pro čtenářský kabinet, pokoje hraběte Mittrowského, ložnici hraběnky, obrazárnu, čínský salonek či pokoje pro hosty. Co se samotných stavebních účtů týká, převládají účty za dřevěné štíty s erby, okenní špalety, dřevěná obložení stěn, nová okna, dveře či schody do knihovny. Jak vidno, stolařská a řezbářská práce hrála při úpravách hradních interiérů prim, přičemž anglická inspirace je zde naprosto zřetelná. Veškeré stolařské práce na hradě prováděl pro Mittrowské pernštejnský truhlářský a stolařský mistr Franz Klíč. V roce 1862 dodává okna do věžní místnosti, osmihranný stůl, sedačku, křesla a lenošku do Neubles, do čínského salonku například toaletní stůl se zrcadlem, etažér k toaletě a podobně. Hrabě byl s jeho prací asi nadměru spokojen, protože v téže době pracoval také na nábytku do loveckého salónku na zámku v Dolní Rožínce a byl také pověřen vybavením vily Mittrowských v podhradí, která sloužila pro ubytování zvláště významných návštěv.⁴⁸⁹ Z roku 1863 pak pochází účet od brněnského kamenického mistra Václava Nedvěda, stejným rokem jsou také datovány účty za výmalbu pokojů od malíře Antonína Hlaváče.⁴⁹⁰ Nově byl vymalován například lovecký salonek, v rokokovém duchu dekorován tzv. Zelený pokoj, vstupní pokoj a pokoje pro hosty byly pak vymalovány motivy pestrých květin. V rytířském sále stál v této době již módní kulečník. Zámečnické práce prováděl na hradě doubravnický zámečník Václav Liška a také zámečník Viktorín Vendolský. Dále se v účtech objevují jména bystrického klempíře Hromádka a opět

⁴⁸⁸ MZA, F 78 Velkostatek Pernštejn (Pernštýn statek), kart. 22, inv. č. Ib12 Hrad a zahrada, stavební záležitosti a stavební účty 1802-1867, fol. 154.

⁴⁸⁹ Tato vila byla dokončena v roce 1884 a stavbu prováděl stavební mistr Karl Friem, který stál také za druhou etapou přestavby sokolnického zámku. Celkové stavební nákladu na přestavbu vily činily 16 569,53 zlatých, konečné vyúčtování bylo podepsáno 5. října roku 1884. MZA, G 147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožínka, kart. 63, inv.č. 9/427 Rozpočet přestavby vily Mitrovských v Pernštejně, fol. 22.

⁴⁹⁰ MZA, F 78 Velkostatek Pernštejn (Pernštýn statek), kart. 22, inv. č. Ib12 Hrad a zahrada, stavební záležitosti a stavební účty 1802-1867, fol. 249, 263.

skláře Jana Moravce. Ještě v roce 1866 pak pracuje na výzdobě hradní knihovny kameník Albert Kozel. Ve stejné době je také dořešena finální podoba knihovních prosklených skříní, které opět podle návrhů Franze Schlepse zpracoval již zmíněný stolařský a truhlářský mistr Franz Klíč. Schleps v této době horečně pracoval a v souvislosti s tím také hodně cestoval, o čemž svědčí jeho dopisy zasílané na Pernštejn z Brna, Sokolnic, ale také třeba z Valtic, kde v této době zpracovává pravděpodobně zakázky pro Liechtensteiny. O jeho vytíženosti svědčí i dopis datovaný 13. dubna roku 1866 ve Valticích, týkající se právě návrhů na zmíněné knihovní skříně: „*Ich bin die letzte Zeit mit Arbeiten so überhäft, daß ich wirklich nicht weiß wo mir der Kopf steht, bey dieser Kopflosigkeit habe ich auf die verteufelten Bibliothekskästen bey meiner Ehre ganz vergessen, und bitte dir deshlab, mir zu verzeihen, daß ich um jetzt erst, die Aufklärung über diese Bibliothekskästen in begliegenden einsende.*“⁴⁹¹ V druhé polovině šedesátých let byla tedy konečně upravena i hradní knihovna, která měla především poukázat na sečtelost, rozhled a sběratelský zájem svého majitele, není divu, že odpovídající knihovna patřila neodmyslitelně do každého šlechtického sídla. Pernštejnská knihovna byla upravena v gotických formách, čtyři svorníky na křížové klenbě knihovny nesou erby Pernštejnů jako stavebníků sálu, Mittrowských jako zakladatelů knihovny, znak Dietrichsteinů a Salis-Zizersů pak upomínají na obě manželky Vladimíra hraběte Mittrowského, který sem snesl rovněž jejich knižní věna. Knihovní sbírka pak byla uspořádána v jeden celek v letech 1882 až 1885 podle Schleiermacherovy soustavy a rovněž byla katalogizována kustodem brněnského Františkova muzea Dr. Mořicem Trappem.⁴⁹² Více než polovinu knihovní sbírky tvořily knihy pocházející ze zámku v Dolní Rožince z poloviny 18. století, které během svého života nashromáždil Maxmilián Josef hrabě Mittrowský. V tomto případě se jednalo převážně o různá militaria, což souviselo nepochybně s vojenskou kariérou dotyčného, dále o zeměpisné, kartografické či hypologické práce, doplněné o francouzskou, italskou a anglickou beletrii. Rovněž obsahovala spisy filozofické, bohoslovecké, řecké a římské klasiky, přírodovědné a matematické publikace a spisy z oboru optiky, stavitelství či hornictví. Vedle toho se zde nacházela i jedna orientální povídka v evropském zpracování. Nacházíme v ní i husitské tisky z 16. až 18. století, Velkou francouzskou encyklopedii, celý mamutí slovník Zedlerův a Maxmilián Josef hrabě Mittrowský shromáždil i několik knih uherské a chorvatské provenience. Hrabě také získával celé partie knih z cizích zrušených knihoven a uchovával rovněž knihy svých příbuzných, jejichž potomci o ně nejevili zájem. Tak zde nacházíme

⁴⁹¹ MZA, F 78 Velkostatek Pernštejn (Pernštýn statek), kart. 22, inv. č. Ib12 Hrad a zahrada, stavební záležitosti a stavební účty 1802-1867, fol. 327.

⁴⁹² Kudělka, Zdeněk: Pernštejn, s. 16.

knihy po K. O. Samovi ze zámku Velké Opatovice, po Karlu Benediktu z Vamberka, po hraběnce Braida, po Marii Anně Přehořovské či po Eleonoře z Hostivař na Svojanově z let 1749 až 1753, poznačené jejím heraldickým ex libris. Tyto knihy po ní získaly po její smrti vnučky Marie Terezie a Josefa Samovy a od nich se pak knihy dostaly do sbírky Maxmiliána Josefa hraběte Mittrowského. Nezanedbatelný podíl knihovny tvoří také knihy shromážděné Janem Nepomukem hrabětem Mittrowským, který shromáždil především publikace z oborů jemu blízkých, jako byla přírodověda, lékařství či mechanika. Hrabě získal řadu knih ze sbírek zrušených klášterů a nakupoval také soudobá moravica, brunensia i silesiaca. Budovatel pernštejnské knihovny Vladimír hrabě Mittrowský pak doplnil knihovnu literaturou své doby, francouzskou a německou beletrií slušné úrovně z let 1830 až 1860, vlastivědnými a literárními moraviky, knihami politickými, právovědnými, hospodářskými, ornitologickými a řadou cestopisů. Přírůstky končí na konci 19. století v počtu 6 188 děl o 13 576 svazcích, v nichž je jediný prvotisk a sice Schedelova kronika z roku 1493. Sbíрку doplňuje 36 rukopisů, sbírky rytin, fotografií a kreseb o 2 320 kusech, která byla katalogizována Josefem Rankem.⁴⁹³ V pernštejnské knihovně se tedy zrcadlí zájmy jednotlivých majitelů knihovny a poukazuje tak na jejich všestranný rozhled, na jejich zájem o historii, právo či přírodní vědy. Ostatně rozhled a všestranné zájmy patřily k dobrému jménu každého šlechtice a právě knihovna byla oním zrcadlem, které tuto skutečnost nejvýstižněji odráželo. Podobné je to například podíváme-li se pro srovnání na hradní knihovnu Zikmunda Berchtolda na Buchlově, nacházíme zde opět knihy politické, historické, geografické, přírodovědné, ať již jakéhokoli zaměření, lékařské, ekonomické, jazykové, politické, genealogické, heraldické a tak bychom mohli pokračovat dále.⁴⁹⁴ Jak již bylo řečeno, vybudováním hradní pernštejnské knihovny práce na interiérech hradu pozvolna končily. Podnětem k dalším úpravám se stal až požár, po němž byly v roce 1886 upravovány interiéry tzv. věže čtyř ročních období. Tento požár také podnítil Vladimíra hraběte Mittrowského na konci osmdesátých let k myšlence celkové restaurace celého hradního areálu v rámci soudobého romantického cítění, tedy k myšlence přebudování Pernštejna jako idealizovaného středověkého sídla. Ostatně jako příklad mu mohla v moravském prostředí sloužit renovace hradu v moravském Šternberku, která se rozběhla od roku 1886, a kterou Jan II. kníže z Liechtensteina svěřil vídeňskému architektu Karlu Gangolphu Kayserovi. I Vladimír hrabě Mittrowský se obrátil na renomovaného a zkušeného architekta, kterým byl na

⁴⁹³ Kudělka, Zdeněk: Pernštejn, s. 19.

⁴⁹⁴ MZA, G 138 Rodinný archiv Berchtoldů Buchlov, kart. 67, inv. č. 343 Seznam knih zámecké a hradní knihovny pořázený Zikmundem Berchtoldem, fol. 3.

Moravě působící a v Brně usedlý August Prokop. Ten platil za nejznámějšího architekta období pozdního historismu na Moravě. Některé jeho stavby byly laděné do stylu renesance, nejvíce však jeho dílo poznamenala inspirace architekturou gotickou. Prokop stál například za renovací významných gotických kostelů P. Marie na Starém Brně nebo brněnského dómu sv. Petra a Pavla, již v roce 1867 byla podle jeho návrhu postavena rodinná hrobka knížecího rodu Lobkoviců v Netíně u Velkého Meziříčí a pro brněnského továrníka Edmunda Bochnera, který v roce 1878 koupil panství Přemyslovice, vypracoval projekt na stavbu nového zámku, jež měl svým vnějším zveřejněním budit dojem středověkého hradu.⁴⁹⁵ Není divu, že ambiciózní myšlenka celkové regotizace středověkého Pernštejna architekta nadchla a na tomto projektu dva roky usilovně pracoval.⁴⁹⁶ V tomto rozsáhlém úkolu se zaměřil především na dva zásadní problémy. Tím prvním bylo zastřešení celého hradního objektu a za druhé se chtěl pokusit vnést do uskupení jednotlivých palácových objektů hradu jasný řád. Ve svých plánech navrhoval vztyčení několika strmých střech s věžičkami a vysokými komíny, sjednocujícím motivem se pak měl stát kamenný ochoz, který měl společně s jednolitou úrovní střech dodat všem nepravidelностям jednotný řád. Ve svém návrhu chtěl tak na jedné straně zachovat vše hodnotné z původního charakteru památky a na straně druhé chtěl rovněž projevit svou tvůrčí osobnost. Návrhem této hradní restaurace se tak přiblížil dobové metě spojení vědy s uměním a tím i ideálu památkové péče puristického období. Proč se důkladně připravená rekonstrukce nakonec neuskutečnila, není zcela jasné. Pavel Zatloukal se domnívá, že se mohlo jednat o důvod zcela prozaický, a totiž prostý nedostatek financí. Pro tento důvod by svědčila i skutečnost, že hrabě Mittrowský těsně předtím, v letech 1884 až 1885, nákladně přestavěl a renovoval sokolnický zámek.

Samozřejmě, že úpravy zámků probíhaly od poloviny 19. století i na všech rodových sídlech námi zkoumané skupiny aristokratických rodin. Přestože každé z těchto sídel má jiný architektonický charakter, ve větší nebo menší míře se každého z nich dotkly změny v duchu historického romantismu, ať již na jeho vnějších fasádách nebo ve větší míře v rámci úprav interiérů zámeckého sídla. Jako jedni z prvních zahájili úpravy starého hradu na Bítově již před rokem 1848 Daunové, již v roce 1845 byla v gotizujícím stylu přestavěna hradní kaple, prostranství před ní bylo doplněno neogotickou kašnou. Jednoduchým a levným způsobem byly upraveny také hradní fasády, když dostala některá okna hrotité gotizující záklenky.

⁴⁹⁵ Kuthan, Jiří: *Aristokratická sídla období romantismu a historismu*, s. 134.

⁴⁹⁶ Dopisem z 1. června roku 1889 děkuje August Prokop za povolení prozkoumání hradu v souvislosti s plánovanými úpravami, označuje se za zemského archeologa a o Pernštejnu mluví jako o „zachováníhodné“ památce. MZA, G 147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožinka, kart. 53, inv. č. 8/349 Poděkování prof. Prokopa za povolení návštěvy Pernštejna technikům, fol. 1–3.

Hradní interiéry byly, například ve srovnání s bohatou řezbářskou výzdobou liechtensteinské Lednice, vymalovány neskonale levnější malířskou dekorací, ovšem opět ve formách tvaroslovného repertoáru gotiky. Naproti tomu například buchlovický zámek rodu Berchtoldů si podržel svůj barokní charakter a rovněž poslední přestavba z přelomu 19. a 20. století byla realizována Zikmundem hrabětem Berchtoldem v neobarokním duchu, čerpajícím především z italského prostředí. V minimální míře se romantizující úpravy dotkly také zámku Widmannů, potažmo Widmannů-Sedlnitzkých v Plavči a Lukách nad Jihlavou, které si rovněž uchovaly svou barokní podobu. Totéž platilo pro žerotínský Bludov či serényiovskou Lomnici, přestože zde proběhly v průběhu 19. století alespoň menší neogotické úpravy. Také zámek v Náměšti nad Oslavou si zachoval svoji vnější renesanční podobu, ve větší míře došlo jen k úpravám zámeckých interiérů, které měly opět poskytovat odpovídající komfort bydlení a rovněž odpovídajícím způsobem sloužit k reprezentaci. Romantizující prvky naopak najdeme na zámku v Čechách pod Kosířem rodu Sylva-Taroucců, přestože byl zámek přestavěn již před polovinou 19. století v pozdně klasicistním slohu. Také před polovinou 19. století byly upraveny interiéry lysického zámku rodu Dubských. Pro Emanuela hraběte Dubského realizoval interiéry stavitel František (Kajetán) Vašíček. Úpravy zámeckých interiérů byly inspirovány hned z několika zdrojů. Zatímco schodišťová hala byla zbudována v ušlechtilých formách klasicismu, největší zámecký salón byl upraven v módním stylu druhého rokoka. Zámecká kaple zase odráží inspiraci středověkou gotikou a zámecká knihovna svým dřevěným táflováním stěn a bohatě řezbářsky zdobeným stropem, kde se objevují i gotizující motivy, odkazuje na módní anglickou inspiraci poloviny 19. století.⁴⁹⁷ V souvislosti s romantickými úpravami lysického zámku v druhé polovině 19. století, konkrétně na jeho erbovní galerii, můžeme poukázat ještě na základní úlohu heraldiky při prezentaci vlastní rodiny, která samozřejmě nezůstala opomenuta ani při výzdobě zámeckých sídel. Již z příkladu sokolnického zámku je jasné, jak významnou úlohu heraldika hrála, velký erb rodu Mittrowských je umístěn přímo nad vjezdem do sokolnického zámku, po stranách hlavního vstupu jsou pak umístěny erby rodin obou manželek Vladimíra hraběte Mittrowského. Erby se samozřejmě vyskytovaly hojně i v interiérech, na Pernštejně to bylo patrné například z řezbářských zakázek, které namnoze obsahovaly i rodinné erby, či ze svorníků klenby hradní knihovny, kde hrabě Mittrowský odkazuje nejen na svou rodinu, ale i na rodiny svých manželek, a také na slavný rod Pernštejnů, čímž chtěl symbolicky navázat na

⁴⁹⁷ MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 19, inv. č. 19 Popis stavebního vývoje a vnitřního zařízení zámku v Lysicích a zavedení telefonu mezi lysickým zámkem a drnovickou továrnou, nefol.

slavnou tradici tohoto rodu. Prostřednictvím erbovních znamení tak poukazuje na spříznění s nejurozenějšími rodinami monarchie, a tím také na své výlučné postavení ve společnosti.

Nejinak je tomu také v případě erbovní galerie na lysickém zámku. Vybudování této erbovní galerie můžeme bezesporu datovat do období historismu v druhé polovině, či v tomto konkrétním případě do poslední čtvrtiny 19. století. Podrobný popis zámku z roku 1860 totiž o existenci této erbovní galerie zcela mlčí a v podobě, jak ji známe dodnes, je galerie zachycena až na fotografii po požáru severního křídla zámku v roce 1902. Vezmeme-li ještě v potaz, že erbovní galerie odráží příbuzenské vazby rodiny Dubských, stačí se podívat na sňatky, které byly uzavřeny nejpozději. Na tomto místě se jedná o sňatek Adolfa Dubského a Gisely Pállfy von Erdöd, který byl uzavřen v roce 1880, je tedy jasné, že galerie nemohla být zbudována, či lépe řečeno dokončena před tímto rokem. Zbudovatelem, nebo přinejmenším duchovním otcem této galerie byl tedy Emanuel hrabě Dubský, který ostatně stál i za ostatními romantickými úpravami zámku. Přestože hlavní část erbovní galerie se nachází na uzavřeném zámeckém nádvoří, za její součást můžeme považovat i erby v zámeckých interiérech. Zde se konkrétně jedná o erby na stropě zámecké kaple, konkrétně erby čtyř významných rodů, vlastníci lysické panství, a sice Dubský, Piatí von Dirnowitz, Březnický z Náchoda a z Kunštátu.⁴⁹⁸ Galerie dále pokračuje patnácti terakotovými malovanými erby na stropu točitého schodiště v jihovýchodní části zámku, které patřily manželkám Dubských od 15. až do 19. století. Dvanáct terakotových znaků na jižní straně nádvoří pak náleží předkům Elisabeth hraběnky Kinské, manželky Quida hraběte Dubského. Parapety v patře východní a západní arkády jsou vyzdobeny pětadvaceti kamennými erby, severní ochoz má pak na ohradní zídce erbů dvacet jedna. Zatímco východní strana reprezentuje výlučně příbuzné Zierotínů a tím odkazuje na sňatek Mathildy hraběnky ze Zierotina a Emanuela hraběte Dubského, na severní a západní straně jsou již příbuzní obou větví Dubských. Nejstarší znaky odkazují na staré vladycké rody pozdního středověku a raného novověku, kde Dubští poukazují na svůj starobylý původ, pro 19. století pak byly vybrány vedle předků a blízkých příbuzných znaky rodin, které byly s Dubskými sice ve vzdálenějším příbuzenském svazku, ale zase s rodinou udržovaly blízké přátelské vztahy. A zde právě leží hlavní význam této erbovní galerie. Její těžiště neleží v precizním uměleckém zpracování, či přísném dodržení heraldických pravidel, ale právě v symbolické rovině. Rodina Dubských totiž prožila období baroka v hlubokém úpadku, neboť právě příslušníci rodu Dubských patřili mezi aktivní účastníky stavovského povstání, což pak značně ovlivnilo jejich postavení v době

⁴⁹⁸ Na tomto místě ostatně můžeme pozorovat paralelu s již zmíněnými erby na klenbě pernštejské knihovny.

pobělohorské i v následujícím století. Rodina se domohla svého postavení v rámci aristokratické společnosti opět až v 19. století, kdy se opět začlenila mezi nejvýznamnější moravské rody, a právě erbovní galerie na lysickém zámku toho měla být konkrétním dokladem a trvalou připomínkou.⁴⁹⁹

Ze všeho uvedeného tedy jednoznačně vyplývá, že šlechtické sídlo bylo vždy nejvýznačnějším symbolem rodu, které reprezentovalo jeho postavení ve společnosti a také jeho sepětí s okolní krajinou a rodinnými majetky, mělo tedy být i odkazem na zemský patriotismus každého šlechtice. Zvláště po romantických historizujících úpravách a přestavbách v druhé polovině 19. století mělo svými historizujícími fasádami ještě více upomínat na dlouhou a slavnou historii šlechtického rodu, svými bohatě zdobenými interiéry také odkazovat na jeho výjimečné společenské postavení. Samozřejmě, že finanční možnosti jednotlivých rodů se lišily, což se také následně odráželo v nákladnosti úprav zámeckých sídel, ale základní leitmotiv zůstával stále stejný. Samotný zámek s rytířskými sály, erbovními rodinnými obrazárnami, honosnými knihovnami či erbovními galeriemi měl také vytrvale působit na rodinnou paměť. Na tomto místě můžeme nechat promluvit příslušnici dalšího významného moravského rodu Marii hraběnkou Mensdorff-Pouilly, jejíž strýc Alphons přestavěl na reprezentativní sídlo zámek v Nečtinách. Ta jej navštívila na zámku v roce 1875: *„Zámek je zvenku velmi krásný, styl anglické gotiky vlády Alžběty, a moc pěkně umístěn v údolí. Z jedné strany se zvedá skála, na níž jsou ještě vidět zbytky starého zámku, z druhé strany se svažuje zahrada a rybník, od kterého je krásný výhled na zámek. [...] Uvnitř jsou v jídelně portréty všech mých předků Pouilly. Je tam také obraz mého dědečka ve zbroji, který je větší než ostatní malby, což působí moc dobře. Schodiště se mi také moc líbí. Je ze dřeva, dva bronzoví rytíři jsou nahoře. Erby a staré meče (...) jsou rozvěšeny po zdech. U vchodu vidíme erb rodu Pouilly a erby všech jejích žen. Nad vstupními dveřmi je několik řádek v latině, ty jsem rozluštila. Pochopila jsem, že to znamená, že můj strýc to vystavěl jako pomník a památník na svou první ženu.“*⁵⁰⁰ I z těchto několika málo řádek jednoznačně vyplývá, jak významné místo mělo šlechtické sídlo v životě šlechtického rodu, jak důležitý byl jeho symbolický význam pro reprezentaci šlechtice v rámci nejen šlechtické společnosti, a jak mělo působit na soudržnost rodiny a udržování kolektivní rodinné paměti.

⁴⁹⁹ Vašek, Leoš-Konečný, Michal: Erbovní galerie Dubských z Třebomyslic na zámku v Lysicích jako projev historismu a jeho genealogické zdůvodnění. Brno 2006, s. 5–15.

⁵⁰⁰ Švaříčková-Slabáková, Radmila: Rodinné strategie šlechty. Mensdorffové-Pouilly v 19. století. Praha 2007, s. 321.

5.2 Rodinná hrobka

Šlechtické sídlo, pevně usazené v centru rodinných dominií, však nebylo jediným hmatatelným odkazem na pevné sepětí šlechty s okolní půdou a korunní zemí, ve které rodina po staletí žila. Ještě trvalejším odkazem na pevnou vazbu k zemi, v níž rod po staletí své majetky vlastnil, pak bylo vybudování reprezentativní rodinné hrobky, která měla členům rodiny sloužit k odpočinku věčnému, a tak měli být zemřelí s tradicí a majetky svého rodu svázáni navěky. Obecně byla rakousko-uherská šlechta známa svou kosmopolitností, namnoze se stávalo, že šlechtici umírali na svých častých cestách a samozřejmě také ve službě svému císaři na bitevních polích, k odpočinku věčnému pak však byli vždy dopraveni domů, do rodové hrobky. Místo pro rodinnou hrobku však nemuselo být výhradně vybráno někde v blízkosti hlavního sídla rodu, ne vždy se v této lokalitě nacházelo pro vybudování hrobky příhodné místo, a tak byla hrobka zbudována například na některém z dalších statků rodiny. Vždy se však jednalo o místo rodinné paměti, tedy místo, se kterým byla rodina pevně svázána, ať již svou historií nebo přítomností. Ne všechny rody také disponovaly finančními prostředky na to, aby vystavěly zcela novou pohřební kapli, a tak některé z nich upravovaly již nepoužívané hrobky po spřízněných rodinách či příbuzných. Přesto nebylo zakládání nových šlechtických hrobek v druhé polovině 19. století zjevem ojedinělým a často opět souviselo s moderním gotickým, či jiným historizujícím slohem, který opět nejlépe reprezentoval kontinuitu a dlouhou tradici rodiny. Znovu můžeme pozorovat, podobně jak tomu bylo v případě samotných šlechtických sídel, jakousi historizující stavební vlnu, která zasáhla i rodové hrobky. V tomto případě šlo snad ještě více o vymezení se vůči ostatní měšťanské společnosti, kde se honosné rodinné hrobky objevovaly opravdu sporadicky. V druhé polovině 19. století tak vystavěla nové rodové hrobky řada aristokratických rodin. Mensdorff-Pouillyové vystavěli svou hrobku roku 1858 v Nečtinách, Thunové dokončili své mauzoleum ve Valtířově v roce 1869 a v Podmoklech v letech 1869 až 1870, v roce 1869 dokončil rodinnou hrobku v Jimramově i Egbert hrabě Belcredi.⁵⁰¹ Slohové rozpětí se opět lišilo, vždy však můžeme mluvit o historizujícím slohu. Zatímco například Alphons hrabě Mensdorff-Pouilly zvolil pro hrobku byzantinský maurský styl, Egbert hrabě Belcredi vystavěl hrobky spíše v neogotických formách. Módní gotiky, která snad nejlépe sloužila potřebám rodinné prezentace a odkazovala na rodinnou tradici, se držel i jeden z nejvýznamnějších českých rodů, a sice Schwarzenbergové. Sekundogenitura tohoto rodu

⁵⁰¹ Vybíral, Jindřich: Století dědiců a zakladatelů. Architektura jižních Čech v období historismu. Praha 1999, s. 73.

dokončila svou hrobku v říjnu roku 1864,⁵⁰² primogenitura pak vysvětila hrobku v červenci roku 1877.⁵⁰³ O tom jak dlouho si neogotický sloh podržel svou oblíbenost, svědčí i fakt, že ještě o čtvrt století později si v letech 1902 až 1904 nechal hrobku ve stejném duchu vystavět Karel Bonaventura hrabě Buquoy v Nových Hradech.⁵⁰⁴ Rozhodnutím každého rodu bylo také to, zda se v případě nové hrobky mělo jednat o samostatně stojící objekt, nebo byla hrobka funkčně spojena s patronátním, špitálním či farním kostelem. U samostatně stojících rodinných hrobek byla inspirace opět čerpána především z Velké Británie, kde po staletích, kdy byli aristokraté pohřbíváni vedle církevních hodnostářů do kostelních krypt, existovalo v druhé polovině 19. století již několik desítek samostatně stojících hrobek, umístěných organicky do okolní krajiny či anglického zámeckého parku. V českém a moravském prostředí se tento případ objevuje spíše sporadicky, a to zejména v případě nejbohatších rodin, jako příklad zde můžeme uvést právě rodinu Schwarzenbergů.

V moravském prostředí, či přímo v případě námi vybrané skupiny rodin, se daleko častěji jedná o dvě varianty. Jednou byla výstavba samostatné rodové hrobky, ale v blízkosti místního hřbitova, či přístavba či adaptace rodinné hrobky k patronátnímu kostelu na velkostatku. Ostatně i v případě již zmíněné hrobky Belcrediů, nebyla hrobka sice umístěna přímo na místním hřbitově, ale přesto v jeho těsném sousedství. Při vstupu na městský hřbitov v Náměšti nad Oslavou vybudovali svou rodinnou hrobku již v první čtvrtině 19. století Haugwitzové. Tuto empírovou hrobku, zdobenou plastikami a vycházející z antických vzorů, nechal v letech 1822 až 1825 vybudovat Jindřich Vilém hrabě Haugwitz podle projektu významného vídeňského architekta Josefa Kornhäusela, který se proslavil svými pracemi pro Liechtensteiny v Lednici a Valticích. O vztahu Haugwitzů k hrobce vypovídá i fakt, že se na jejích opravách podíleli ještě na konci 20. století, ostatně v roce 1995 zde byl ještě pohřben Karel Antonín hrabě Haugwitz.⁵⁰⁵ Prostou empírovou podobu měla také rodinná hrobka Zierotínů, kterou nechal vybudovat v letech 1837 až 1838 František Josef hrabě ze Zierotína v těsné blízkosti nově vystavěného kostela na žerotínském panství v Bludově. V roce 1842 byly do hrobky převezeny ostatky členů brandýské větve rodu, mezi nimi i nejslavnější Zierotín Karel starší ze Zierotína. Poslední mužský žijící příslušník rodiny Karel Emanuel hrabě ze Zierotína zde byl uložen ještě v roce 1934, ostatně ve dvacátých letech 20. století byla jižní stěna hrobky doplněna o zierotínský erb. Ještě v roce 1996 sem byly přeneseny

⁵⁰² Bezcený, Zdeněk: Příliš uzavřená společnost. Orličtí Schwarzenberkové a šlechtická společnost v Čechách v druhé polovině 19. a na počátku 20. století. České Budějovice 2005, s. 64.

⁵⁰³ Vybíral, Jindřich: Století dědiců a zakladatelů, s. 73.

⁵⁰⁴ Vybíral, Jindřich: Století dědiců a zakladatelů, s. 131.

⁵⁰⁵ <http://www.hrady.cz/?OID=11160> (20. 11. 2015)

ostatky v roce 1985 zemřelé Heleny, rozené hraběnky ze Zierotína.⁵⁰⁶ Také v empírovém stylu nechal vystavět rodinnou hrobku v letech 1840 až 1844 na místním hřbitově v obci Pohled příslušník mladší linie rodu Sylva-Tarrouca hrabě Evžen.⁵⁰⁷ Starší linie rodu pak své zemřelé pohřbívala do sklepení neogotické vyhlídkové věže v zámeckém parku v Čechách pod Kosířem. Dalším, kdo pro místo nově budované rodinné hrobky vybral místo přímo při zdi místního hřbitova, byl Emanuel hrabě Dubský. Ten dokončil stavbu rodinné hrobky u lysického hřbitova v roce 1881, a hrobka nese řadu gotizujících prvků. Samotná stavba byla navržena přímo Emanuele hrabětem Dubským. Nejreprezentativněji působí samozřejmě průčelí hrobky, kterému vévodí velké rozetové okno, pod nímž je ve fasádě umístěna kamenná deska s nápisem Rodiny Dubských z Třebomyslic spolu s kartuší s erbem rodu Dubských. Za tento erb byl dne 12. září roku 1881 v zinkovém pouzdře zazděn pamětní spis.⁵⁰⁸ Průčelí dále vévodí socha Ježíše Krista a dvou modlících se andělů. Podle dochovaného archivního materiálu byla do hrobky v salmovských železárnách odlita socha Salvatora podle modelu známého sochaře Schwanhalera, dále rovněž šest kovových modlících se andělů, osm dalších andělů pocházelo z fabriky ve Wagramu a dva z Wienerbergen. Ozdobné kování pro hrobku pak pocházelo ze zámecké dílny v Drnovicích dle návrhu Ervína hraběte Dubského.⁵⁰⁹ Do nově zbudované rodinné hrobky byly potom přeneseny ostatky již zemřelých příslušníků rodiny, spolu s ostatky členů rodiny Píati z dosavadní hrobky v kryptě lysického kostela. Ostatně dokončení hrobky se nedožil ani její zbudovatel Emanuel hrabě Dubský, který zesnul krátce před jejím dokončením. Nicméně právě jeho zásluhou získal rod Dubský toto reprezentativní místo posledního odpočinku. Hrobka sloužila Dubským ještě hluboko do 20. století, ještě v roce 1942, konkrétně 27. listopadu téhož roku, byly do hrobky uloženy ostatky Elisabeth hraběnky Dubské, rozené Kinské.⁵¹⁰ Odpovídající místo posledního odpočinku se přímo nabízelo rodině Berchtoldů vlastníci starobylý středověký hrad Buchlov. Hrad je totiž terénní šijí spojen s nedalekým vrchem Modla, na kterém stála již od poslední čtvrtiny 17. století kaple sv. Barbory, romanticky shlížející na okolní krajinu. Jako rodinné pohřebiště si toto místo vyhlédli mimo jiné již předcházející majitelé panství rod Petřvaldských z Petřvaldu, a tak není divu, že na

⁵⁰⁶ <http://www.bludov.cz/O-Bludove/Pametihodnosti-obce-Bludov/Zerotinska-hrobka.html> (20. 11. 2015)

⁵⁰⁷ https://www.kr-vysocina.cz/VismoOnline_ActionScripts/File.ashx?id_org=450008&id_dokumenty=4057128 (20. 11. 2015)

⁵⁰⁸ MZA, G141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 8, inv. č. 21 Stavba rodinné hrobky na hřbitově v Lysicích, fol. 6.

⁵⁰⁹ MZA, G141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 8, inv. č. 21 Stavba rodinné hrobky na hřbitově v Lysicích, fol. 6.

⁵¹⁰ MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 12, inv. č. 59 Úmrtní oznámení členů rodiny a úředníků, fol. 6.

tuto tradici navázali následně i Berchtoldové. Ti začali kapli sv. Barbory využívat jako rodinnou hrobku již od poloviny 19. století a o celou kapli se tedy i patřičně starali. V letech 1885 až 1886 stáli například za renovací kupole, z dochovaného spisu se však dozvídáme, že oprava kupole byla financována rovněž z řady příspěvku jejich urozených příbuzných a přátel, což opět poukazovalo na jedné straně na pevnou sounáležitost moravské aristokracie a také na jejich pevnou katolickou víru.⁵¹¹ V roce 1886 už ohledně stavebních úprav kaple probíhala čilá korespondence, jednalo se například o hloubení pod kostelem pomocí třaskavin v souvislosti s plánovanou novou berchtoldskou hrobkou pod sakristií.⁵¹² O deset let později v roce 1896 probíhaly opravy zastřešení objektu kaple na základě smlouvy uzavřené s tesařským mistrem M. Darebníkem dne 10. července téhož roku. Byla provedena nová vazba, položena nová dvojitá šindelová krytina, zbytek pak tvořila klempířská práce a menší práce zednické. Dle smlouvy bylo vyplaceno 2 800 zlatých, za práci navíc 3 463 zlatých 38 krejcarů, celkem tedy 6 363 zlatých 38 krejcarů.⁵¹³ K vybudování samotné nové berchtoldské hrobky v kapli sv. Barbory však došlo až v letech 1909 až 1910. Nejprve bylo v roce 1908 vydáno povolení ke zbudování této nové hrobky okresním stavebním ředitelstvím v Uherském Hradišti.⁵¹⁴ Realizace nové hrobky byla svěřena firmě Josef Shaniak spol. s o. r. z Uherského Hradiště. Plány realizované touto firmou znázorňovaly umístění nové hrobky v rámci kaple, nová hrobka byla umístěna nalevo od Zikmundova oltáře, a také umístění jednotlivých čtrnácti sarkofágů. Signované byly na jedné straně stavitelem Josefem Shaniakem a na straně druhé zástupcem velkostatku Ferdinandem Duschkem.⁵¹⁵ Návrh na umělecky zpracované dveře ke vstupu do nové hrobky byly vypracovány uměleckým zámečnickem Prášilem, rovněž z Uherského Hradiště.⁵¹⁶ Tímto se také rodině Berchtoldů podařilo zabezpečit pro své zemřelé odpovídající místo posledního odpočinku na prominentním místě nad okolní krajinou, navíc v těsné blízkosti starobylého hradu Buchlova.

⁵¹¹ Vedle Sigmunda Berchtolda s manželkou Josephinou patřili k přispěvatelům například Ferdinand Trauttmansdorf s manželkou Marií, roz. Liechtenstein, Viktor Chorinský a Anna roz. Trauttmansdorfová, Johann II. Liechtenstein, Albrecht Kaunic, Henriette Larisch-Mönnich, Paula Esterházy, roz. von Stockau, Caroline Thun-Hohenstein roz. Lamberg, Leopold Sternberg, svob. p. Podstatzky a Gabrielle roz. Zierotin, Julius Hardegg, Marie Seilern, roz. Hardegg, Clotilde O'Donnel roz. Hardegg, hraběnka Reichenbach-Lessonitz, Sigmund Herberstein a Julie roz. Festetics, Otto Serényi, Anton Magnis či Wladimir Logothetty. MZA, G 138 Rodinný archiv Berchtoldů Buchlov, kart. 109, inv. č. 399 Patronátní záležitosti, fol. 3–4.

⁵¹² MZA, F 45 Velkostatek Buchlov, kart. 369, inv. č. 548 Kaple sv. Barbory, rodinná hrobka, fol. 30–31.

⁵¹³ MZA, F 45 Velkostatek Buchlov, kart. 369, inv. č. 548 Kaple sv. Barbory, rodinná hrobka, fol. 10–11.

⁵¹⁴ MZA, F 45 Velkostatek Buchlov, kart. 369, inv. č. 548 Kaple sv. Barbory, rodinná hrobka, fol. 25–27.

⁵¹⁵ MZA, F 45 Velkostatek Buchlov, (IV. Plány a mapy), inv. č. 2881, evid. č. 119 Podélný a příčný pohled na kapli; MZA, F 45 Velkostatek Buchlov, (IV. Plány a mapy), inv. č. 2883, evid. č. 121 Návrh na rekonstrukci rodinné hrobky s vyznačením oltářů a jednotlivých hrobek; MZA, F 45 Velkostatek Buchlov, (IV. Plány a mapy), inv. č. 2883, evid. č. 122 Totéž, podélný a příčný řez; MZA, F 45 Velkostatek Buchlov, (Plány a mapy), inv. č. 2884, evid. č. 124 plán hrobky.

⁵¹⁶ MZA, F 45 Velkostatek Buchlov, (Plány a mapy), inv. č. 2884, evid. č. 125 Návrh na umělecky vyzdobené dveře do hrobky.

V neposlední řadě také navázali na dlouhou tradici pohřbívání na tomto místě, jak to činili již předchozí majitelé panství Petřvaldští z Petřvaldu, a Berchtoldové tak symbolicky navazovali na jejich tradici. Jistou podobnost pak můžeme spatřovat i na příkladu rodiny Mittrowských, kteří svou hrobku přistavěli k patronátnímu farnímu kostelu v Doubravníku na bývalém pernštejnském panství. Majitel pernštejnského panství míval vždy patronátní právo nad doubravnickým kostelem a tento vztah respektoval i Vladimír hrabě Mittrowský už nepochybně z toho důvodu, že zde slavný rod Pernštejnů měl své pohřebiště. Je tedy pravděpodobné, že hrabě Mittrowský přistavěním vlastní rodové hrobky k tomuto kostelu vědomě odkazoval na slavnou pernštejnskou tradici, podobně jak tomu bylo i u hradu Pernštejna, o kterém již bylo pojednáno.

Povolení k vystavění hrobky Mittrowských v Doubravníku bylo Moravským místodržitelstvím vydáno dne 1. dubna roku 1857 přípisem již k 14. lednu téhož roku.⁵¹⁷ Plánovaná rodinná hrobka měla plně respektovat architektonický ráz kostela a jejím přistavěním neměla být architektura kostela nijak narušena. Stavba měla být provedena podle plánu, který byl k samotné žádosti přiložen. Plán, opět signovaný dvorním architektem rodiny Franzem Schlepsem, byl tedy vyhotoven prokazatelně již před datem podání žádosti. Stavba hrobky započala o dva roky později, tedy v roce 1859, kdy byl vyhotoven také předběžný rozpočet stavby. Práce začaly přirozeně kopáčskými pracemi, na které pak plynule navazovaly práce zednické, byly vystavěny obvodové zdi, strop byl zaklenut gotickou křížovou klenbou, do kaple v hrobce byla položena mramorová podlaha, do ambitu k rakvím pak byla určena podlaha pískovcová. Následně byl ve zdi kostela prolomen hlavní vstup do hrobky a tento vchod byl rovněž nově zaklenut. Z Pernštejna byly k výzdobě kaple objednány sochy, z Brna pak ozdobné hlavice a sloupy, stejně jako další drobnější gotické ornamenty. Dále byly dodány erby zdobící následně klenbu kaple. Návrhy těchto menších architektonických detailů prováděl rovněž Franz Schleps, jednalo se například o profily soklové římsy, rozetové okno, kamenné ostění dveří či přízemní pilíře a konzoly. Dále také zpracoval návrhy nečetného mobiliáře, mezi jiným například návrhy židlí do kaple hrobky (Bethstuhl). V dalších účtech pak nacházíme výdaje za podpěrné sloupky či gotické nosníky do kaple. V roce 1863 na stavbu pravděpodobně dohlížel samotný Josef Schleps, v té době stavební mistr ve Valticích, neboť jeho jménem je signována řada stavebních účtů.⁵¹⁸ Z těch se dovídáme také o dodavatelích, kteří se na stavbě hraběcí hrobky podíleli. Kámen na stavbu

⁵¹⁷ MZA, G147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožínka, kart. 10, inv. č. 390 Povolení postavení rodinné hrobky Mitrovských, fol. 2.

⁵¹⁸ MZA, F 78 Velkostatek Pernštejn (Pernštýn statek), kart. 7, inv. č. ib1 Kostel a škola Doubravník, fol. 55–56.

hrobky dodával Jan Dvořák z Křtin, zinkový plech dodal klempíř Josef Hanesch, potřebnou litinu dodaly štěpánovské železářny, na žebrové cihly pak vyrobil dvě speciální formy truhlářský mistr Jan Prokůpek. Na stavbě dále mimo jiných pracovali například kovářský mistr Ignác Jelínek, tesařský mistr Zögler, zámečník Václav Liška, sklenář Jan Moravec, kameník Albert Kozel, klempířský mistr Matoušek, pokrývač František Doubek či klempířský mistr Matoušek. Poslední práce probíhaly dle archivního materiálu ještě v roce 1869, ale ty se již netýkaly přímo hraběcí hrobky, nýbrž oprav hlavního vstupu do kostela a opravy kostelní zdi kolem hřbitova. Stavba samotné hrobky s pohřební kaplí tak byla dokončena již někdy před tímto datem. Hrobka Mittrowských tedy byla vystavěna v gotickém stylu, čímž splnila podmínku místodržitelství a nenarušila gotický ráz celého kostela, navíc použitý gotický sloh také odpovídal požadavkům na reprezentaci samotného zbudovatele hrobky, Vladimíra hraběte Mittrowského. Co se týká samotné podoby hrobky, ta zůstala zachována až do dnešních dnů. Pohřební kapli obklopuje za tří stran ambit. Do hrobky se vchází vysokým novogotickým portálem s datací „A:D.1867“, která poukazuje na rok jejího dokončení, podobně jako tomu bylo například na fasádě sokolnického zámku, kde je také vtesán rok dokončení přestavby, tedy rok 1853. V tympanonu vstupního portálu hrobky je umístěn nápis: „Ctěným předkům, sobě i milým potomkům.“ Opět se jedná o odkaz na tradici rodiny, trvání a neposkvrněnost rodu a úzkou provázanost předchozích, nynějších a budoucích generací, které pak společně spočinou v tomto reprezentativním místě posledního odpočinku. Zároveň to opět ukazuje na úzkou provázanost každého jednoho člena rodiny, který symbolicky tvořil pevný článek dějinného řetězu rodu. V tympanonu je také umístěn nebarevný kamenný erb Mittrowských, doplněný dostatečně výmluvným rodinným heslem „*Aeternus quia purus*“ (Věčný, protože čistý). Po stranách erbu pak vystupují kolčí přilbice s korunkami, po levé straně s klenotem rostoucího tygra s mečem v pravé tlapě, po pravé straně s klenotem rostoucího lva. Horní část tympanonu uzavírá nápis „*Sv. Maria oroduj za nás živé mrtvé*“. Nad tympanonem pak vyvstává právě postava korunované Panny Marie, celý tympanon je pak dílem již zmíněného Josefa Břenka. Z pohřební kaple ústí do přilehlého ambitu dva protilehlé portály, nad každým z nich je vyobrazen reliéf andělů držících pásku s nápisem *resurrecturis* (tj. těm, kteří se připravují na vzkříšení). I na tomto místě má své nezastupitelné místo heraldika. Nad levým portálem je umístěno kruhové okno, v horní vitráži tohoto okna je vymalován červený štít se stříbrným kulem a heslem Mittrowských, nad pravým portálem je v okně umístěn modrý štít s černou zubří hlavou, jasně odkazující na předchozí patronátní pány kostela, slavný rod Pernštějnů. Opět zde můžeme mluvit o snaze Vladimíra hraběte Mittrowského symbolicky navázat na slavnou pernštejnskou tradici. Nebarevný kamenný erb

Mittrowských můžeme dále najít na prostředním klenebním poli kaple a dále také na menze hlavního oltáře. Dominantou celé kaple je bezesporu socha žehnajícího Ježíše Krista z kararského mramoru, která je dílem významného pražského sochaře Emanuela Maxe z roku 1866.⁵¹⁹ Sochu Krista pak doplňují ještě čtyři drobnější barokní sochy, převezené do doubravnické hrobky ze zrušeného kostela v Mušově. Při vstupu do kaple je na levé straně umístěna mramorová deska, upomínající na budovatele hrobky Vladimíra hraběte Mittrowského s pamětním nápisem psaným humanistickou majuskulí: *„Tuto hrobku dal vybudovati ctěným předkům, sobě i milým potomkům hrabě Vladimír Mitrovský z Mitrovic a Nemyšlu, C. K. komoří a major ve vojště, pán na Pernštýně, Bystřici a Rožince v Moravě a na Sarvaši v Uhřích, rytíř řádu železné koruny a komendátor papežského řádu svatého řehoře, doživotní člen komory panské a poslanec na sněmu moravském atd. L.P. MDCCCLXVII. Blahoslavení mrtví, kteříž v pánu umírají. Zjev. 14 13.“*⁵²⁰ Vedle vyjmenovaných nejvýznamnějších řádů a hodností monarchie, které odkazovaly opět na výjimečné postavení hraběte v rámci společenského žebříčku, měla tato pamětní deska v první řadě navěky připomínat tento významný skutek vybudování rodinné hrobky a tím hraběti Mittrowskému zajistit v dějinách rodu význačné a nezpochybnitelné místo. V jistém smyslu se jednalo o jakýsi posmrtný odkaz potomkům, který v neposlední řadě sloužil k upevnění kolektivní paměti celé rodiny.⁵²¹ Jak již bylo výše zmíněno, z této pohřební kaple se pak dvěma protilehlými vchody vcházelo do přilehlého ambitu, který kapli obklopoval, a ve kterém byly umístěny samotné sarkofágy s tělesnými ostatky zemřelých příslušníků rodiny. Tyto unikátní litinové sarkofágy byly odlity v železárnách Mittrowských v nedalekém Štěpánově nad Svratkou a jsou na nich vyobrazeny symboly pomíjivosti života. Jedná se zde o zhasínající pochodeň života, odsypané přesýpací hodiny, symbolizující čas, který byl člověku na tomto světě vymezen a který již vypršel, a konečně také lebka značící samotnou smrt. Nechybí samozřejmě také kříž, jako symbol neochvějné křesťanské víry rodiny. Celkem je zde umístěno devatenáct rakví, přičemž sedmnáct z nich je určeno přímo pro členy rodiny Mittrowských. Jedinou výjimku tvoří dva sarkofágy, ve kterých jsou uloženy ostatky manželů Schröfflových, předchozích majitelů pernštejnského panství. V těch dalších jsou pak pohřbeni například jeden z nejslavnějších příslušníků rodu Antonín Bedřich hrabě Mittrowský, dále

⁵¹⁹ Mazáč, L. - Ustonal, V. - Stránský, K.: Sarkofágy rodu Mitrovských v Doubravníku. Vlastivědný věstník moravský 47, Brno 1995, s. 406.

⁵²⁰ Dyba, Ivan: Hrobka hrabat Mitrovských z Mitrovic a Nemyšle a barevná znaková výzdoba v kostele v Doubravníku, s. 57–58.

⁵²¹ K problematice aristokratické rodiny viz. Slabáková, Radmila: Rodina a její hodnota u rakousko-české aristokracie v 19. století (na příkladu Dietrichsteinů a Mensdorffů-Pouilly). In: Studie k sociálním dějinám 6, Praha 2001, s. 275–285.

třeba otec zakladatele hrobky Vilém hrabě Mittrowský, první Vladimírova manželka Antonie, rozená Dietrichsteinová, její synové Arnošt a František a spočinul zde také samozřejmě samotný zbudovatel hrobky Vladimír hrabě Mittrowský. Posledními zde pohřbenými byli pak syn zakladatele hrobky Vladimír hrabě Mittrowský mladší, zemřelý dne 21. ledna roku 1930 v lázních Baden-Baden,⁵²² a jeho manželka Marie, rozená kněžna Baworowská, která zemřela záhy po něm dne 9. února téhož roku na zámku v Sokolnicích. Zádušní mše se pak konala o dva dny později a do rodinné hrobky byla uložena 12. února.⁵²³ Každá rakev byla samozřejmě opatřena erbem rodu, v případě přivdaných manželek se jednalo o alianční erby Mittrowských a rodu, ze kterého žena pocházela. Každá rakev byla rovněž opatřena náhrobním kamenem, který měl oživovat vzpomínku na dotyčného a velebit jeho osobnost.

Jen pro ilustraci je možné na tomto místě zmínit alespoň náhrobní desky zakladatele hrobky a jeho dvou synů z prvního manželství Arnošta a Františka. Náhrobní deska Vladimíra hraběte Mittrowského nese nápis: „*Vladimír nejvznešenější hrabě Mitrovský z Mitrovic a Nemyšle, tajný rada a komoří c. a k. apoštolského majestátu, c. a k. major, vyznamenaný velkokřížem Řádu Františka Josefa, komandér Řádu sv. Řehoře, rytíř Železné koruny a člen panské sněmovny („velkého senátu“), narozen dne 17. června 1814, pravá ozdoba rodiny, otec chudých, pro své (blízké) nejmilejší a všem zdaleka nejdražší, který také vybudoval tuto hrobku, všemi oplakáván, především svými dětmi, zemřel v Pánu dne 6. dubna 1899, zde radostné vzkříšení očekává.*“⁵²⁴ Vedle soukromého rozměru smrti šlechtice, tedy vedle jeho lidských vlastností a ztráty pro rodinu, je zde například v souvislosti s jeho charitativní činností (otec chudých) zdůrazněna i ztráta pro celou společnost, tedy opět odkaz na jeho výjimečné společenské postavení. Náhrobní deska Františka hraběte Mittrowského nese nápis: „*František hrabě Mitrovský z Nemyšle a Mitrovic, narozen 30. září 1845, nejlepší syn, největší potěšení (svých) bratrů a sester, vskutku ozdoba a nejsladší naděje rodiny, vynikla duševní silou, bezúhonným životem, počestnými mravy, výjimečnou lidskostí a umírněností, pro své (blízké) nejmilejší, všem zdaleka nejdražší, za rozšířením vzdělání procestoval většinu Evropy i nejvzdálenější království Afriky, za nevýslovné bolesti svých (blízkých) a společného zármutku krajanů podlehl smrtelné chorobě a dne 2. května 1875 zbožně v Pánu zesnul.*“⁵²⁵ Náhrobní deska Arnošta hraběte Mittrowského pak: „*Arnošt hrabě Mitrovský z Nemyšle a Mitrovic, narozen 12. dubna 1847, druhý z bratrů, ozdoba i chloubu rodičů a vzor bratrského*

⁵²² Mazáč, L. - Ustonal, V. - Stránský, K.: Sarkofágy rodu Mitrovských v Doubravníku, s. 407.

⁵²³ MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 12, inv. č. 59 Úmrtní oznámení členů rodiny a úředníků, fol. 3.

⁵²⁴ Dyba, Ivan: Hrobka hrabat Mitrovských z Mitrovic a Nemyšle a barevná znaková výzdoba v kostele v Doubravníku, s. 64.

⁵²⁵ Tamtéž, s. 62.

*milosrdenství, již od útlého věku nepevného a chatrného zdraví, přesto o nic méně vzdělán zvláště v umění i naukách, bystrý a poctivý, velmi vynikal mezi vrstevníky důstojností, bezúhonností a důsledností, muž svého úsudku, ráznost zmírňoval laskavostí. Nakonec poté co 7 let snášel s nezlomnou duší bolesti nemoci, následoval za krátký čas dne 14. října svého nejmilejšího bratra, se kterým byl nerozlučně spjat po celý život, a zde jemu nejbližší očekává den vzkříšení nám toužebný.*⁵²⁶ U obou vidíme důraz kladený na příkladné charakterové vlastnosti, výchovu, vzdělání a všeobecný rozhled šlechtice a v neposlední řadě na soudržnost a vědomí sounáležitosti celé rodiny.

Vybudování reprezentativní hrobky znamenalo pro každý šlechtický rod vysoce prestižní záležitost. Rovněž v případě rodové hrobky se nejednalo o prostou stavbu, kde byli ukládáni zemřelí, ale velmi důležitý byl také její symbolický význam. Jednalo se především o místo rodinné paměti na již zemřelé příslušníky rodiny, které mělo trvale udržovat vazbu mezi mrtvými a žijícími, a které mělo opět odkazovat na dlouhou a slavnou historii rodu. Rozhodující slovo při jejich realizaci si vzaly opět historizující slohy, které nejlépe odrážely odkaz na rodinnou tradici a hlubokou sounáležitost každého šlechtického rodu. Tyto historizující formy opět svazovaly rod s dějinami daného regionu a odkazovaly na jeho pevné spojení s jeho majetky a korunní zemí. Urození zemřelí byli tedy uloženi k věčnému odpočinku právě v rodové hrobce, vybudované na rodinných statcích, a tak měli zůstat s touto zemí navždy svázáni.

5.3 Exkurz č. 2 Smrt šlechtice

Téma umírání a pohřbívání šlechty v druhé polovině 19. století není v české historiografii zdaleka frekventovaným tématem. Asi nejkomplexněji se s tímto tématem vyrovnávají dvě studie. Na příkladu rodu Mensdorff-Pouilly se touto otázkou zabývá ve své stati Radmila Slabáková-Švaříčková,⁵²⁷ na příkladu rodu Schwarzenbergů pak Václav Grubhoffer.⁵²⁸ Při výzkumu tohoto tématu je pak možné především čerpat z rodinných archivů aristokratických rodů, které v tomto ohledu skýtají nepřehledné bohatství, ať již v podobě soukromých deníků, soustrastných dopisů či smutečních oznámení. Obecně lze již od 18. století pozorovat ve vztahu k umírání jakýsi přechod od umírání jako věci veřejné k umírání jako věci soukromé,

⁵²⁶ Dyba, Ivan: Hrobka hrabat Mitrovských z Mitrovic a Nemyše a barevná znaková výzdoba v kostele v Doubravníku, s. 63.

⁵²⁷ Slabáková, Radmila: Žal a umírání v denících a soukromé korespondenci rakousko-české šlechty 19. století. *Studia Historica Nitriensia* 9, 2001, s. 153–163.

⁵²⁸ Grubhoffer, Václav: Paměť rodu v zrcadle smrti. Funerální obřady v rodině Schwarzenberků v občanské době. In: Bůžek, V. - Král, P.: Paměť urozenosti. Praha 2007, s. 188–208.

přičemž tento proces se zdá se být v 19. století dokonán. City, které byly dávány v souvislosti se ztrátou blízkých najevo, začaly být od počátku 19. století záležitostí stále menšího okruhu osob, zatímco v dřívější době měly mnohem větší záběr. Obecně se proces umírání jeví prostším, zdrženlivějším a méně okázalým. Právě podle Radmily Slabákové-Švaříčkové, se již na přelomu 18. a 19. století, v období vypjaté sensibility a emocionality, vytvářel typický obraz smrti pro 19. století: „...romantická smrt druhého, ztráta nenahraditelného individua, která se stává hlubokou ranou. Na rozdíl od předchozích období není tato hluboká rána přirozeně a zanedlouho vyléčena. Dříve totiž nebyly city zaměřeny pouze na malé množství lidí, tedy na nejbližší rodinu, ale měly mnohem širší záběr, tj. celý okruh příbuzných. Pořád tedy dost osob, které mohly zemřelého „nahradit“. Toto se ale mění. Smrt přestává být veřejnou záležitostí, přesto je potřeba vyjádřit nějakým způsobem bolest. Může to být třeba zápisem v deníku či nápisem na náhrobním kameni.“⁵²⁹ Tato obecná tendence se však nevztahuje na všechny sociální vrstvy společnosti, a právě šlechta je v tomto ohledu výjimkou, neboť právě u ní přetrvává veřejný rozměr smrti i nadále. Na tomto místě je však třeba rozlišovat samotnou smrt dotyčného a pak následné smuteční obřady. Právě samotná smrt byla tou soukromou složkou, určenou pouze pro rodinu a blízké příbuzné. S tím souvisel i hluboko do 20. století šlechtou odmítaný trend medikalizace a hospitalizace. Šlechta v drtivé většině, měla-li možnost volby a nezastihla ji smrt někde na cestách, umírala v domácím prostředí svých venkovských rodových sídel či městských paláců, tedy v místech, na kterých tak lpěla. V převážné většině případů byl také nemyslitelný odchod z tohoto světa bez přítomnosti katolického kněze, z jehož rukou šlechtic či šlechtična přijali poslední pomazání, poslední smíření se smrtí. V souvislosti se samotnou smrtí je zajímavá také otázka zpřístupnění pokoje umírajícího. Například v případě Eduarda hraběte Clam-Gallase byl pokoj umírajícího nepřístupný a jakékoli návštěvy byly vyloučeny, když umíral maršálek Alfréd Windischgraetz, přijímal na smrtelném loži ještě návštěvy svých blízkých přátel.⁵³⁰ Samozřejmostí byla u smrtelného lože přítomnost rodiny a nejbližších příbuzných. Když například v roce 1847 umírala v Benátkách první manželka Vladimíra hraběte Mittrowského Antonie, rozená hraběnka z Dietrichsteina, byli u jejího lože přítomni vedle manžela a dětí také její obě sestry a švagr. Přestože se šlechta nevyjadřuje k pomocnému personálu, který vlastně tvořil jakousi vnější rodinu, domnívá se Radmila Slabáková-Švaříčková, že ani ten nebyl od smrtelných loží svých pánů vyloučen. V tomto případě můžeme zmínit příklad právě

⁵²⁹ Slabáková, Radmila: *Žal a umírání v denících a soukromé korespondenci rakousko-české šlechty 19. století*, 2001, s. 155.

⁵³⁰ Tamtéž, s. 158.

ze stati Václava Grubhoffera v souvislosti se smrtí Karla IV. knížete Schwarzenberga, který skonal 4. října roku 1913. Den před smrtí mu byla knězem udělena poslední svátost a tomuto zaopatření byla v samotném pokoji přítomna samozřejmě rodina umírajícího, ale v předpokoji klečelo rovněž veškeré domácí služebnictvo spolu s ústředním ředitelem panství a knížecím tajemníkem.⁵³¹ Bezprostředními účastníky smrti šlechtice, tak zdá se, byla pouze nejbližší rodina, kněz a také lékař. Samotné přijetí smrti blízkého bylo i mezi šlechtou značně individuální, i zde však šlo, jako kdekoli jinde, především o prostou ztrátu blízké bytosti, která pozůstalé tragicky zasáhla. Jako příklad můžeme uvést smrt již zmíněné Antonie hraběnky Mittrowské, jak se dovídáme od jejího švagra Alphonse hraběte Mensdorffa-Pouillyho, tak Vladimír hrabě Mittrowský u jejího smrtelného lože doslova „řval bolestí“.⁵³² Vedle takového upřímného a nejnítěrnějšího projevení svých citů, můžeme u šlechty druhé poloviny 19. století pozorovat i obraz „krásné smrti“. V tomto případě neznamenal smrt neodvratný konec drahé bytosti, ale mrtvý v takovém případě jen odcházel na „dalekou cestu“ nebo kamsi „tam“, kde měl i nadále bdít nad dalšími osudy rodinných pozůstalých. Často byl vnímán jako anděl, který byl povznesen do nebe, kde se měl navěky modlit za ostatní. Sophie hraběnka Mensdorff-Pouilly se i přes svůj nezměrný smutek údajně nemohla na mrtvé tělo svého zemřelého krásného syna vynadávat, jakoby jí mramorová silueta jeho těla připomínala neposkvřněného anděla.⁵³³ Tato nemohoucnost odpoutat se od svých blízkých tak vedla k balzamaci těl zesnulých do jakéhosi stavu „ani živý, ani mrtvý“ a jejich následnému vystavení ve smutečním šatu a záplavě květin na smutečním katafalku.

Zde se však již dostáváme právě k veřejnému rozměru smrti šlechtice. Balzamování a lékařské ohledání těla byly již součástí příprav na smuteční slavnosti. Ostatně povinná lékařská prohlídka těl zesnulých byla zavedena v habsburské monarchii již od roku 1770 a tělo nesmělo být pohřbeno dříve než 48 hodin od okamžiku smrti.⁵³⁴ V druhé polovině 19. století se již jako hygienický způsob pohřbu prosazovala kremace, nicméně právě šlechta tomuto trendu odolávala. Balzamování členové šlechtické rodiny měli spočinout v rodinné hrobce v nedotknuté podobě po boku svých urozených předků, balzamované tělo zemřelého tak mělo reprezentovat osobu zemřelého, ale také společenskou výlučnost rodiny, její rodinnou paměť a tradici. Celkové konzervaci těla pak měla navíc dopomoci kovová, hermeticky uzavřená rakev, jak jsme již viděli na případu zemřelých rodiny Mittrowských.

⁵³¹ Grubhoff, Václav: Paměť rodu v zrcadle smrti, s. 194.

⁵³² Slabáková, Radmila: Žal a umírání v denících a soukromé korespondenci rakousko-české šlechty 19. století, s. 156.

⁵³³ Tamtéž, s. 160.

⁵³⁴ Grubhoff, Václav: Paměť rodu v zrcadle smrti, s. 196.

Balzamování bylo také nedílnou součástí soudní pitvy, která každé úmrtí doprovázela, přičemž byl vždy vyhotoven i příslušný pitevní protokol. Dochovaný příklad takového pitevního protokolu můžeme nalézt právě v rodině Mittrowských, a sice při úmrtí Vladimíra hraběte Mittrowského, který zesnul po delší nemoci ve věku 85 let dne 6. května roku 1899.⁵³⁵ Jeho ostatky byly nabalzamovány den po jeho smrti, tedy 7. května. V protokolu o balzacování těla nacházíme přesný čas úmrtí hraběte, v tomto případě deset hodin dopoledne a jako příčina smrti je uveden „marasmus“, tedy celková sešlost věkem. Protokol také obsahuje přesný proces a postup balzamování těla.⁵³⁶ Jeho ostatky pak byly slavnostně posvěceny dne 9. dubna v zámecké kapli v Sokolnicích, kde byla mrtvola hraběte v záplavě květin slavnostně vystavena.⁵³⁷ Balzamování těla proběhlo také v případě úmrtí jeho první manželky Antonie, která jak již bylo zmíněno, zemřela na plicní chorobu v Benátkách ve svých 27 letech dne 3. prosince roku 1847. V tomto případě byla balzamace těla také naprostou nutností, aby vydrželo transport do Čech. Nicméně již v Benátkách proběhla první zádušní mše, které se účastnili nejbližší příbuzní, kteří ji na této cestě doprovázeli, především tedy její manžel a její dva synové František a Arnošt. Následně se měly mše svaté konat na panstvích Bystřice, Rožinka a Pernštejn a mrtvola pak měla být uložena do rodinné hrobky v Doubravniku.⁵³⁸ Že bylo balzamování těla zemřelého u šlechty něčím naprosto běžným a neopominutelným, svědčí i další doklady z rodinných archivů, jako příklad na tomto místě můžeme uvést náklady spojené s pohřbem zemřelého Vladimíra svobodného pána Widmanna z roku 1874, kde je jednou z položek samotná balzamace a dále také medikamenty k tomu určené.⁵³⁹

Neocenitelným pramenem při poznávání pohřebního ritu šlechty druhé poloviny 19. století jsou především dochovaná úmrtní oznámení, zasílaná celému širokému okruhu příbuzných a známých. Jen pro představu, například při úmrtí Aloise hraběte Serényiho v roce 1893 bylo takových úmrtních oznámení vytištěno celkem 1 900 kusů.⁵⁴⁰ Není proto divu, že prakticky v každém rodinném archivu moravské šlechty můžeme nalézt přinejmenším několik, ale většinou celou řadu, úmrtních oznámení z okruhu nejen příbuzných, ale vůbec široké šlechtické obce. V některých případech můžeme nalézt dokonce celá úmrtní alba, kde

⁵³⁵ MZA, F 89 Velkostatek Sokolnice, kart. 1614, inv. č. LXXXIII J Zámek, fol. 154.

⁵³⁶ MZA, G 147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožinka, kart. 92, inv. č. 12/101 Protokol o balzamování těla Vladimíra hraběte Mitrovského, fol. 1-3.

⁵³⁷ MZA, F 89 Velkostatek Sokolnice, kart. 1614, inv. č. LXXXIII J Zámek, fol. 154.

⁵³⁸ MZA, G 147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožinka, kart. 69, inv. č. 10/269 Svatební a úmrtní oznámení 1844-1899, fol. 9.

⁵³⁹ Samotná balzamace stála 60 zlatých a medikamenty k tomu určené zakoupené v lékárně „Zum weissen Engel“ ve Znojmě 14 zlatých 13 krejcarů. MZA, G198 Rodinný archiv Widmannů a Scharfensteinů-Pfeilů Plaveč, kart. 11, inv. č. 193 Účty spojené s pohřbem Vladimíra svob. p. Widmanna, fol. 4-5.

⁵⁴⁰ MZA, G 77 Rodinný archiv Serényiů Lomnice, kart. 50, inv. č. 216 Pozůstalost po Aloisi hr. Serényim včetně testamentu, fol. 27.

jsou tato úmrtní oznámení pečlivě uložena. Jako příklad zde můžeme uvést rodinu hrabat Sylva-Tarouca. Jednotlivá alba mají prostřižena místa, kde byla jednotlivá úmrtní oznámení vkládána, přičemž oznámení byla řazena chronologicky podle let a měsíců, kdy dotyční skonali. Na konci každého alba byl pro přehlednost vyhotoven dokonce jmenný rejstřík zemřelých.⁵⁴¹ Jak vidno, úmrtí vně šlechtické obce byla nejen příbuznými, ale i známými pečlivě reflektována a úmrtní oznámení našly v každém šlechtickém archivu své místo. Dá se ostatně předpokládat, že po změnách ve společnosti, ke kterým v polovině 19. století došlo, se mezi šlechtickými rodinami ještě více upevnil pocit sounáležitosti. V podobě smutečních oznámení a kondolenčních listů opět vidíme, jak veřejný rozměr smrti šlechtice přetrvává i nadále. Toho dokladem je dále množství soustrastných dopisů, zasílaných rodině zemřelého a další četná korespondence vyjadřující ztrátu a žal. Pozůstalí tak alespoň symbolicky nezůstávají ve své bolesti sami. Tyto soustrastné dopisy neměly rozhodně pouze formální ráz, jejich formulace, byť z dnešního pohledu až přehnaně dramatická a patetická, vyjadřovala upřímnou účast a porozumění. Když například v roce 1875 ztratil Vladimír hrabě Mittrowský svoje oba dva syny Arnošta a Františka, vzbudila tato ztráta hlubokou účast. Vedle řady kondolenčních listů od různých spolků, společností, u kterých by se formálnější ráz dal přece jen očekávat, nacházíme v rodinném archivu například i soustrastné dopisy od korunního prince Rudolfa, v nichž vyjadřuje opravdu nejhlubší účast a projev lítosti. První z nich je datován dne 13. května roku 1875 ve Vídni a druhý dne 24. října téhož roku z oblíbeného letního sídla v Gödöllö.⁵⁴² Když například dne 19. února roku 1864 zemřela manželka Augusta Alexandra hraběte Sylva-Tarouca Isabela rozená hraběnka ze Stollberg-Stollbergu, docházejí první kondolenční listy již o dva dny později tedy 23. února. Tento fakt dokládá, jak rychle se zpráva o úmrtí rozšířila a jak rychle byla úmrtní oznámení odeslána, zpravidla došlo k jejich vytištění již následující den po smrti. Rovněž Augustovi se dostalo projevení účasti od řady jeho urozených přátel. Zmíněného 23. února mu kondoloval Egbert hrabě Belcredi. Oslovuje jej „milý příteli“, projevuje svou nejhlubší soustrast a vyjadřuje porozumění nad ztrátou celé rodiny, loučí se podpisem „tvůj starý přítel Egbert“,⁵⁴³ to vše ukazuje, jak pevná pouta mezi sebou celá šlechtická společnost udržovala. Paradoxně k některým rodinným příslušníkům se tato zpráva dostala až později. Bratr Fritz hrabě Sylva-Tarouca kondoluje

⁵⁴¹ MZA, G 445 Rodinných archiv Sylva-Taroucců Čechy pod Kosířem, kart. 89, inv. č. 295, sign. 136 Album s úmrtními oznámeními příbuzných a známých Sylva-Taroucců; MZA, G 445 Rodinných archiv Sylva-Taroucců Čechy pod Kosířem, kart. 89, inv. č. 294, sign. 135 Album s úmrtními oznámeními příbuzných a známých Sylva-Taroucců.

⁵⁴² MZA, G 147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožínka, kart. 30, inv. č. 6/1076 Soustrastný dopis korunního prince Rudolfa ke smrti Františka a Arnošta Mittrovských, fol. 1-2.

⁵⁴³ MZA, G 445 Rodinných archiv Sylva-Taroucců Čechy pod Kosířem, kart. 77, inv. č. 236, sign. 103/b „Stolbergiáda“, fol. 3.

dopisem z 1. března, v tomto případě je to pochopitelné, neboť se tou dobou nacházel ve Florencii. V první řadě se omlouvá, že odepisuje tak pozdě, nicméně přiznává, že jakmile se tuto smutnou zprávu dozvěděl, „nebyl hned ve stavu psát“. Dále žehrá na to, jakou ztrátu celá rodina utrpěla a obzvláště „ty, můj ubohý bratr“, dále pokračuje, jak hrozná rána je to pro děti.⁵⁴⁴ Ještě později dne 6. března dorazil dopis od tety Luisy hraběnky Sylva-Taroucca, který opět svědčí o hluboké účasti, když píše, „dovol mi projevit svou nejhlubší a nejvřelejší soustrast“.⁵⁴⁵ Tak bychom samozřejmě mohli pokračovat dále, podobných listů se v rodinných archivech nachází samozřejmě přehršel.

Na příkladu úmrtních oznámení pak můžeme opět rekonstruovat základní rámec smutečních slavností, který se u jednotlivých rodů příliš nelišil. Pro ilustraci lze na tomto místě uvést několik úmrtních oznámení význačných členů moravské šlechtické obce. Dne 10. prosince roku 1894 zemřel v 11:45 na zámku v Boskovicích Alphons hrabě Mensdorff-Pouilly. Jeho ostatky byly následně vystaveny a dne 13. prosince posvěceny v zámecké kapli, odkud byly převezeny do Nečtin, kde se uskutečnil samotný pohřeb. Mše svatá za zemřelého měla být sloužena 14. prosince v 10:00 ve vídeňském kostele sv. Alžběty a také přečtena ve všech patronátních kostelech panství Boskovice a Nečtiny.⁵⁴⁶ Ve stejném roce umírá na svém zámku v Líšni dne 11. října v 7:00 také jeden z nejvýznamnějších politiků své doby Egbert hrabě Belcredi. Posvěcení ostatků proběhlo opět v zámecké kapli 13. října v 15:00 a ostatky pak měly být převezeny do Jimramova, kde byl hrabě Belcredi 15. října v 9:00 slavnostně pohřben do rodinné hrobky. Zádušní mše pak měly být slouženy 16. října od 9:00 ve všech patronátních kostelech panství.⁵⁴⁷ K úmrtí Vladimíra hraběte Dauna došlo 18. března roku 1896 ve Vídni. Jeho ostatky byly slavnostně posvěceny 21. března v 13:00 ve vídeňském kostele sv. Augustina, odkud byly následně převezeny na Bítov. Tam se 23. března opět v 13:00 v hradní kapli konal samotný pohřeb a hrabě Daun zde byl uložen do rodinné hrobky. Zádušní mše měly být slouženy 24. října v 10:00, 10:30 a 11:00 opět ve vídeňském kostele sv. Augustina a dále pak na Bítově v zámecké kapli a dalších patronátních kostelech.⁵⁴⁸ Podobný průběh následoval i po smrti Jindřicha hraběte Haugwitze, který zemřel na zámku v Náměšti

⁵⁴⁴ MZA, G 445 Rodinných archiv Sylva-Taroucců Čechy pod Kosířem, kart. 77, inv. č. 236, sign. 103/b „Stolbergiáda“, fol. 6-7.

⁵⁴⁵ MZA, G 445 Rodinných archiv Sylva-Taroucců Čechy pod Kosířem, kart. 77, inv. č. 236, sign. 103/b „Stolbergiáda“, fol. 5.

⁵⁴⁶ MZA, G 445 Rodinných archiv Sylva-Taroucců Čechy pod Kosířem, kart. 91, inv. č. 301, sign. 140/1, fasc. 1 Úmrtní oznámení Sylva-Taroucců, jejich příbuzných a známých, fol.16.

⁵⁴⁷ MZA, G 445 Rodinných archiv Sylva-Taroucců Čechy pod Kosířem, kart. 91, inv. č. 301, sign. 140/1, fasc. 1 Úmrtní oznámení Sylva-Taroucců, jejich příbuzných a známých, fol.18.

⁵⁴⁸ MZA, G 142 Rodinný archiv Haugviců Náměšť nad Oslavou, kart. 62, inv. č. 694, sign. M13 Svatební a úmrtní oznámení Haugviců, příbuzných a známých, fol. 15.

nad Oslavou dne 29. listopadu ve 22:30 roku 1907. Pohřeb se měl konat 2. prosince v 10:00 v zámecké kapli, ostatky pak měly být převezeny k vystavení v místním farním kostele a ještě týž den byl uložen do nedaleké rodinné hrobky. Mše za zemřelého se měla konat 3. prosince v 9:00 v zámecké kapli a několika dalších patronátních kostelech.⁵⁴⁹

V souvislosti se smrtí Jindřicha hraběte Haugwitzte se dochovala v rodinném archivu také oslavná báseň k jeho úmrtí, sepsaná místním řídícím učitelem v Náměšti nad Oslavou J. Trubáčkem: *„Odchází pán...Zasteskly háje, v smutek se halí vrch a dol, smutkem zastírá mlhový závoj náměštský kraj. Truchlivé hávy vlají z umklých budov. Rozechvěly se zvony, velebným zvukem, vlní zármutek v dál. Těžkým bolem skličeno srdce. Lid všečen zbožně se koří, Pána zvěčnělého duchů. Občanstvo se slzou vděčnosti pozírá k odvěkému sídlu šlechtnosti, odkud zářily paprsky lásky všem vůkol. Jemu díky hlásají širé nivy, pole i háje, jenž zvelebil věhlas Jeho a pile, pokrokem vědy průmysl vzkvetlý. Jemu díky činí osiřelé srdce podřízených, jim vždycky byl ochráncem, otcem. I z rady Koruny odchází Světlo, jehož si vážil přejasný mocnár. Dík volá Jemu národ náš český, jemuž byl zvěčnělý přítelem pravým. Matice školská vzpomíná vděčně. Účely spolkové příznivce štědrého želí. Chudí a trpící v Ném měli útěchu stálou. Vzdělání mládeže upřímnou přízeň věnoval povždy. Svým slovem nový mu pojistil stánek. Umění, vědě odchází mecenáš zlatý. Všech srdce památce Jeho dnes žehná. Osvícených On předků sídlo zvelebil, životem posvětil šlechtné práce a snahy. Genius Jeho již hvězdným září světlem nad zámekem, krajem. Potomstvu žehná, vznešeným synům, přenáší na ně slávu předků a sílu, i vděčného občanstva lásku.“*⁵⁵⁰ Na tomto místě je jasně patrné, jak přetrvává veřejný rozměr smrti šlechtice a jeho smrt natrvalo přechází do dějinné paměti. Vyzdvihena je jeho výjimečná osobnost a dobročinné skutky, kterými zahrnul široké okolí, je zdůrazněno, o jakou ztrátu se jedná v rámci celé společnosti, a v neposlední řadě je zde vyzdvihěn celý slavný rod Haugwitzů. Podobné oslavné básně ostatně nebyly ničím výjimečným, podobnou oslavnou elegii můžeme nalézt rovněž v případě úmrtí již několikrát zmíněné Antonie hraběnky Mittrowské, rozené Dietrichstein.⁵⁵¹ Veřejnou účast vzbudila také smrt jejího manžela Vladimíra hraběte Mittrowského, který byl také znám svou dobročinnou činností a působil například v kuratoriu Moravskoslezského slepeckého institutu. Hrabě Mitrowský zemřel na svém zámku v Sokolnicích po delší nemoci 6. dubna roku 1899. Jeho ostatky měly být posvěceny 9. dubna v zámecké kapli v Sokolnicích v 14:00, odkud měly být

⁵⁴⁹ MZA, G 142 Rodinný archiv Haugviců Náměšť nad Oslavou, kart. 62, inv. č. 694, sign. M13 Svatební a úmrtí oznámení Haugviců, příbuzných a známých, fol. 19.

⁵⁵⁰ MZA, G142 Rodinný archiv Haugviců Náměšť nad Oslavou, kart. 62, inv. č. 695, sign. M14 Báseň k úmrtí hr. Jindřicha Viléma IV. Haugvice od řídícího učitele v Náměšti n. Oslavou J. Trubáčka, fol. 2.

⁵⁵¹ MZA, G 147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožínka, kart.55, inv. č.8/370 Elegie k pohřbu Antonie Mitrovské, fol. 2.

převezeny do Doubravníka, kde se měl 10. dubna v 14:30 odehrát samotný pohřeb. Ještě téhož dne v 10:00 se měla v místním kostele konat zádušní mše, následující den měla být mše přečtena rovněž na všech patronátních kostelech od 11:00.⁵⁵² Dle jeho poslední vůle měl být navíc chudým na panství Sokolnice rozdělen obnos ve výši 200 zlatých.⁵⁵³ Úmrtí šlechtice se také zpravidla objevilo i v denním tisku, v souvislosti se smrtí Vladimíra hraběte Mittrowského můžeme uvést, jak o jeho smrti referovala například Moravská Orlice: „*Tajný rada Vladimír hrabě Mitrovský z Mitrovic, majitel panství Rožinky a Sokolnic, dnes ráno zemřel ve vysokém věku 85let. Se jménem hraběte Mitrovského spjat je kus historie politických bojů na Moravě. Jako dlouholetý člen konservativního velkostatku na Moravě účastnil se až do let šedesátých horlivě veřejné činnosti na Moravě, v pozdějších letech pro některé osobní neshody s nebožtíkem hrabětem Egbertem Belcredim stranil se politického života. Za hraběte Taafa stal se vůdcem tzv. střední strany velkostatkářů. Hrabě Mitrovský narodil se v Brně v červnu 1814, byl nejprve ve státní službě a na to důstojníkem až do r. 1842, kdy jako rytmistr z vojska vystoupil. R. 1861 zvolen byl do moravského sněmu, z něhož vyslán také do poslanecké sněmovny, ale už v září roku 1862 mandát poslanecký složil. R. 1867 povolán do panské sněmovny. Větší část roku strávil hrabě Mitrovský na svém zámku v Sokolnicích. Byl také členem veřejných dobročinných a hospodářských institucí, tak kurátorem ústavu slepců v Brně atd. Byl dvakrát ženat. Nejstarší dcera jeho Josefina provdána byla za hraběte Harnouncourta, který zemřel r. 1885, jediný syn a dědic Vladimír hrabě Mitrovský rozen je v r. 1864. – Mrtvola zesnulého bude převezena do Doubravníka.*“ Jen pro ilustraci můžeme zmínit také některá jména ze seznamu pozvaných smutečních hostů. Jedná se například o příslušníky rodin Baworowských, Belcrediů, Berchtoldů, Dietrichsteinů, Dubských, Esterházyů, Harrachů, Haugwitzů, Hardeggů, Herbersteinů, Kinských, Lambergů, Mensdorff-Pouilly, Nostitzů, Salisů, Salmů či Trauttmansdorffů.⁵⁵⁴ Pestrý okruh kondolujících osob a společností můžeme také vyčíst ze seznamu smutečních věnců. Kromě nejbližší rodiny se zde jedná například o Mädi, Sofii a Karla Haugwitze, Alberta, Ludvíka a Julii Herbersteiny, Huga a Eleonoru Salmovi, Fanny Baworowskou, rodinu Taxisů, Rudolfa Wrbnu či Josefa a Lilly von Teuber. Vzhledem k množství zdobnělin a zkratk křestních jmen si opět můžeme udělat obrázek o tom, jak úzce byla tato sociální vrstva svázána a jak blízké styky mezi sebou její jednotliví členové pěstovali. Věnce však nedorazily pouze od příbuzných a urozených přátel, ale vzpomínku na hraběte Mittrowského chtěli uctít i jiní, a

⁵⁵² MZA, F 89 Velkostatek Sokolnice, kart. 1614, inv.č. LXXXIII J Zámek, fol. 154.

⁵⁵³ MZA, F 89 Velkostatek Sokolnice, kart. 1614, inv.č. LXXXIII J Zámek, fol. 155.

⁵⁵⁴ MZA, F 89 Velkostatek Sokolnice, kart. 1614, inv.č. LXXXIII J Zámek, fol. 156–160.

proto v seznamu věnců dále nacházíme například smuteční věnce od obce Sokolnice, obce Telnice, dělníků štěpánovských železáren, spolku vojenských vysloužilců ve Štěpánově, úředníků panství Pernštejn, občanů zámecké Rožinky a řady dalších. Opět jde o další projev veřejného rozměru smrti šlechtic a ochotě širokého okolí poklonit se památce hraběte Mittrowského.

Nejkomplexněji můžeme úmrtí šlechtice druhé poloviny 19. století popsat na příkladu Aloise hraběte Serényiho. V této souvislosti se v rodinném archivu Serényiů dochovalo jak úmrtní oznámení, tak pozůstalost hraběte včetně testamentu, a také vytištěný nekrolog, který nechal vytisknout Moravsko-slezský lesnický spolek, jehož byl Alois hrabě Serényi dlouholetým prezidentem. Úmrtní oznámení má klasickou formu, nijak se nelišící od jiných. V tomto případě dává Otto hrabě Serényi von Kis Serényi, c. k. komoří, říšský a zemský poslanec ve jménu celé rodiny ve známost, že skonal jeho strýc Alois říšský hrabě Serényi von Kis Serényi, pán na Lomnici na Moravě, doživotní člen panské sněmovny, rytíř řádu Železné koruny, komandér řádu sv. Řehoře, etc. etc. Informuje o tom, že hrabě skonal 26. srpna roku 1893 v půl sedmé večer po krátké nemoci na svém zámku v Lomnici ve svých 81. letech a přijal poslední pomazání. Slavnostní posvěcení ostatků se mělo konat v úterý 29. téhož měsíce o půl desáté na zámku v Lomnici. Odtud měla být mrtvola převezena do místního patronátního kostela a po slavnostní mši měl být hrabě uložen do rodinného hrobu na místním hřbitově. Zádušní mše měly být přečteny v některých serényiovských patronátních kostelech téhož dne. Úmrtní oznámení je datováno v Lomnici dne 26. srpna roku 1893, tedy téhož dne, kdy hrabě zemřel.⁵⁵⁵ Vedle informací o smuteční slavnosti jsou na oznámení vyjmenovány nejvýznamnější tituly a funkce zemřelého, což má opět zřetelně odrážet jeho výjimečné postavení ve společnosti. Úmrtní oznámení bylo vytištěno prvním brněnským pohřebním ústavem „Pietät“, který ostatně organizoval celý pohřeb. Jak již bylo zmíněno výše, těchto oznámení bylo vytištěno na 1 900 kusů. Slavnostní tištěný nekrolog s jeho fotografií pak vyzdvihuje osobnost Aloise hraběte Serényiho, jeho životní dráhu, výjimečné charakterové vlastnosti a především jeho veřejné působení, samozřejmě se zvláštním zřetelem na jeho působení jako prezidenta Moravsko-slezského lesnického spolku. Především nám však poskytuje svědectví o jeho posledních dnech a průběhu pohřebních slavností. Jsme informováni o tom, že zhoršení jeho zdravotního stavu zapříčinila smrt jeho ženy Ernestiny, rozené hraběnky ze Zierotina, která zemřela 1. října roku 1892. Od té době se zdravotní stav hraběte stále zhoršoval, nicméně dle tohoto svědectví zůstával až do posledních dnů

⁵⁵⁵ MZA, G 77 Rodinný archiv Serényiů Lomnice, kart. 45, inv. č. 208 Osobní doklady Aloise hr. Serényiho, fol. 31.

v pořádku po psychické stránce a živě se nadále zajímal o veřejné dění. V posledních týdnech se u něj začaly projevovat známky ochrnutí, až zůstal 20. srpna upoutaný na lůžko. Dne 25. srpna pak dopoledne přijal poslední pomazání a upadl do bezvědomí, ze kterého se již neprobral a skončil ve večerních hodinách dne 26. srpna. Slavnostní smuteční obřad se pak konal v úterý 29. srpna v dopoledních hodinách. Zmíněný pramen hovoří o tom, že snad ještě nikdy se v Lomnici neshromáždilo tolik osob, jako při pohřbu hraběte, aby ho mohlo obyvatelstvo doprovodit na jeho poslední cestě. Do města údajně přijížděly plné vozy úředníků z okolních panství a samozřejmě také urozených příbuzných a známých. Lomnický zámek byl vyzdoben velkým smutečním praporem, stejně tak radnice, patronátní kostel a dokonce i řada soukromých domů. Slavnostní požehnání se odehrálo v půl desáté v zámecké kapli za přítomnosti vysokých prelátů a urozených hostů, požehnání provedl opat a prelát ze Starého Brna Anselm Rambousek. Mrtvola byla vystavena ve slavnostně vyzdobeném sarkofágu na katafalku, zdobeném záplavou květin a rodinnými erby. Poté byla rakev s nebožtíkem převezena ve slavnostně zdobeném voze taženém šestispřežím do místního patronátního kostela. Zde proběhlo pod vedením brněnského biskupa Dr. Františka Salese Bauera slavnostní requiem, po kterém následoval převoz ostatků na místní hřbitov do rodinného hrobu.⁵⁵⁶ V čele pohřebního průvodu kráčeli členové místního spolku vojenských veteránů a místního hasičského sboru ve slavnostních uniformách, za nimi pak následovalo duchovenstvo. Za rakví pak kráčela nejbližší rodina, jmenovitě Alphons, Béla a Otto hrabata Serényiové. Následovali příbuzní a známí z řad šlechtické společnosti. Zde se jednalo o Quida a Ervína hrabata Dubské, Karla hraběte Zierotina, Morize a Johanna hrabata Walwitze, Jeho Excelenci zemského hejtmana hraběte Vettera a členy poslanecké sněmovny říšské rady hraběte Berchtolda, Morize hraběte Friesse, Vladimíra hraběte Mittrowského, Ludvíka hraběte Belcrediho, hraběte Harracha, svobodného pána Podstatzkého, dále okresního hejtmana Prokesche a místodržitelského sekretáře rytíře Paumgartena. Poté následovali zástupci Moravsko-slezského lesnického spolku, dále lesní personál panství Lysice, Rožinka, Pernštejn, Rájec, Černá Hora a Lomnice ve slavnostních uniformách. Dále průvod tvořili zaměstnanci těchto i dalších panství, zástupci obce Lomnice a okolí, členové okresního silničního výboru, učitelstvo a také obyvatelstvo z širokého okolí. Celá pohřební slavnost pak skončila uložením ostatků hraběte Serényiho do rodinného hrobu na místním hřbitově, a tak

⁵⁵⁶ V 19. století se u rodiny Serényi střídaly dvě místa posledního odpočinku. Na jedné straně se jednalo o hrobku Serényiů v kostele sv. Martina v Pozlovicích na luhačovickém panství, na straně druhé právě do rodinné hrobu na místním hřbitově v Lomnici. Zatímco například Henrietta hraběnka Serényiová, Gábor hrabě Serényi či Jan Nepomuk hrabě Serényi byli uloženi do rodinné hroby v kostele sv. Martina v Pozlovicích, Alois hrabě Serényi se svou ženou byli uloženi do rodinného hrobu na lomnickém hřbitově.

zůstal mrtvý trvale se svými statky spjat.⁵⁵⁷ Ostatně uložení a věčný odpočinek v rodinném hrobě v Lomnici po boku své ženy Ernestiny si hrabě výslovně přál ve své závěti. Každoročně měla ve výročí jeho smrti hraběcí pokladna vyplatit lomnickému farnímu úřadu 5 guldenů a měla se sloužit slavnostní mše. Moravskému fondu invalidů odkázal 100 guldenů, chudým na panství Lomnice a Luhačovice také 100 guldenů, a protože jeho manželství s Ernestinou zůstalo bezdětné, jmenoval svým univerzálním dědicem svého synovce Ottu hraběte Serényiho. Ten měl vyplatit Aloisovým kmotřencům Johannu hraběti Serényimu, Ilce baronce Sedlnitzké, Albertovi hraběti Dubskému, Maxi baronu Podstatzkému a Joachimovi hraběti Walwitzovi 100 guldenů ve státních dluhopisech jako kmotrovský dárek. Dále mělo být vyplaceno třem úředníkům, a sice správci Weidnerovi, vrchnímu lesníkovi Langerovi a účetnímu Plötzerovi 300 guldenů, osobnímu sluhovi Aloise 200 guldenů, dalším lesníkům a služebnictvu pak čtvrtletní mzdu.⁵⁵⁸ Závěrem můžeme ještě nahlédnout do celkového vyúčtování pohřebních slavností. Jak již bylo zmíněno, o pohřeb se staral první brněnský pohřební ústav „Pietät“. Celkové vyúčtování je datováno k 7. listopadu roku 1893 ve výši 746,90 zlatých. Jednalo se o účty za niklový sarkofág, čtyři pohřební vozy, vystavení mrtvolvy včetně ostrahy, zmíněných 1 900 úmrtních oznámení, 400 kusů obálek, 13 nosičů, 3 vozy, lístky a jízdenky, voskové svíce a další.⁵⁵⁹ Dále zde nacházíme například účet od brněnského sochaře a kameníka Adolfa Loose na 962 zlatých za žulový náhrobek.⁵⁶⁰ Celou pozůstalost hraběte vyřizoval brněnský advokát JUDr. Franz rytíř Šrom. V pozůstalosti Aloise hraběte Serényiho jsme viděli poměrně jednoduchý případ závěti, hrabě zemřel bezdětný, jeho manželka zesnula již rok před ním, a tak jmenoval svým univerzálním dědicem svého synovce Ottu hraběte Serényiho.

Vzhledem k rozsáhlým majetkům šlechty a také rozvětvenosti šlechtických rodin byly však poslední vůle ve většině případů o poznání složitější. Jako modelové příklady zde můžeme uvést poslední vůle v rodině Haugwitzů, dochované v rodinném archivu. Jako první příklad můžeme uvést závěť Karla Viléma hraběte Haugwitz z roku 1864. V první části testamentu hrabě Haugwitz „odporučel svoji duši Bohu“ a tímto novým testamentem rušil svůj testament předchozí, přičemž každé z jeho dětí mělo dle tohoto testamentu obdržet díl z alodiálního majetku rodiny. Prvorozenému synovi Jindřichovi hrabě odkázal panství Osová

⁵⁵⁷ MZA, G 77 Rodinný archiv Serényiů Lomnice, kart. 45, inv. č. 208 Osobní doklady Aloise hr. Serényiho, fol. 22-31.

⁵⁵⁸ MZA, G 77 Rodinný archiv Serényiů Lomnice, kart. 50, inv. č. 216 Pozůstalost po Aloisi hr. Serényim včetně testamentu, fol. 5-6.

⁵⁵⁹ MZA, G 77 Rodinný archiv Serényiů Lomnice, kart. 50, inv. č. 216 Pozůstalost po Aloisi hr. Serényim včetně testamentu, fol. 27.

⁵⁶⁰ MZA, G 77 Rodinný archiv Serényiů Lomnice, kart. 50, inv. č. 216 Pozůstalost po Aloisi hr. Serényim včetně testamentu, fol. 66.

Bitýška a Kojetín se vším, co k nim náleželo s tím, že měl převzít veškeré závazky, které z tohoto vlastnictví nadále vyplývaly. Z panství Osová Bitýška měl ostatně plynout také ručící kapitál na Náměšť ve výši 30 196 guldenů, a zároveň také případný vdovský důchod pro snachu Annu, rozenou hraběnkou Trauttmansdorffovou v roční výši 6 000 guldenů. Syn Jindřich se měl zároveň zavázat, že vyplatí svému bratrovi Karlovi z panství Osová Bitýška obnos ve výši 100 000 guldenů, vyplácený v desetiletých splátkách po 10 000 guldenech. Karel měl jako druhou dědickou část zdědit statek Wald spolu s tamním zámekem v Dolních Rakousích a rovněž domy v Leopoldstadtu na Lilienbrunnngasse, z části měl vyplatit sestru Bertu. Syn Jindřich se dále zavazoval vyplatit obnos pro sestru Augustu z panství Osová Bitýška ve výši 10 000 guldenů, opět v ročních splátkách po dobu deseti let. Augusta z dědictví získala vídeňské domy na předměstí Weissgärber, k tomu byl pro Augustu určen ještě podíl, vyplývající z její svatební smlouvy, ke kterému se tam hrabě zaručil. Další bod testamentu upřesňoval dělení podílu z vídeňských domů ve Weissgärber pro Karla, Bertu a Augustu. Berta dále získala vídeňský dům v Josefstadtu. Prvorozenému Jindřichovi dále připadlo kapucínské hospicium u zámecké zahrady v Náměšti a především celé fideikomisní panství Náměšť. Další bod pak pojednává právě o dědictví tohoto fideikomisního panství. V posledních bodech závěti potvrzuje rozdělení majetku mezi své děti, jmenuje je oficiálními pozůstalými, děti musí závěť dodržet a především přeje svým dětem vše nejlepší do života. V závěrečných ustanoveních jsou pak již jen obecné věci týkající se sepsání závěti, uložení kopií a originálu. Závěť je datována na zámku v Náměšti dne 2. srpna roku 1864, podespána Karlem Vilémem hrabětem Haugwitzem, c. k. komořím, dědičným říšským radou, pánem na fideikomisu Náměšti, alodiálu Osová Bitýška a Kojetín, držitelem statku Wald v Dolních Rakousích a domů ve Vídni.⁵⁶¹ Závěť se tedy měla rovnoměrně postarat o zabezpečení všech členů rodiny a zároveň neměla být narušena výhradní správa fideikomisního panství Náměšť ve výhradní držbě prvorozeného syna. Vedle těchto praktických záležitostí z testamentu vyplývá i hluboká katolická víra hraběte („odporučím svou duši Bohu“), snaha uspořádat pozemské statky před odchodem z tohoto světa a také hluboká láska k dětem, kterým hrabě přeje vše nejlepší do života. Jen pro srovnání můžeme ještě uvést závěť právě prvorozeného Jindřicha hraběte Haugwitze, kterou sepsal roku 1907. V prvním bodě Jindřich děkuje své manželce za celoživotní oporu, věrnost a lásku. V druhém se pak věnuje záležitostem pohřbu, přeje si balzamaci těla a uložení do rodinné hrobky v Náměšti. Další bod určuje právní nástupnictví statků a všeho podle primogeniturního práva na nejstaršího syna Jindřicha.

⁵⁶¹ MZA, G 142 Rodinný archiv Haugviců Náměšť nad Oslavou, kart. 49, inv. č. 600, sign. K9 Testament a kodícil Karla Viléma hr. Haugvice, fol. 3–9.

V dalším bodě následuje seznam veškerého majetku. Dále jsou jako dědicové uvedeni synové Jindřich a Karel. Jindřich získává fideikomisní panství Náměšť a Slawa⁵⁶², a k tomu některé cenné papíry. Manželce Anně odkazuje palác na Ferdinandgasse 6 ve Vídni se vším mobiliářem. V dalším bodě odkazuje druhorozenému Karlovi panství Osová a Biskupice. Vzhledem k tomu, že jim byl Ottokarem Daunem závěť z 12. září roku 1904 odkázán Bítov, přebírá Karel po otci placení roční renty Emmě hraběnce Daunové ve výši 1 500 korun. Cenné papíry z rezervního fondu se pak měly rozdělit na třetiny mezi manželku a oba syny. Dále se manželce zvyšuje vdovský důchod z původních 15 600 na 40 000 korun. Původní částky měly plynout z fideikomisního panství Náměšť, zbylých 24 400 korun měl v půlročních splátkách vyplácet Jindřich zvlášť. Další body řeší rozdělení mobiliáře, koní a kočárů pro manželku, mobiliář z malého zámku Schönwald v Náměšti měl připadnout Jindřichovi, Karlovi zase mobiliář ze zámku Osová. Dále Jindřich prosí ženu, aby se postarala o předání věcí určené z dědictví pro Jindřichovy sourozence Augustě hraběnce Hildprandtové, Karlu hraběti Haugwitzovi a Bertě hraběnce Chamaré. Syn Jindřich se měl dále postarat o penzijní fondy pro personál a zaměstnance, chudí v Náměšti měli obdržet obnos ve výši 4 000 korun a v obci Slawa 1 000 korun. Hotovost v hraběcí pokladně měla připadnout Jindřichovi, právě odtud měli být ostatně vyplaceni zmínění chudí. V posledních bodech je určeno, že testament má být dodržen a právníkem, který se měl o vykonání závěti postarat, byl určen JUDr. Otakar Pražák. Závěť byla datována v Náměšti dne 9. června roku 1907 za přítomnosti svědků Augusta Penka, Eduarda Tekala a Franze Rösslera.⁵⁶³ Jak vidno, obě závěti se v zásadních věcech nelišily a základní kostra zůstala stejná. Opět vedle ryze praktického dělení majetku vidíme především ohled na rodinu, například poděkování manželce za její celoživotní podporu, dále snahu zajistit věrné hraběcí zaměstnance i chudé na velkostatku, a také upřímné přání hraběte spočinout k věčnému odpočinku v rodinné hrobce po boku svých urozených předků.

Šlechtickým specifikem při úmrtí některého člena rodiny byly mešní nadace. Ty měly zajistit stálou připomínku na zemřelého v paměti společnosti a opět tedy odkazovaly na výjimečné postavení dotyčného a celé urozené rodiny v rámci sociální struktury společnosti. Doklady o tomto můžeme nalézt hned u několika rodů v námi vybrané šlechtické skupině. V prvním případě můžeme zůstat u rodiny Haugwitzů. Tuto mešní nadaci založil ve farním kostele v Náměšti nad Oslavou Karel Vilém hrabě Haugwitz jako připomínku úmrtí svého

⁵⁶² Jednalo se o panství v dolním Slezsku nacházející se na území dnešního Polska, v pramenech uváděno pod německým názvem Schlawa.

⁵⁶³ MZA, G 77 Rodinný archív Serenziů Lomnice, kart. 54, inv. č. 228 Správa svěření rodiny Haugwitzů na Moravě fideikomisního velkostatku Náměště nad Osl., fol. 80-86.

otce Jindřicha Viléma hraběte Haugwitze, zesnulého 19. května roku 1842. Tato mešní nadace ve výši 100 guldenů měla být sloužena v tomto kostele každoročně v den výročí jeho smrti a měla tak zajišťovat stálou vzpomínku na zemřelého. Nadace byla založena 4. ledna roku 1843.⁵⁶⁴ Další příklady můžeme nalézt u Vladimíra hraběte Mittrowského v souvislosti s úmrtími jeho dětí. Dne 4. června roku 1874 zemřela Vladimírova dcera z druhého manželství Terezie. Hrabě Mitrowský pak společně se svou ženou Julií rozenou hraběnkou Salis-Zizers zřídil mešní nadaci při doubravnickém kostele na pernštejnském panství. Mešní nadace měla být realizována ve výši 100 guldenů ve formě státních dluhopisů a na jejím základě měla být v den výročí smrti Terezie v kostele sloužena slavnostní mše. Zřizovací listina této mešní nadace byla podepsána v Sokolnicích dne 1. února roku 1875 Vladimírem hrabětem Mittrowským a jeho ženou a dále dvěma svědky.⁵⁶⁵ Když dne 2. května roku 1875 zemřel jeho syn František, nechal Vladimír opět v doubravnickém kostele každoročně na výročí jeho smrti sloužit slavnostní bohoslužbu a k tomuto účelu byla opět zřízena mešní nadace. Ta byla stejně jako v případě Terezie zřízena ve formě státních dluhopisů ve výši 100 guldenů, zřizovací listina byla opět podepsána v Sokolnicích hrabětem Mittrowským a dvěma svědky, tentokrát dne 31. května roku 1875.⁵⁶⁶ Úplně stejné podmínky pak obsahuje zřizovací listina mešní nadace za druhého Vladimírova syna Arnošta, zemřelého 14. října téhož roku. Zakládací listina je opět signována hrabětem Mittrowským a dvěma svědky dne 30. listopadu téhož roku.⁵⁶⁷ Všechny tyto mešní nadace byly zřizovány na „věčné časy“, aby navždy připomínaly osobu zemřelého a opět tak posílily nejen rodinnou paměť, ale také utužily pocit souměřitosti žijících členů rodiny k jejich již zemřelým příbuzným.

5.4 Šlechta ve spolkách a zemských institucích

Téma spolkového působení moravské šlechty v druhé polovině 19. století je zpracováno poměrně málo, stejně tak jako její působení v řadě veřejných institucí. Samozřejmě, že se při dějinách jednotlivých společností či spolků objevují mezi jejich členy jména jednotlivých šlechticů, avšak souhrnější práce, která by nějakým způsobem sumarizovala účast šlechty na

⁵⁶⁴ MZA, G 142 Rodinný archiv Haugviců Náměšť nad Oslavou, kart. 46, inv. č. 540, sign. A11 Mešní nadace na sloužení mši každoročně v den smrti hr. Jindřicha Viléma III. Haugvice ve farním kostele v Náměšti zřízená jeho synem hr. Karlem Vilémem IV. Haugvicem roku 1843, fol. 1.

⁵⁶⁵ MZA, G 147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožínka, kart. 99, inv. č. 13/180 Mešní nadace Vladimíra Mitrovského v Doubravnickém kostele za Terezii Mitrovskou, fol. 1.

⁵⁶⁶ MZA, G 147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožínka, kart. 99, inv. č. 13/181 Mešní nadace Vladimíra Mitrovského v Doubravnickém kostele za Františka Mitrovského, fol. 1.

⁵⁶⁷ MZA, G 147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožínka, kart. 99, inv. č. 13/184 Mešní nadace Vladimíra Mitrovského v Doubravnickém kostele za Arnošta Mitrovského, fol. 1.

moravském spolkovém dění, bohužel chybí. Nicméně je třeba konstatovat, že jde o velmi stěží uchopitelné a zpracovatelné téma. Bohatství archivního materiálu nám samozřejmě nabízejí především fondy jednotlivých spolků, také téměř v každém rodinném archivu nacházíme u jednotlivých šlechticů doklady o jejich členství v nejrůznějších spolcích a společnostech. Rovněž námi vybraná skupina šlechticů v tomto ohledu není žádnou výjimkou a řada z nich vedla bohatý spolkový život, namátkou můžeme jmenovat Adalberta svobodného pána Widmanna,⁵⁶⁸ Emanuela hraběte Dubského,⁵⁶⁹ Quida hraběte Dubského,⁵⁷⁰ Karla Viléma hraběte Haugwitze,⁵⁷¹ Jindřicha Viléma hraběte Haugwitze,⁵⁷² Zikmunda hraběte Berchtolda,⁵⁷³ Karla Emanuela hraběte Zierotina,⁵⁷⁴ Vladimíra hraběte Mittrowského,⁵⁷⁵ či členy rodu Sylva-Taroucca.⁵⁷⁶ Ve většině případů z tohoto archivního materiálu se jedná o oznámení o udělení členství či o vyhotovení diplomu spolku, velice málo zde nacházíme doklady o konkrétní činnosti šlechtice v rámci spolku. Některé další informace lze vyčíst ze šlechtické korespondence, nicméně na ucelenou představu o působení šlechtice v daném spolku to nestačí. Ostatně není předmětem tohoto oddílu poskytnout ke každému šlechtici pouhý výčet spolků, společností a institucí, jejichž byl členem. Zároveň je třeba zohlednit fakt, že se jedná o velice různorodou paletu spolků. Na jedné straně byli šlechtici samozřejmě členy těch nejprestižnějších spolků, samotné členství v nich odráželo sociální postavení šlechtice, na tomto místě můžeme jmenovat šlechtické Adels Casino a především Jockey Club,⁵⁷⁷ o kterém bude ještě pojednáno dále. Nicméně tyto spolky nebudou předmětem této kapitoly, neboť zde se bude jednat o spolky, jejichž působnost byla spojena

⁵⁶⁸ MZA, G 198 Rodinný archiv Widmannů a Scharfensteinů-Pfeilů Plaveč, kart. 9; MZA, G198 Rodinný archiv Widmannů a Scharfensteinů-Pfeilů Plaveč, kart. 9, složka 2.

⁵⁶⁹ MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 2, inv. č. 5 Spolková činnost Emanuela hraběte Dubského.

⁵⁷⁰ MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 2, inv. č. 5 Spolková činnost Quida hraběte Dubského.

⁵⁷¹ MZA, G 142 Rodinný archiv Haugviců Náměšť nad Oslavou, kart. 48, inv. č. 593, sign. K2 Spolková činnost Karla Viléma hraběte Haugwitze.

⁵⁷² MZA, G 142 Rodinný archiv Haugviců Náměšť nad Oslavou, kart. 54, inv. č. 687, sign. M 6 Spolková činnost Jindřicha Viléma hraběte Haugwitze.

⁵⁷³ MZA, G 138 Rodinný archiv Berchtoldů Buchlov, kart. 97, inv. č. 393 Písemnosti ze spolkové činnosti Zikmunda hraběte Berchtolda.

⁵⁷⁴ ZA Opava (Olomouc), 694 Rodinný archiv Žerotínů Bludov, kart. 36, inv. č. 489 Statuta různých spolků a korespondence s nimi; ZA Opava (Olomouc), 694 Rodinný archiv Žerotínů Bludov, kart. 36, inv. č. 490 Korespondence s různými spolky, potvrzení o členství ve spolcích.

⁵⁷⁵ MZA, G 147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožínka, kart. 31, inv.č. 6/1096 Korespondence Vladimíra Mitrovského s různými spolky; MZA, F22 Ústřední správa Mitrovských Dolní Rožínka, kart. 628, IS: různé-spolky.

⁵⁷⁶ MZA, G 445 Rodinný archiv Sylva-Taroucců Čechy pod Kosířem, kart. 75, inv.č. 224, sign. 98/c Diplomý Ervína Viléma, Alexandra Augusta a Františka Josefa I. hr. Sylva-Tarouccy od loveckých spolků, sboru hasičů, Moravsko-slezské společnosti pro povznesení orby aj.

⁵⁷⁷ srov. Höbelt, Lothar: Der Jockey Club für Osterreich. In: Řezník, M.-Velek, L.-Beňová, K.: Adelsgeschichte als Elitenforschung. München 2012, s. 201-212.

především s veřejným působením na Moravě, což opět souvisí se zemským patriotismem šlechtice. Vedle těchto velice prestižních spolků, do kterých nešlechtici pronikali poměrně těžko, byli šlechtici členy různých regionálních spolků, ať již se jednalo o nejrůznější místní spolky hasičské či spolky vojenských veteránů. Šlechtic byl do nich zpravidla volen na základě toho, že se spolek nacházel v blízkosti jeho dominií, šlechtic jej podporoval finančně a často se stával i patronem spolku. Důležité je rozlišovat také členství skutečné, které souviselo s aktivní účastí šlechtice na chodu spolku, případně přímo v jeho vedení, a členství čestné, které bylo šlechtici udíleno za jeho zásluhy a podporu. Ostatně bylo velice prestižní pro každý ze spolků, když získal za svého minimálně čestného člena nějaké zvučné jméno z řad šlechty, případně pokud se šlechtic stal přímo jeho patronem. V těchto místních spolcích se pak logicky objevovalo jedno či dvě šlechtická jména. Jinak tomu samozřejmě bylo u spolků a institucí s celozemskou působností, kde se šlechtici aktivně podíleli na chodu spolku a zpravidla stáli také za jeho samotným založením.

Zde můžeme uvést hned několik příkladů. Na prvním místě se jedná především o Moravskoslezskou společnost na podporu orby, přírodovědy a vlastivědy, jejímž členem byla velká většina šlechticů z námi vybraných rodů. Tato společnost, jak již její název napovídá, se zabývala především zemědělskými a lesnickými otázkami. Založena byla v roce 1770 jako Hospodářská společnost moravská, dne 29. srpna roku 1811 byla rozšířena patentem Františka I. Následně k ní byly připojeny Soukromá společnost přírodo- i vlastivědná a Hospodářská společnost slezská, na základě patentu z 14. února 1817 se pak nazývala Císařsko-královská moravskoslezská společnost na podporu orby, přírodovědy a vlastivědy (Mährisch-schlesische Gesellschaft zur Beförderung der Ackerbau-, Natur- und Landeskunde), i když v archivním materiálu se název společnosti objevuje s určitými modifikacemi. Snaha o vytvoření spolkového muzea pak vyústila v letech 1816 až 1818 ve vznik Františkova muzea. V roce 1814 byla vytvořena sekce pro chov ovcí, kterou v roce 1816 následoval pomologický spolek, který se pak v roce 1850 transformoval v zahradnickou sekci. Ve stejném roce byly vytvořeny sekce meteorologická a také historicko-statistická. O rok později je následoval vznik sekce lesnické. Dalšími pak byly v roce 1854 sekce včelařská a v roce 1857 ještě sekce přírodovědecká. Uvedená společnost byla také aktivní v publikační a vydavatelské činnosti, od roku 1814 vycházely Oekonomischer Kalender für Landwirte, později jako Landwirtschaftskalender. O roku 1821 byly pak vydávány Mitteilungen der k. k. mähr.-schles. Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde a také

Schriften der historisch-statistischen Section.⁵⁷⁸ Právě tato společnost sdružovala mezi svými členy převážnou většinu moravských šlechticů, kteří aktivně v této společnosti působili a samotřejmě stáli také v jejím samotném vedení, vypisovat tedy na tomto místě členství jednotlivých šlechticů by bylo zbytečné. Jen jako příklad můžeme zmínit vedení společnosti k roku 1870, kdy byl ředitelem společnosti Carl Max hrabě Seilern, jeho zástupcem pak Johann svobodný pán Chlumetzky. Ve výboru pak byli například Karel hrabě Baratta, Egbert hrabě Belcredi, August hrabě Friess, Kuno hrabě Honrichs, Vladimír hrabě Mittrowský či Alois hrabě Serényi.⁵⁷⁹ O činnosti společnosti si můžeme učinit obrázek i ze zápisů z valných shromáždění. Na valné schůzi dne 28. června roku 1873 byl za ředitele společnosti zvolen Udalrich hrabě Dubský, náměstkem Christian rytíř D'Elvert. Do ústředního výboru například Alois hrabě Serényi a August hrabě Friess, za náhradníky pak například Karel hrabě Baratta, Kuno hrabě Honrichs a k doplnění byli doporučeni Ernst hrabě Laudon, Vladimír hrabě Mittrowský či Carl Max Seilern. Vidíme tedy, že se ve vedení společnosti objevují stále podobné osoby, jako o tři roky dříve. Mezi čestnými členy jsou pak na prvním místě uvedeni členové panovnického rodu, z námi vybrané skupiny šlechticů byl pak čestným členem třeba Emanuel hrabě Dubský. Ze skutečných členů to pak byli například Zikmund hrabě Berchtold, Jindřich hrabě Daun, Benno hrabě Dubský, Jindřich hrabě Haugwitz, Vladimír hrabě Mittrowský, Alois hrabě Serényi, Adalbert svobodný pán Widmann či Viktor hrabě Widmann-Sedlnitzky. Na valném shromáždění se pak vyřizovaly výroční účty společnosti, byla uvedena generální roční zpráva, rozpočet společnosti a bylo také například odhlasováno přihlášení výrobků společnosti na světovou výstavu do Vídně v roce 1873.⁵⁸⁰ Společnost se oficiálně účastnila mnohých dalších výstav a slavností. Například v roce 1857, konkrétně ve dnech 9. až 17. května, byl vybrán k zastupování a reprezentování společnosti při oslavách padesátého výročí Dolnorakouské zemědělské společnosti na tamní zemědělskolesnické výstavě jako jeden ze zástupců společnosti Adalbert svobodný pán Widmann.⁵⁸¹ Společnost vedle toho pořádala četné exkurze, jako příklad můžeme uvést exkurzi z roku 1858. V únoru téhož roku píše lesnická sekce společnosti Jindřichu hraběti Daunovi, zda by u příležitosti každoročního setkání a jednání, tentokrát ve městě Znojmě, mohli podniknout exkurzi do přilehlých porostů, mezi nimi tedy i Bítova. Jindřich hrabě Daun pak odpovídá, že je to pro něj pocta a potěšení, že bylo právě bítovské panství k této exkurzi vybráno a s nadšením

⁵⁷⁸ <http://abart-full.artarchiv.cz/institute.php?Fvazba=heslo&IDinstitute=33373>, 13. 1. 2016

⁵⁷⁹ MZA, F 22 Ústřední správa Mitrovských Dolní Rožínka, kart. 628, IS: různé-spolky, fol. 86.

⁵⁸⁰ MZA, F 22 Ústřední správa Mitrovských Dolní Rožínka, kart. 628, IS: různé-spolky, fol. 67.

⁵⁸¹ MZA, G 198, kart. 9, inv.č. 148 Pověření Moravskoslezské společnosti pro povznesení orby v Brně pro Adalberta svob. p. Widmanna k zastupování a reprezentování společnosti při oslavě 50. výročí Dolnorakouské zemědělské společnosti a na tamní zemědělskolesnické výstavě, fol. 1

přijímá.⁵⁸² Až do zániku monarchie se šlechta tedy nemalou měrou na vedení a vůbec všestranném působení společnosti podílela a i díky tomu patřila Moravskoslezská společnost na podporu orby, přírody a vlastivědy k nejvýznamnějším společnostem v zemi.

I působnost dalších spolků, ve kterých se šlechta sdružovala, souvisela s pozemkovým vlastnictvím šlechty. V tomto případě můžeme zmínit především rozsáhlé lesní porosty, jež šlechta vlastnila a s nimi spojené lesní hospodářství. Není tedy divu, že se opět převážná většina šlechticů byla členy Moravsko-slezského lesnického spolku (Mähr.-schles. Forstverein). I zde stála šlechta ve vedení samotného spolku, jako ředitelé tohoto spolku vynikly především dvě osobnosti. Tou první byl Alois hrabě Serényi, který byl nadlouho po založení spolku na pátém valném shromáždění dne 2. prosince roku 1852 v Olomouci zvolen za představeného spolku, v letech 1887 až 1893, tedy až do své smrti působil dokonce ve funkci ředitele. Po celých čtyřicet let se tedy aktivně angažoval v chodu spolku, ve funkci ředitele pak vedl i spolková jednání a organizoval opět rozličné exkurze a účasti na výstavách.⁵⁸³ Druhou významnou osobností byl pak Quido hrabě Dubský, který se stal členem spolku od roku 1882. Jako člen spolku se aktivně účastnil jednání i aktivit, které spolek podnikal, což pak vedlo k jeho zvolení prezidentem spolku. Poprvé se tak stalo právě po smrti předchozího ředitele, již zmíněného Aloise hraběte Serényiho, na 48. plenárním zasedání spolku dne 17. července roku 1894. Podruhé pak byl prezidentem spolku zvolen na 54. plenárním zasedání v Moravské Ostravě 24. července roku 1900. Opět se všestranně zasloužil o rozvoj spolku, osobně vedl všechna jednání spolkového výboru a oficiálně zastupoval spolek na zasedáních rakouského lesnického kongresu, kterého se každoročně účastnil a v roce 1902 byl dokonce zvolen za jeho viceprezidenta. Podobně jako jeho předchůdce organizoval lesnické exkurze, osobně vedl například exkurzi uspořádanou 29. července roku 1895 na jeho vlastním panství v Lysicích.⁵⁸⁴ Prostřednictvím tohoto spolku se tak šlechta aktivně snažila ovlivňovat stav a vývoj lesního hospodářství na Moravě a vlastně jej i tímto na nejrůznějších akcích reprezentovat. Co se týká lesního hospodaření, snažila se šlechta působit na samotné vzdělávání v rámci lesního hospodaření a tak můžeme mnohé ze šlechticů nalézt také v Moravsko-slezském lesnickém školském spolku (Mähr.-Schles. Forstschulverein). Také v tomto spolku vynikla osobnost zmíněného Aloise hraběte Serényiho, který byl krátce

⁵⁸² MZA, G 196 Rodinný archiv daunů Bítov, kart. 110, inv. č. 521, sign. S127 Členství Jindřicha hraběte Dauna v hospodářské společnosti, fol. 1-3.

⁵⁸³ MZA, G 77 Rodinný archiv Serényiů Lomnice, kart. 45, inv. č. 208 Osobní doklady Aloise hraběte Serényiho, fol. 25–26.

⁵⁸⁴ Zum siebzigsten Geburtstage Seiner Excellenz des Herrn Quido Grafen Dubsky Präsident des mähr.-schles. Forstvereins. Ein gedenkblatt mit Porträt. Sonderabdruck aus den „verhandlungen der Forstwirte von Mähren und Schlesien“. 56. Jahrgang, I. Heft, Brünn 1905, nestr. Uloženo MZA, G141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 8, inv. č. 17 Spolková činnost Quida hraběte Dubského, nefol.

po založení spolku zvolen do jeho centrálního výboru na plenárním zasedání spolku 10. března roku 1851 a působil v něm aktivně až do své smrti v roce 1893.⁵⁸⁵ Ze záznamů v osobní pozůstalosti jednoho ze členů spolku, Karla Viléma hraběte Haugwitze, si můžeme udělat obrázek o účasti šlechty na fungování tohoto spolku. V roce 1855 byl prezidentem spolku Egbert hrabě Belcredi, pokladníkem spolku pak Vladimír hrabě Mittrowský. Kapitálovými členy byli ze šlechticů například Adalbert svobodný pán Widmann, Josef hrabě Honrichs, Vladimír hrabě Mittrowský a Vilém hrabě Mittrowský, Jiří hrabě Stockau, Alois kníže Liechtenstein, kníže Dietrichstein, Gustav hrabě Kálnóky, Klemens kníže Metternich. Mezi roční přispěvatele patřili pak mimo jiné Eduard hrabě Collato, Filip hrabě Magnis, Egbert hrabě Belcredi, Karel hrabě Dalberg a Friedrich hrabě Dalberg, Gustav hrabě Podstatzky-Liechtenstein, Hugo starohrabě Salm-Reifferscheid, hrabě Mensdorff-Pouilly, Antonín hrabě Skrbensky, Zdenko hrabě Zierotin, Jindřich hrabě Herberstein, Josef hrabě Seilern, hrabě Sylva-Tarrouca, Alfred hrabě Strachwitz, Olivier hrabě Laudon, Rudolf hrabě Wrbna či Karel hrabě Blankenstein.⁵⁸⁶ Pozice šlechty v rámci tohoto spolku zůstávaly takřka neměnné, v roce 1872 byl jeho ředitelem stále Egbert hrabě Belcredi a pokladníkem a viceprezidentem Vladimír hrabě Mittrowský, ostatně volební lístky do spolkového výboru se v roce 1872 měly zasílat právě do Mittrowského centrální kanceláře na Velkém náměstí č. 8 do Brna.⁵⁸⁷ Také zde tedy šlechta patřila k určujícím hybatelům a podporovatelům spolku, který měl opět za cíl osvětově působit na lesnické hospodářství a především na vzdělávací a školskou činnost v tomto oboru.

Významnou veřejnou zemskou institucí, na jejímž chodu se moravská šlechta výrazně podílel a na jejíž chod také finančními příspěvky přispívala, bylo v roce 1873 založené Moravské průmyslové muzeum, v jehož čele stálo volené kuratorium. V počáteční fázi jeho činnosti využívalo muzeum přízemí budovy Moravského průmyslového spolku na tehdejší Lažanském náměstí (dnes Moravské náměstí). Cílem muzea mělo být vzdělávání podnikatelů v průmyslové oblasti, tedy zprostředkování nejnovějších průmyslových výrobků prostřednictvím muzejních sbírek, které obsahovaly modely strojů a moderních průmyslových výrobků. Protektorem muzea se stal arcivévoda Rainer. Již od jeho počátku se ve fungování muzea objevuje i řada osobností z řad šlechty. Jako jednoho z nich můžeme jmenovat Vladimíra hraběte Mittrowského. Tomu bylo již na jaře roku 1874 nabídnuto místo zástupce

⁵⁸⁵ MZA, G 77 Rodinný archiv Serényiů Lomnice, kart. 45, inv. č. 208 Osobní doklady Aloise hraběte Serényiho, fol. 25-26.

⁵⁸⁶ MZA, G 142 Rodinný archiv Haugviců Náměšť nad Oslavou, kart. 48, inv. č. 593, sign. K2 Spolková činnost Karla Viléma hraběte Haugwitze, fol. 20.

⁵⁸⁷ MZA, G 142 Rodinný archiv Haugviců Náměšť nad Oslavou, kart. 54, inv. č. 687, sign. M6 Spolková činnost Jindřicha Viléma hraběte Haugwitze, fol. 46.

předsedy muzea a hrabě Mittrowský toto místo přijímá.⁵⁸⁸ Hrabě Mittrowský se pravděpodobně aktivně zapojuje do vedení muzea, neboť dne 17. listopadu roku 1876 obdržel poděkování za vynikající spolupráci a podporu Moravského průmyslového muzea v poslední dvouleté periodě.⁵⁸⁹ Vladimír hrabě Mittrowský pak působí v kuratoriu muzea i v následujících funkčních periodách, dne 16. dubna roku 1883 právě protektor muzea arcivévoda Rainer vlastnoručním přípisem oceňuje vynikající zásluhy a schopnosti hraběte za minulou tříletou funkční periodu a hrabě má i v další tříleté periodě působit v kuratoriu muzea.⁵⁹⁰ Totéž se pak opakuje v letech 1886, 1889 a 1892,⁵⁹¹ hrabě Mittrowský tedy v kuratoriu Moravského průmyslového muzea aktivně působil téměř až do své smrti v roce 1899. Ze šlechticů nebyl v kuratoriu rozhodně jediný, další doklady nalézáme v osobní pozůstalosti Quida hraběte Dubského. Ten působil v kuratoriu muzea prokazatelně od roku 1886, dle dochovaného archivního materiálu se aktivně účastnil členských schůzi, za roky 1886 až 1887 obdržel od Moravského průmyslového muzea rovněž oficiální poděkování za jeho usilovné skutky a působení. Dne 8. ledna roku 1886 obdržel například poděkování za podílení se na výstavě o zbraních a 15. září roku 1887 zapůjčil na muzejní výstavu římský misál.⁵⁹² Podpora moravské šlechty Moravskému zemskému muzeu se zrcadlila také v celé řadě jak muzejních, tak finančních prostředků. To se markantně projevilo při výstavbě nové budovy muzea na počátku osmdesátých let 19. století. Původní sídlo na Lažanského náměstí totiž přestalo potřebám muzea kapacitně dostačovat, a proto se přistoupilo k výstavbě nové reprezentativní muzejní budovy. Ta byla vystavěna v historizujícím neorenesančním slohu a slavnostně otevřena roku 1883 výstavou moravské uměleckoprůmyslové a řemeslné tvorby. Na stavbu nové budovy muzea přispěla celá řada šlechticů. Jindřich hrabě Daun přispěl například částkou 120 zlatých, František hrabě Harrach částkou 1000 zlatých, Ernst hrabě Herring částkou 250 zlatých, Albrecht hrabě Kaunitz částkou 100 zlatých, Johann kníže Liechtenstein částkou 1000 zlatých, Vladimír hrabě Mittrowský částkou 625 zlatých (vedle toho ještě železářny Mittrowských ve Štěpánově částkou 25 zlatých a Mittrowských účtárna v Rožínce částkou 50 zlatých), hraběnka Zierotinová částkou 25 zlatých, Terezie hraběnka

⁵⁸⁸ MZA, G 147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožínka, kart.10, inv.č. 5/386w Povolání Vladimíra Mitrovského do kuratoria Moravského průmyslového muzea, fol. 1.

⁵⁸⁹ MZA, G 147, kart.10, inv.č. 5/386w Povolání Vladimíra Mitrovského do kuratoria Moravského průmyslového muzea, fol. 1–5.

⁵⁹⁰ MZA, G 147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožínka, kart. 15, inv.č. 5/440 Opětovné povolání Vladimíra Mitrovského do Moravského průmyslového muzea, fol. 1.

⁵⁹¹ MZA, G 147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožínka, kart. 15, inv.č. 5/423 Opětovné zvolení hraběte Vladimíra Mitrovského do kuratoria Moravského průmyslového muzea, fol. 1–5.

⁵⁹² MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 8, inv. č. 17 Spolková činnost Quida hraběte Dubského, fol. 3, 10, 24.

Herbersteinová pak částkou 300 zlatých. Hmotnými dary pak přispěli například Karel a Norbert hrabata Baratta, Josefina hraběnka Berchtoldová, kníže Collato, Adolf a Emanuel hrabata Dubští, Josef Eichhof, Johann hrabě Friess, kníže Lobkowitz, Ernst hrabě Laudon, hrabě Magnis, hrabě Pallavicini, Leopold hrabě Podstatzky-Liechtenstein, Hugo starohrabě Salm, Jindřich Vilém hrabě Haugwitz či Adalbert svobodný pán Widmann.⁵⁹³

Jako konkrétní příklad spolku, kde moravská šlechta stála přímo za jeho založením a po celou dobu jeho existence jej aktivně řídila, můžeme na tomto místě uvést moravský Spolek ku zvelebení chovu koní na Moravě. S tímto spolkem je především spojen jeho dlouholetý předseda Zikmund hrabě Berchtold, který patřil nejen na Moravě ve své době k největším odborníkům na chov koní. Právě z řad šlechticů pocházeli tradičně největší majitelé stájí a chovatelé koní, kůň a jezdeckví, jak již bylo výše zmíněno, k životu šlechtice zkrátka neodmyslitelně patřily. S tím ostatně souviselo již zmíněné členství šlechticů ve velice prestižním vídeňském Jockey-Clubu, který ve svých řadách shromažďoval takřka výhradně šlechtice z řad aristokracie.⁵⁹⁴ Dominic Lieven označuje rakouský Jockey-Club jako jakýsi „společenský středobod šlechty“.⁵⁹⁵ William Godsey poukazuje také na fakt, že doživotní členství v tomto spolku bylo takřka výhradní záležitostí vysoké dvorské aristokracie.⁵⁹⁶ Jockey-Club, založený v roce 1867, se stal také jakýmsi zastřešujícím orgánem pro ostatní dostihové spolky na území monarchie, šlechta tedy stála přirozeně rovněž za počátky jezdeckého sportu na našem území. Také na území Moravy můžeme nalézt ve šlechtických archivech kusé informace o pořádání brněnských dostihů na závodišti na chrlických loukách, které si však, jak se dle archivního materiálu zdá, vybudovaly určitou tradici a stávaly se každoročním místem setkávání nejen moravské šlechty. Obsáhlejší informací ke konání prvního ročníku těchto závodů v roce 1867 přináší brněnský list *Neuigkeiten*. Dle něj se první brněnské dostihy konaly za velkého zájmu veřejnosti v neděli 22. září toho roku a sjela se k nim šlechta nejen ze širokého okolí, ale také z Vídně. Většina šlechty se ubytovala v honosném hotelu Neuhauser a k závodišti do Modřic byl Severní dráhou dokonce vypraven zvláštní vlak. U závodní dráhy byla vystavěna rozlehlá dřevěná tribuna, jejíž lóže obsadily

⁵⁹³ MZA, G 142 Rodinný archiv haugviců Námešť nad Oslavou, kart. 62, inv. č. 692, sign. M11 Žádosti o podporu a příspěvky na dobročinné nebo kulturní účely, fol. 19.

⁵⁹⁴ Prezidenty spolku byli postupně Nikolaus hrabě Esterhazy, hrabě tassilo Festetics, Egon princ Thurn und Taxis, Alfred hrabě Potocki, Kálmán hrabě Hunaydy, Oswald hrabě Thun-Hohenstein-Salm-Reifferscheidt, František hrabě Colloredo-Mannsfeld, Karel kníže Trauttmansdorf, Karel kníže Kinský a opět Karel kníže Trauttmansdorff. MZA, G138 Rodinný archiv berchtoldů Buchlov, kart. 430, inv. č. 430 Písemnosti ze spolkové činnosti Zikmund hraběte Berchtolda, fol. 41.

⁵⁹⁵ Lieven, Dominic: *Abschied von Macht und Würden. Der europäische Adel 1815–1914*. Frankfurt/M 1995, s. 210.

⁵⁹⁶ Godsey, William D.: *Quarterings and Kinship*, s. 79.

zejména šlechtičny, mezi které patřila například manželka místodržitele svobodná paní Pocheová či hraběnka Mittrowská. Jak deník dále referuje, pořádalo se několik dostihů, ve kterých se prosadili především koně ze šlechtických chovů a celý podnik skončil v půl šesté večer „ke všeobecné spokojenosti“.⁵⁹⁷ O rok později se brněnské dostihy konaly dne 27. září, hlavním rozhodčím dostihů se stal Vladimír hrabě Mittrowský a dostihů se opět účastnili především koně ze šlechtických chovů.⁵⁹⁸ Že se tradice brněnských dostihů udržela i v následujících letech dokazují záznamy v pozůstalosti Zikmunda hraběte Berchtolda, podle kterých se jeden z ročníků brněnských dostihů konal ve dnech 22. až 23. září roku 1877. V direktoriu dostihů zasedli Karel hrabě Auersperg, Julius rytíř Bauer a Jiří hrabě Stockau. Rozhodčími byli hrabě Friess a právě Zikmund hrabě Berchtold.⁵⁹⁹

Právě posledně jmenovaný může být uveden jako příklad šlechtice, aktivně se účastnícího spolkového života. Zikmund hrabě Berchtold se narodil dne 6. února roku 1834 na Buchlově.⁶⁰⁰ Poté, co se mu dostalo všestranného rodinného vychování, nastoupil na c. k. krajskou školu v Jičíně a následně jako privátní student absolvoval svá středoškolská studia na gymnáziích v Buchlovicích, Praze a Strážnici, kde v roce 1851 svá středoškolská studia úspěšně ukončil maturitní zkouškou.⁶⁰¹ Po maturitě absolvoval prestižní c. k. Tereziánskou akademii, následovala studia na zemědělském ústavu v Altenburgu, lesnické učení v Bavorsku a od roku 1857 nastoupil na diplomatická studia na vídeňské univerzitě.⁶⁰² Poté následovala u šlechticů obvyklá služba v habsburské armádě, po jejímž skončení se v roce 1860 oženil s Josefou Gabrielou Trauttmansdorffovou.⁶⁰³ Z tohoto manželství se pak narodila dcera Josefína a následně syn a dědic majetku Leopold. Již v předchozím textu bylo pojednáno o jednotlivých řádech a oceněních, kterých se hraběti Berchtoldovi během jeho života dostalo. Jeho veřejné funkce budou ještě zmíněny v souvislosti s jeho působením jako poslance moravského zemského sněmu. Stejně jako jeho veřejný život, byla bohatá i jeho spolková aktivita. Byl členem mnoha vídeňských spolků, můžeme jmenovat například Zemědělský s lesnický klub, Slovanskou besedu, Spolek technicko-průmyslového muzea, Dolnorakouský spolek na podporu myslivosti a Dolnorakouský průmyslový spolek. Prestižní

⁵⁹⁷ Neugkeiten 17, č. 245, 24. 9. 1867, s. 3.

⁵⁹⁸ MZA, G196 Rodinný archiv daunů Bítov, kart. 156, inv. č. 600, sign. W 206 Varia, fol. 102.

⁵⁹⁹ MZA, G138 Rodinný archiv Berchtoldů Buchlov, kart. 107, inv. č. 398 Písemnosti o chovu koní, fol. 123.

⁶⁰⁰ Malíř, Jiří a kol.: Biografický slovník poslanců moravského zemského sněmu v letech 1861–1918. Brno 2012, s. 94.

⁶⁰¹ MZA, G 138 Rodinný archiv Berchtoldů Buchlov, kart. 97, inv. č. 391 Osobní doklady, řády a vyznamenání Zikmunda hraběte Berchtolda, fol. 57-91.

⁶⁰² MZA, G138 Rodinný archiv Berchtoldů Buchlov, kart. 97, inv. č. 391 Osobní doklady, řády a vyznamenání Zikmunda hraběte Berchtolda, fol. 92-104.

⁶⁰³ MZA, G 138 Rodinný archiv Berchtoldů Buchlov, kart. 97, inv. č. 391 Osobní doklady, řády a vyznamenání Zikmunda hraběte Berchtolda, fol. 117.

bylo jeho členství ve vídeňském Šermířském spolku či Adels-Casinu. Jeho charitativní a dobročinné aktivity odráželo jeho členství v Moravskoslezském ochranném spolku pro zanedbanou mládež, podporoval zábrdovický sirotčinec a podílel se i na chodu Moravskoslezského slepeckého institutu. Od roku 1863 byl přirozeně také členem již zmíněné Společnosti na podporu orby, přírodovědy a vlastivědy. Jako přední znalec a odborník na chov koní byl samozřejmě členem spolků s tímto tématem spjatých. Na prvním místě se jednalo o již zmíněný Jockey-Club, dále byl členem Jezdeckého klubu ve Vídni, Dostihového spolku na podporu chovu koní v Rakousku-Uhersku, Spolku na podporu chovu plnokrevníků, mnichovského Dostihového spolku a především Spolku ku zvelebení chovu koní na Moravě.⁶⁰⁴ Jako přední odborník se také každoročně účastnil květnových výstav koní, konaných tradičně ve vídeňském Prátru. Dle dochovaných záznamů v osobní pozůstalosti hraběte se zúčastnil například 10. ročníku výstavy konané v roce 1888, o rok později byl dokonce zvolen do komitétu této výstavy a i další dochované záznamy pro ročníky 1891, 1893, 1896 a 1897 zastihují hraběte Berchtolda v porotě výstavy.⁶⁰⁵ Jako porotce se účastnil také nejrůznějších menších výstav koní na Moravě, ale i mnoha dostihových klání, ať již se jednalo o vídeňské dostihy či již zmíněné dostihy brněnské. Jeho zájem o chov koní tudíž logicky vyústil v to, že byl Zikmund hrabě Berchtold jedním z největších chovatelů koní na Moravě, což ostatně opět dokládají záznamy v rodinném archivu.⁶⁰⁶ Nejvíce se však Zikmund hrabě Berchtold angažoval v pořádání výstav a odměňování koní v souvislosti se svým členstvím a předsednictvím ve Spolku ku zvelebení chovu koní na Moravě.

Tento spolek vznikl pod názvem Verein zur Förderung der Pferdezucht in Mähren na prvním generálním shromáždění dne 26. září roku 1870, konaném v sále místodržitelství. V jeho čele měl stát dvanáctičlenný výbor, volený na dobu šesti let, a každoročně se mělo do konce května konat generální shromáždění.⁶⁰⁷ V čele výboru měl stát předseda a místopředseda, oba volení na tříleté funkční období. Prvním předsedou se stal Hugo starohrabě Salm, místopředsedou Vladimír hrabě Mittrowský a pokladníkem Edmund Bochner. Do výboru byli dále zvoleni Adalbert svobodný pán Widmann, Kuno svobodný pán Honrichs, nadporučík Kadich, Emanuel Proskowetz, Jan svobodný pán Herring, Gustav rytíř von Schöller jun., Jindřich hrabě Belrupt, rytíř Chlumetzky, J. Kloth a Viktor svobodný pán

⁶⁰⁴ MZA, G 138 Rodinný archiv Berchtoldů Buchlov, kart. 100, inv. č. 393 Písemnosti ze spolkové činnosti Zikmunda hraběte Berchtolda 1888-1935.

⁶⁰⁵ MZA, G 138 Rodinný archiv Berchtoldů Buchlov, kart. 107, inv. č. 398 Písemnosti o chovu koní 1863-1899, fol. 72, 51, 313, 214, 402.

⁶⁰⁶ MZA, G138 Rodinný archiv Berchtoldů Buchlov, kart. 107, inv. č. 398 Písemnosti o chovu koní 1863-1899; MZA, F45 velkostatek Buchlov, kart. 330-331, inv. č. 496 Chov koní 1859-1902.

⁶⁰⁷ MZA, B 26 Policejní ředitelství Brno, kart. 2461, sign. 102 Verein zur Förderung der Pferdezucht in Mähren 1870-1912, fol.1.

Widmann. Za náhradníky pak August hrabě Friess, Karel rytíř Offermann, Dr. Ulrich a ředitel Savalovský.⁶⁰⁸ Podíváme-li se na seznam zakládajících členů spolku, najdeme zde takřka výhradně osoby se šlechtickým titulem.⁶⁰⁹ Také předsedové spolku se rekrutovali výhradně z řad šlechticů, byli jimi postupně Hugo starohrabě Salm, od roku 1876 Zikmund hrabě Berchtold, od roku 1880 Jiří hrabě Stockau, od roku 1883 znovu Zikmund hrabě Berchtold a posledním od roku 1900 Rudolf svobodný pán Stillfried.⁶¹⁰ Předseda byl stejně jako místopředseda a pokladník volen spolkovým výborem. Ten měl na starosti správu spolkového jmění, volbu placených funkcionářů spolku, sestavování ročního premiliáře, stanovování odměn při spolkem pořádaných výstavách koní, nakládání s obdrženými subvencemi a přijímání nových členů. Členové se dělili na tři třídy. Zakládající členové zaplatili při vstupu vklad 200 korun či každoroční příspěvek ve výši 20 korun. Přispívající členové platili ročně 4 koruny a poslední skupinou byli čestní členové, kteří se zasloužili o rozkvet a povznesení spolku.⁶¹¹ Celkový počet členů spolku se nám zachoval pouze ve spise k roku 1889, kdy jejich celkový počet činil 235 osob.⁶¹² Generální shromáždění spolku pak volilo spolkový výbor, rozhodovalo o změně stanov spolku, kontrolovalo spolkové účty a volilo spolkové revizory, jmenovalo také čestné členy, rozhodovalo o odvolávání a vyloučení členů, schvalovalo roční výkazy, schvalovalo vydané jmění a mohlo také rozhodovat o rozpuštění spolku. K základním bodům každoročního generálního shromáždění patřila především účetní a pokladní zpráva za předcházející rok, souhrnná zpráva o činnosti spolku za uplynulé období, stanovování odměn při premiování (oceňování) koní, projednávání návrhů jednotlivých členů spolku, volby nových spolkových funkcionářů a od devadesátých let také zprávy revizora účtů. Vedle toho se do programu jednání dostávaly aktuální otázky daného roku, v roce 1882 se například projednávala petice za zřízení hřebčínské stanice v Černé Hoře, v roce 1898 otázka obeslání jubilejní výstavy ve Vídni, v roce 1904 se projednávala volba delegáta do

⁶⁰⁸ MZA, B 26 Policejní ředitelství Brno, kart. 2461, sign. 102 Verein zur Förderung der Pferdezucht in Mähren 1870-1912, fol. 18.

⁶⁰⁹ K zakládajícím členům patřili Adalbert svobodný pán Widmann, rytíř Chlumetzky, Vladimír hrabě Mittrowský, Kuno svobodný pán Honrichs, Jindřich hrabě Herberstein, rytíř von Hopfen, Jindřich hrabě Stockau, Adolf hrabě Dubský, svobodný pán Eichhof, svobodný pán Laudon, Viktor svobodný pán Widmann, svobodný pán Kübeck, hrabě Mazuchelli, Emil rytíř Tersch, svobodný pán Herring, Jindřich hrabě Belrupt, Alphons hrabě Mensdorff-Pouilly, František a Arnošt hrabata Mittrowský, August hrabě Friess, Emo hrabě Dubský, Theodor hrabě Desfours, Hugo starohrabě Salm, Jindřich hrabě Schafgotsche, Jan hrabě Waldstein, Albrecht hrabě Kaunitz, Karel rytíř Offermann, Zikmund hrabě Berchtold, Gustav rytíř Schöller, Jiří a Otto hrabata Stockau či František hrabě Harrach. MZA, B 26 Policejní ředitelství Brno, kart. 2461, sign. 102 Verein zur Förderung der Pferdezucht in Mähren 1870-1912, fol. 17a.

⁶¹⁰ MZA, B 26 Policejní ředitelství Brno, kart. 2461, sign. 102 Verein zur Förderung der Pferdezucht in Mähren 1870-1912, fol. 36, 38a, 67.

⁶¹¹ MZA, B 26 Policejní ředitelství Brno, kart. 2461, sign. 102 Verein zur Förderung der Pferdezucht in Mähren 1870-1912, fol. 5.

⁶¹² MZA, B 26 Policejní ředitelství Brno, kart. 2461, sign. 102 Verein zur Förderung der Pferdezucht in Mähren 1870-1912, fol. 44.

komitétu ku zvelebení chovu koní Moravské zemědělské rady a v roce 1911 sdělení prezidia o zemské výstavě koní v témže roce.⁶¹³ Pro ilustraci můžeme uvést průběh 35. řádného generálního shromáždění konaného v zasedacím sále c. k. zemědělské rady v roce 1906. V prvním bodě programu byla přednesena zpráva o činnosti spolku za rok 1905, následně pak bylo pojednáno o návrhu Theodora svobodného pána Podstatzkého stran prémiování za podkování koní. Prezident hrabě Stillfried dále referoval o tom, že spolek vydal v roce 1905 na prémiování koní sumu 4 797 korun a 30 dukátů a dále přispěl částkou 300 korun na chov belgického koně. Ocenil činnost Filipa hraběte Kinského a Jaromíra hraběte Bukuwky, kteří zastupovali spolek v uplynulém roce na všech spolkem organizovaných výstavách a účastnili se také všech zasedání c. k. zemědělské rady. Dále se věnoval dvěma zásadním změnám v chovu koní na Moravě, a sice novému licenčnímu zákonu plemeníků a zavedení nového chovného plánu. V dalším bodě bylo pojednáno o návrzích členů spolku, týkajících se revize účetních knih a také o místech prémiování pro rok 1906. Hrabě Stillfried také poděkoval členům za jejich velkorysé příspěvky na chod spolku a ocenil práci sekretáře spolku Huga Kocziana. Seznámil také zúčastněné s pokladní zprávou, dle které činily příjmy spolku 7 468 korun a 30 dukátů, výdaje 6 573 korun a 30 dukátů, hospodaření spolku tedy skončilo přebytkem ve výši 894,50 korun. Celkové jmění spolku k 1. červnu roku 1906 činilo 20 936, 56 korun. Čtvrtý bod programu pak informoval o zvolení nového výboru na další tříletou periodu, a pátý o volbě revizora účtů. Poslední šestý bod programu byl vyčleněn dalším návrhům ze strany členů spolku a na samý závěr obsahovala zpráva o tomto generálním shromáždění soupis přispěvatelů na prémiování koní za rok 1905, příspěvky byly v celkové výši 4 797 korun a 30 dukátů.⁶¹⁴ Kromě těchto pravidelných generálních shromáždění se konala i shromáždění mimořádná, jedno takové se konalo například v roce 1898, kdy byla na programu volba volitelů do c. k. zemědělské rady.⁶¹⁵ Běžnou náplní činnosti spolku byla samozřejmě podpora a rozvoj chovu koní na Moravě, především prostřednictvím pořádání výstav a prémiování koní. Odměny byly zčásti vypláceny z dobrovolných příspěvků členů spolku, zčásti ze státních subvencí, například v roce 1890 činila státní podpora na tyto účely 2 800 zlatých.⁶¹⁶ Činnost spolku zahrnovala také styk a jednání s c. k. ministerstvem orby, zemským zastupitelstvem, zemskou komisí pro chov dobytka, c. k. zemědělskou radou,

⁶¹³ MZA, B 26 Policejní ředitelství Brno, kart. 2461, sign. 102 Verein zur Förderung der Pferdezucht in Mähren 1870-1912, fol. 38, 59, 75–76, 96.

⁶¹⁴ MZA, B 26 Policejní ředitelství Brno, kart. 2461, sign. 102 Verein zur Förderung der Pferdezucht in Mähren 1870-1912, fol. 81-82.

⁶¹⁵ MZA, B 26 Policejní ředitelství Brno, kart. 2461, sign. 102 Verein zur Förderung der Pferdezucht in Mähren 1870-1912, fol. 57.

⁶¹⁶ MZA, F 45 Velkostatek Buchlov, kart. 331, inv. č. 496 Chov koní 1859-1902, fol. 157.

hospodářskými spolky i jednotlivými chovateli koní. Dále měl spolek zprostředkovávat styk mezi jednotlivými chovateli a c. k. úřady, či podporovat zřizování hřibáren a chovatelských družstev. Hlavní činnost však spočívala v již zmíněném prémiování koní, které se každoročně pořádalo na několika místech, zpravidla v měsíci červenci. Komise, které koně při prémiování hodnotily, sestávaly částečně ze členů spolku a částečně z přizvaných odborníků. Prémiování probíhalo vždy v několika kategoriích, například klisny plemenice s hřibaty, kryté kobyly či samotná hřibata. Tradičně se jedno z prémiování konalo v Buchlovicích na statku Zikmunda hraběte Berchtolda. Například při prémiování koní v Buchlovicích dne 21. července roku 1891 bylo na prémii vydáno 200 zlatých od státu, 100 zlatých přispěl Zikmund hrabě Berchtold, 100 zlatých také hrabě Chorinský a 50 zlatých bylo vyčleněno ze spolkového jmění. Celkové prémie v hotovosti činily 365 zlatých, vedle toho byla udělena první cena v hodnotě 50 zlatých, druhá cena v hodnotě 40 zlatých a třetí cena v hodnotě 30 zlatých. Dále bylo uděleno jedenadvacet vyznamenání v hodnotě 35 zlatých a deset cen po 15 zlatých za klisny plemenice s hřibaty. Za hřibata klisny byla udělena první cena v hodnotě 20 zlatých, druhá cena v hodnotě 15 zlatých a šest cen v hodnotě 10 zlatých. K tomu bylo vydáno patnáct kusů stříbrných státních medailí.⁶¹⁷ Vedle těchto státních medailí byly udíleny i ty spolkové, na prémiování v Buchlovicích o rok později jich bylo uděleno čtyřicet.⁶¹⁸ Tato prémiování, která byla hlavní náplní spolku, byla pořádána až do zániku spolku. Rozpuštění spolku bylo odhlasováno na 41. generálním shromáždění dne 28. dubna roku 1912 na základě § 24 spolkových statut. Rozpuštění bylo oznámeno c. k. policejnímu ředitelství dopisem z 3. května téhož roku, a protože platná spolková oznámení musela být vedle listů c. k. moravské hospodářské společnosti uvěřena také v úředních brněnských listech, informuje o rozpuštění spolku *Brünner Zeitung* dne 22. května. Zánik spolku byl definitivně stvrzen výmazem ze spolkového katastru dne 7. června roku 1912.⁶¹⁹ Prostřednictvím Spolku ku zvelebení chovu koní na Moravě se tak moravské šlechtě dařilo ovlivňovat a příznivě působit na moravský chov koní po více než čtyřicet let.

Dalším a posledním příkladem spolkové činnosti šlechtice a jeho působení ve veřejné zemské instituci je příklad Vladimíra hraběte Mittrowského v souvislosti s jeho dlouholetým působením jako kurátora Moravskoslezského slepeckého institutu. Vladimír hrabě

⁶¹⁷ MZA, F 45 Velkostatek Buchlov, kart. 331, inv. č. 496 Chov koní 1859-1902, fol. 171.

⁶¹⁸ MZA, F 45 Velkostatek Buchlov, kart. 331, inv. č. 496 Chov koní 1859-1902, fol. 232.

⁶¹⁹ MZA, B 26 Policejní ředitelství Brno, kart. 2461, sign. 102 Verein zur Förderung der Pferdezucht in Mähren 1870-1912, fol. 97, 100, 107.

Mittrowský se narodil dne 17. června roku 1814.⁶²⁰ Podobně jako tomu bylo u Zikmunda hraběte Berchtolda, dostalo se i jemu všestranného rodinného vzdělání. V letech 1824 až 1830 absolvoval pak jako privátní student svá středoškolská studia, první stupeň na gymnáziu v Brně a poté druhý stupeň na gymnáziu v Litomyšli, kde svá studia zakončil maturitou.⁶²¹ V letech 1830 až 1832 následovala filozofická studia v Brně, závěrečné zkoušky pak složil na olomoucké univerzitě v roce 1832.⁶²² Jak bylo u šlechtice zvykem, následovala kariéra v habsburské armádě, kterou opouští v roce 1844, kdy se poprvé žení s Antonií hraběnkou Dietrichstein-Proskau.⁶²³ Z tohoto manželství vzešli pak dva synové František a Arnošt. Nicméně Antonie hraběnka Mitrowská nedlouho po porodu umírá, konkrétně v roce 1847 v Benátkách.⁶²⁴ Jak již bylo zmíněno, Vladimír hrabě Mittrowský po smrti své první ženy znovu vstupuje do armády, aby v revolučním roce 1848 bojoval na straně svého císaře proti revoluci ve Vídni, a účastní se také následného polního tažení do Uher. V roce 1850 podruhé vystupuje z armády a podruhé se také žení s Julií hraběnkou Salis-Zizers, která mu porodila dcery Terezii, Josefinu, Emu a Marii a dalšího syna Vladimíra. Také Vladimír hrabě Mittrowský patřil mezi významné osobnosti Moravy druhé poloviny 19. století. Od roku 1861 působí Vladimír jako poslanec velkostatkářské kurie na moravském zemském sněmu, vedle toho zastává řadu veřejných funkcí, již bylo zmíněno jeho působení v kuratoriu Moravského průmyslového muzea a byl také korespondenčním členem obchodní a živnostenské komory. Během své bohaté veřejné činnosti se mu dostalo také významných poct, vyznamenání a ocenění, o těch však již bylo pojednáno v předcházejícím textu. Přirozeně byl hrabě Mitrowský také členem celé řady společností a spolků, ať již čistě regionálních nebo s celozemskou působností. Rovněž již v předchozím textu bylo zmíněno jeho členství ve spolku vojenských vysloužilců ve Slavkově, v letech 1868 až 1869 převzal také protektorát nad Moravským včelařským spolkem.⁶²⁵ Jeho hlubokou katolickou víru pak odráželo členství v Katolickém spolku v Brně. Jako každý šlechtic byl i hrabě Mittrowský náruživým lovcem a také majitelem rozsáhlého lesního hospodářství, proto byl členem několika lesnických a

⁶²⁰ Würzbach, Konstantin von: Biographisches Lexikon, enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche 1750–1850 im Kaiserstaat und seinen Kronländern gelebt haben. Theil. 19, Wienn 1868, s. 392.

⁶²¹ MZA, G 147 Rodinný archív Mitrovských Dolní Rožínka, kart. 10, inv. č. 387 Studijní vysvědčení Vladimíra Mitrovského 1824-1832, fol. 1–27.

⁶²² MZA, G 147 Rodinný archív Mitrovských Dolní Rožínka, kart. 10, inv. č. 387 Studijní vysvědčení Vladimíra Mitrovského 1824-1832, fol. 28-30.

⁶²³ MZA, G 147 Rodinný archív Mitrovských Dolní Rožínka, kart. 69, inv. č. 10/269 Svatební a úmrtní oznámení 1844-1899, fol. 9.

⁶²⁴ MZA, G 147 Rodinný archív Mitrovských Dolní Rožínka, kart. 69, inv. č. 10/269 Svatební a úmrtní oznámení 1844-1899, fol. 9.

⁶²⁵ MZA, G 147 Rodinný archív Mitrovských Dolní Rožínka, kart. 31, inv. č. 6/1096 Korespondence Vladimíra Mitrovského s různými spolky, fol. 2–12.

loveckých spolků. Již zmíněny byly Moravsko-slezský lesnický spolek a Moravsko-slezský lesnický školský spolek, dále byl také členem Moravského loveckého spolku a na ochranu ptáků, Hospodářsko-lesnickému spolku tišnovského okresu pak hrabě Mittrowský přispěl obnosem 50 zlatých na zřízení zimní hospodářské školy v Tišnově.⁶²⁶ Velice častá byla také jeho členství v celé řadě lokálních hasičských spolků, v roce 1881 byl zvolen čestným členem Spolku dobrovolných hasičů v Rožné především za jeho podporu, peněžité dary a také za bezplatné poskytnutí dříví k vybudování hasičského lezeckého nářadí. Další čestné členství obdržel hrabě Mittrowský od Dobrovolné jednoty hasičské ve Šlapanicích, v roce 1894 ho výbor jednoty informuje o uspořádání sjezdu žup, zasílá mu program akce a při té příležitosti prosí o nějaký finanční příspěvek. Hrabě žádosti vyhovuje a zasílá obnos ve výši 10 zlatých.⁶²⁷ O rok později jmenuje hraběte Mittrowského svým čestným členem za jeho neocenitelné zásluhy, podporu a vzácnou přízeň také Dobrovolný spolek hasičský v Sokolnicích, který mu při příležitosti jeho jmenin předal také slavnostní diplom. Hrabě byl touto pozorností velice potěšen a odpovídá dopisem z 27. června roku 1895: „*Slavnému sboru dobrovolných hasičů v Sokolnicích. Velice mne potěšila oddanost slavného sboru hasičského a projevuji ze jmenování čestným členem téhož sboru své upřímné díky. V zámku v Rožince, dne 27. června 1895. Vl. hr. Mittrowský.*“⁶²⁸ V roce 1894 ho požádalo také Družstvo českého národního divadla v Brně o peněžitou částku na rekonstrukci stávající budovy divadla, k čemuž hrabě Mittrowský ochotně svoluje a stává se také skutečným spolkovým členem: „*Slavnému výboru družstva čes. nár. divadla v Brně. K rukou Otakara barona Pražáka advokáta v Brně. Vyhovuje ochotně žádosti ctěného družstva, týkající se podpory ku rekonstrukci budovy čes. nár. divadla v Brně, přihlašuji se za skutečného člena s obnosem 100 zlatých, kteréž zároveň posílám. V plné účtě. W. hr. M. V zám. Rožince 27. června 1894.*“⁶²⁹ Ve stejném roce se hrabě Mittrowský stává také členem Zeměpisné společnosti ve Vídni, již od roku 1888 je také členem Moravskoslezského spolku pro Sudety a od stejného roku je rovněž členem Vlasteneckého pomocného spolku paní od Červeného kříže pro

⁶²⁶ MZA, G 147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožínka, kart. 31, inv.č. 6/1096 Korespondence Vladimíra Mitrovského s různými spolky, fol. 135.

⁶²⁷ MZA, G 147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožínka, kart. 31, inv.č. 6/1096 Korespondence Vladimíra Mitrovského s různými spolky, fol. 51–53.

⁶²⁸ MZA, G147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožínka, kart. 31, inv.č. 6/1096 Korespondence Vladimíra Mitrovského s různými spolky, fol. 55.

⁶²⁹ MZA, G147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožínka, kart. 31, inv.č. 6/1096 Korespondence Vladimíra Mitrovského s různými spolky, fol. 134.

Moravu.⁶³⁰ Dlouhodobě pak byla činnost Vladimíra hraběte Mittrowského spjata především s jeho působením v kuratoriu Moravskoslezského slepeckého institutu.

Tento dobročinný ústav vznikl z odkazu zemřelého brněnského podnikatele Františka Essa v roce 1813. Díky působení jakéhosi provizorního kuratoria, ve kterém byli JUDr. rytíř von Stella, Heiterer, Gach, Schenk a Pojatz, za pomoci veřejné dobročinné sbírky a také díky podpoře moravských stavů byla budova ústavu vyvlastněna a institut byl slavnostně otevřen dne 18. října roku 1847. Protektorát nad ústavem převzala arcivévodkyně Alžběta, institut měl sloužit výchově a vzdělání slepých dětí z korunních zemí Moravy a Slezska a v době svého otevření čítal pouhých patnáct chovanců.⁶³¹ Další rozvoj ústavu znamenalo ustavení dalšího kuratoria v roce 1852 ve složení Michael hrabě Bukuwky, Dr. Antonín Kruml, Karel Heiterer, které později doplnil ještě František Hirsch. I díky působení tohoto kuratoria se podařilo počet chovanců v roce 1866 zvýšit ze šestnácti na dvacet tři, konkrétně to bylo sedmnáct chlapců a šest dívek.⁶³² Vladimír hrabě Mittrowský byl pak do kuratoria ústavu povolán namísto hraběte Bukuwky dopisem ze dne 30. března roku 1867 a místo přijal.⁶³³ Po souhlasu místodržitelství tedy hrabě Mittrowský nastupuje do kuratoria ústavu a zároveň v čele ústavu stanulo nové kuratorium, kde byli vedle hraběte ještě Edmund Bochner, který nahradil Johanna svobodného pána Chlumetzského, a Alois Janeček.

Od tohoto roku prochází institut značným rozkvětem, což lze pozorovat mimo jiné také na počtu jeho chovanců. Počty přijatých chovanců se v padesátých a šedesátých letech 19. století pohybovaly ročně okolo tří až pěti žáků, pouze výjimečně více. Teprve od sedmdesátých let vykazují počty přijatých žáků dvouciferné hodnoty, v roce 1892 bylo dokonce přijato třicet devět nových žáků.⁶³⁴ Zatímco se tedy v roce 1866 vzdělávalo v institutu pouhých dvacet tři chovanců, v roce 1892 jich bylo již sto deset.⁶³⁵ Značně byl také rozmnožen majetek ústavu. V roce 1866 činil 111 361 zlatých 55 krejcarů, na přelomu let 1891 a 1892 to bylo již 217 863 zlatých 99 krejcarů.⁶³⁶ Zvláštní částka byla vyčleněna na učitelský fond, který činil ve stejném roce 8 350 zlatých.⁶³⁷ Vzhledem ke stoupajícímu počtu chovanců institutu bylo také během času nutné přistoupit k rozšíření budovy institutu, která přestala kapacitně dostačovat. Od

⁶³⁰ MZA, G147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožínka, kart. 31, inv.č. 6/1096 Korespondence Vladimíra Mitrovského s různými spolky, fol. 138, 58, 93.

⁶³¹ Heller, Hermann: Ein Wohltäter der Aermsten. Brünn 1892, s. 10.

⁶³² Tamtéž, s. 10.

⁶³³ MZA, G147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožínka, kart. 10, inv.č. 5/386p Jmenování hraběte Vladimíra Mitrovského jako kurátora Ústavu slepců, fol. 1–3.

⁶³⁴ AMB, M 279 Národní a neúplná střední škola pro slepé v Brně 1847–1953, inv. č. 2 Matrika chovanců I 1847-1883.

⁶³⁵ Heller, Hermann: Ein Wohltäter der Aermsten, s. 11.

⁶³⁶ Tamtéž, s. 11.

⁶³⁷ Tamtéž, s. 11.

roku 1867 sídlil institut v budově na Ratwitově náměstí 7 (dnešní Žerotínovo náměstí 7). Budova institutu byla tedy několikrát upravována, naposledy tomu bylo v roce 1892, kdy bylo na původní jednopatrovou budovu přistavěno celé jedno patro. Tato přestavby sídla institutu pod vedením stavebního mistra Exnera dala také podnět k vybudování reprezentativního sálu, který byl bohatě architektonicky vyzdoben. Obrazová výzdoba interiérů sálu byla pak logicky věnována portrétům osob, které se o chod institutu nejvýrazněji zasloužily, na čestném místě byl samozřejmě obraz císaře Františka Josefa I. a patronky ústavu arcivévodkyně Alžběty, čestné místo měla také podobizna dlouholetého kurátora Vladimíra hraběte Mittrowského. Celkové náklady na přístavbu činily pak úctyhodných 40 000 zlatých.⁶³⁸ Institut se tak stal největším svého druhu v monarchii a zařadil se také mezi největší v celé Evropě. Kuratorium ústavu se také všemožně snažilo rozmnožovat podpůrný fond pro chovance, kteří již ústav opustili a i zde dosáhlo nezanedbatelného úspěchu. Původní fond ve výši 4 083 zlatých 80 krejcarů se povedlo díky průměrnému ročnímu příjmu ve výši 4 058 zlatých 58 krejcarů navýšit na částku 81 018 zlatých 83 krejcarů v roce 1892, nehledě na další dary dobrovolných přispěvatelů.⁶³⁹ Co se týká vlastní činnosti institutu, ta spočívala samozřejmě ve vzdělávání nevidomých chovanců. Výuka probíhala v obou zemských jazycích a žáci byli v ústavu vzdělávání v několika povinných předmětech, ke kterým patřilo náboženství, čtení a tlačené písmo, řeč a vyjadřování, počítání, přírodopis a přírodopis, zeměpis, dějepis, zpěv a tělesná cvičení. K těm nepovinným pak patřila především hra na nějaký hudební nástroj a žáci byli také vedeni k rukodělným činnostem, jako bylo například košíkářství, kartáčnictví, provaznictví a další řada drobných ručních prací. Institut se se svými výrobky také zúčastnil celé řady výstav. Namátkou můžeme jmenovat průmyslovou výstavu v Londýně v roce 1862, světovou výstavu v Paříži v roce 1867, ve Vídni v roce 1873, znovu v Paříži v roce 1878, průmyslovou výstavu v Terstu v roce 1882, moravskou průmyslovou výstavu v roce 1886 či jubilejní výstavu v Brně v roce 1888.⁶⁴⁰ Institut každoročně pořádal veřejné zkoušky svých chovanců, kde byly vystaveny jak na ukázkou, tak k prodeji výrobky chovanců, a pořádal také veřejná hudební vystoupení svých žáků.⁶⁴¹ Vedle toho byla pořádána také řada maškarních bálů, jejichž výtěžek šel pak na chod institutu. Bály byly zpravidla pořádány v sále brněnské Reduty, vstupné činilo 1 zlatý a v roce 1875 při této příležitosti bezplatně účinkovala kapela c.

⁶³⁸ Heller, Hermann: Ein Wohltäter der Aermsten, s. 11.

⁶³⁹ Tamtéž, s. 11.

⁶⁴⁰ Tamtéž, s. 15.

⁶⁴¹ AMB, M 279 Národní a neúplná střední škola pro slepé v Brně 1847–1953, inv. č. 106 Album programů a veřejných vystoupení chovanců 1870–1940.

k. 45. pěšího pluku arcivévody Zikmunda.⁶⁴² Na všech těchto veřejných aktivitách institutu se samotřejmě velkou měrou podílel samotný hrabě Mittrowský, který svou autoritou podobné akce nepochybně zaštiťoval. Vedle toho se samozřejmě zajímal o běžný chod ústavu, neúnavně shromažďoval finanční prostředky na jeho chod a vůbec všestranně působil v jeho prospěch, mimo jiné i na půdě moravského zemského sněmu. Takto neúnavně působil hrabě Mittrowský v kuratoriu ústavu celé čtvrstoletí až do roku 1892. Jak píše Hermann Heller, během této pětadvacetileté periody se neobešla jedinná písemnost, týkající se chodu ústavu, bez toho, aby ji hrabě Mittrowský neopatřil vlastním podpisem. Za toto jeho neúnavné snažení se mu dostalo rovněž řady oficiálních veřejných ocenění a poděkování. V roce 1877 mu bylo po deseti letech působení v kuratoriu ústavu předáno oficiální poděkování za jeho neúnavnou a obětavou činnost, dosažené výsledky a rozmnožování společných fondů institutu.⁶⁴³ O dalších deset let později, tedy k výročí jeho dvacetiletého působení ve vedení ústavu, obdržel hrabě Mittrowský blahopřejný dopis od hraběte Schönborna dne 29. září roku 1887.⁶⁴⁴ Opět je oceněna především jeho obětavá činnost při správě společného jmění institutu, jeho zásluhy na zvýšení počtu chovanců, rozšiřování věhlasu institutu a vůbec přínos k jeho všestrannému rozkvětu. Nejvyššího ocenění se pak hraběti Mittrowskému v souvislosti s činností v Moravskoslezském slepeckém institutu dostalo v roce 1892, kdy obdržel na základě nejvyššího rozhodnutí ze 17. ledna téhož roku nejvyšší uznání od samotného císaře Františka Josefa I.⁶⁴⁵ Ten ostatně osobně institut několikrát navštívil, konkrétně se jednalo o léta 1853, 1859, 1880 a 1892 a mohl si tak udělat obrázek o postupném růstu institutu.⁶⁴⁶ Při každé návštěvě se živě zajímal o běžný chod ústavu, o život chovanců v institutu, podmínky ubytování či stravování. Vzhledem k tomu, že se jednalo především o vzdělávací institut, samozřejmě jej zajímaly studijní programy a výsledky žáků. Když se v roce 1892 dotázal Edmunda Bochnera, jak velký vlastně institut je, byl mile překvapen odpovědí, že se jedná o největší institut svého druhu v monarchii. Ostatně členové panovnického domu patřili tradičně mezi nejvelkorysejší dárce institutu. Na tomto všestranném vývoji a růstu se samozřejmě velkou měrou podílel právě Vladimír hrabě Mittrowský, není tedy divu, že jeho rozhodnutí vzdát se místa kurátora ústavu ze 17. ledna roku 1891 bylo přijato s „upřímným

⁶⁴² AMB, M 279 Národní a neúplná střední škola pro slepé v Brně 1847–1953, inv. č. 106 Album programů a veřejných vystoupení chovanců 1870–1940, nefol.

⁶⁴³ MZA, G 147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožínka, kart. 31, inv. č. 6/1097 Poděkování Vladimíru Mitrovskému po deseti letech působení jako kurátora Moravskoslezského ústavu slepců 1877, fol. 1.

⁶⁴⁴ Heller, Hermann: Ein Wohltäter der Aermsten, s. 13.

⁶⁴⁵ Tamtéž, s. 13.

⁶⁴⁶ Tamtéž, s. 13.

politováním.⁶⁴⁷ Definitivně byl pak zproštěn své funkce až dopisem ze dne 8. dubna roku 1892.⁶⁴⁸ Opět bylo připojeno poděkování za jeho neúnavnou píli, účast a zájem na chodu institutu, k děkovnému dopisu bylo přiloženo v pevné vazbě vyvedené poděkování ve slepeckém písmu ze 14. května roku 1893, podepsané Františkem a Marií Pavlíkovými.⁶⁴⁹ Další poděkování již bylo podepsáno celým učitelským sborem ústavu, který tvořili ředitel František Pavlík, učitel náboženství Ignác Sedláček, učitelé literatury August Neimeczynski, Josef Umlauf, Josef Manda, učitelé hudby Robert Bauer, Oswald Pavlík, Albín Paleček, Josef Jemelík, dále učitelka rukodělných prací Adéla Dudálková a učitelé František Král a Edmund Frömel. Poděkování podepsala také domovnice ústavu, již zmíněná manželka ředitele Marie Pavlíková a lékař Dr. Adolf Kofrány. Jak vidno, vzbudil odchod hraběte Mittrowského z vedení ústavu všeobecnou lítost, vždyť odcházela osobnost, která se po dvacet pět let starala o všeobecný rozkvět institutu, díky svým kontaktům a společenskému postavení vydobyla institutu značné renové, a jak již bylo zmíněno, učinila z něj největší slepecký ústav v monarchii.

Podíváme-li se souhrně na celkový spolkový život moravské šlechty v druhé polovině 19. století, vidíme, že byl neuvěřitelně bohatý. Většina šlechticů byla členy opravdu nejrozmanitějších spolků, ať již se jednalo o spolky lokálního významu, či spolky s celozemskou působností. I když se jednalo třeba jen o čestná členství, minimálně formálně vyjadřovali šlechtici potěšení z jejich zvolení, jak jsme viděli například v případě Vladimíra hraběte Mittrowského. Ostatně právě k lokálním spolkům měl šlechtic vztah minimálně z toho důvodu, že spolek zpravidla působil na území jeho bývalého panství, šlechtic měl k danému regionu vztah a pociťoval sounáležitost s jeho vývojem. Jak již bylo zmíněno, patřilo k dobrému jménu spolku, mít za čestného člena osobu se šlechtickým predikátem, pro šlechtice znamenala podpora spolku zase poukázání na jeho společenské postavení a rovněž posílení veřejné paměti na jeho osobu. Ve větších spolcích se pak šlechtici angažovali přímo v jejich nejužším vedení a většinou stáli také za samotným vznikem spolku. Tak tomu bylo také v uvedených příkladech Moravsko-slezského lesnického spolku, Moravsko-slezského školského lesnického spolku či Spolku ku zvelebení chovu koní na Moravě. Právě tyto spolky ostatně přímo souvisely s nejbližšími zájmy šlechty a šlechta tedy projevovala o jejich chod upřímný zájem. Prostřednictvím zmíněných spolků mohla blahodárně působit na vývoj a

⁶⁴⁷ MZA, G 147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožínka, kart. 15, inv. č. 5/424 Poděkování pro Vladimíra Mitrovského jsko kurátora Moravskoslezského ústavu slepců 1893, fol. 22.

⁶⁴⁸ MZA, G 147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožínka, kart. 15, inv. č. 5/424 Poděkování pro Vladimíra Mitrovského jsko kurátora Moravskoslezského ústavu slepců 1893, fol. 1.

⁶⁴⁹ MZA, G 147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožínka, kart. 15, inv. č. 5/424 Poděkování pro Vladimíra Mitrovského jsko kurátora Moravskoslezského ústavu slepců 1893, fol. 16.

kultivaci lesního hospodářství a chovu koní na Moravě druhé poloviny 19. století. Působení v Moravskoslezské společnosti na podporu orby, přírodovědy a vlastivědy mělo také podpořit všestranný vývoj a pokrok v daných oblastech. Podobně tomu bylo také v řadě veřejných institucí, v této práci bylo jako příklad uvedeno Moravské průmyslové muzeum, kde stála šlechta nejen v čele institutu, ale svými peněžitými a hmotnými dary se na chodu institutu aktivně podílela a tak přispěla k rozvoji moravského průmyslu. Působení Vladimíra hraběte Mittrowského v kuratoriu Moravskoslezského institutu slepců ukázalo zase na tradiční veřejnou oblast šlechty, kterou byla činnost charitativní. Zde se potkávala tradiční křesťanská víra šlechtice s tradičním odkazem na pomoc potřebným. Ostatně moravská šlechta stála například také za vznikem spolku pro místní dětský špitál sv. Cyrila a Metoděje při brněnské dětské nemocnici, který vznikl pod protektorátem arcivévodkyně Alžběty.⁶⁵⁰ Tak bychom samozřejmě mohli pokračovat dále, faktem však je, že moravská šlechta svým působením ve spolecích a zemských institucích výraznou měrou vytvářela obraz Moravy až do zániku monarchie, některé ze spolků a ústavů přetrvaly i pád Rakouska-Uherska a odkaz některých přetrval až do dnešních dnů.

5.5 Šlechta na moravském zemském sněmu

Jak již bylo nastíněno v předchozí kapitole, šlechtici se ve velké míře účastnili veřejného života. Někteří šlechtici stáli ve správních radách velkých průmyslových podniků, převážná většina se také aktivně účastnila spolkového života na Moravě, kde v řadě spolků zaujímali význačná místa, a další aktivně působili ve vedení významných veřejných institucí, jako bylo například již zmíněné Moravské průmyslové muzeum. Další veřejnou tribunou, kde mohli šlechtici aktivně ovlivňovat chod a správu země, byl především moravský zemský sněm, který jim poskytoval široký politický prostor pro seberealizaci a prosazení svých nejen politických postojů a zájmů. Šlechtici zde však samozřejmě nevystupovali jako jednotlivci začlenění do jednotlivých politických frakcí, ale jako konkrétní politický stav, který se postupem času konstituoval do velkostatkářských stran, které po celou dobu existence moravského zemského sněmu zaujímaly význačné postavení a právě na jejich postoji a

⁶⁵⁰ V roce 1882 byli představenými Matylda hraběnka Dubská a Karolína svoboná paní Chlumetzká. Mezi zakládajícími členy pak například Emanuel hrabě Dubský, Vilém hrabě Mittrowský, a k založení přispěli také Marie hraběnka Dietrichstein, hraběnka Mensdorff-Pouilly, hraběnka Mittrowsky-Dietrichstein, Vladimír hrabě Mittrowský, Hugo starohrabě Salm, Eduard Ullrich, Karel hrabě Zierotin, Max hrabě Seilern, hraběnka Blankenstein, Anna a Caroline Chlumetzky, Zbyno, Ulrika a Wigo Dubsky, Adalbert svobodný pán Widmann či hraběnka Mittrowsky-Salis. MZA, F 22 Ústřední správa Mitrovských Dolní Rožínka, kart. 628, IS: různé-spolky, 14. Dětská nemocnice, fol. 1–5.

hlasování závisel výsledek řady sněmovních jednání. I v případě těchto velkostatkářských stran dávala šlechta jasně najevo své výjimečné postavení, jak v celé společnosti, tak na politickém kolbišti. Tato jejich existence a významné postavení vyplývaly především z tradičních hospodářských a společenských pozic šlechty, které vycházely z rozsáhlého pozemkového vlastnictví a v menší míře také z hospodářského podnikání šlechty v nezemědělské sféře. Nezanedbatelnou úlohu hrálo v tomto případě také prominentní postavení velkostatku v kuriovém volebním systému. Právě na základě držby velkostatků jim pak bylo vyhrazeno na moravském zemském sněmu význačné a nezpochybnitelné místo. Již v samotných počátcích konstituční éry se šlechta snažila zůstat na špici společenského a politického dění a svou vlastní politickou činností i v nové dynamicky se rozvíjející době ovlivňovat veřejné dění. Tyto tendence stály ostatně také v pozadí reformní činnosti moravské šlechty v roce 1848 na půdě moravského stavovského a posléze tzv. „selského“ sněmu. Moravská šlechta již v tomto roce projevila značnou míru porozumění pro aktuální potřeby doby, a přestože tím sledovala především své vlastní cíle, vyslovila se, byť samozřejmě ne jednotně, pro řadu modernizačních prvků. Byla si velice dobře vědoma nutnosti společenských změn, a proto se například zasazovala o sněmovní zastoupení ostatních vrstev společnosti, rovnoprávnější zastoupení venkova, větší kompetence sněmu, zřízení obecní samosprávy či o svobodný tisk. Někteří příslušníci šlechtického stavu šli ještě dále a prosazovali dokonce zrušení poddanství, zrušení šlechtických privilegií či jazykovou rovnoprávnost. Šlechta také trvala na zachování zemské autonomie Moravy a stavěla se jak proti českým státoprávním snahám, tak proti centralismu a radikalismu vycházejícího z revoluční Vídně i frankfurtského parlamentu. Tímto postojem se jí podařilo přispět k obnovení zemské samosprávy, což ve svém důsledku zároveň znamenalo udržení rozhodujícího vlivu šlechty na veřejné dění i v nové, bouřlivě se rozvíjející době. Šlechta se tedy ve své většině rozhodně postavila proti centralismu a určujícímu vlivu státu a také proti již zmíněnému revolučnímu centralismu, proti čemuž zastávala ideu umírněných reforem, která počítala se stavovsky uspořádanou společností, zahrnující i mětské a venkovské obyvatelstvo, ovšem samozřejmě s vůdčí úlohou šlechty. Co se týkalo samotného zastoupení šlechty na zemských sněmech roku 1848, nevyplývalo již ze samotného statutu šlechtictví, nýbrž právě z již zmíněné držby velkostatku. Právě tento a další výdobytky připravily pak půdu pro pozici šlechty v době moderního parlamentarismu na půdě moravského zemského sněmu, který započal svoji činnost od roku 1861.⁶⁵¹

⁶⁵¹ Malíř, Jiří: Zemské sněmy na Moravě r. 1848 a říšský sněm. Počátky moderní politické kultury. In: Kroměříšský sněm 1848–1849 a tradice parlamentarismu ve střední Evropě. Kroměříž 1998, s. 145–158.

V tomto roce byl pak zemský parlamentarismus a tím i moravský zemský sněm obnoven za zcela nové situace, a sice jako součást přestavby neoabsolutistického systému cestou shora. Výsledky sněmovních jednání z let 1848 až 1849 zůstaly nevyslyšeny, a základnu a meze fungování nového systému, a tedy i zemského sněmu, vymezily především dva dokumenty. Jednalo se o Říjnový diplom z roku 1860 a Únorovou ústavu z roku 1861. Stávající království a země byly sice zachovány, ale jejich organizace a kompetence sněmů byly postaveny na stejný základ. Zemská ústava a volební řád do moravského zemského sněmu byly postaveny na stejném principu jako u ostatních zemí monarchie. Do kompetencí moravského zemského sněmu spadaly nejrůznější otázky, ke kterým patřilo zemědělství, veřejné stavby z veřejných prostředků, zemské finance, zemské dobročinné a sociální ústavy, návrhy zákonů směřující k všestrannému zvelebení země, obecní, školské a církevní záležitosti, usnesení o systematizování úředníků zemských institucí, ubytování vojska řešené zemskou legislativou v rámci obecných říšských zákonů, dále také návrhy zákonů ke všem záležitostem, které s ním vláda bude ochotna projednat a mnohé další. Není divu, že moravský zemský sněm tedy zásadním způsobem promluvil do vývoje a fungování Moravy v letech 1861 až 1914, kdy pod tlakem dobových událostí postupně ukončil svoji činnost.⁶⁵² V letech 1861 až 1905 zůstávalo nacionální a sociální složení moravského zemského sněmu prakticky neměnné, stejně jako jeho členění do tří volebních kurií. Sněm se skládal dohromady ze 100 poslanců, z nichž dva byli virilisté (jednalo se o olomouckého arcibiskupa a brněnského biskupa), a zbylých 98 členů sněmu bylo voleno ve třech oddělených volebních kuriích. Z první volební velkostatkářské třídy bylo voleno 30 poslanců, z druhé volební třídy, tj. z kurie měst a obchodních a živnostenských komor, bylo voleno dalších 37 poslanců (31 ve městech a po 3 v brněnské a olomoucké obchodní a živnostenské komoře) a konečně zbylých 31 poslanců bylo voleno ze třetí volební kurie venovských obcí. K zásadní změně došlo až v roce 1905, kdy byla na Moravě zavedena rozsáhlá volební reforma, která vstoupila do dějin pod názvem Moravský pakt, který kromě národnostního Moravského vyrovnání v sobě zahrnoval i změny zemského zřízení, volebního a jednacího řádu moravského zemského sněmu, reformu jazykových práv ve školství a obecní samosprávě.⁶⁵³ Toto moravské vyrovnání sledovalo jako svůj hlavní cíl vyřešit nutkavou potřebu národnostního smíru na Moravě, teprve v druhé řadě byla také řešena potřeba revize a rozšíření volebního práva a přiblížit se tak ideii všeobecného a rovného hlasovacího práva. I po roce 1905 zůstalo základní schéma voleb do moravského

⁶⁵² Nejnověji k jeho dějinám a osudům jednotlivých zemských poslanců Malíř, Jiří a kol.: Biografický slovník poslanců moravského zemského sněmu v letech 1861–1918. Brno 2012.

⁶⁵³ Srov. Fasora, L.-Hanuš, J.-Malíř, J. (eds.): Moravské vyrovnání z r. 1905. Možnosti a limity národnostního smíru ve střední Evropě. Brno 2006.

zemského sněmu neměnné, tedy zůstaly zachovány volební kurie i volební census. Nicméně počet poslanců se zvýšil ze 100 na 151. Dvě místa zůstala i nadále vyhrazena virilistům a také počet poslanců první velkostatkářské kurie zůstal zachován, tedy 30 poslanců. Naproti tomu počet poslanců ve druhé kurii měst a obchodních a živnostenských komor vzrostl na 46 (z toho v obchodních a živnostenských komorách bylo voleno 6 poslanců), počet poslanců z kurie venkovských obcí vzrostl dokonce na 53. Kromě toho byla zřízena ještě čtvrtá všeobecná volební kurie s 20 poslanci, volenými na základě všeobecného hlasovacího práva. Druhou zásadní reformou pak bylo zavedení národnostních volebních katastrů pro druhou, třetí a čtvrtou volební kurii. Poslanci těchto kurií, kromě 6 poslanců z obchodních a živnostenských komor, tak byli napříště voleni v národnostně oddělených voličských sborech buď české, nebo německé národnosti. Nový volební řád tak oběma národnostem zaručoval zvolení pevně stanoveného počtu poslanců.

Již z výše uvedeného vyplývá, že šlechta tvořila na moravském zemském sněmu nezanedbatelnou součást a měla tedy na dění a jednání sněmu nezanedbatelný ba dokonce v mnoha případech určující vliv. Šlechtic na moravský zemský sněm tedy nevstupoval jako jednotlivec, kandidující za některou z národních stran, nicméně jako poslanec první, tj. velkostatkářské kurie.⁶⁵⁴ Postavení šlechtice na moravském zemském sněmu tedy vyplývalo z jeho tradičních společenských a sociálních pozic, opírajících se především o rozsáhlé pozemkové majetky a v neposlední řadě také z privilegovaného postavení velkostatku v rámci kuriového volebního systému. Poslanci velkostatkářské kurie měli na moravském zemském sněmu vyhrazeno 30 procent poslaneckých míst z celkového počtu 100 mandátů, po Moravském vyrovnání se jejich procentuální účast snížila na 20 procent z celkového počtu 151 mandátů.⁶⁵⁵ I po uzavření Moravského paktu tedy zůstalo moravské šlechtě dostatek vlivu na to, aby mohla na moravském zemském sněmu aktivně ovlivňovat sněmovní jednání a hlasování. Podmínkou volebního práva ve velkostatkářské kurii nebyl šlechtický titul, ale vlastnictví deskových statků s minimální roční daní ve výši 250 zlatých, na které mohli dosáhnout i nešlechtici, a proto nemůžeme všechny voliče ve velkostatkářské kurie počítat mezi příslušníky šlechty. Přesto podíl šlechty v rámci velkostatkářské kurie moravského zemského sněmu v porovnání s ostatními zeměmi zůstával poměrně konstantní, a dramaticky

⁶⁵⁴ Toto ovšem naplatilo bezvýhradně, a stávalo se, že šlechtic kandidoval na moravský zemský sněm také ve venkovské kurii. Jako jeden příklad za všechny můžeme jmenovat jednoho z největších moravských politických činitelů své doby, Egberta hraběte Belcrediho, který působil na moravském zemském sněmu v letech 1878–1884 díky tomu, že přijal kandidaturu právě ve venkovské kurii. Malíř, Jiří: Od spolků k moderním politickým stranám. Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848–1914. Brno 1996, s. 67; srov. Malíř, Jiří: Historická šlechta a občanská politika. Poslanci konzervativní šlechty zvolení na Moravě mimo velkostatkářskou kurii. In: JUDr. Václav Kounic a jeho doba. Brno 2009, s. 184–221.

⁶⁵⁵ Malíř, Jiří: Od spolků k moderním politickým stranám, s. 60.

se nesnižoval. První velkostatkářský sbor byl navíc vnitřně rozčleněn na první a druhý volební sbor. V prvním sboru volili jen majitele svěřeneckých, tedy fideikomisních velkostatků, druhý sbor pak byl vyhrazen pro volitele z řad nesvěřeneckých, tedy alodiálních velkostatků. Zatímco před rokem 1905 připadlo 5 poslanců na fideikomisní statky a 25 poslanců na statky alodiální, po tomto roce se tento poměr změnil na 10:20.⁶⁵⁶ Výlučné a privilegované postavení poslanců velkostatkářské kurie na moravském zemském sněmu vyplývalo také z celkové národnostní a politické konstalace na Moravě. Skutečnost, že poslanci velkostatkářské kurie tvořili před rokem 1905 třetinu a po roce 1905 pětinu z celkového počtu mandátů, je předurčovalo k tomu, aby představovali již několikrát zmíněný pověstný jazýček na vahách, který přiklonil miskou vah na jednu či druhou stranu. Bez podpory velkostatkářských poslanců totiž nebylo možné vytvořit sněmovní většinu, a tudíž soutěžily české a německé měšťanské strany o jejich přízeň. I tato pozice pak měla za následek posilování výlučnosti poslanců z řad velkostatkářské kurie, kteří navíc na vzrůstající nacionalizaci a demokratizaci reagovali i přes své názorové vnitřní rozpory spíše vzájemným semknutím a hájením vlastních zájmů a pozic. Věrnost vládnoucímu panovnickému domu, snaha o udržení výsadního společenského postavení, obdobné zájmy v rámci šlechtické obce, to vše přispívalo k otupování politické diferenciaci v rámci velkostatkářského tábora.

To ovšem nebránilo tomu, aby od šedesátých let došlo přece jen k názorové diferenciaci ve šlechtickém politickém táboře, který se pak rozestoupil do tábora konzervativní šlechty a do tábora šlechty ústavověrné. Tato politická diferenciaci se projevila zřetelně v případě vydávání šlechtického listu *Vaterland*, který se měl stát hlavním tiskovým orgánem, prostřednictvím kterého chtěla šlechta prosazovat a popularizovat své postoje.⁶⁵⁷ Liberálnější frakci moravské šlechty totiž začala konzervativní orientace *Vaterlandu* i jeho negativní postoj k Schmerlingovi i Únorové ústavě vadit, a postupně se od listu odvrátila.⁶⁵⁸ Zároveň docházelo ke stále zásadnějšímu prohlubování rozporů v základních politických a názorových otázkách, základním problémem byl především rozdílný přístup k centralismu a federalismu, dále pak otázky vztahu šlechty k národním hnutím a katolicismu. Zatímco pro moravské konzervativní velkostatkáře, v jejichž čele stanuli na počátku šedesátých let 19. století vedle obou virilistů především Egbert hrabě Belcredi a Hugo starohrabě Salm, se oporou stability ve společnosti a státu měla stát reorganizovaná šlechta ve spojení se selským stavem a církví na

⁶⁵⁶ Malíř, Jiří a kol.: Biografický slovník poslanců moravského zemského sněmu v letech 1861–1918, s. 17.

⁶⁵⁷ Srov. Okáč, Antonín: *Rakouský problém a list Vaterland 1860 -1871*. Brno 1970.

⁶⁵⁸ Jedním z prvních, kdo otevřeně kritizoval klerikální vedení listu a nakonec na schromáždění zakladatelů listu 27. ledna roku 1861 vystoupil, byl Vladimír hrabě Mittrowský. Okáč, Antonín: *Rakouský problém a list Vaterland 1860 -1871*, s. 193.

základě principu kontinuity a historických práv jednotlivých korunních zemí. Moravští ústavověrní velkostatkáři se vyznačovali především větším důrazem na liberální požadavky a odporem vůči federalistickému státoprávnímu programu konzervativní šlechty. Dále se tato skupina, jejichž mluvčími byli v šedesátých letech především Vladimír hrabě Mittrowský, Emanuel hrabě Dubský či Alphons hrabě Mensdorff-Pouilly, vyslovila pro potřebu silného státu, upevnění monarchie, nicméně v rámci daného ústavního rámce se nezříkala zemského autonomismu. Tyto názorové rozdíly prohlubovala také praktická sněmovní politika, neboť ani jedna ze skupin nemohla pomýšlet na prosazení svých zájmů bez silného spojení. To vedlo pak v dalších letech k tomu, že konzervativní velkostatkáři prosazovali své zájmy především za spolupráce s poslanci národní strany, ústavověrní poslanci velkostatkářské kurie postupovali při sněmovních jednáních ve shodě německými liberálními poslanci. Dělicí čára mezi oběma frakcemi však nebyla v žádném případě nepřeklenutelná, a v obou táborech se našli názorově nevyhranění jedinci, kteří ve svých politických názorech kolísali a střídavě se při sněmovních jednáních stavěli na jednu či druhou stranu. Toto kolísání při samotných jednáních a přechody těchto jedinců mezi oběma tábory pak mělo za následek i změnu majority na moravském zemském sněmu, což dokazuje jak těsné rozložení hlasů mezi německými centralistickými a českými federalistickými poslanci existovalo. Tito jedinci s nevyhraněným politickým názorem z řad velkostatkářů, kteří jednou překloupili výsledky sněmovních jednání na tu či onu stranu, vystupovali na moravském zemském sněmu v letech 1864 až 1871 pod označením „mlhaví“ (Nebolusen). Tato zpočátku nezřetelně ohraničená skupina umírněných velkostatkářů i přes své převážně liberální přesvědčení pak v některých případech postupovala nezávisle a hlasovala s konzervativními poslanci. Tím pak ve své podstatě rozhodovala o většině celého sněmu, svou nevyhraněností však neposkytovala stálého spojení ani jedné straně. V čele této skupiny velkostatkářů stáli na počátku Vladimír hrabě Mittrowský a Alphons hrabě Mensdorff-Pouilly, v pozdějších letech pak například Zikmund hrabě Berchtold či Karel hrabě Zierotin. Od roku 1879 dostalo toto seskupení pevnější kontury a začínáme mluvit o tzv. střední straně velkostatku (Mittelpartei).⁶⁵⁹ Přece jen už od svého formování v šedesátých letech 19. století měli svými postoji blíže spíše k ústavověrným než konzervativním velkostatkářům. Snažili se především spojit odpor proti federalismu a státnímu právu a věrnost ústavě s umírněně konzervativními společenskými požadavky. V rámci dobových možností se snažili usilovat o dosažitelné změny v rámci

⁶⁵⁹ Srov. Luft, Robert: Die Mittelpartei des mährischen Grossgrundbesitzes 1879–1918. Zur Problematik des Ausgleichs in Mähren und Böhmen. In: Chance der Verständigung. Absichten und Ansätze zu übernationaler Zusammenarbeit in den böhmischen Ländern 1848–1918, s. 187–243.

kompromisu mezi „rozumným konzervatismem“ a „rozvážným liberalismem“.⁶⁶⁰ Od svého ustavení jako oficiální střední strany velkostatku se strana snažila vystupovat v rámci prostředníka mezi oběma státoprávními a nacionálními póly, z jejich programu vystupovala především snaha o smíření a spojení všech velkostatkářských frakcí a překlenutí státoprávních rozdílů. Důraz kladla na posilování zemské autonomie, která měla vytvářet hráz vůči nacionalizaci veřejné správy, zároveň se vyslovovala pro potřebu silného státu a odporem k jeho federalizaci.⁶⁶¹ Vnitřní rozdělení velkostatkářské kurie také částečně souviselo s hospodářskou orientací jejích členů. Oproti poměrům v Čechách byli moravští velkostatkáři ve svém celku více spjatí s průmyslovým podnikáním a tak byly jejich zájmy více provázány se zájmy německých měšťanských podnikatelů. Na Moravě bylo z 30 poslanců velkostatkářských pouze 5 voleno v prvním voličském sboru majitelů fideikomisních velkostatků, kteří spíše inklinovali ke konzervativnímu křídlu, zatímco zbylých 25 mandátů zastávali poslanci, volení z druhého velkostatkářského sboru nesvěřeneckých statků, kteří pak náleželi převážně k ústavověrné šlechtě. Tento fakt nepochybně souvisel právě s jejich větší angažovaností v podnikatelské oblasti.⁶⁶² Logickým vyústěním této orientace jednotlivých velkostatkářských táborů tak bylo následné spojenectví konzervativních velkostatkářů s národní stranou a ústavověrných velkostatkářů s německými liberály.

Předešlý výklad poskytuje hrubý nástin pozic šlechty na moravském zemském sněmu, stejně jako její postupnou politickou diferenciaci a částečně také její postoj ke státoprávním otázkám, nicméně tato problematika byla již vícekrát zpracována.⁶⁶³ Předmětem následujícího výkladu je naopak postoj šlechty k celé řadě dalších praktických otázek, na moravském zemském sněmu projednávaných, ať již se jednalo o oblast zemědělství, obecních, školských či spolkových záležitostí, které v některých případech přímo souvisely s konkrétními zájmy jednotlivých šlechticů. Řada šlechticů stála v čele význačných spolků, institucí či obecních zastupitelstev, a šlechta se přirozeně snažila svým sněmovním působením ve prospěch těchto institucí působit. Celá řada otázek také ovlivňovala poměry na šlechtických velkostatech, či souvisela s podnikáním šlechticů, a tak se ti následně aktivně věnovali například sněmovním jednáním a hlasování stran dobudování železniční sítě či opravám a vybudování nových komunikací. Bylo by však zjevnou chybou domnívat se, že by šlechtic na moravském zemském sněmu sledoval jen své vlastní sobecké zájmy. Ve většině případů se jednalo o

⁶⁶⁰ Malíř, Jiří: Od spolků k moderním politickým stranám, s. 69.

⁶⁶¹ Luft, Robert: Die Mittelpartei des mährischen Grossgrundbesitzes 1879–1918, s. 207–212.

⁶⁶² Srov. Janák, Jan: K sociálně ekonomickým kořenům federalistické a centralistické politiky na Moravě v 60. a 70. letech 19. století. In: Pocta Františku Palackému. Václavkova Olomouc 1976 (Olomouc 1979), s. 57-72.

⁶⁶³ Asi nejkoplexněji k velkostatkářským stranám na Moravě viz. Malíř, Jiří: Od spolků k moderním politickým stranám, s. 60–80.

upřímný zájem o blaho a rozvoj země, ve které šlechtické rody po staletí držely své majetky, a ve které po staletí žily. Aktivita jednotlivých poslanců z řad šlechtické obce byla samozřejmě velmi různorodá, čemuž pak odpovídala také jejich sněmovní činnost. Na jedné straně můžeme z řad šlechticů jmenovat několik jmen, o nichž lze právem říci, že se jednalo o opravdové sněmovní matadory, kteří na sněmu vyvíjeli všestrannou činnost a zajímali se o nejrůznější otázky. Na tomto místě můžeme jmenovat především jednoho z nejvýznamnějších politiků své doby Egberta hraběte Belcrediho, dále například Quida hraběte Dubského či Vladimíra hraběte Mittrowského, kteří svým působením na moravském zamském sněmu zanechali nerasmazatelnou stopu. Další šlechtici dosáhli díky svému věhlasu a společenskému postavení dokonce až na funkci moravského zemského hejtmána. Zde se jednalo například o Emanuela hraběte Dubského, Vojtěcha svobodného pána Widmanna či Ottu hraběte Serényiho. Naproti tomu se někteří šlechtici na moravském zamském sněmu projevovali naprosto minimálně a o sněmovní jednání nejevili větší zájem, příkladem může být na tomto místě například August hrabě Sylva-Tarrouca, který se s daleko větším zájmem věnoval svým soukromým uměleckým a kulturním zálibám. Někteří šlechtici projevovali vůči účasti na sněmu a samotným sněmovním jednáním očividnou nechuť, takovým případem byl například Alphons hrabě Mensdorff-Pouilly, který se ve své soukromé korespondenci opakovaně vyjadřoval v tom smyslu, že se sněmovních jednání zúčastňuje z povinnosti, vůbec jej otravují a těch několik dní zasedání sněmu v Brně mu vadí a znepříjemňuje život.⁶⁶⁴ Dalším nezanedbatelným faktorem byla také doba, která byla jednotlivým šlechticům na sněmu vyhrazena, řada z potenciálně aktivních zemských politiků z řad šlechty byla na sněm zvolena až těsně před první světovou válkou, kdy se fungování moravského zemského sněmu chýlilo ke svému konci a tito jedinci tedy neměli dostatek času projevit své politické nadání a schopnosti.

Základním pramenem pro poznání sněmovních aktivit a činnosti šlechticů na moravském zamském sněmu jsou stenografické záznamy moravských sněmovních listů, uložené v knihovně Moravského zemského archivu v Brně, ze kterých převážně vychází tato část práce. Jako zkoumaný vzorek šlechticů opět poslouží námi vybrané šlechtické rody, na příkladu jednotlivých šlechtických poslanců moravského zemského sněmu si můžeme ukázat sjednocující momenty i rozdíly mezi nimi. Na tomto místě je však nutné poznamenat, že následující výklad není vyčerpávajícím a podrobným pojednáním o sněmovní činnosti jednotlivých šlechticů. Tento oddíl má za cíl nastínit základní témata, kterými se šlechtici na

⁶⁶⁴ Slabáková, Radmila: Šlechtic-příklad Alphonse hraběte Mensdorff-Pouilly, s. 338.

jednáních sněmu zabývali, včetně jejich osobních motivací. Podrobné zpracování činnosti každého velkotatkářského poslance by totiž značně překročilo rámeček této kapitoly. Jako první příklad můžeme uvést Zikmunda hraběte Berchtolda.

Hrabě Berchtold byl velice aktivní ve veřejné činnosti, byl například starostou Buchlova, hlavním porotcem u krajského soudu v Uherském Hradišti či členem kontrolní komise pro státní dluhy.⁶⁶⁵ Jako většina šlechticů byl také členem nejrůznějších spolků, k těm nejvýznamnějším patřilo členství v Moravskoslezské společnosti pro povznesení orby, přírodovědy a vlastivědy či Moravskoslezském ochranném spolku pro zanedbanou mládež, byl předsedou Spolku ku zvelebení chovu koní na Moravě a podílel se třeba i na chodu Moravskoslezského ústavu slepců.⁶⁶⁶ Zajímal se také živě o rozvoj železničního podnikání na Moravě, patřil například k interesentům projektované česko-moravské dráhy, byl členem konsorcia transversální železnice na Moravě a působil také ve správní radě c. k. rakousko-uherské společnosti státních drah.⁶⁶⁷ Tyto všechny aktivity se pak projeví i v jeho sněmovní činnosti. Na moravský zemský sněm byl hrabě poprvé zvolen 6. září roku 1871, ve druhém velkotatkářském sboru.⁶⁶⁸ Hrabě se tedy během sněmovních jednání živě zajímal o otázky podpor a subvencí jednotlivých spolků, jeho humanitární citění se pak projevilo účastí v jednáních o sociálních otázkách a udělování nejrůznějších podpor v nouzi. Již v roce 1871 vystoupil jako člen finančního odboru například s návrhem udělení provize Marii Prokopové, která pracovala jako opatrovnice v brněnské nemocnici.⁶⁶⁹ V dalších letech se pak k okruhu jeho zájmů na sněmu připojily také otázky stran rozvoje železniční sítě na Moravě, což vyplývalo z jeho členství ve výše uvedených společnostech. Tato témata jej zajímala celou dobu jeho působení na sněmu, naposledy byl hrabě Berchtold zvolen na sněm v roce 1890.⁶⁷⁰

Hned několik poslanců moravského zemského sněmu můžeme nalézt v rodině Dubských. Jako první z nich byl na moravský zemský sněm zvolen Emanuel hrabě Dubský. Jednalo se opět o veřejně všestranně činnou osobu, hrabě byl od roku 1841 členem Moravskoslezské společnosti pro povznesení orby, přírodovědy a vlastivědy či členem Wernerovy společnosti pro geologický výzkum Moravy a Slezska,⁶⁷¹ v letech 1849 až 1854 byl členem zemské vyvazovací komise, od roku 1873 také kurátorem Moravskoslezského ústavu pro hluchoněmé

⁶⁶⁵ MZA, G 138 Rodinný archiv Berchtoldů Buchlov, kart. 98, inv. č. 392 Písemnosti z veřejné činnosti.

⁶⁶⁶ MZA, G 138 Rodinný archiv Berchtoldů Buchlov, kart. 97, inv. č. 393 Písemnosti ze spolkové činnosti.

⁶⁶⁷ MZA, G 138 Rodinný archiv Berchtoldů Buchlov, kart. 98, inv. č. 392 Písemnosti z veřejné činnosti.

⁶⁶⁸ Moravský sněmovní list 1871, s. 49.

⁶⁶⁹ Moravský sněmovní list 1871, s. 202.

⁶⁷⁰ Moravský sněmovní list 1890, s. 40.

⁶⁷¹ MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 2, inv. č. 5 Spolková činnost Emanuela hraběte Dubského, fol.1, 7.

či předsedou Moravského pomocného spolku,⁶⁷² angažoval se také v brněnském Františkově muzeu. Na moravský zemský sněm byl poprvé zvolen 27. března roku 1861, ve druhém velkostatkářském sboru.⁶⁷³ Vzhledem ke svému věhlasu a společenskému postavení byl Emanuel hrabě Dubský o čtyři dny později zvolen do funkce moravského zemského hejtmana, čímž se stal hlavním představitelem moravské politiky.⁶⁷⁴ V této funkci působil s krátkou přestávkou až do roku 1870. Nedlouho po svém zvolení se stal hrabě členem komise pro regulování pozemkové daně, členem odboru pro novou úpravu pozemkových knih a členem odboru pro stavbu nových kasáren. Na sněmu také působil v rámci finančního odboru. V rámci své činnosti podporoval nejrůznější spolkové subvence, například zvýšení podpory pro Spolek ku povznesení chovu koní na Moravě, či zvýšení příspěvku pro Moravský slepecký institut. Dále se zajímal například o zlepšení stavu silniční sítě na Moravě, o možnosti zlepšení chovu hovězího dobytka či o zřízení stavovské záložny. Angažoval se také ve školských otázkách, stavěl se například proti přesunu univerzity z Olomouce do Brna a byl také členem odboru, který mapoval možnosti zřízení vysokého učení technického v Brně. Svou činnost na moravském zemském sněmu pak ukončil dobrovolným se vzdáním mandátu v roce 1877.⁶⁷⁵

Dalším zemským poslancem z rodiny Dubských byl hrabě Adolf, ze zdislavické větve rodu. Adolf hrabě Dubský byl odborníkem především ve finančních otázkách, byl například členem a na chvíli i prezidentem správní rady vídeňské banky Union a byl také prezidentem správní rady v Bance pro vídeňský burzovní obchod.⁶⁷⁶ Hrabě byl rovněž členem mnoha spolků, od roku 1865 byl také členem Moravskoslezské společnosti pro povznesení orby, přírodovědy a vlastivědy.⁶⁷⁷ Na sněm byl poprvé zvolen v doplňovací volbě 22. listopadu roku 1865, rovněž v druhém velkostatkářském sboru.⁶⁷⁸ Poslanecká činnost Adolfa hraběte Dubského na sněmu byla mnohostranná, prim však hrály především finanční záležitosti, neboť hrabě byl díky svým zkušenostem z tohoto oboru mnoholetým členem finančního odboru. V rámci tohoto odboru se věnoval především schvalování rozličných půjček a subvencí, na konci šedesátých let se jednalo například o subvenci na stavbu nové budovy

⁶⁷² MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 2, inv. č. 4 Úřední činnost Emanuela hraběte Dubského, fol. 127-138, 1, 11.

⁶⁷³ Moravský sněmovní list 1861, s. 22.

⁶⁷⁴ MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 1, inv. č. 3 Jmenování a vyznamenání Emanuel hraběte Dubského, fol. 347.

⁶⁷⁵ Moravské sněmovní listy 1861–1869, 1873–1878.

⁶⁷⁶ MZA, G 366 Rodinný archiv zdislavické větve Dubských, kart. 29, inv.č. 158 Písemnosti z činnosti prezidenta správní rady „Union-Bank“ ve Vídni.

⁶⁷⁷ MZA, G 366 Rodinný archiv zdislavické větve Dubských, kart. 29, inv.č. 159 Spolková činnost Adolfa hraběte Dubského, fol. 16.

⁶⁷⁸ Moravský sněmovní list 1865, s. 9.

zemské porodnice a ústavu nalezců v Brně, v sedmdesátých letech pak například podporoval subvence pro husovickou obec, rolnickou školu ve Velkém Meziříčí či Živnostenské muzeum v Olomouci. Opakovaně podporoval subvence pro Moravské průmyslové muzeum a jeho zájem o zemské školství a kulturu se promítl například v subvenci pro tkalcovskou školu v Brně či podporu zřízení kreslířské a modelářské školy při Moravském průmyslovém muzeu. V hospodářských otázkách hlasoval pro subvenci pro Spolek ku povznesení chovu koní na Moravě, stavěl se za zřízení skotoléčitelského ústavu v Brně a rozšířené štěpné školky při Hospodářské společnosti. V osmdesátých letech opakovaně podporoval subvence pro Moravskoslezskou společnost pro povznesení orby, přírodovědy a vlastivědy či Františkovo muzeum, vyjádřil se také například ke změně statutu Hypoteční banky či změně domovského zákona. V devadesátých letech se pak opakovaně vyslovil k zemskému rozpočtu, podporoval rozvoj silničních staveb a železniční sítě a jeho posledním vystoupením byla účast v debatě o předloze ke zřízení Zemské životní pojistovny.⁶⁷⁹

Ještě bohatší poslanceckou činností na moravském zemském sněmu se pak mohl pochlubit Quido hrabě Dubský. I ten se aktivně angažoval ve veřejném životě, v letech 1886 až 1887 působil jako kurátor Moravského průmyslového muzea, do roku 1882 byl také členem lesnického spolku (v roce 1894 a 1900 byl zvolen jeho prezidentem), ve stejném roce se stal členem Moravskoslezské společnosti pro povznesení orby, přírodovědy a vlastivědy a podporoval také Vlastenecký pomocný spolek paní od Červeného kříže pro Moravu a Moravskoslezský podpůrný spolek pro zpustlou mládež.⁶⁸⁰ Na moravský zemský sněm byl hrabě zvolen poprvé 2. června roku 1882 v náhradní volbě do druhého sboru velkostatkářů.⁶⁸¹ Již od počátku si během sněmovních jednání počínal velice aktivně. Stal se členem komunikačního odboru a odboru pro obecní záležitosti, kde byl i chvíli předsedou. V prvním období své zemské poslancecké činnosti se jako referent silničního odboru věnoval především otázkám budování silnic, peticím jednotlivých obcí stran silničních záležitostí a přednášel také zprávy silničního odboru. Od poloviny osmdesátých let se okruh jeho zájmů rozšířil, zasazoval se opakovaně o subvence pro Moravskoslezskou společnost na podporu orby, přírodovědy a vlastivědy a podpořil také její petici za zřízení dělnických kolonií. Podporoval také například navýšení podpory pro Moravské průmyslové muzeum, a jelikož se sám výrazně zasadil o stavbu dětské nemocnice v Brně, podpořil také petici na zvýšení zemské

⁶⁷⁹ Moravské sněmovní listy 1866–1900.

⁶⁸⁰ MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice, kart. 8, inv. č. 17 Spolková činnost Quida hraběte Dubského.

⁶⁸¹ Moravský sněmovní list 1882, s. 39.

subvence pro tento ústav. V případě Quida hraběte Dubského je jasně patrné, jak ovlivňovalo člentví ve spolcích a institucích také jeho poslaneckou činnost. V dalším případě také podpořil subvenci pro Moravsko-slezský lesnický spolek, podpořil návrh na zakoupení plemenných býků pro Moravskoslezskou společnost na podporu orby, přírodovědy a vlastivědy, hlasoval pro subvenci pro První moravský rybářský spolek, jehož byl sám ředitelem, ještě na počátku devadesátých let podpořil jako velkostatkář v Lysicích petici za dotaci na stavbu tamní školy. Od devadesátých let se stal předsedou silničního a školského odboru a stal se také náměstkem I. železničního odboru, což naznačuje, jaké problematice se hrabě věnoval v následujících letech. Vedle celé řady dalšího se jako velkostatkář a samozřejmě také aktivní myslivec zapojil do debaty o osvobození nových lesů od pozemkové daně či do jednání o mysliveckém zákoně. Ve volební periodě na samém počátku 20. století se ještě stal členem odboru pro vodní cesty a odboru pro chystanou volební reformu.⁶⁸² Jak vidno, byla činnost Quida hraběte Dubského na sněmu velmi bohatá a můžeme jej právem zařadit mezi nejaktivnější šlechtické poslance. Poslední z rodu Dubských, který byl na sněm zvolen, byl v roce 1913 Albrecht hrabě Dubský, ale přestože byl hned po svém nástupu na sněm zvolen do několika odborů, nedostal již příležitost více se na sněmu projevit.

Podobně tomu bylo v případě Karla Jindřicha Haugwitze, který byl na moravský zemský sněm zvolen ve stejných volbách jako zmíněný Albrecht hrabě Dubský, i on se stal hned po svém zvolení členem několika odborů, nicméně i jeho kariéra zemského poslance byla vzhledem k blížící se první světové válce velice krátká.

Kdo však naopak na moravském zemském sněmu působil již v samém počátku jeho fungování, byl Vladimír hrabě Mittrowský. Také v jeho případě se jednalo o význačnou veřejně činnou osobnost Moravy své doby. Hrabě byl opět členem nespočtu veřejných institucí a spolků. Dlouhá léta působil především jako kurátor Moravského průmyslového muzea, byl korespondenčním členem obchodní a živnostenské komory v Brně, viceprezidentem a kurátorem Moravsko-slezského lesnického spolku, dlouholetým kurátorem Moravskoslezského slepeckého institutu, členem Vlasteneckého pomocného spolku paní od Červeného kříže pro Moravu a samozřejmě také členem Moravskoslezské společnosti na podporu orby, přírodovědy a vlastivědy.⁶⁸³ Na moravský zemský sněm byl poprvé zvolen dne

⁶⁸² Sněmovní listy 1882–1907.

⁶⁸³ MZA, G 147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožínka, kart.10, inv.č. 5/386w. Povolání Vladimíra Mitrovského do kuratoria Moravského průmyslového muzea, fol. 1-5; MZA, G147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožínka, kart. 10, inv.č. 5/386p Jmenování hraběte Vladimíra Mitrovského jako kurátora Ústavu slepců, fol. 1; MZA, G 147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožínka, kart. 31, inv.č. 6/1096 Korespondence Vladimíra Mitrovského s různými spolky.

27. března roku 1861, opět ve druhém velkostatkářském sboru.⁶⁸⁴ V počátečním období své poslancecké činnosti se zabýval především volebními otázkami a vyslovil se také například k výši poslanceckých odměn. V polovině šedesátých let se stal předsedou finančního odboru, v jehož rámci se mimo jiné vyslovil k opravám stavby všeobecné nemocnice v Brně, k přípravným silničním pracem, podpořil úpravu služného pro úředníky v nemocnicích a také finanční příspěvek pro brněnský ústav pro hluchoněmé. Dále se například zapojil do debaty o zemském rozpočtu a podpořil také převzetí a opravení starého zemského domu pro jeho původní účel. Jako člen brněnského jezdeckého spolku požádal zemského hejtmana o zemskou cenu pro zářijové dostihy⁶⁸⁵ a postavil se například proti zvýšení subvence pro zábrdovický sirotčinec a proti zrušení Moravské záložny. Na přelomu šedesátých a sedmdesátých let jako kurátor Moravskoslezského slepeckého institutu podpořil návrh zemského výboru na přiznání podpory pro tento ústav. Podobně jako protektor Moravského včelařského spolku podpořil návrh na zvýšení příspěvku na jeho fungování. Naposledy byl hrabě Mittrowský zvolen na sněm v roce 1871 a ve své poslední volební periodě opět podpořil subvenci na opravy v Moravskoslezském slepeckém institutu, podpořil okamžité přijetí zákona o obecních zastupitelstvech, vystoupil na podporu výstavby jezdeckých kasáren a posatvil se také za výstavbu železnice z Brna do Německého Brodu (dnes Havlíčkův Brod).⁶⁸⁶ V dalších letech se hrabě Mittrowský své kandidatury na moravský zemský sněm vzdává a věnuje se zvelebování svých statků.

Také v rodině Serényi z Kis-Serényi můžeme nalézt několik poslanců moravského zemského sněmu. Tím prvním byl Alois hrabě Serényi, který byl do sněmu zvolen poprvé dne 27. března roku 1861, v druhém velkostatkářském sboru, od roku 1873 pak v rámci prvního (svěřeneckého) sboru.⁶⁸⁷ Během svých nemnohých sněmovních vystoupení se zabýval především zemědělskými otázkami a výraznější stopu na moravském zemském sněmu zanechali až další dva příslušníci rodu.

Spolu s Aloisem byl v prvních volbách do sněmu zvolen i Gabriel Jan hrabě Serényi, který patřil v prvním sněmovním období mezi nejaktivnější poslance. Hned v roce 1861 podal návrh na navrácení zemského domu a návrh na urychlení vyvazovacích prací. O dva roky později předložil návrhy, týkající se výstavby jezdeckých kasáren, předlohu obecního řádu a také krajského zřízení. V roce 1864 pak přišel například s návrhem zákona o obecních zastupitelstvech a zároveň žádal o obnovení činnosti výboru pro výstavbu již zmíněných

⁶⁸⁴ Moravský sněmovní list 1861, s. 22.

⁶⁸⁵ Těm Vladimír hrabě Mittrowský pravidelně v šedesátých a sedmdesátých letech předsedal.

⁶⁸⁶ Moravské sněmovní listy 1861–1871.

⁶⁸⁷ Moravský sněmovní list 1861, s. 22; Moravský sněmovní list 1873, s. 9.

jezdeckých kasáren. V letech 1861 až 1867 pak působil jako přisedící zemského výboru, čímž jeho činnost na moravském zemském sněmu končí, neboť v roce 1868 umírá.⁶⁸⁸

Nejvýraznější stopu rodiny na moravském zemském sněmu zanechal Otto hrabě Serényi. Také ten byl veřejně činnou osobou, která se aktivně účastnila spolkového života na Moravě. Působil například jako předseda Moravsko-slezského lesnického spolku a Moravsko-slezského lesnického školního spolku, či Vlasteneckého pomocného spolku paní od Červeného kříže pro Moravu.⁶⁸⁹ Jeho charitativní cítění se projevilo také členstvím v Zemském spolku pro boj s tuberkulózou. Na sněm byl zvolen poprvé v doplňovacích volbách 13. prosince roku 1886 za první velkostatkářský sbor, ve kterém byl pak zvolen i v následujících volebních obdobích, v roce 1913 pak uspěl v rámci druhého velkostatkářského sboru.⁶⁹⁰ V jeho případě se většina jeho sněmovní činnosti týkala především volebních a národnostních otázek, neuspěl například s návrhem změny volebního řádu, který by více odrážel poměrné zastoupení národností, podal rovněž návrh na poměrné zastoupení v rámci velkostatkářské kurie.⁶⁹¹ Především však na moravském zemském sněmu působil jako poslední moravský zemský hejtman. Poprvé byl do této funkce jmenován na základě nejvyššího rozhodnutí 23. prosince roku 1906, podruhé pak 11. července roku 1913.⁶⁹² Jako zemskému hejtmanovi mu tak přináleželo zahajování a ukončování sněmovních jednání, hovořil při slavnostních příležitostech, jako byly například pozdravné adresy císaři, měl zpravidla projev při úmrtí či rezignaci některého z poslanců a odpovídal na poslanecké interpelace. V této funkci pak působil až do zániku monarchie.

Jak již bylo výše zmíněno, někteří šlechtici se sněmovních jednání aktivněji účastnili pouze sporadicky, na sněm byli sice pravidelně zvoleni, ale jejich aktivita tam byla naprosto minimální. Takovým příkladem může být například August hrabě Sylva-Taroucca. Hrabě se ve větší míře neúčastnil ani veřejného života, ve srovnání s ostatními šlechtici je jeho spolková činnost mizivá. O to bohatší byl jeho společenský život a kulturní život, byl štedrým mecenášem umělců, náruživým pozorovatelem hvězdné oblohy a živě se zajímal o heraldiku. Zámek v Čechách pod Kosířem se za jeho života stal skutečným společenským centrem, delší dobu zde pobýval blízký přítel rodiny Josef Mánes. V osobní pozůstalosti nacházíme alespoň doklad o jeho členství v Moravskoslezské společnosti na podporu orby, přírodovědy a

⁶⁸⁸ Malíř, Jiří a kol.: Biografický slovník poslanců moravského zemského sněmu v letech 1861–1918, s. 598–599.

⁶⁸⁹ MZA, G 77 rodinný archiv Serényiů Lomnice, kart. 53, inv.č. 224 Osobní doklady Otty Serényiho, fol. 22, 95.

⁶⁹⁰ Malíř, Jiří a kol.: Biografický slovník poslanců moravského zemského sněmu v letech 1861–1918, s. 600.

⁶⁹¹ Tamtéž, s. 600

⁶⁹² MZA, G 77 rodinný archiv Serényiů Lomnice, kart. 53, inv.č. 224 Osobní doklady Otty Serényiho, fol. 33, 77.

vlastivědy, členem byl jmenován 29. prosince roku 1852, od roku 1856 byl členem spolku Dědictví svatého Cyrila a Methodia a byl také členem vídeňského heraldického spolku Adler.⁶⁹³ Na moravský zemský sněm byl poprvé zvolen 27. března roku 1861,⁶⁹⁴ v prvním velkostatkářském sboru, nicméně jeho sněmovní činnost byla opravdu minimální a na sněmu se neprojevoval, nic na tom nezměnilo ani jeho opětovné zvolení v roce 1871.

Také rodina Widmannů, potažmo Widmannů-Sedlnitzkých, měla na moravském zemském sněmu v jeho historii několik poslanců. Tím prvním byl Antonín baron Widmann, který byl na sněm zvolen hned v prvním volebním období 27. března roku 1861,⁶⁹⁵ nicméně sněmovních jednání se účastnil poměrně málo a zabýval se především otázkami kontribučních pokladen. O poznání bohatší byla sněmovní činnost Vojtěcha svobodného pána Widmanna, který byl na moravský zemský sněm zvolen ve stejném roce při první volební periodě. Oproti Antonínovi trvala jeho poslanceká kariéra téměř čtvrtstoletí, byla velice bohatá a v roce 1870 byl zvolen moravským zemským hejtmanem.⁶⁹⁶ Vojtěch svobodný pán Widmann byl veřejně činnou osobou a členem mnoha společností a spolků. Byl například prezidentem Vlasteneckého pomocného spolku,⁶⁹⁷ počátkem padesátých let působil také v zemské vyvazovací komisi,⁶⁹⁸ byl také členem Moravskoslezské společnosti na podporu orby, přírodovědy a vlastivědy,⁶⁹⁹ a byl také kurátorem Moravskoslezského ústavu pro hluchoněmé. Vzhledem k tomu, že se již v roce 1848 stal aktivním členem moravského stavovského sněmu, bylo přirozené, že se zapojil do nově ustanoveného zemského sněmu v roce 1861. Od počátku jeho činnosti na sněmu byla v centru jeho pozornosti celozemská témata, jako například fungování zemských institucí a otázka zemského domu. Na sněmu předkládal zásadní návrhy, opět se týkající celé země, ať již se jednalo o úhrady válečných

⁶⁹³ MZA, G 445 Rodinný archiv Sylva-Taroucců Čechy pod Kosířem, kart. 75, inv. č. 224, sign. 98/c Diplomý Ervína Viléma, Alexandra Augusta a Františka Josefa I. hr. Sylva-Tarouccy od loveckých spolků, sboru hasičů, Moravsko-slezské společnosti pro povznesení orby aj., fol. 1,3,6.

⁶⁹⁴ Moravský sněmovní list 1861, s. 22.

⁶⁹⁵ Moravský sněmovní list 1861, s. 22.

⁶⁹⁶ MZA, G 198 Rodinný archiv Widmannů a Scharfensteinů-Pfeilů Plaveč, kart. 9, inv. č. 118 Oznámení ministerstva vnitra o jmenování Adalberta svob. p. Widmanna zemským hejtmanem na Moravě a složení přísahy, fol. 1-3.

⁶⁹⁷ MZA, G 198 Rodinný archiv Widmannů a Scharfensteinů-Pfeilů Plaveč, kart. 9, inv. č. 155 Poděkování Vlasteneckého zemského pomocného spolku pro Moravu Adalbertu svob. p. Widmannovi za jeho činnost, fol. 1; MZA, G 198 Rodinný archiv Widmannů a Scharfensteinů-Pfeilů Plaveč, složka 2, inv. č. 157a/16 Diplom o jmenování svob. p. Adalberta Widmanna čestným předsedou Vlasteneckého zemského pomocného spolku pro Moravu se sídlem v Brně.

⁶⁹⁸ MZA, G 198 Rodinný archiv Widmannů a Scharfensteinů-Pfeilů Plaveč, kart. 9, inv. č. 147 Poděkování Adalbertu svob. p. Widmannovi za jeho činnost v zemské vyvazovací komisi místodržitelstvím v Brně a ministrem vnitra A. Bachem, fol. 1-5.

⁶⁹⁹ MZA, G 198 Rodinný archiv Widmannů a Scharfensteinů-Pfeilů Plaveč, kart. 9, inv. č. 148 Pověření Moravskoslezské společnosti pro povznesení orby v Brně pro Adalberta svob. p. Widmanna k zastupování a reprezentování společnosti při oslavách 50. výročí Dolnorakouské zemědělské společnosti a na tamní zemědělskolesnické výstavě, fol. 1.

škod po prusko-rakouské válce, nebo zřízení univerzity v Brně. Vedle toho se však nevyhýbal řadě drobnějších témat, mezi která můžeme počítat například zavedení daně ze psů.⁷⁰⁰ Ve své době se jednalo bezpochyby o jednu z nejméně výraznějších politických osobností Moravy.

V roce 1867, konkrétně dne 19. února, byl na moravský zemský sněm zvolen další člen rodiny Widmannů, a sice Viktor hrabě Widmann-Sedlnitzký, který se zasloužil o spojení jména Widmannů se Sedlnitzkými s Choltic. Do sněmu byl zvolen za druhý velkostatkářský sbor.⁷⁰¹ Již nedlouho po svém vstupu na sněm byl zvolen členem komunikačního odboru, zajímal se tedy především o otázky budování okresních silnic, podporoval výstavbu jezdeckých kasáren a stranou jeho pozornosti nezůstalo ani železniční podnikání na Moravě. Hrabě byl také členem Moravsko-slezského lesnického spolku, a proto se živě zajímal o témata, související s ochranou přírody. Již v roce 1869 vystoupil například s příspěvkem na ochranu ptactva,⁷⁰² v roce 1875 protestoval proti vykloučení Grigavského lesa u Olomouce,⁷⁰³ v roce 1882 vystoupil s požadavkem, aby si vláda daleko aktivněji počínala v záležitosti ochrany lesů,⁷⁰⁴ a v roce 1884 přichází s požadavkem na čištění vod.⁷⁰⁵ Vedle stálého zájmu o železniční otázky se od poloviny sedmdesátých let dostávají do okruhu poslanecké činnosti hraběte školské otázky, účastnil se například debaty stran zákona o upravení platu učitelů, zajímal se o otázku případných úlev při školní docházce, věnoval se také problému zřízení, vydržování a návštěv veřejných škol či upravení právních poměrů učitelů na veřejných národních školách. Vedle toho se postavil za podporu pro Matici školskou a stavěl se za zamezení velkých výloh na stavby národních škol. Okrajově se zajímal také o okresní otázky, v roce 1884 vystoupil například proti změně návrhu o provádění obecního zákona.⁷⁰⁶ V tomto roce vystoupil na moravském zemském sněmu naposledy.

Posledním příkladem velkostatkářského poslance bude Karel Emanuel hrabě Zierotin. Také v jeho případě se jednalo o osobu, která vyvíjela všestrannou veřejnou činnost, hrabě byl členem mnoha spolků a zastával řadu veřejných funkcí. Z nejméně významnějších spolků můžeme jmenovat namátkou Moravský lovecký spolek, Moravskoslezskou společnost na povznesení orby, přírodovědy a vlastivědy, Moravsko-slezský lesnický spolek, Spolek ku povznesení chovu koní na Moravě, Společnost rakouského hospodářství, Společnost moravského muzea, Centrální svaz vlastníků lesů, Německý spolek pro dějiny Moravy a Slezska a mnohé další.

⁷⁰⁰ Malíř, Jiří a kol.: Biografický slovník poslanců moravského zemského sněmu v letech 1861–1918, s. 789.

⁷⁰¹ Moravský sněmovní list 1867, s. 19.

⁷⁰² Moravský sněmovní list 1869, s. 611.

⁷⁰³ Moravský sněmovní list 1875, s. 434.

⁷⁰⁴ Moravský sněmovní list 1882, s. 215.

⁷⁰⁵ Moravský sněmovní list 1884, s. 220.

⁷⁰⁶ Moravský sněmovní list 1884, s. 398.

Podporoval také fungování Moravského průmyslového muzea a zastával další významné funkce. Byl například prezidentem c. k. moravské školské rady, prezidentem průmyslové a zemědělské rady a patřil třeba i do rady odborníků na zdanění lihovarů.⁷⁰⁷ Podobně bohatá byla pak i jeho činnost na moravském zemském sněmu. Sem byl hrabě Zierotin poprvé zvolen v rámci druhého velkostatkářského sboru 7. července roku 1884, dne 16. července pak byl hned zvolen náhradníkem přisedícího zemského výboru hraběte Belrupta.⁷⁰⁸ Celé jeho působení na moravském zemském sněmu bylo především poznamenáno jeho členstvím ve školském odboru, což naznačuje základní okruh otázek, kterým se hrabě během svého sněmovního působení zabýval. Dlouhodobě působil jako zpravodaj tohoto odboru, často vystupoval především se žádostmi o subvence pro střední školy. Vedle školských otázek se ale věnoval také subvencím pro nejrůznější spolky, zajímal se také o zákon na zvelebení okresních silnic, zákon na zamezení opilství či honební zákon. Od devadesátých let se stále více vedle školských otázek začal věnovat otázkám agrárním či otázkám regulace řek a dalším protipovodňovým opatřením. Vystoupil také v debatě o sjednání míru mezi oběma národy na Moravě a například také proti výstřednostem v tisku, namířeným proti katolické církvi. Ostatně jeho nestrannost a nezájatost byla vysoce oceňována, svými současníky byl označován v rámci moravského zemského sněmu za „politického šéfa“.⁷⁰⁹ Od konce devadesátých let působil také jako předseda stálého vyrovnávacího výboru.⁷¹⁰ Jeho všestranná činnost mu v roce 1900 vynesla dokonce jmenování moravským místodržitelem. Vedle své tak již bohaté sněmovní činnosti dále vystupoval s nejrůznějšími vládními vyhlášenými, účastnil se debat o pilných návrzích a na počátku dvacátého století se také živě zajímal o otázky boje proti tuberkulóze. Jeho veřejná a sněmovní činnost byla tedy nesmírně bohatá a jako veřejná osoba byl nesmírně oceňován, o čemž svědčí bezpočet poděkování od rozličných spolků a institucí, když v roce 1906 odchází jak z moravského zemského sněmu, tak z veřejného života, aby se nadále věnoval především správě svých statků.⁷¹¹

Jak vidno z uvedených příkladů, většina šlechticů působících na moravském zemském sněmu se, až na několik výjimek, aktivně účastnila sněmovních jednání a přispívala do debat i vlastními návrhy. Mnoho z nich bylo díky svému věhlasu a společenským aktivitám voleno

⁷⁰⁷ ZA Opava (Olomouc), 694 Rodinný archiv Žerotínů Bludov, kart. 36, inv.č. 489 Statuta různých spolků a korespondence s nimi; ZA Opava (Olomouc), 694 Rodinný archiv Žerotínů Bludov, kart. 36, inv.č. 490 Korespondence s různými spolky, potvrzení o členství ve spolcích.

⁷⁰⁸ Moravský sněmovní list 1884, s. 19, 23.

⁷⁰⁹ ZA Opava, 694 Rodinný archiv Žerotínů Bludov, kart. 37, inv.č. 497 Oslavný článek na Karla Emanuela z Žerotína, vytištěný v době jeho odchodu z úřadu moravského místodržícího v „Grenzbote“ ze dne 11. 7. 1906.

⁷¹⁰ Moravské sněmovní listy 1884-1900.

⁷¹¹ ZA Opava, 694 Rodinný archiv Žerotínů Bludov, kart. 37, inv.č. 496 Pozdravné a děkovné příписy při odchodu Karla Emanuela z Žerotína do výslužby.

do jednotlivých sněmovních odborů, v mnoha případech byli opravdovými odborníky na danou problematiku. Jako příklad za všechny můžeme jmenovat například zmíněného Adolfa hraběte Dubského, který dlouhodobě působil ve finančních kruzích. Působení šlechticů ve vedení různých spolků či veřejných institucí pak samozřejmě ovlivňovalo i jejich hlasování o dotacích pro danou společnost či spolek. Časté zasazování se o nejrůznější podpory pramenilo z vlastního charitativního přesvědčení šlechticů. Ostatně většina byla také často členy nejrůznějších podpůrných spolků. Zájem o hospodářské otázky pak vyplýval nejen z jejich častého členství v Moravskoslezské společnosti na podporu orby, přírodovědy a vlastivědy, ale především z jejich postavení majitelů rozsáhlých zemědělských majetků. S tím souvisela i problematika lesního hospodářství, to zase dokládalo členství řady šlechticů v lesnických spolcích, šlechtici se tudíž živě zajímali i o tuto problematiku. Vzhledem k tomu, že k hlavním koníčkům většiny šlechticů patřil také lov a hon, velká většina se jich vyslovovala také k problematice honebního zákona. Zájem o rozvoj celé země se pak zcudlil v podpoře rozvoje železniční a komunikační sítě na Moravě, dále třeba v případě regulace a ochrany vodních toků. Častá byla mezi šlechtickými poslanci také podpora výstavby jezdeckých kasáren, která měla odlehčit místnímu obyvatelstvu, které jinak muselo z velké většiny nést náklady na ubytování vojáků. Samozřejmě že se šlechtici zabývali i otázkami lokálními, které se dotýkaly přímo jejich statků, zde můžeme například zmínit podporu výstavby místních škol či jiných veřejných budov. Tak bychom samozřejmě mohli pokračovat dále, faktem však zůstává, že šlechta po obnovení ústavnosti v roce 1861 na moravském zemském sněmu aktivně působila a svou sněmovní činností v tomto politickém tělese podstatně ovlivňovala vývoj a osudy celé země.

6. Závěr

I přes značnou pozornost, která byla bádání o šlechtě v druhé polovině 19. století v uplynulých dvou desetiletích věnována, se většího prostoru nedostalo šlechtě moravské. Její osudy mapuje několik dílčích studií, věnovaných buď jednotlivým rodinám či význačným šlechtickým osobnostem. Ve své většině je česká historiografie svázána především s nejvýznamnějšími šlechtickými rody, které přirozeně poskytují nejrozsáhlejší a nejutříděnější materiál ke zpracování jednotlivých aspektů života šlechty druhé poloviny 19. století. Přestože námi vybrané moravské šlechtické rody rozhodně nepatřily k největším pozemkovým vlastníkům v zemi a jejich jména nejsou tak často spojována se zásadními dějinnými otázkami, jednalo se prokazatelně o rodiny, patřící nepochybně ke špičce soudobé

společnosti s blízkým vztahem ke svému panovníkovi. Nepochybně se tedy jedná o vhodný vzorek pro zkoumání fenoménu dynastického patriotismu, který se stal jedním ze základních znaků postoje šlechty v druhé polovině 19. století. Tyto šlechtické rodiny patřily rovněž ve velké většině k rodům, které byly na území Moravy usazeny či zde vlastnily rodinné majetky již po několik generací, a proto rovněž nemůžeme pochybovat o tom, že je k Moravě poutaly úzké vazby, které se pak následně projevovaly v jejich zemském patriotismu.

Podíváme-li se tedy na dějiny těchto rodin, vidíme, že až na výjimky držely šlechtický predikát již po několik staletí a právem je tedy můžeme zařadit do první společnosti habsburské monarchie. Do 19. století vstupují takřka bez výjimky s prestižním hraběcím titulem, jedinná rodina Widmannů získává tento titul až v druhé polovině 19. století, nicméně i ta díky svým konexím a významným osobnostem svého rodu do této elity společnosti patřila. Zkoumaná skupina šlechty na základě svého významu a postavení patřila k nejužší smetánce této společenské třídy a můžeme ji tedy označovat přímo za aristokracii. Toto své postavení v rámci aristokracie si udržovala i přísnou sňatkovou politikou, což v praxi znamenalo, že sňatky byly uzavírány ve velké většině pouze a výhradně v rámci této exkluzivní třídy a i mezi námi vybranou šlechtickou skupinou byly výjimky vzácné. Jako taková výjimka byl uveden sňatek Jindřicha hraběte Dauna a Marie Zieglerové, nicméně zde se jednalo o jeho druhý sňatek, který hrabě uzavřel až v pokročilejším věku. Moravská šlechta také nebyla výjimkou, co se týkalo veřejného rozměru šlechtického sňatku, na příkladu rodiny Mittrowských bylo ostatně demonstrováno lpění na okázalé veřejné prezentaci sňatku po celou druhou polovinu 19. století. I zde mělo být okolní společnosti dáno jednoznačně najevo postavení obou spřízněných šlechtických rodů v soudobé společnosti. Následné spojení šlechtických majetků a zaopatření jednotlivých členů rodiny bylo pak zajištěno i v moravském prostředí uzavíráním důkladných manželských smluv, které každý šlechtický sňatek nevyhnutelně doprovázely.

Také pro moravskou šlechtu znamenal revoluční rok 1848 jednoznačný zásah do jejího společenského postavení, které se sice otřásl v základech, nicméně i v druhé polovině 19. století jí zůstala prominentní role na vrcholu celé společnosti. Zůstala jí také zachována řada dosavadních výsad, mimo jiné užívání titulů, šlechtických predikátů a rodových erbů. Mezi další prestižní záležitosti patřilo například členství šlechticů v obou rytířských řádech monarchie. I ve zkoumaném vzorku tedy můžeme nalézt řadu členů řádu Maltézských rytířů, méně tomu bylo v případě řádu Německých rytířů, zde však řada šlechticů držela Mariánský kříž tohoto řádu jako ocenění jejich charitativní činnosti. Výjimkou nebylo ani doživotní členství v panské sněmovně říšské rady, udílené pouze příslušníkům z řad nejvyšší šlechty,

konkrétní doklad o tom nacházíme například u Vladimíra hraběte Mittrowského, nicméně doživotními členy panské sněmovny byla i řada dalších moravských šlechticů. I moravské šlechtě zůstalo zachováno její postavení především na základě rozsáhlých pozemkových majetků, přestože se ve většině nejednalo o statky svěřenecké, tedy fideikomisní. Většina jich tedy byla do moravského zemského sněmu volena ve druhém velkostatkářském sboru.

Moravské šlechtě se také nevyhnula v 19. století velice oblíbená inspirace šlechtickou Velkou Británií. Kulturní inspirace zde vyústila v časté přebudování zámků a parků dle anglického stříhu, ta hospodářská pak v podnikání moravské šlechty, jako příklad byly v textu uvedeny železárny Mittrowských v Sobotíně a Štěpánově nad Svratkou. Politický příklad pak těžil ze svého důrazu na konzervatismus a princip legitimacy, spolu s důrazem na nedotknutelnost soukromého vlastnictví a hlubokou křesťanskou morálku. Důležitý byl pro moravskou šlechtu také dobový romantismus, který odkazoval do „slavné rytířské minulosti“, tedy ke starým hodnotám, které pak nejlépe odrážely odkaz soudobé šlechty na dlouhou rodovou tradici, kterou se mohla vůči ostatní společnosti vykázat.

Jak již bylo výše zmíněno, zkoumaný vzorek moravské šlechty byl také držitelem hraběcího titulu, který byl až do konce monarchie velice exkluzivní komoditou a jeho udílením se rozhodně neplýtváno. Povýšení do hraběcího stavu jsme mohli demonstrovat na konkrétním příkladu rodiny Widmannů, později Widmannů-Sedlnitzkých, která svůj erb spojila právě s erbem vymřelého rodu Sedlnitzkých a zároveň byla tato větev povýšena do hraběcího stavu. Jednalo se o poměrně složitý administrativní proces spojený přirozeně i s povyšovacími taxami, který z titulárního hlediska znamenal pevné zakotvení této rodiny v první společnosti monarchie. Nicméně, protože rodina Widmannů byla již před tímto aktem do první společnosti počítána, na samotném postavení rodiny se tolik nezměnilo, jednalo se především o záležitost prestiže. Moravská šlechta byla také častým příjemcem záslužných řádů monarchie. Nejednalo se sice o nejprestižnější řády Zlatého rouna, vojenského řádu Marie Terezie či ženského Alžbětina řádu, ale dalších řádů byla již moravská šlechta častým držitelem. To se týkalo především řádu Železné koruny, Leopoldova řádu či řádu Františka Josefa, u žen bylo pak častým udílením řádu Hvězdového kříže. Vedle těchto rakouských řádů byla i moravská šlechta značně kosmopolitní, proto řada jedniců držitelů i některé ze zahraničních záslužných řádů, mezi nimi i těch papežských.

Vzhledem k tomu, že zkoumané rody patřily k nejužší špičce první společnosti, tj. k samotné aristokracii, opravňovalo to jednotlivé šlechtice k přístupu ke dvoru a následně také k příslušnosti k dvorské společnosti, což byla okolnost ještě daleko prestižnější. Tím se stávali opravdu nejužším panovníkovým okruhem a vazby na panovníka byly tedy v tomto případě

ještě daleko intenzivnější. Jako příslušníci dvorské společnosti měli také přístup k nejvyšším dvorským úřadům. Z těch skutečných zastával například hodnost nejvyššího štolby Otta hrabě Serényi, na samém sklonku monarchie zastával nejprestižnější funkci nejvyššího hofmistra a následně také funkci nejvyššího komořího Leopold hrabě Berchtold. Ve velké většině držel námi zkoumaný vzorek moravské šlechty čestné dvorské úřady. Jednak to byla hodnost tajného rady a především hodnost komořího, u žen pak palácové dámy, které byly obě vázány na osvědčení původu, a komoří spolu s dámami Hvězdového kříže tvořili samotné jádro dvorské společnosti. Opět se tedy jedná o přímý doklad příslušnosti k nejbližšímu okolí samotného císaře.

Vzhledem k příslušnosti k této smetánce šlechtické společnosti, účastnila se i moravská šlechta řady událostí, pořádaných přímo císařským dvorem, či dalších veřejných oslav a panovnických jubileí. Zde vycházíme především z pozůstalostí jednotlivých šlechticů, které poskytují dostatečné bohatství takového materiálu. Účast na dvorských plesech se u námi vybraných šlechticů sice vyskytuje spíše sporadicky, nicméně vzhledem k postavení jednotlivých rodin nelze pochybovat o tom, že se jich pravidelně účastnily, konkrétní doklady můžeme nalézt u rodiny Sylva-Tarrouca. Ve stejném rodinném archivu nacházíme doklady k účasti na dvorských slavnostních tabulích, podobně jako třeba v případě Otty hraběte Serényiho. Vedle toho se moravská šlechta účastnila řady divadelních představení za přítomnosti samotného císaře a členů rakouského arcidomu. Na tomto místě se jednalo o veřejná představení ve vídeňském Dvorním divadle či ve Vídeňské opeře, ale moravská šlechta se účastnila také komornějších vystoupení, určených pro úzký okruh urozených návštěvníků, pořádaných na malé scéně zámeckého divadla v Schönbrunu. Vedle toho se účastnila oslav panovnických jubileí a dalších veřejných oslav, na tomto místě můžeme jmenovat například odhalení pomníku Marie Terezie či slavnostní otevření vídeňské Votivkirche. Na druhé straně samotný císař během svých cest zavítal i na osobní návštěvy některých moravských šlechticů, vlastnoruční přípis zanechal například při své návštěvě sokolnického zámku Vladimíra hraběte Mittrowského. Jak si císař dynastického patriotismu a loajality cenil, je zřejmé také z udílení nejvyšších panovnických spokojeností, propůjčovaných zpravidla během některého z válečných konfliktů, oceňována je zde zejména věrnost, oddanost a služba monarchii, či patriotické cítění.

Další příležitostí, kde mohl šlechtic projevit svou oddanost svému panovníkovi a monarchii, případně za svého panovníka položit i život na bitevním poli, byla samozřejmě služba v habsburské armádě. Tu ostatně sám panovník pokládal za hlavní oporu své moci a pravidelně se účastnil také četných vojenských manévřů. Služba v armádě tedy patřila

k dobrému jménu každého šlechtice, který ji zpravidla nastoupil okamžitě po ukončení svých studií. Výjimkou nebyla ani zkoumaná skupina moravské šlechty. Ani ta se nevymykala zažitému schématu a šlechtici zpravidla sloužili v jezdeckých plucích v důstojnickém sboru, výjimek bylo poměrně málo, na tomto místě můžeme jmenovat Ervína hraběte Dubského, který celou svou vojenskou kariéru absolvoval u rakouského, potažmo rakousko-uherského námořnictva. Šlechtici na svou vojenskou kariéru nezapomínali ani po skončení své aktivní služby. Drtivá většina z nich byla členy a často také patrony nejrůznějších vojenských spolků či spolků vojenských vysloužilců, konkrétní doklady nacházíme také o jejich účasti na nejrůznějších oslavách jubileí jednotlivých vojenských pluků, kde šlechtic během své aktivní vojenské kariéry sloužil. Úzkou vazbu ke své vojenské kariéře, kde mohl projevit svou statečnost a oddanost svému císaři, si tak šlechtic udržoval zpravidla až do své smrti. Vedle vojenské kariéry byla méně častá kariéra ve státní službě, v této práci je uveden příklad Antonína svobodného pána Widmanna, v jehož osobní pozůstalosti se dochoval unikátní materiál k jeho celé kariéře ve státní správě, kterou ukončil až rok 1918, tedy rok rozpadu habsburské monarchie.

V souvislosti se zemským patriotismem je pak neopominutelným aspektem držba reprezentativního rodového sídla. Ta měla hned několik rovin. V první instanci šlechtické sídlo přirozeně sloužilo k svému nejvlastnějšímu účelu, tj. k bydlení šlechtického rodiny, ale jednalo se také o centrum správy velkostatku, však bylo zpravidla umístěno v centru rodových majetků, a velice důležitý byl i jeho symbolický význam. Svou vnější podobou i honosnou výzdobou interiérů mělo jasně demonstrovat výjimečné postavení svého majitele v soudobé společnosti. Pro tuto vnější prezentaci pak šlechta tradičně při přestavbách svých venkovských sídel v druhé polovině 19. století čerpala z módního vzoru anglické tudorské gotiky a dalších historizujících prvků, které měly nejlépe odrážet starobylost rodiny, která sídlo vlastnila. Úpravy zámeckých interiérů sice těžily z jiného architektonického tvarosloví, nicméně svou okázalou nádherou měly rovněž mocně působit na city návštěvníků a hostů. Jak úpravy exteriérů, tak interiérů zámeckého sídla však souvisely zcela prozaicky i s finančními možnostmi šlechtice a také s jeho osobním vkusem. Neopominutelný byl však význam heraldiky, která hrála při výzdobě šlechtických sídel zcela zásadní úlohu. Sídlo se tedy stalo jedním ze stratifikačních znaků postavení každého rodu. Velice citlivě bylo upraveno také nejbližší zámecké okolí, tedy zámecký park, v drtivé většině rovněž v anglickém stylu. Ten byl často doplněn jednak zámeckých skleníkem, který poukazoval na finanční možnosti šlechtice, jeho botanické vzdělání a také na jeho zájem o exotiku, a dále také řadou menších

staveb inspirovaných středoveropskými, antickými či blízkovýchodními vzory, jejichž budování souviselo především s dobovým romantismem.

Druhým hmotným památkem, pevně vsazeným do rodových dominií, která rodina po staletí vlastnila, pak byla rodová hrobka. Ta měla snad ještě více než zámecké sídlo odrážet odkaz na rodovou tradici a úzké sepětí s okolní půdou, ve které byli zemřelí následně uloženi k věčnému odpočinku. Hrobky byly tedy zpravidla umístěny v některém z míst rodinné paměti a ani při jejich budování či rekonstrukci v druhé polovině 19. století se jim nevyhnula anglická inspirace, čerpající z gotických vzorů. Některé z nově budovaných či přestavovaných hrobek tedy nesly gotické prvky, které nejlépe odrážely odkaz na dlouho historii rodiny, ale řada dalších čerpala i z jiných architektonických slohů. Nicméně na rozdíl od anglické módy budování samostatných pohřebních kaplí, moravská šlechta dávala přednost hrobkám umístěným při patronátních kostelech či městských hřbitovech, což na jedné straně patrně souviselo s omezenými finančními možnostmi, na straně druhé odkazovalo na tradici významných rodů, které vlastnily statky před nimi. Tak tomu bylo například u rodiny Mittrowských, kteří přistavěli svou hrobku k patronátnímu doubravnickému kostelu, tradičnímu pohřebišti pánů z Pernštejna, Berchtoldové naproti tomu využili pro svoji hrobku kapli sv. Barbory, romanticky umístěné na vrcholku nedaleko hradu Buchlova, která dříve sloužila jako pohřebiště Petřvaldských z Petřvaldu. V každém případě však měla reprezentativní rodová hrobka opět odrážet výjimečné postavení rodu ve společnosti a poukazovat na rodovou tradici a neochvějnou křesťanskou víru.

S odkazem na rodovou tradici nepochybně souviselo také lpění na nákladnosti a honosnosti pohřebního obřadu šlechtice druhé poloviny 19. století. I zde, podobně jak tomu bylo u šlechtických svateb, přetrvává veřejný rozměr. I v nové době si šlechta zakládá na staletími prověřeném pohřebním rituálu, který doprovází zemřelého na onen svět. Šlechtickým specifíkem je v době, ve které se stále více prosazuje kremace jako hygienický způsob pohřbívání, stále balzamace a slavnostní vystavení těla zemřelého v záplavě květinové výzdoby na smutečním katafalku. Nejinak tomu bylo i v případě moravské šlechty. Také zde bylo tělo před vlastním smutečním obřadem vystaveno zpravidla v zámecké kapli, odkud bylo v rámci smutečních slavností přeneseno a uloženo do rodinné hrobky. Zde právě přetrvává veřejný rozměr smrti šlechtice, šlechtické pohřby byly událostí velice sledovanou a těšící se velkému zájmu veřejnosti, jak bylo poukázáno na příkladu pohřebního obřadu Aloise hraběte Serényiho. Při každém úmrtí šlechtice bylo vytištěno velké množství smutečních oznámení, která byla následně rozesílána široké šlechtické obci. Každé úmrtí šlechtice doprovázelo zcela prozaicky majetkové urovnání pozůstalosti, pečlivě a podobrobně zpracované ve šlechtických

testamentech. Šlechtickým specifíkem byly pak mešní nadace, zpravidla ustavené při patronátních kostelech na panství šlechtice, které měly trvale připomínat výročí smrti členů šlechtických rodin.

Oblastí, kde se dále projevoval zemský patriotismus šlechtice, byl bezpochyby jeho spolkový život. Takřka každý příslušník moravské šlechtické obce byl členem bezpočtu spolků a společností. V řadě spolků, především lokálního významu, se velmi často jednalo o čestná členství, udělována ať již za finanční či hmotnou podporu spolku, který se nacházel ve vsi na území bývalých panství. Další variantou pak bylo převzetí patronátu nad určitým spolkem, nicméně ani to nepoukazovalo na aktivní angažovanost šlechtice na činnosti spolku. Jiné tomu bylo v případě větších spolků a společností s celozemskou působností, kde hrála šlechta zásadní úlohu při jejich fungování, či stála dokonce za jejich založením. Především s pozemkovými majetky moravské šlechty bylo svázáno její členství v Moravskoslezské společnosti na podporu orby, přírodovědy a vlastivědy, Moravsko-slezském lesnickém spolku či Moravsko-slezském školském lesnickém spolku. Zájem o chov koní a jezdeckví se odráželo ve Spolku ku zvelebení chovu koní na Moravě. Co se týká veřejných institucí, kulturní aktivity moravské šlechty se zrcadlily v její podpoře a vedení Moravského průmyslového muzea a charitativní zájmy například v Moravskoslezském slepeckém institutu, jehož vedení bylo po čtvrtstoletí spojeno s osobou Vladimíra hraběte Mittrowského.

Významnou politickou tribunou, ze které mohl moravský šlechtic výrazně promlouvat do osudů Moravy druhé poloviny 19. století, byl moravský zemský sněm. Na ten šlechtic nevstupoval jako jednotlivec, ale jako příslušník I. velkostatkářského sboru, ať již byl zvolen v první kurii svěřeneckého sboru či v druhé kurii sboru nesvěřeneckého. Přestože došlo od šedesátých let k postupnému štěpení dosud jednotné politické šlechtické obce na konzervativní a ústavověrnou frakci, v moravském prostředí doplněnou střední stranou velkostatku, vzhledem k zemskému patriotismu jsou důležitější otázky, kterým se jednotliví šlechtičtí poslanci věnovali. Jednalo se o opravdu široké spektrum, které odráželo zájmy a odbornost jednotlivých šlechticů, v centru jejich zájmu byly otázky spolkové, zemědělské, kulturní, školské, otázky ochrany přírody či rozvoje silniční a zemědělské sítě na Moravě. I přes některé výjimky se většina šlechticů sněmovních jednání aktivně účastnila a svým hlasováním jejich výsledek značně ovlivňovala. Řada šlechticů také zastávala úřad moravského zemského hejtmána. Z moravského zemského sněmu tedy šlechta soudobé dění na Moravě nemálo ovlivňovala a zasloužila se tak o všestranný vývoj této korunní země.

Dynastický a zemský patriotismus tedy patřily k hlavním pilířům, ke kterým se šlechta v nové moderní době stále více upínala a ve kterých spatřovala hlavní oporu svého postavení.

Také díky této taktice si byla šlechta schopná udržet své postavení na výsluní až do konce existence Rakouska-Uherska, nicméně první světová válka její další snažení ukončila a nastolila ve společnosti zcela nové podmínky.

7. Seznam pramenů a literatury:

7. 1 Prameny

Archivní prameny:

AMB, M 279 Národní a neúplná střední škola pro slepé v Brně 1847–1953.

MZA, G 138 Rodinný archiv Berchtoldů Buchlov.

MZA, B 26 Policejní ředitelství Brno, kart. 2461, sign. 102 Verein zur Förderung der Pferdezucht in Mähren 1870-1912.

MZA, B 40 Zemský úřad Brno, III. manipulace I (1886) 1936–1945, inv. č. 1252, sign. VII-35-e-2, kart. 5056 Studijní stipendijní nadace hr. Karla Žerotína.

MZA, F 22 Ústřední správa Mitrovských Dolní Rožínka.

MZA, F 38 Velkostatek Bítov.

MZA, F 45 Velkostatek Buchlov.

MZA, F 46 Velkostatek Čechy pod Kosířem.

MZA, F 69 Velkostatek Lysice.

MZA, F 76 Velkostatek Náměšť nad Oslavou.

MZA, F 78 Velkostatek Pernštejn.

MZA, F 79 Velkostatek Plaveč.

MZA, F 89 Velkostatek Sokolnice.

MZA, G 141 Rodinný archiv Dubských Lysice.

MZA, G 366 Rodinný archiv zdislavické větve Dubských.

MZA, G 142 Rodinný archiv Haugwiců Náměšť nad Oslavou.

MZA, G 147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožínka.

MZA, G 148 Rodinný archiv Podstatských-Thonserňů Litenčice.

MZA, G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice.

MZA, G 196 Rodinný archiv Daunů Bítov.

MZA, G 198 Rodinný archiv Widmannů a Scharfensteinů-Pfeilů Plaveč.

MZA, G 206 Rodinný archiv Widmannů-Sedlnických.

MZA, G 361 Rodinný archiv Wrbnů Holešov.

MZA, G 445 Rodinný archiv Sylva-Taroucců.

MZA, G 77 Rodinný archiv Serényiů Lomnice.

ZA Opava (Olomouc), 694 Rodinný archiv Žerotínů Bludov.

Vydané prameny:

D'Elvert, Christian: Die Grafen und Freiherren Mittrowsky von Mittrowitz und Nemischl. In: Schriften der historisch-statistischen Sektion der k. k. mähr. Schles. Gesellschaft des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde. III. Heft, Brünn 1852, s. 3-40.

Hanuš, Josef: Národní muzeum a naše obrození I. Praha 1921.

Heller, Hermann: Ein Wohltäter der Aermsten. Brünn 1892.

Heller, Hermann: Mährens Männer der Gegenwart. Biographisches Lexikon. 2. vermehrte und verbesserte Aufl., 1.–2. Theil, Brünn 1912.

Herben, Jan: Nové učení o české šlechtě. Praha 1924.

Horlivý, Gustav: Banda lupičů s žhářů. Praha 1909.

Holeček, Josef: Česká šlechta. Výklady časové a historické. Praha 1918.

Kinský, Zdenko Radslav: Rod Kinských na Chlumci. Chlumeck nad Cidlinou 1930.

Moravská Orlice, 37, 1899, č. 80, 8. 4., s. 2.

Moravské sněmovní listy 1861–1914.

Neuigkeiten, 17, č. 245, 24. 9. 1867, s. 3.

Novák, Bedřich Jan: Polní maršál kníže ze Schwarzenberka. Historický portrét podle rodinné korespondence. Praha 1913.

Novák, Bedřich Jan: Ze zápisků posledního „lancknechta“. Praha 1925.

Novák, Bedřich Jan: Ze zápisků posledního lancknechta. Český časopis historický 31, 1925, s. 142–163.

Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopedie obecných znalostí. XXIV, Praha 1906, s. 663–666.

Pekař, Josef: Josef Hanuš „Národní muzeum a naše obrození.“ (Recenze) Český časopis historický 28, 1922, s. 469–477.

Pekař, Josef: Omyly a nebezpečí pozemkové reformy. Praha 1923.

Schwarzenberg, Bedřich (Schwarzenberg, Karel ed.): Španělský deník a zrození revolucí. Praha 1937.

Schwarzenberg, Karel: Feldmarschall Fürst Schwarzenberg. Der Sieger von Leipzig. Wien 1964.

Schwarzenberg, Karel: Španělský deník a zrození revolucí. Praha 1937.

Wurzbach, Konstatntin von: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche 1750–1850 im Kaiserstaat und seinen Kronländern gelebt haben. 1–60, Wien 1856–1891.

Časopisy:

Prostor 6, 1992, č. 21, s. 24.

7.2 Literatura

Antonín, Luboš-Mašek, Petr: S mapou i puškou. Objevitelské a lovecké výpravy středoevropské šlechty. Žďár nad Sázavou 2001.

Belcredi, Ludvík: 1000 let rodu Belcredi. 1000 Jahre des Hauses Belcredi. Brno 2010.

Bělík, Petr: „Wohlthäter der Aermsten“. Vladimír Mitrovský a Moravskoslezský slepecký institut v Brně 1867–1892. Brno v minulosti a dnes 24, 2011, s. 205–224.

Bělík, Petr: Moravská šlechta, chov koní a Spolek ku zvelebení chovu koní na Moravě se sídlem v Brně. Brno v minulosti a dnes 27, 2014, s. 105–129.

Bělík, Petr: Rodová tradice a moravský šlechtic druhé poloviny 19. století. Příklad Vladimíra hraběte Mitrovského. (magisterská diplomová práce) Brno 2008.

Benešová, Marie: Česká architektura v proměnách dvou století 1780–1980. Praha 1984.

Bezečný Zdeněk: Šlechtic ve velké válce. In: Petráš, Jiří (ed.): První světová válka a česká společnost. České Budějovice 1999, s. 12–16.

Bezečný, Zdeněk: Bývalí poddaní a bývalá vrchnost. (K postavení orlických Schwarzenberků ve venkovské společnosti v druhé polovině 19. a na začátku 20. století.) In: Studie k sociálním dějinám 19. století 1, Opava 1998, s. 7–21.

Bezecný, Zdeněk: Cesty Karla IV. ze Schwarzenbergu (1859–1913). Scientific Papers of the university of Pardubice, Series C, Institute of Languages and Humanities. Supplement 3, 2000, s. 77–82.

Bezecný, Zdeněk: Český šlechtic Ferdinand Hildprandt. In: Jihočeský sborník historický 1996, s. 214–216.

Bezecný, Zdeněk: Karel V. ze Schwarzenbergu (Životní styl šlechtice přelomu 19. a 20. století). Opera historica 4, 1995, s. 281–295.

Bezecný, Zdeněk: Národ bez šlechty? (Příběh českého šlechtice moderní doby). In: 19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly. Praha 2008, s. 378–383.

Bezecný, Zdeněk: Politické názory Karla IV. ze Schwarzenbergu. In: Marek, P.: Osobnost v politické straně. Sborník referátů z konference Úloha osobnosti v dějinách politických stran na území českých zemí a Československa v letech 1861–1999. Olomouc 2002, s. 75–78.

Bezecný, Zdeněk: Příliš uzavřená společnost. Orličtí Schwarzenberkové a šlechtická společnost v Čechách v druhé polovině 19. a na počátku 20. století. České Budějovice 2005.

Bezecný, Zdeněk: Schwarzenbergové a jejich Orlík. Jihočeský sborník historický 68, 1999, s. 129–146.

Bezecný, Zdeněk: Smrt šlechtice. In: Petrasová, T.-Lorenzová, H.: Fenomén smrti v české kultuře 19. století. Praha 2001, s. 260–266.

Bezecný, Zdeněk: Sňatky české šlechty v druhé polovině 19. století. In: Petrbock, V.: Sex a tabu v české kultuře 19. století. Praha 1999, s. 88–93.

Bezecný, Zdeněk: Šlechta a salony v druhé polovině 19. století. In: Petrasová, T.-Lorenzová, H.(edd.): Salony v české kultuře 19. století. Praha 1999, s. 201–207.

Bezecný, Zdeněk: Šlechta a umění v druhé polovině 19. století. In: Kaiserová, K.-Martinovský, I.: Umění a veřejnost v 19. století. Plzeň 1998, s. 105–110.

Bezecný, Zdeněk: Šlechtici v občanské době. Studie k sociálním dějinám 19. století 7, 1997, s. 92–97.

Bezecný, Zdeněk-Kubeš, Zdeněk-Lenderová, Milena: Proměny elit v moderní době. Sborník k narozeninám docenta Roberta Saka. České Budějovice 2003.

Bezecný, Zdeněk-Lenderová, Milena: Elity v Čechách 1780–1914. Studie k sociálním dějinám 3, Praha 1999, s. 35–37.

Birke, Adolf M. (Hrsg.): Büregertum, Adel und Monarchie. Wandel der Lebensformen im Zeitalter des bürgerlichen Nationalismus. München 1989.

Blum, Jerome: Noble landowners and Agriculture in Austria 1815–1848. Baltimore 1948.

Boček, Jaromír (Okáč, Antonín ed.): Z deníků moravského politika v éře Bachově. Egbert Belcredi 1850–1859. Brno 1976.

Borscheid, Peter: Geld und Liebe. Zu den Auswirkungen des Romantischen auf die Partnerwahl im 19. Jahrhundert. In: Borscheid, P.-Teutenberg, H. J. (Hg.): Ehe, Liebe, Tod. Zum Wandel der Geschlechter- und Generationbeziehungen in der Neuzeit. Münster 1983, s. 112–134.

Brňovják, Jiří: Šlechticem z moci úřední. Udělování šlechtických titulů v českých zemích 1705–1780. Ostrava 2015.

Brňovjak, Jiří-Zářický, Aleš (eds.): Šlechtic podnikatelem – podnikatel šlechticem. Šlechta a podnikání v českých zemích v 18.–19. století. Ostrava 2008.

Buš, Marek: Haugwitzové a hudba. Sborník přednášek z muzikologického sympózia konaného na zámku v Náměšti nad Oslavou dne 22. září 2002 v rámci projektu "Vivat musica" u příležitosti výročí 250 let od zakoupení panství hraběcími rodem Haugwitzů. Náměšť nad Oslavou 2003.

Bůžek, Václav-Král, Pavel (edd.): Paměť urozenosti. Praha 2007.

Cannadine, David: The decline and fall of the British aristocracy. London 1996.

Cardoza, Anthony, L.: Aristocrats in Bourgeois Italy. The Piedmontese nobility 1861–1930. Cambridge 1997.

Cerman, Ivo: Chotkové. Příběh úřednické šlechty. Praha 2008.

Cerman, Ivo-Velek, Luboš: Adel und Wirtschaft. Lebensunterhalt der Adelligen in der Moderne. München 2009.

Cerman, Ivo-Velek, Luboš: Adelige Ausbildung. Die Herausforderungen der Aufklärung und die Folgen. München 2006.

Clary-Aldringen, Alfons: Vůně vzpomínek. Kníže Clary-Aldringen vypráví o „starých zlatých časech“. Praha 2002.

Clemes, Gabriele B.-König, Malte-Meriggi, Marco: Hochkultur als Herrschaftselement. Italienischer und deutscher Adel im langen 19. Jahrhundert. Berlin 2011.

Craemer, Rudolf: Benjamin Disraeli. Praha 1943.

Csáky, Moritz: Adel in Österreich. In: Das Zeitalter Kaiser Franz Joseph I. Von der revolution zur Gründerzeit. Katalog der Niederösterreichischen Landesausstellung. Wien 1984, s. 212–219.

Czernin, Monika: Žila jsem příliš krátce. Fascinující život hraběnky Nory Kinské. Brno 2007.

Deák, Istvan: K. (u.) K. Offizier. Wien 1991.

Diemel, Christa: *Adelige Frauen im bürgerlichen Jahrhundert. Hofdamen, Stiftsdamen, Salondamen 1800–1870.* Frankfurt am Main 1998.

Dujková, Eleonora: *Vzpomínání.* Praha 2009.

Dyba, Ivan: *Hrobka hrabat Mitrovských z Mitrovic a Nemyšle a barevná znaková výzdoba v kostele v Doubravníku.* *Genealogické a heraldické informace* 22, Brno 2002, s. 57–68.

Fasora, L.-Hanuš, J.-Malíř, J. (eds.): *Moravské vyrovnání z r. 1905. Možnosti a limity národnostního smíru ve střední Evropě.* Brno 2006.

Fehrenbach, Elisabeth (Hrsg.): *Adel und Bürgertum in Deutschland 1770–1848.* München 1994.

Gaži, Martin (ed.): *Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii.* České Budějovice 2008.

Georgiev, Jiří: *Až do těch hrdel a statků? Konzervativní myšlení a otázka samosprávy v politických strategiích české státoprávní šlechty po roce 1848.* Praha 2011.

Georgiev, Jiří: *České fideikomisy v posledních letech své existence.* In: *Paginae historiae. Sborník státního ústředního archivu v Praze*, 9, Praha 2001, s. 77.

Glassheim, Eagle: *Urození nacionalisté. Česká šlechta a národnostní otázka v 1. pol. 20. století.* Praha 2012.

Godsey, William D.: *Aristocratic redoubt. The Austro-Hungarian Foreign Office on the Eve of the First World War.* West Lafayette 1999.

Godsey, William D.: *Quarterings and Kinship: The Social Composition of the Habsburg Aristocracy in the Dualist Era.* *The Journal of Modern History*, 71, 1999, 1, s. 56–104.

Gorzynski, Slawomir: *Nobilitacje w Galicji w latach 1772–1918.* Warszawa 1997.

Grillmeyer, Siegfried: *Habsburgs Diener in Post und Politik. Das „Haus“ Thurn und Taxis zwischen 1745–1867.* Mainz 2005.

Grubhoffer, Václav: *Paměť rodu v zrcadle smrti. Funerální obřady v rodině Schwarzenberků v občanské době.* In: *Bůžek, V.-Král, P.(edd.): Paměť urozenosti.* Praha 2007, s. 188–208.

Grubhoffer, Václav: *Paměť rodu v zrcadle smrti. Funerální obřady v rodině Schwarzenberků v občanské době.* In: *Bůžek, V. - Král, P.: Paměť urozenosti.* Praha 2007, s. 188–208.

Halada, Jan: *Lexikon české šlechty. Erby, fakta, osobnosti, sídla a zajímavosti.* Praha 1999.

Hamann, Brigitte: *Bertha von Suttner. Život pro mír.* Praha 2006.

Hamann, Brigitte: *Der Wiener Hof und Hofgesellschaft in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts.* In: *Möckl, Karl (Hrsg.): Hof und die Hofgesellschaft in den deutschen Staaten im 19. und beginnenden 20. Jahrhundert.* Boppard 1990, s. 61–75.

- Hamannová, Brigitte: Rudolf II. Korunní princ a rebel. Praha 1993.
- Hanesch, Jiří: Karel I. Filip, kníže Schwarzenberg polní maršál. České Budějovice 2003.
- Hanuš, Josef: Národní muzeum a naše obrození I. Praha 1921.
- Havránek, Jan: Česká politika, konzervativní aristokraté a uspořádání poměrů v habsburské říši v letech 1860–1867. Sborník historický 17, 1970, s. 67–96.
- Hieke, Karel: Moravské zámecké parky a jejich dřeviny. Praha 1985.
- Hlavačka, Milan: Zlatý věk české samosprávy. Samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862–1913. Praha 2006.
- Höbelt, Lothar: „Verfassungstreue“ und „Feudale“. Etude Danubienne 7, 1991, s. 108–114.
- Höbelt, Lothar: Adel und Politik seit 1848. In: Eltz von, E.-Strohmeyer, A. (Hrsg.): Die Fürstenberger. 800 Jahre Herrschaft und Kultur in Mitteleuropa. Weitra 1994, s. 109–152.
- Höbelt, Lothar: Die Konservativen Alt-Österreichs 1848 bis 1918. Parteien und Politik. In: Rill, R.-Zellenberg, U. E. (Hrsg.): Konservatismus in Österreich. Strömungen, Ideen, Personen und Vereinigungen von den Anfängen bis Heute. Graz-Stuttgart 1999, s. 109–152.
- Höbelt, Lothar: Konservatismus in Österreich. Literaturbericht. In: Schrenk-Notzing, C. von (Hrsg.): Stand und Probleme der Erforschung des Konservatismus. Berlin 2000, s. 233–241.
- Höbelt, Lothar: The Great landowners Curia and the reichsrat Elections during the Formative Years of Austrian Constitutionalism 1867–1873. Parliaments, Estates and Representation 5, 1985, s. 175–183.
- Hoffmann, Gustav: Pohled na hospodaření šlechty v první polovině 19. století. Hospodářské a majetkové poměry Alfréda Candida z Windischgratzu v letech 1802–1862. Studie k sociálním dějinám 4, 1999, s. 53–100.
- Hofmann, Ute: Aristokraten als Politiker. Der böhmische Adel in der frühkonstitutionellen Zeit (1860–1871). München 2011.
- Höglinger, Felix: Ministerpräsident Heinrich Graf Clam-Martinic. Gray-Köln 1964.
- Hojda, Zdeněk-Prahl, Roman: Umění v konverzaci: Thunův salon. In: Petrasová, T.-Lorenzová, H. (edd.): Salony v české kultuře 19. století. Praha 1999, s. 35–47.
- Hořejš, Miloš-Křížek, Jiří: Automobilismus a šlechta v českých zemích 1894–1945. Praha 2012.
- Hroch, Miroslav: Na prahu národní existence. Praha 1999.
- Hugh, Agnew L.: Noble Natio and Modern Nation. The Czech Case. Austrian History Yearbook 23, 1992, s. 50–71.

Janák, Jan: Hospodářský rozmach Moravy 1740–1918. Brno 1999.

Janák, Jan: K sociálně ekonomickým kořenům federalistické a centralistické politiky na Moravě v 60. a 70. letech 19. století. In: Pocta Františku Palackému. Václavkova Olomouc 1976 (Olomouc 1979), s. 57-72.

Janka, Otto: Nádherná Sidonie. Příběh poslední šlechtické majitelky zámku Vrchotovy Janovice. Praha 1998.

Jeřábek, Tomáš: Historismus a 19. století v pernštejnské architektuře před Augustem Prokopem. Zprávy památkového ústavu v Brně 4, 2000, s. 82–83.

Juřík, Pavel: Encyklopedie šlechtických rodů. Praha 2014.

Kárník, Zdeněk: Konzervativní sociální zdroje supraetnického rakušanství a předlitavského supranacionalismu. K Novověkým sociálním dějinám českých zemí 2, 1998, s. 78–96.

Kárník, Zdeněk: Následky selhání česko-německého vyrovnání v Předlitavsku. (K 80. výročí úmrtí Františka Thuna-Hohensteina). Historický obzor 7, 1996, s. 242–252.

Kárník, Zdeněk: Sociální a národní vazby politických postojů a jednání české aristokracie. Úvaha nad osudy české aristokracie na počátku 20. století. Studie k sociálním dějinám 19. století 6, Opava, Praha, Kutná Hora 1996, s. 7–45.

Kazbunda Karel: Kolem dubnového sněmu českého z r. 1867. Český časopis historický 38, 1932, s. 285–346.

Kazbunda, Karel: České hnutí roku 1848. Praha 1929.

Kazbunda, Karel: Otázka české korunovace r. 1861. Český časopis historický 33, 1927, s. 60–116.

Knoz, Tomáš- Dvořák, Jan (eds.): Šlechta v proměnách věků. Brno 2011.

Koblasa, Pavel: Buquoyové. Stručné dějiny rodu. České Budějovice 2002.

Koblasa, Pavel: Uherská šlechta v nových časech. České Budějovice 2011.

Koláčný, Ivan: Řády a vyznamenání. In: kolektiv autorů. Pod císařským praporem. Historie habsburské armády 1526–1918. Praha 2003.

Kolbas, Oldřich: Václav hrabě Kounic. Šlechtic nejen rodem. Brno 1993.

Kořalka, Jiří: Češi v habsburské říši a v Evropě 1815–1914. Sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích. Praha 1996.

Kořalka, Jiří: Národ bez státu. In: Naše živá i mrtvá minulost. Praha 1968, s. 151–175.

Kraus, Karl: Sidonie Nádherná. Praha 2000.

Kroupa, Jiří: Alchymie štěstí. Pozdní osvícenství a moravská společnost 1770-1810. Brno 2006.

Krueger, Rita: Czech, German, and noble. Status and national identity in Habsburg Bohemia. New York 2009.

Krummholz, Martin: Buquoyské Nové Hrady. Počátky krajinných parků v Čechách. Praha 2012.

Křížová, Květa: Káva, čaj, čokoláda ve šlechtickém salonu. Brno 2006.

Křížová, Květa: Rudolf Alt a interiér 19. století-akvarely ze sbírek památkových objektů. In: Památky a příroda 7, 1986, s. 385–391.

Křížová, Květa: Šlechtický interiér 19. století v dobových vyobrazeních ze zámeckých sbírek. Praha 1993, s. 18–20.

Kubešová, Klára: Kněžna Vilemína ze Schwarzenbergu, rozený z Öttingen-Wallersteinu (1833–1910). Obraz šlechtičny v druhé polovině 19. století. Scientific Papers of the university of Pardubice, Series C, Institute of Languages and Humanities 9, 2003, s. 125–160.

Kučera, Rudolf: Staat, Adel und Elitenwandel. Die Adelsverleihungen in Schlesien und Böhmen 1806–1871 im Vergleich. Göttingen 2012.

Kudělka, Zdeněk: Pernštejn. Státní hrad o okolí. Praha 1954.

Kuthan, J.-Muchka, I.: Schlösser des Klassizismus, der Romantik und des Historismus. In: Seibt, Ferdinand (ed.): Böhmen in 19. Jahrhundert. Vom Klassizismus zur Moderne. München-Frankfurt am Main 1995, s. 99–151.

Kuthan, Jiří: Aristokratická sídla období klasicismu. Praha 2003.

Kuthan, Jiří: Aristokratická sídla období romantismu a historismu. Praha 2001.

Kuthan, Jiří: Aristokratická sídla v českých zemích 1780–1914. Praha 2014.

Kuthan, Jiří: Zámek Hluboká nad Vltavou. Romantická rezidence knížecího rodu Schwarzenbergů. České Budějovice 1991.

Lenderová, Milena: Deník Gabriely ze Schwarzenbergu, 1840–1841. Jihočeský sborník historický 71, 2002, s. 205–233.

Lenderová, Milena: K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století. Praha 1999.

Lenderová, Milena: Svět Pauliny ze Schwarzenbergu (Osobní korespondence jako historický pramen). Jihočeský sborník historický 72, 2003, s. 205–216.

Lenderová, Milena: Tragický bál. Život a smrt Pavlína ze Schwarzenbergu. Praha 2004.

Lieven, Dominic: The aristocracy in Europe 1815–1914. London 1992.(Lieven, Dominic: Abschied von Macht und Würden. Der europäische Adel 1815–1914. Frankfurt/M 1995.)

Lippert, Stefan: Felix zu Schwarzenberg. Eine politische Biographie. Stuttgart 1998.

Lobkowicz, Ervín: Vzpomínky na monarchii. Praha 1997.

Lobkowicz, František: Encyklopedie řádů a vyznamenání. Praha 1995.

Lobkowicz, František: Vojenský řád Marie Terezie. In: Militaria. Vojensko-historická revue, č. 1, roč. 1/1991, s. 27.

Ludvová, Jitka: Hudba v rodu Nosticů. Hudební věda 23, 1986, s. 144–165.

Luft, Robert: Die Mittelpartei des mährischen Grossgrundbesitzes 1879–1918. Zur Problematik des Ausgleichs in Mähren und Böhmen. In: Chance der Verständigung. Absichten und Ansätze zu übernationaler Zusammenarbeit in den böhmischen Ländern 1848–1918, s. 187–243.

Luft, Robert: Die Mittelpartei des mährischen Landespolitik um 1900. Opera historica 2, 1992, s. 111–115.

Lukášová, Eva: Zámecké interiéry. Pohledy do aristokratických sídel od časů renesance do doby první poloviny 19. století. Praha 2015.

Majer, Jiří: Kašpar Šternberk. Praha 1997.

Malíř, Jiří a kol.: Biografický slovník poslanců moravského zemského sněmu v letech 1861–1918. Brno 2012.

Malíř, Jiří: Historická šlechta a občanská politika. Poslanci konzervativní šlechty zvolení na Moravě mimo velkostatkářskou kurii. In: JUDr. Václav Kounic a jeho doba. Brno 2009, s. 184–221.

Malíř, Jiří: K vývoji velkostatkářských stran na Moravě. Časopis matice moravské 115, 1996, s. 35–38.

Malíř, Jiří: Od spolků k moderním politickým stranám. Vývoj politických stran na Moravě. Brno 1996.

Malíř, Jiří: Zemské sněmy na Moravě r. 1848 a říšský sněm. Počátky moderní politické kultury. In: Kroměříšský sněm 1848–1849 a tradice parlamentarismu ve střední Evropě. Kroměříž 1998, s. 145–158.

Malíř, Jiří-Rája, Martin: JUDr. Václav Kounic a jeho doba. Brno 2009.

Marburg, Silke-Matzerath, Josef (Hrsg.): Der Schritt in der Moderne. Sächsischer Adel zwischen 1763 und 1918. Köln 2001.

Mašek, Petr: Modrá krev. Minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v Českých zemích. Praha 2003.

Mašek, Petr: Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti, I–II. Praha 2008–2010.

Mařa, Petr: Svět české aristokracie. Praha 2004.

Matějček, Jiří: Šlechta v českých zemích v 19. století (První pokus o přehled). Slezský sborník 98, 2000, s. 279–299.

Mayer, Arno J. (Hrsg.): Adelsmacht und Bürgertum. Die Krise der europäischer Gesellschaft. München 1988.

Mazáč, L. - Ustonal, V. - Stránský, K.: Sarkofágy rodu Mitrovských v Doubravníku. Vlastivědný věstník moravský 47, Brno 1995, s. 405–407.

Melville, Ralph: Adel und Grundherrschaft in Böhmen an der Schwelle des bürgerlichen Zeitalters 1760–1850. In: Feigel, H.-Rösner, W. (Hrsg.): Adel im Wandel. Wien 1991, s. 75–90.

Melville, Ralph: Adel und Revolution in Böhmen. Strukturwandel von Herrschaft und Gesellschaft in Österreich um die Mitte des 19. Jahrhunderts. Mainz 1999.

Melville, Ralph: Der böhmische Adel und der Konstitualismus. Franz Stadions Konzept einer postfeudalen Neuordnung Österreichs. In: Seibt, F. (Hrsg.): Die Chance der Verständigung. Absichten and Ansätze zu übernationaler Zusammenarbeit in den böhmischen Ländern 1848–1918. München 1987, s. 135–145.

Melville, Ralph: Der mährische Politiker Graf Egbert Belcredi (1816–1894) und die postfeudale Neuordnung Österreichs. In: Melville, R.-Scharf, C. (Hrsg.): Deutschland und Europa in der Neuzeit. Festschrift für Karl Otmar Freiherr von Aretin zum 65. Geburtstag. Stuttgart 1988, s. 599–611.

Melville, Ralph-Reden-Dohna, Armgard von (Hrsg.): Der Adel an der Schwelle des bürgerlichen Zeitalters 1780–1860. Stuttgart 1988.

Muk, Jan: Po stopách národního vědomí české šlechty pobělohorské. Praha 1931.

Myslivoček, Milan: Velký erbovník. Encyklopedie rodů a erbů v zemích Koruny české, sv.1–2. Plzeň 2005–2006.

Myška, Milan: Hrabě Hodic a jeho svět. Zámecká kultura ve Slezsku mezi Barokem a osvícenstvím. Ostrava 2011.

Myška, Milan: Šlechta v Čechách, na Moravě a ve Slezsku na prahu buržoazní éry (Hospodářská aktivita české aristokracie a tzv. „kapitalistická modernizace“). Časopis Slezského Muzea, série B, 36, 1987, s. 46–65.

Mžyková, M.-Mašek, P.-Kárník, J.: Lobkowicové. Dějiny a genealogie rodu. České Budějovice 2002.

Mžyková, Marie (ed.): Kamenná kniha. Sborník k romantickému historismu-novogotice. Zámek Sychrov 1997.

Mžyková, Marie: I král byl dítětem. Život dětí na šlechtických sídlech. Liberec 2012.

Mžyková, Marie: Romantický historismus novogotika. Výběrový katalog. Zámek Sychrov, hrad Bítov 1995.

Mžyková, Marie: Romantický historismus novogotika. Výběrový katalog. Zámek Sychrov, hrad Bítov 1995.

Nisbet, Robert: Konzervatismus: Sen a realita. Praha 1993.

Okáč, Antonín: Český sněm a vláda před březnem 1848. Kapitoly o jejich ústavních sporech. Praha 1947.

Okáč, Antonín: Deník Egberta Belcrediho o Bedřichu Deymovi. Vlastivědný věstník moravský 9, 1954, s. 123–127.

Okáč, Antonín: Egbert Belcredi o moravském úřednictvu v roce 1856. Vlastivědný věstník moravský 7, 1952, s. 234–238.

Okáč, Antonín: Rakouský problém a list Vaterland 1860-1871. I-II, Brno 1970.

Pavlatová, Ludmila: Pravidla šlechtické výchovy na konci 18. a na začátku 19. století. In: Studie k sociálním dějinám 19. století 7, Opava, Praha, Kutná Hora 1997, s. 59–64.

Pedlow, Gregory W.: The survival of the Hessian Nobility 1770–1870. Princetown 1988.

Pernes, Jiří: Pod habsburským orlem. České země a Rakousko-Uhersko na přelomu 19. a 20. století. Praha 2001.

Pokluda, Zdeněk. Nový Světlov. Osudy zámku a jeho držitelů. Bojkovice 2009.

Polišenský, Josef - Illingová, Ella: Jan Jeník z Bratřic. Praha 1989.

Pospíšilová Marie: Historizující zámecký interiér v 19. století v Čechách. Umění 27, 1979, s. 296–321.

Pospíšilová, Marie: Podněty, zdroje a motivy inspirace pro uplatnění historismu v Českých zemích s uvedením příkladů. In: Mžyková, Marie (ed.): Kamenná kniha. Sborník k romantickému historismu-novogotice. Zámek Sychrov 1997, s. 61.

Pospíšilová, Marie: Romantické zámecké interiéry. Ústí nad Labem 1985.

Pouzar, Vladimír: Almanach českých šlechtických a rytířských rodů 2016. Praha 2012.

Rak, Jiří: Bývalí Čechové. České historické mýty a stereotypy. Praha 1994.

Reif, Heinz: Adel im 19. und 20. Jahrhundert. Enzyklopädie deutscher Geschichte, Band 55, München 1999.

Reif, Heinz: Adel und Bürgertum in Deutschland. 1. Entwicklungslinien und Wendepunkte im 19. Jahrhundert. Berlin 2000.

Reif, Heinz: Adel und Bürgertum in Deutschland. 2. Entwicklungslinien und Wendepunkte im 20. Jahrhundert. Berlin 2001.

Reif, Heinz: Westfälischer Adel 1770–1860. Vom Herrschaftstand zur regionalen Elite. Göttingen 1979.

Rutkowski, Ernst (Hrsg.): Briefe und Dokumente zur Geschichte österreichisch-ungarischen Monarchie. Unter besonderer Berücksichtigung des böhmisch-mährischen Raumes. Teil 1, Der Verfassungstreue Grossgrundbesitz 1880–1899; Teil 2, Der Verfassungstreue Grossgrundbesitz 1900–1904; Teil 3, Der Verfassungstreue Grossgrundbesitz 1905–1908. München 1983, 1991, 2011.

Řezník, Miloš-Velek, Luboš-Beňová, Katarína: Adelsgeschichte als Elitenforschung. München 2012.

Sak, Robert-Bezecný, Zdeněk: Dáma z rajského ostrova. Sidonie nádherná a její svět. Praha 2000.

Sak, Robert-Bezecný, Zdeněk: Dáma z rajského ostrova. Sidonie Nádherná a její svět. Praha 2000.

Sarvaš, Rostislav: Očima nejstaršího z Kolovratů. Brno 1994.

Sekyra, T.-Sekyrová, M.: Batři Šternberkové na cestách. In: Bobková, L.-Hrubá, M.: Cesty a cestování v životě společnosti. Ústí nad Labem, s. 415–420.

Sekyrová, M. - Vybíral, J.: Britská cesta Jana Adolfa ze Swarzenbergu roku 1825. Umění 46, Praha 1998, s. 129–145.

Schwarzenberg, Karel: Knižecí život. Rozhovor s Karlem Hvížd'alou. Praha 1997.

Slabáková, Radmila: „Il est Höchst Zeit“ aneb jaký jazyk pro aristokracii v Čechách a na Moravě v 19. století? In: Bláhová, K. (ed.): Komunikace a izolace v české kultuře 19. století. Praha 2002, s. 102-115.

Slabáková, Radmila: Rodina a její hodnota u rakousko-české aristokracie v 19. století (na příkladu Dietrichsteinů a Mensdorffů-Pouilly). Studie k sociálním dějinám 6, Praha 2001, s. 275–285.

Slabáková, Radmila: Šlechtic-příklad Alphonse hraběte Mensdorff-Pouilly. In: Fasora, L.-Hanuš, J.-Malíř, J.(eds.): Člověk na Moravě 19. století. Brno 2004, s. 323–341.

Slabáková, Radmila: Žal a umírání v denících a soukromé korespondenci rakousko-české šlechty 19. století. *Studia Historica Nitriensia* 9, 2001, s. 153–163.

Smíšková, Helena: Správa děčínského panství za Františka Antonína Thun-Hohensteina (1808–1844). In: *Sborník archívních prací* 22, 1972, s. 356–411.

Spyra, Janusz-Zářický, Aleš-Županič, Jan: Šlechticův žid – žid šlechticem. Židovské elity a židovská šlechta v novověku a moderní době. Ostrava 2015.

Stekl, Hannes: Österreichs Aristokratie in Vormärz. Herrschaftstil und Lebensformen der Fürstenhäuser Liechtenstein und Schwarzenberg. Wien 1973.

Stekl, Hannes: Zwischen Machtverlust und Selbstbehauptung. Österreichs Hocharistokratie vom 18. bis ins 20. Jahrhundert. In: Wehler, H. U. (Hrsg.): *Europäischer Adel*. Göttingen 1990, s. 144–165.

Stekl, Hannes: Zwischen Machtverlust und Selbstbehauptung. Österreichs Hocharistokratie. Vom 18. bis ins 20. Jahrhundert. In: Wehler, H. -U. (ed.): *Europäischer Adel*. Göttingen 1990, s. 144–165.

Stekl, Hannes-Bruckmüller, Ernst: Adel und Bürgertum in der Habsburgermonarchie 18. bis 20. Jahrhundert. Hannes Stekl zum 60. Geburtstag gewidmet von Ernst Bruckmüller. Wien 2004.

Stekl, Hannes-Wakouning, Marija: Windisch-Graetz. Ein Fürstenhaus im 19. und 20. Jahrhundert. Wien-Köln 1992.

Sterneck, Tomáš: Mezi měšťany a šlechtou. Dějiny rodu Daublebských ze Sternecku. Brno 2009.

Stimmer, Gernot: *Eliten in Österreich*. Wien 1997.

Suchomel, Filip-Suchomelová, Marcela: *Námořní deník Erwina Dubského*. Brno 2006.

Škrabal, Jakub: *Pernštejnská zbrojnice*. Zprávy památkového ústavu v Brně 4, 2000, s. 93–94.

Škutina, Vladimír: *Český šlechtic František Schwarzenberk*. Praha 1990.

Švaříčková-Slabáková, Ludmila: *Mýtus šlechty u nás a v nás. Paměť a šlechta dvacátého století*. Praha 2012.

Švaříčková-Slabáková, Radmila: *Rodinné strategie šlechty. Mensdorffové-Pouilly v 19. století*. Praha 2007.

Thienen-Adlerflycht, Christoph: *Graf Leo Thun in Vormärz. Grundlagen des böhmischen Konservatismus im Kaisertum Österreich*. Graz 1967.

Tobolka, Zdeněk: *Politické dějiny československého národa od r. 1848 až do dnešní doby II*. Praha 1933.

- Tomášek, Libor: Karel III. Schwarzenberk. K politické činnosti české šlechty v šedesátých letech 19. století. In: Jihočeský sborník historický 63, 1994, s. 101–114.
- Tomeček, Radek: JUDr. Václav hrabě z Kounic. Šlechtic a demokrat. Uherský Brod 2013.
- Tönsmeier, Tatjana: Adelige Moderne. Grossgrundbesitz und ländliche Gesellschaft in England und Böhmen 1848–1918. Wien 2012.
- Tönsmeier, Tatjana-Velek, Luboš: Adel in Politik in der Habsburgermonarchie und den Nachbarländern zwischen Absolutismus und Demokratie. München 2011.
- Uhlíř, Dušan: Slezský kníže Felix Lichnovský. Poslední láska kněžny Zaháňské. Praha 2009.
- Uhlíř, Dušan: Voják-příklad Karla Petra Dediche, Karla Kopala a Viléma hraběte Mitrovského z Nemyšle. In: Fasora, L.-Hanuš, J.-Malíř, J.(eds): Člověk na Moravě 19. století. Brno 2004, s. 349–354.
- Urban, Otto: Česká společnost 1848-1918. Praha 1982.
- Urban, Otto: Kapitalismus a česká společnost. Praha 2003.
- Urbanski, Hans von: Der Adel in Österreich vor 1914. Etudes Dannubiene 8, 1992, s. 1–14.
- Urfus, Valentin: Český státoprávní program na rozhraní let 1860–1861 a jeho ideové složky. Právně historické studie 13, 1967, s. 127–172.
- Urfus, Valentin: K vzájemnému poměru českého státoprávního programu a předbřeznové stavovské opozice v Čechách. Právně historické studie 13, 1967, s. 85–103.
- Urfus, Valentin: Rodinný fideikomis v Čechách. Sborník historický 9/1962, s. 193-238.
- Valenta, Aleš: dějiny rodu Kinských. České Budějovice 2004.
- Vašek, Leoš-Konečný, Michal: Erbovní galerie Dubských z Třebomyslic na zámku v Lysicích jako projev historismu a jeho genealogické zdůvodnění. Brno 2006.
- Votýpka, Vladimír: Aristokrat. Život Zdeňka Sternberga. Praha 2010.
- Vybíral, Jindřich: Století dědiců a zakladatelů. Architektura jižních Čech v období historismu. Praha 1999.
- Wagnerová, Alena: Bol lásky prodejně. Ze života Johannese Nádherného a jeho milostných družek. Praha 2013.
- Wagnerová, Alena: Sidonie Nádherná a konec střední Evropy. Praha 2010.
- Wainwright, Clive: The gothic revival in Britain from Walter Scott to Pugin. In: Mžýková, Marie (ed.): Kamenná kniha. Sborník k romantickému historismu-novogotice. Zámek Sychrov 1997, s. 33.

Wandruszka, Adam: Die „Zweite Gesellschaft“ der Donaumonarchie. In: Siegert, H. (Hrsg.): Adel in Österreich, Wien 1971, s. 56–70.

Wehler, Hans Ulrich (Hrsg.): Europäische Adel 1750–1950. Göttingen 1990.

Wienfort, Monika: Der Adel in der Moderne. Göttingen 2006.

Winkelhofer, Martina: Das Leben adeliger Frauen. Alltag in der k. u. k. Monarchie. Innsbruck, Wien 2011.

Winkelhoferová, Martina: Šlechtictví zavazuje. Osudy žen v c. k. monarchii. Praha 2012.

Zatloukal, Pavel: Architektura 19. století. Praha 2001.

Zatloukal, Pavel: Architektura romantického historismu. In: Petrasová, T.-Lorenzová, H.: Dějiny českého výtvarného umění 1780/1890, Praha 2001, s. 17–27.

Zatloukal, Pavel: Historismus. Architektura 2. poloviny 19. století na Moravě a ve Slezsku. Olomouc 1986.

Zatloukal, Pavel: Příběhy z dlouhého století. Architektura let 1750-1918 na Moravě a ve Slezsku. Olomouc 2002.

Županič, Jan: Nová šlechta rakouského císařství. Praha 2006.

Županič, Jan: Obraz šlechtictví v české společnosti 19. –21. století. In: 19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly. Praha 2008, s. 328–341.

Županič, Jan: Židovská šlechta podunajské monarchie. Mezi Davidovou hvězdou a křížem. Praha 2012.

Internetové zdroje:

<http://abart-full.artarchiv.cz/institute.php?Fvazba=heslo&IDinstitute=33373> (13. 1. 2016)

<http://www.bludov.cz/O-Bludove/Pametihodnosti-obce-Bludov/Zerotinska-hrobka.html> (20. 11. 2015)

https://www.kr-vysocina.cz/VismoOnline_ActionScripts/File.ashx?id_org=450008&id_dokumenty=4057128 (20. 11. 2015)

<http://www.hrady.cz/?OID=11160> (20. 11. 2015)

